

INSCRIPCIONS IBÈRIQUES DE LES COMARQUES DE TARRAGONA

M. ISABEL PANOSA DOMINGO

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

TRAMA|2
TREBALLS D'ARQUEOLOGIA
DE LA MEDITERRÀNIA ANTIGA

**INSCRIPCIONS IBÈRIQUES
DE LES COMARQUES DE TARRAGONA**

M. ISABEL PANOSA DOMINGO

INSCRIPCIONS IBÈRIQUES DE LES COMARQUES DE TARRAGONA (IICT)

M. ISABEL PANOSA DOMINGO

Abstract in English

TRAMA|2

TREBALLS D'ARQUEOLOGIA
DE LA MEDITERRÀNIA ANTIGA

Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Tarragona 2015

Aquest llibre forma part del projecte “Corpus d’inscripcions ibèriques de Catalunya”, iniciat per l’autora l’any 2009 a l’Institut Català d’Arqueologia Clàssica. És el resultat d’un treball epigràfic desenvolupat en el marc del grup de recerca consolidat *Produccions artístiques i ciències de l’antiguitat* (SGR 2009-2014), que n’ha finançat la recerca i la publicació.

Comitè editorial

Juan Manuel Abascal (Universitat d’Alacant), José María Álvarez Martínez (Museo Nacional de Arte Romano, Mèrida), Carmen Aranegui (Universitat de València), Achim Arbeiter (Universitat Georg-August de Göttingen, Alemanya), Jean-Charles Balty (Universitat de París-Sorbona [París IV], França), Francesco D’Andria (Universitat del Salento, Itàlia), Ella Hermon (Université Laval, Quebec, Canadà), Rosa Plana-Mallart (Universitat Paul-Valéry Montpellier 3, França), Lucrezia Ungaro (Sovrintendenza Capitolina, Direzione Musei, Itàlia) i Susan Walker (Ashmolean Museum, Oxford, Regne Unit).

© d’aquesta edició, Institut Català d’Arqueologia Clàssica (ICAC)

Plaça d’en Rovellat, s/n, 43003 Tarragona

Telèfon 977 24 91 33 - fax 977 22 44 01

info@icac.cat - www.icac.cat

Durant els nou primers mesos de publicació, qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d’aquesta obra només es pot fer tenint l’autorització dels seus titulars, amb les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si heu de reproduir fragments d’aquesta obra.

A partir del desè mes de publicació, aquest llibre està subjecte –llevat que s’indiqui el contrari en el text, en les fotografies o en altres il·lustracions– a una llicència Reconeixement-No comercial-Sense obra derivada 3.0 de Creative Commons (el text complet de la qual es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>). Així doncs, s’autoritza el públic en general a reproduir, distribuir i comunicar l’obra sempre que se’n reconegui l’autoria i les entitats que la publiquen i no se’n faci un ús comercial, ni lucratiu, ni cap obra derivada.

© del text, l’autora

© de les fotografies i il·lustracions, l’autora, llevat que s’indiqui el contrari

Primera edició: abril del 2015

Coordinació editorial: Publicacions de l’ICAC

Disseny de la col·lecció i de la coberta: Indústries Gràfiques Gabriel Gibert

Maquetació: Indústries Gràfiques Gabriel Gibert

Dipòsit Legal: T. 56-2015 (format electrònic)

ISBN: 978-84-940565-5-0 (format electrònic)

SUMARI

Pròleg	9
Agraïments.....	11
I. Introducció.....	13
II. Les inscripcions	17
II.0. Procedència desconeguda (<i>inscripcions núm. 1-3</i>).....	17
II.1. Alt Camp (<i>inscripcions núm. 4-7</i>).....	25
II.1.1. Valls	25
II.2. Baix Camp (<i>inscripcions núm. 8-12</i>)	36
II.2.1. L'Arbolí.....	36
II.2.2. Cambrils	39
II.2.3. Reus	42
II.2.4. Riudoms	44
II.3. Baix Penedès (<i>inscripció núm. 13</i>)	49
II.3.1. Calafell.....	49
II.4. Montsià (<i>inscripcions núm. 13-18</i>)	53
II.4.1. Alcanar.....	53
II.4.2. Amposta.....	58
II.5. Priorat (<i>inscripcions núm. 19-21</i>)	63
II.5.1. Capçanes	63
II.6. Ribera d'Ebre (<i>inscripcions núm. 22-40</i>)	71
II.6.1. Miravet	71
II.6.2. Tivissa	74
II.6.3. Vinebre	94
II.7. Tarragonès (<i>inscripcions núm. 41-57</i>)	101
II.7.1. Tarragona	101
II.8. Terra Alta (<i>inscripció núm. 58</i>).....	124
II.8.1. Batea	124
III. Interpretació del conjunt d'inscripcions	129
IV. Conclusions	137
V. Bibliografia	141
VI. Índex d'inscripcions	151
Abstract in English	155

Al meu mestre, Jürgen Untermann.

La llengua és l'ànima d'un poble.

PRÒLEG

Aquest és el tercer pròleg que dedico a la meua deixeble i col·lega M. Isabel Panosa. El primer el vaig escriure per a la seva tesi doctoral, *La escritura ibérica en Cataluña y su contexto socioeconómico* (editada l'any 1991 i publicada l'any 1999). Aleshores referia la satisfacció que significava per a mi la “descoberta” d'una autora que havia comprès com interpretar tant l'ambient arqueològic com els testimonis epigràfics per a la descripció de la seva regió. El segon va ser un pròleg molt breu per apreciar la seva extensa publicació “Nuevas inscripciones ibéricas de Cataluña” (*Complutum* 4, 1993, 175-222) i expressar la meua sorpresa pel fet que contenia més de 60 inscripcions que no havien estat incloses en el tercer volum dels MLH,¹ conclòs tres anys abans. Encara més espectacular és ara el progrés que es reconeix en aquesta darrera obra. En efecte, no es declara, però és *de facto* la nova edició d'una part dels MLH. De la regió de Tarragona es publiquen i comenten 58 inscripcions ibèriques procedents de 24 llocs de troballa. Els MLH van aportar del mateix àmbit geogràfic no més de 20 inscripcions procedents de quatre jaciments (a més de dos textos sobre làmines de plom d'origen desconegut). A aquesta ampliació quantitativa s'hi afegeix també una considerable millora qualitativa. Les fotografies, quan no calia prendre-les de publicacions antigues, són de bon tros millors, i els comentaris epigràfics i lingüístics són molt més detallats que els dels MLH. Fins i tot l'elecció de la llengua, el català, fa més justícia als usuaris del llibre que l'estranger alemany, després que l'interès per l'ibèric fora de la península ibèrica s'ha apagat pràcticament del tot. *Les Inscripciones ibèriques*

de les comarques de Tarragona (IICT) són el model perfecte per a l'urgent i necessari nou tractament de les inscripcions preromanes d'Hispania.

Naturalment, l'obra que aquí es presenta s'inclou en una extensa llista d'altres publicacions en revistes i reculls sobre troballes epigràfiques de Catalunya. En el llibre *De Kese a Tàrraco*, aparegut l'any 2009, l'autora presenta d'una manera renovada la capacitat que ja havia demostrat en la seva tesi doctoral, en el sentit de vincular en una relació convincent els documents arqueològics i els epigràfics. A partir de l'estudi de l'evolució de l'estructura urbana i de la interpretació de les inscripcions preromanes i llatines extrau una valoració cultural, ètnica i social de la població de la ciutat des del 218 aC fins al regnat d'August.

Cal fer esment, encara, d'un altre camp d'interès al qual M. Isabel Panosa ha dedicat molt de temps i compromís: la música, el teatre i Egipte. També l'any 2009 va publicar una mirada a aquestes matèries sota la forma de l'encisador estudi *Grècia i Egipte en l'origen del drama. El context sagrat*, amb nombroses i belles il·lustracions d'Egipte i la Grècia antiga i un esbós molt informatiu dels esdeveniments equiparables entre ambdues societats.

Qui coneix la laboriositat, l'energia i l'ampli ventall d'informació de Maria Isabel Panosa pot saber, sens dubte, que aquest pròleg no és el darrer que s'escriu per a ella. Hi ha encara molt per fer en el món ibèric del nord-est d'Hispania.

Jürgen Untermann (1928-2013)
Brauweiler, setembre de 2011

1. *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, que consta de cinc volums editats per Jürgen Untermann.

AGRAÏMENTS

En aquest espai m'escau deixar constància del nom de les persones que m'han ajudat, orientat, informat, animat...; en definitiva, que m'han facilitat allò que em calia per poder endegar i tirar endavant aquest corpus de les inscripcions ibèriques de les comarques tarragonines fins a la seva consecució final.

Expresso el meu agraïment sincer i directe a: David Asensio, Carme Badia, Piero Berni, Moisés Díaz, Ester Fabra, Lydia Gil, Antònia Fernández, Alexis Gorgues, Diana Gorostidi, Ramon Járrega,

Alberto López, Jordi López, Josep M. Macias, Jaume Massó, Andreu Muñoz, Marta Prevosti, Josep M. Puche, Alberto Quintanilla, J. Anton Remolà, M. Ribé, Isabel Rodà, Enric Sanmartí, Jürgen Untermann, Enric Vilalta, Albert Vilaseca i M. Mar Villalbí. També dedico el meu agraïment a totes aquelles persones que, amb esforç tenaç, entusiasme i rigor científic, mantenen sempre viva la flama de la recerca sobre la llengua ibèrica i la cultura dels ibers. Amb la lectura dels seus treballs he après molt, i també he après –espero– a orientar millor el camí.

I. INTRODUCCIÓ²

Justificació i objectius

La motivació del Corpus d'Inscripcions Ibèriques de Catalunya (CIIC) respon a la necessitat d'elaborar un recull sistemàtic i actualitzat de les inscripcions en llengua i escriptura ibèrica descobertes en la geografia catalana. Aquesta iniciativa sorgeix quan es compleixen vint anys des de la publicació de la valuosíssima sistematització dels epígrafs ibèrics de l'Estat Espanyol feta per Jürgen Untermann en el tercer volum dels *Monumenta Linguarum Hispanicarum* (MLH III).³ Aquest volum inclou els epígrafs catalans dins de les regions que l'autor anomena *C* i *D*.

Des de l'any d'aquesta publicació (1990), la descoberta de nous documents ibèrics –especialment a Catalunya– ha fet augmentar considerablement la xifra de testimonis escrits en la llengua ibèrica. Una part d'aquests documents s'ha donat a conèixer –individualment o en petits grups– en articles especialitzats, en contribucions de congressos i en algunes monografies arqueològiques. Altres, en canvi, estan encara inèdits o pendents d'estudi.

Tant la dispersió d'un nombre important d'inscripcions en bibliografia diversa com l'existència d'elements epigràfics encara no estudiats en col·leccions i museus són raons que justifiquen l'agrupament de tot aquest material en una mateixa obra de consulta.

Una altra motivació és l'avantatge que ofereixen els reculls i els estudis regionals, ja que no sols permeten incidir en els factors culturals específics de cada àrea estudiada sinó també en els factors contextuals que deriven del programa d'intervencions arqueològiques en jaciments ibèrics i republicans de la seva geografia. Finalment, cal dir que els estudis regionals, pel seu acotament geogràfic, fan més àgil la presentació pública dels documents.

El Corpus d'Inscripcions Ibèriques de Catalunya té també com a finalitat aplicar als documents

ibèrics ja coneguts els darrers avenços duts a terme tant en els estudis paleogràfics (matisacions a correccions en la lectura de determinats signes) com en els estudis sobre la gramàtica de la llengua ibèrica. No cal dir que aquests dos aspectes obliguen a replantejar algunes lectures d'inscripcions i les interpretacions que se'n desprenen.

Un altre objectiu d'aquest corpus és la revisió de peces que foren publicades sense efectuar prèviament una autòpsia o de peces que sí foren observades directament per l'autor o autora de la publicació però que en el moment del seu registre oferien una visibilitat deficient a causa del seu mal estat de conservació o bé de la manca d'aparells adequats per a la seva correcta captació visual i fotogràfica. És obvi que l'aplicació dels recursos tecnològics disponibles a dia d'avui permet una captació més segura, o com a mínim més aproximada.

Aspectes metodològics

Els 58 epígrafs que s'han recollit en aquest volum provenen dels jaciments ibèrics de les comarques de Tarragona. Aquests documents es conserven actualment en diferents museus, col·leccions o en els mateixos jaciments arqueològics: Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona, Torre de Minerva o de Sant Magí (Tarragona), Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus, Museu Molí de les Tres Eres (Cambrils), Museu del Montsià (Amposta), Col·lecció Ribé (Valls), Taller d'Arqueologia i Prehistòria d'Alcanyís, Museu d'Arqueologia de Catalunya (seu de Barcelona) i Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona (Barcelona).

Cal al·ludir al fet que d'algunes inscripcions no ha estat possible fer l'autòpsia. En uns casos es tracta de peces desaparegudes. En altres casos són peces en estudi, en procés de restauració o de

2. El plantejament del corpus, la construcció de la base de dades, el treball de camp i l'anàlisi de les inscripcions incloses en aquest volum han estat possibles gràcies a la dotació econòmica atorgada pel grup de recerca SGR 2009 *Produccions Artístiques i Ciències de l'Antiguitat*, coordinat des de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per Isabel Rodà de Llanza. La recerca s'ha dut a terme en aquest mateix institut.

3. Ja deu anys abans (el 1980) sortí a la llum el recull i estudi de les inscripcions ibèriques del sud de França, concretament en el segon volum dels *Monumenta* (MLH II).

reubicació en els espais de conservació. En la mesura del possible s'han inclòs els documents (dibuixos, fotografies o calcs) recollits en altres fonts

FIGURA 1. Mapa de Catalunya, en què s'indica la regió estudiada.

per poder-los examinar i comentar. Per a la resta d'inscripcions, si no s'expressa altrament, les figures incloses són de l'autora d'aquest volum.

Afegim una remarca pel que fa a una part de les referències bibliogràfiques de les inscripcions estudiades o els seus paral·lels. D'acord amb la convenció emprada pels iberistes, quan la citació de paral·lels parteix dels MLH I d'Untermann, que recull les llegendes monetàries ibèriques,⁴ les entrades van precedides de la lletra A. En el cas dels paral·lels procedents de les inscripcions ibèriques del sud de França,⁵ les entrades van precedides de la lletra B (regió B). Per últim, si la citació es refereix a paral·lels de la resta del territori ibèric recollits en els MLH III d'Untermann (de l'any 1990), les entrades s'encapçalan amb les lletres C, D, E, F, G, H, segons la regió.⁶ D'altra banda, per a exemples publicats en treballs posteriors s'inclou com a referència el cognom de l'autor o autora seguit de l'any d'edició, la pàgina o el número d'epígraf. També hi pot haver referències d'inscripcions llatines, la majoria de les quals contingudes en el *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL), volum II.⁷

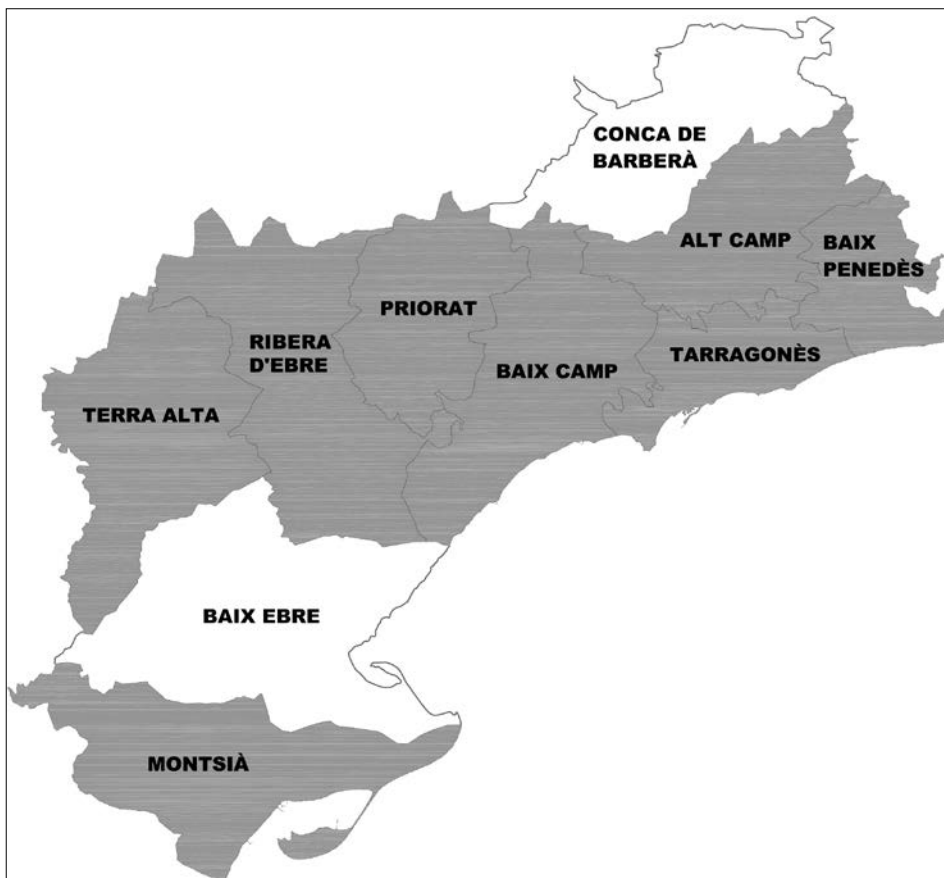

FIGURA 2. Mapa de les comarques de Tarragona. S'indiquen en gris les que han aportat documents epigràfics en llengua ibèrica.

4. Untermann 1975.

5. Untermann 1980.

6. Untermann 1980.

7. Un altre document llatí recurrent en la citació de paral·lels és el bronze d'Ascoli (CIL I, 709), que conté la llista dels genets de la *Turma Salluitana*. En aquest volum apareix abreujat com *T. Sall*.

I quant a l'estudi paleogràfic indiquem que, si no es diu el contrari, les inscripcions estudiades que es presenten en suport ceràmic han estat marcades amb posterioritat a la cocció. També afegim que s'ha tingut en compte el sistema dual en la transliteració de textos,⁸ que adopten la negreta i la cursiva. Així mateix, s'hi ha incorporat la nova atribució d'alguns signes anteriorment llegits com a **bo** i que ara s'ha resolt llegir com a **ta**.⁹

Per últim, s'ha de fer notar que no s'inclou en aquest volum la comarca del Baix Ebre, per manca de troballes epigràfiques conegudes fins al present. Tampoc no s'inclou la Conca de Barberà, pel mateix

motiu. Val a dir que l'estela ibèrica que fou trobada a la partida de Civit, i que limita amb el territori de Santa Coloma de Queralt, va ser publicada per Velaza com a procedent de "Civit (Tarragona)",¹⁰ però en realitat el lloc concret de la troballa pertany al terme municipal de Talavera i, per tant, a la comarca de la Segarra. Per aquest motiu, malgrat que la inscripció està custodiada actualment al Museu de l'Associació de l'Alt Gaià, a Santa Coloma de Queralt, cal reservar-ne l'anàlisi per a un espai dedicat a les inscripcions ibèriques de les comarques de Lleida. La resta de les comarques tarragonines sí estan representades en aquest volum.

8. Vegeu Ferrer 2005, pàg. 957-982.

9. *Op. cit.*

10. Velaza 1993 i 1996a; també comentada per Silgo 2005.

II. LES INSCRIPCIONS

II.0 Procedència desconeguda

1. Làmina de plom

Lloc de conservació
Desconegut.

Bibliografia

J. Untermann 1985, pàg. 33-37 i fig. 1; MLH III: C.0.1; Velaza 1991a, núm. 312, 352, 415, 843, 847 i 849; Silgo 1994, pàg. 38, 99, 115, 208, 218 i 235; Panosa 1999, núm. 0a.1; Moncunill 2010, pàg. 85, 90 i 102.

Descripció

Làmina rectangular de plom, escrita per una sola cara. Presenta una fractura al costat esquerre, que ha malmès els primers caràcters de la darrera línia. La làmina no mostra traces d'haver estat enrotllada. Això pot explicar els dos orificis de la part superior, que possiblement servien per ser relligada a altres documents similars, a manera d'arxiu.

10 cm de llargada, 5-6 cm d'amplada.

Troballa

No es coneix el context arqueològic d'aquest plom, ni el del següent. Tan sols se sap que provenen de la proximitat del riu Ebre i de l'interior de la província de Tarragona. Van ser estudiats per Untermann a partir de fotografies abans de ser oferts, l'any 1984, al mercat d'antiquaris.

Text

koásiřen.ⅴⅢ
neřseořtinika.ⅴⅡ
kaisuřanařika.Ⅱ

Comentari epigràfic

La lectura és pràcticament la d'Untermann.¹¹ També ho és el calc, que elaborà a partir de la fotografia facilitada per l'antic propietari del docu-

FIGURA 3. Fotografia de la làmina de plom (núm. 1).
Font: Untermann 1990, C.0.1.

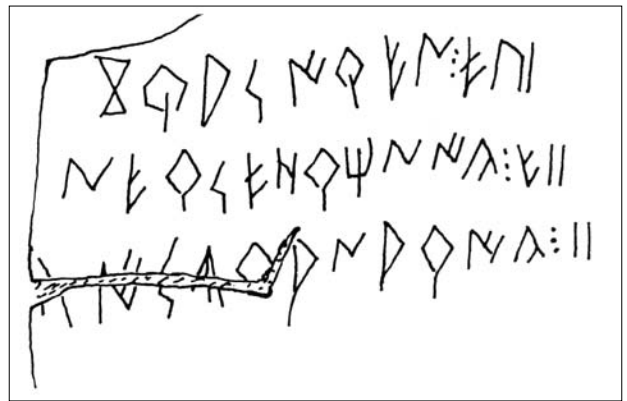

FIGURA 4. Calc de la inscripció núm. 1. Font: Untermann 1990, C.0.1.

ment. El text sembla complet i està escrit en una sola cara al llarg de tres línies per la mateixa mà.

La fractura no dificulta el reconeixement dels signes de la tercera línia, tret del primer.¹² Untermann l'interpreta com un **ka** per comparació de la seqüència **kaisuř** amb una d'anàloga en un altre document, el plom de Llúria F.13.2. Hi apareix en els noms de persona següents: **kaisurarbi** (línia A-3) i potser **kaisurtautin** (A-1b).¹³

Tal com aquest estudiós observa, la làmina aporta tres possibles noms personals seguits de xifres. El primer nom acaba amb el sufix **-en**¹⁴,

11. Difereix d'aquesta únicament en la transcripció del primer numeral de les dues primeres línies, que ell reproduïx com E.

12. Silgo (1994, pàg. 99) també observa la dificultat d'identificació del primer signe. Apunta així mateix la possibilitat d'interpretar la **u** com un **du**.

13. Que abans es llegia **kaisurboutin**.

14. Vegeu Orduña 2006, 3.4.8.

el contingut del qual pot al·ludir a la noció de destinatari o receptor. Es podria comparar amb **katuladi-en** del plom d'Empúries (Panosa 1999, 10.30), com a presumible receptor del document epistolar; o amb **bantor-en** de la tassa de Cabrera de Mar (Panosa 1993, 8.2; 1999, 18d.2), com a possible destinatari, receptor o propietari del recipient. Els dos noms següents del plom aca-ben amb el sufix d'ergatiu **-ika** (variant de **-ka**).¹⁵

Tindríem en primer lloc **kořasiř-en**. Aquest es pot comparar, pel que fa al primer formant (**kořa**), amb Corribilo (Livi 35,22,5), **untikořis** (ceràmica d'Ensérune: B.1.333), **koroiker** (plom d'Ullastret: C.2.5) i **gorotigi** (ceràmica àtica d'Empúries: C.1.9, amb alfabet grec); i pel que fa al segon formant (**siř**), amb **ekisiřan** (estela de Binèfar: D.12.1),¹⁶ **kulešir** (ploms de Pech Maho: B.7.35 i B.7.36) i **Sisiren** (monedes d'Obulco: A.100.18, amb alfabet llatí). Moncunill segmenta **kořasiř-en** en **kořa** i **siř**, i apunta que la relació entre **kořa** i **koro/kořo** és dubtosa.¹⁷

El segon nom, **neřseořtin**, compost de **neřse** i **ořtin**, té paral·lels per a tots dos formants: **neřseatin** (carreus o esteles de Sagunt: F.11.11 i F.11.12), **neřsetikan** (os de Peña de las Majadas, F.15.1), **ořtine**¹⁸ (ploms de Yátova: F.20.1,AII i F.20.3), **ořtin** (ceràmica campaniana A de Turó del Vent, Llinars del Vallès: Panosa 1987 i 1992, núm. 26; C.25.6), **ořtin** (ceràmica de El Castellillo, Alloza: E.4.1), **ořtiniltir** (Faria 1996, pàg. 177), **ořtinseiki** (estela de Santa Perpètua de la Mogoda: C.10.1.), **ořtintumbars** (Alloza: E. 4.1), **aiunořtin** (plom de Tivissa: Benages 1990), **agiroidin** (pondus de Calafell: Velaza 2002, pàg. 413), **alosořtin** (ceràmica d'Ensérune: B.1.254), **jasořtin** (ceràmica de Torre del Mal Paso a Castelnovo: F.10.1), **belořtin** (plom de procedència desconeguda: Fletcher i Silgo 1993), **kořořtin** (estela de Canet Lo Roig: F.2.1) i **olosořtin** (monedes d'Empúries: A.6.9).

El tercer nom, **kaisuřanař**, no té una definició tan segura. Pel context lingüístic té sentit que designi un antropònim. A més dels exemples ja esmentats de **kaisurarbi** i **kaisurtautin**, d'un dels ploms de Lliria (F.13.2), en podem indicar d'al-

tres. Abans cal, però, analitzar l'estructura de la seqüència. D'entrada es pot proposar una partició **kaisuř-anař**. En aquest cas, per al primer formant s'hi adiuen bé els dos exemples de Lliria citats més amunt. Per a **anař** es pot proposar el genet *Luspanar* de la *Turma Salluitana*. El segment **kaisuř** podria estar format també per **kai(s)** i **sur**. El primer el tenim possiblement amb la forma aïllada **kai** (ceràmica campaniana de Cabrera de Mar: C.7.6; ceràmica campaniana de Rubí: C.11.5, i ceràmica campaniana d'Azaila: E.1.140) i amb la forma **kais** (pes de marbre d'Azaila: E.1.372). El segon, **suř**, podria ser variant de **šur/sor/šor/soř**, amb nombrosos testimonis en noms personals; per exemple: **ibeisur** (ploms de Pech Maho: B.7.35 i B.7.36), **kulešur** (ceràmica de vernís negre de Sidamon: D.7.1) i **lauřsu(r)** (òstracon de Pontós: C.3.1). En qualsevol cas, sembla que es confirma la naturalesa antropònima de **kaisuřanař**.

En darrer lloc tenim una seqüència de numerals: **VIII**. El primer signe pot ser una marca de valor que, segons Ferrer, podria ser una abreviació de la marca **eta**,¹⁹ que apareix en quasi un centenar d'emissions d'unitats de bronze, sobretot de monedes d'**arse**.²⁰ El segon signe pot correspondre a la marca grega amb valor de '5'. El tercer, **I**, indica la unitat ('1') i és molt abundant en inscripcions ibèriques que contenen quantitats.

Untermann remet al plom G.1.6 de la Serreta d'Alcoi, que també compta amb dues perforacions i un contingut anàleg, en el sentit d'aportar noms personals amb un sufix **-ka**²¹ i xifres a continuació. Ell interpreta aquest sufix com una partícula que segueix noms d'individus que participen d'una manera activa en una transacció. Aquest tipus de document –també comparat amb el plom de la Serreta d'Alcoi G.1.5– podria ser un rebut o justificant de crèdit, en el context de les activitats comercials.²²

Cronologia

Segons Moncunill, encara que amb reserves, la inscripció es podria datar entorn dels segles III-II aC.

15. Vegeu Untermann 1985-1986, pàg. 38, i Orduña 2006, 3.4.12.

16. Ens inclinem a pensar que el sufix **-an** podria ser variant del sufix nominal **-en**, si bé **-an** té més evidències com a sufix verbal. Aquest darrer tipus de sufix és un dels més característics segons Orduña (2006, 5.8.2), el qual considera **ekisiřan** precisament com una forma verbal (*op. cit.* pàg. 190, encara que ofereix la referència D.17.1).

17. Moncunill 2010, pàg. 90.

18. Vegeu el formant **ořtin** a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 266.

19. Ferrer i Giral 2007, pàg. 56, i Ferrer 2009, pàg. 452.

20. Ferrer 2007, pàg. 62.

21. Tret d'un dels noms, **kibaskitar**, a la primera línia del text B.

22. Untermann 1985, pàg. 41-43.

Interpretació

Sembla clara l'exposició, en les tres línies, d'una llista de tres persones a les quals s'atribueixen unes quantitats, que són indicades amb unes xifres o marques numerals. Hi manca l'expressió **śalir**, que pot ser present en contextos anàlegs,²³ per bé que aquí es podria sobreentendre. A partir del que s'ha dit, es pot proposar com a hipòtesi que el document sigui un registre de deute o pagament referit a aquestes tres persones.

La primera, **kořasiř**, en tant que persona passiva, rep, ha de rebre o ha rebut la quantitat **VIII**; per tant, en seria la destinatària. La segona, **neřseořtin**, i la tercera, **kaisuřanar**, d'acord amb el sentit actiu del sufix **-ika**, han donat o han de donar o pagar, respectivament, les quantitats **VII** i **II**. Serien, per tant, deutors de **kořasiř**. Es podria suggerir que **VII** i **II** = **VIII**, però aquesta igualtat és problemàtica i manquen elements per abordar-la, atès que aparentment mancarien dos signes **I**. En un sentit invers, podríem considerar que el primer individu paga (o presta) la quantitat **VIII** als altres dos individus, repartida en la proporció que s'indica per a cadascun. El primer seria el pagador (o el creditor) i els altres dos serien els receptors.

Respecte a l'autoria del text, tant es pot referir a la persona relacionada amb la quantitat total com a un administrador dels seus comptes i potser també dels d'altres beneficiaris o deutors, segons quina sigui la interpretació correcta del sentit del document.

2. Làmina de plom

Lloc de conservació

Desconegut.

Bibliografia

J. Untermann 1985, pàg. 33-37; MLH III: C.0.2; Velaza 1991a, núm. 8, 94, 95, 100, 235, 552, 869 i 872; Silgo 1994, pàg. 38, 58, 82, 166, 178, 208 i 209; Panosa 1999, núm. 0a.2; Moncunill 2010, pàg. 37-38, 53, 67, 76 i 130.

Descripció

Làmina de forma rectangular irregular, amb un perfil arrodonit a l'esquerra i el marge dret més rectilini. Està escrita només per una cara. Segurament, la làmina havia estat més gran en una primera utilització (text A), després de la qual es retallà per a nous usos (textos B i C). No es pot determinar a quin dels dos moments d'ús pertanyen els dobles que s'hi observen.

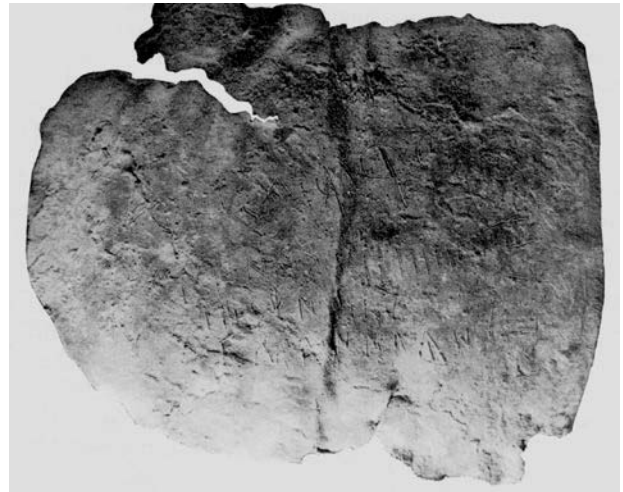

FIGURA 5. Fotografia de la làmina de plom (núm. 2). Font: Untermann 1990, C.0.2.

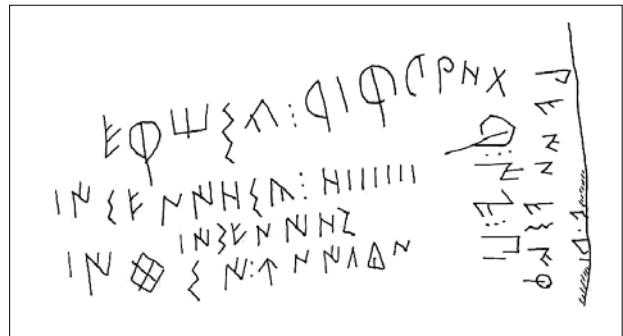

FIGURA 6. Calc de la inscripció núm. 2. Font: Untermann 1990, C.0.2.

10 cm de llargada aproximada; 7,5 cm d'amplada màxima.

Troballa

Igual que l'anterior, però sense poder concretar tampoc si tots dos documents tenen la mateixa procedència.

Text

A]e.a*
bieinesir

B **baisenoska.HIIIII**
baisenos
baitesi.uniltun

C **eřtoska.abarkebiotař.iki.řI**

Comentari epigràfic

La lectura, la fotografia i el calc són d'Untermann. Les restes de la primera inscripció (text

23. Sobre **śalir** vegeu Orduña 2006, 3.6.2, dins els possibles paradigmes nominals, i també els comentaris sobre aquest mot a propòsit de la inscripció següent.

A) són molt febles. Se'n conserva part d'una línia amb tres signes visibles (parcialment mutilats i amb restes d'interpunció) i una segona línia, aparentment completa, de vuit caràcters. Aquest text A prossegueix a continuació, tal com ho demostren les restes de traços que s'observen entre els textos B i C. En darrer lloc, és possible que el text A posseís una quantitat indeterminable de línies per damunt de la primera que és visible en l'estat del plom mostrat per la fotografia.

Sobre el contingut d'aquest text no es pot aportar gaire, atesa la llacuna i la manca d'autòpsia. La cadena de la segona línia inclou un final **siř**, possible formant antroponímic testimoni per **kořasiř** del plom precedent i els tres paral·lels que s'hi esmenten: **ekisiřan** (Binèfar), **kuleřiř** (Pech Maho) i *Sisiren* (monedes d'Obulco: A.100.18, amb alfabet llatí). Moncunill interpreta **bieinesiř** també com un antropònim, però proposa una altra segmentació: **biei-nes** amb sufix **-iř**.

Per a **nes** tenim paral·lels en diversos noms de genets de la *Turma Salluitana*: *Agirnes*, *Albennes*, *Arranes*, *Belennes* i, amb l'altra sibilant, en les seqüències **řintaneř** i ***řtaneř** de l'estela de Santa Perpètua de Mogoda (C.10.1). Potser cal interpretar aquesta seqüència en dues parts: **biei** i **ne(s)-siř**, on el segment **nesiř** podria ser un nom personal format per **nes** i **siř**, i **biei** podria ser una paraula de la llengua comuna, tal vegada una forma verbal construïda amb un inici **bi**, considerat com a prefix verbal.²⁴

El text B està marcat amb traços fins, però clars, perpendicularment al text A. Discorre en tres línies, la segona de les quals repeteix la seqüència prèvia amb un afegitó. Tal com apunta Untermann, el *ductus* d'aquest text s'assembla al del text A.²⁵ Coincideixen, en general, en la forma dels signes i el seu traçat rectilini. Difereixen, en canvi, en la grandària de les lletres i la forma del signe **s**. Cal remarcar l'ús de dos tipus diferents d'interpunció: tres punts a la primera ratlla i dos a la tercera. S'hi reconeix un nom de persona a la primera línia, **baisenius**, seguit del sufix **-ka** (variant d'**-ika**) i una quantitat: **HHHHH**. El mateix antropònim el veiem a la segona línia. Es compon de **baise** i **nios** (variant de **nios**). En els exemples coneguts, l'element **baise** pot encapçalar noms personals bimembres o bé ocupar la segona posició.

Per al primer cas tenim: **baisebilos** (plom d'Empúries: C.1.5), **baisetař** (estela de Sincarcar: F.14.1), **baiseiltiř** (plom de Llúria: F.13.2), **baise(i)ltun** (ploms de Yátova: F.20.1 i F.20.3) i *Baisisceris* (CIL II 3221). Els exemples del segon cas presenten una terminació amb **r**: **aiunibaiser** (estela de Sagunt: F.11.1), **balkesbaiser** (ceràmica campaniana de Pineda de Mar: C.5.1), **belaeřbaiser** (estela de Fraga: D.10.1), *Tannepaeseri* (CIL II, 5840) i **ultibaiser** (ceràmica ibèrica de Sagunt: F.11.32). La quantitat que segueix a **baisenius** a la primera línia sembla que s'expressa amb un primer signe **H**,²⁶ que podria ser abreviació d'un numeral lèxic, i una sèrie del numeral simbòlic **I** repetit sis vegades.²⁷

La seqüència **baitesi** sembla que posseeix una base **baites** amb sufix **-i**. Untermann compara aquesta paraula amb **baitesbi** (plom d'Ullastret: C.2.3.A-3, i plom de Pech Maho: B.7.35), **baidesir** (plom d'Ullastret: C.2.3, A-4), **baidesir** (plom de la Serreta d'Alcoi: G.1.2, amb alfabet grec), **baitesban** (plom de Castelló: F.6.1.4), **baiteski** (plom de Castelló: F.6.1.2, i plom de Pech Maho: B.7.36) i **baidesortin** (plom de Pech Maho: B.7.34).

La tercera línia conté un altre antropònim, **uniltun**, compost d'**uni** i **iltun**, amb el·lisió d'una **i**. El paral·lel més proper d'aquesta cadena és **aiuniltun** (plom de Badalona: Velaza 2002, pàg. 327-331). També hi ha testimonis nombrosos per a cada un dels formants. En primer lloc, respecte a **uni**, que sol adoptar una **n** davant de vocal o al final de mot (**unin**), hi ha exemples abundosos en antropònims tant en primera com en segona posició: *Uninaunin* (làpida de *Castulo*: H.6.1, amb alfabet llatí), **unibelo** (plom d'Ullastret: C.2.5), **unibetin** (crater de vernís negre d'Ensérune: B.1.22), **unisan** (crater de vernís negre d'Ensérune: B.1.27), **aurunin** (estela de Santa Perpètua de Mogoda: C.10.1), **balkeuni** (càlat pintat de Llúria: F.13.18), **etaunin** (estela de Llúria: F.13.1), **i]besunin** (ceràmica ibèrica pintada de Llúria: F.13.8), **niřuni** (ceràmica pintada de Llúria: F.13.11), **niřunin** (plom de Sagunt: F.11.25), **sikeunin** (làpida de Sagunt: F.11.6) i **sikounin** (plom d'Empúries: C.1.6). Pel que fa a **iltun** podem aportar: **iltun** (plom de la Moleta del Remei: Ferrer *et al.* 2008),²⁸ **iltubokon** (làpida de Sagunt: F.11.28), **iltunesker** (punxó d'os d'Alto Chacón: E.6.3), **baiseiltun** (plom de Yátova: F.20.3), **iskeiltun** (plom

24. Orduña (2006, 5.7.5). De fet, aquest autor inclou **bieinesiř** en una llista de formes verbals (*op. cit.*, pàg. 179).

25. Untermann 1985, pàg. 39.

26. Correspon a **otaf?** o a **orkei** (20)? En el segon cas seria una abreviació de la forma ideal d'**orkeikesei** (26), d'acord amb el quadre 2 de Ferrer (2009, pàg. 459).

27. La forma lèxica del qual podria ser **ban** (denominació del nombre 1).

28. Ferrer i altres llegeixen ***koiltun**, que suggereixen d'interpretar com **bekoiltun**. Després de la nostra autòpsia preferim una transliteració lleugerament diferent, com s'indica en l'apartat II.4.1.

d'Enguera: F.21.1), **bekoniltun** (plom d'Enguera: F.21.1) i **nereiltun** (làpida de Sagunt: F.11.6), entre d'altres.²⁹

El text C es compon d'una sola línia. Aquest, en un primer tram (de dos terços del total, aproximadament) corre paral·lelament al text B. En un segon tram (d'un terç del total), després d'un gir d'uns 90°, es disposa paral·lelament al text A a partir del tretzè signe. Les incisions són més enèrgiques que les del text B i la seva mida és més gran. Ressalta el fet que els traços són, en general, més arrodonits, i delaten amb seguretat una mà diferent. S'hi perceben tres marques d'interpunció de tres punts que sudivideixen la cadena en quatre parts, la darrera de les quals conté dos numerals: **¶I**.

La primera paraula es pot segmentar com **er̄tos-ka**. Novament, el sufix **-ka** segueix el que podríem identificar com un antropònim, que és comparable amb **er̄toa** (bronze de Sagunt: F.11.29) i **er̄tois** (bronze de Sant Antoni de Betxí: F.7.2).³⁰ Moncunill no descarta que **er̄tos** sigui un nom comú.³¹ Altres evidències són amb la forma **nērto: nēftokuinto** (plom de Pech Maho: B.7.38,A-7, Solier 1988 i Untermann 1996) i **]iner̄too[** (gerreta de la Joncosa, Panosa 2002). Aquest fet convida a plantejar-se si potser el text començava amb una **n** que s'ha perdut o que no és prou visible a partir de la fotografia disponible.

A continuació es defineix la seqüència **abārke-biotar̄**, que és susceptible de ser segmentada així: **abār-ke-biotar̄**. El mot **abār**, seguit de **-ke**, es pot confrontar amb **abār-ke-borste** (plom d'Ullastret: C.2.3) i **abār-ke-toke[/ abār-ke-tor[** (plom Marsal: H.0.1, Untermann 1998).³² Aquest infix també apareix a **or̄kei-ke-laur** (estela de Binè-

far: D.12.1).³³ Tots aquests exemples pertoquen el camp dels numerals, i la partícula **-ke-** hi podria tenir la funció de nexa entre els dos membres d'un compost numèric (desena amb unitat).³⁴ En el cas que examinem, aquests membres serien **abār** i **biotar̄**. L'infix **-ke-** no apareix, en canvi, en la seqüència **salir.or̄kei-abār** (plom d'Orlell: F.9.6), ni a **or̄keibār** (possible variant d'**or̄keiabār** en una ceràmica de Bigues i Riells: C.22.2) ni a la primera part de **bōrste.abār-ke-borste** (plom d'Ullastret: C.2.3). Tenint en compte aquests i altres exemples, juntament amb els seus contextos, Orduña proposa que **abār** signifiqui el cardinal "deu", i destaca que sigui l'únic exemple que acompanya signes numerals. També apunta que normalment les desenes s'expressen de manera lexicalitzada, mentre que les unitats no s'indiquen mai de manera aïllada, potser per una limitació del sistema de xifrat ibèric per a quantitats altes.³⁵ Respecte a **biotar̄** Orduña proposa una segmentació en **bi-otar̄**.³⁶ Si s'admet la segmentació i la identificació de **bi(n)** amb el cardinal "dos",³⁷ tindríem **abār-ke-bi-otar̄**, on **abārkebi** significaria '12' i **otar̄** poria ser la forma desplegada del signe **o** (H).³⁸ A continuació, **iki** podria ser variant de **ki**.³⁹ En conjunt, sembla que es tracta de la seqüència desplegada del sistema format per **a**, **o** i **ki** establert per Oroz.⁴⁰ Quedaria completada amb els signes numerals **¶I**,⁴¹ que podrien constituir una xifra amb el valor de '6' segons el sistema acrofònic grec.⁴² Aquesta darrera seria l'única expressió amb xifres de tota la cadena.

Recapitulant, el text C esmenta segurament un individu, **er̄tos**, que possiblement ha participat amb una quantitat de diners o pagament (presu-

29. Vegeu més exemples a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 262.

30. Velaza (1991, núm. 235) també proposa que d'**er̄tos** sigui un substantiu o antropònim. Per altra part, Orduña (2005, pàg. 499) considera dubtós el seu caràcter onomàstic, però no impossible.

31. Moncunill 2010, pàg. 76.

32. Vegeu també Moncunill 2007, pàg. 68.

33. Vegeu Orduña 2005, pàg. 491-493. Tenint en compte que aquest autor interpreta **or̄kei** com 20, la seqüència completa significaria '24'.

34. Orduña 2005, pàg. 496. Velaza (1991, núm. 8) relaciona **abārkebiotar̄** amb **otokeiltir̄** (plom d'Enguera: F.21.1).

35. Orduña 2005, pàg. 498.

36. Encara que aquest autor la considera problemàtica pel que fa a **otar̄**.

37. Vegeu Ferrer 2009, pàg. 459, quadre 2 i en general, que comenta i desenvolupa la teoria sobre els numerals presentada per Orduña.

38. Plantegem aquesta equivalència amb una certa reserva.

39. En aquest context, Orduña (2010, pàg. 323) valora recentment **iki** com un símbol metrològic diferent de **ki**, o tal vegada el nom de la unitat desenvolupat.

40. Oroz 1979. Vegeu també Ferrer 2009, pàg. 464, nota 41, i pàg. 466.

41. On **¶** seria variant de **¶**.

42. Orduña 2005, pàg. 496-497. Ell transcriu el numeral com **¶¶¶**. En canvi, en el text B d'aquest mateix plom veiem l'expressió '6' amb barres verticals d'unitat seguint el signe **o**: **H ¶¶¶¶**.

miblement **šalir**).⁴³ Aquesta quantitat és **abā-ke-bi-otaš.iki**.𐎠𐎢, formada per una part de numerals lèxics (**abā-ke-bi** / **otaš** / **iki**) –que tal vegada despleguen les formes abreviades del sistema **a, o i ki**– i una part de numerals simbòlics, que són les unitats finals (𐎠𐎢); és a dir, la quantitat: “12 **otaš iki** 6”.⁴⁴

Cronologia

Igual que l'anterior, possiblement entorn dels segles III-II aC.

Interpretació

També aquesta làmina de plom sembla un document de comptabilitat en què es registren les quantitats aportades per determinats individus. La part conservada del text A conté un possible nom personal, *Bieinesir* (o *Nesir*), encara que no és segur, com hem vist; també està mancat de sufixos com **-ka/-ika** o **-en**. El text B conté almenys dos antropònims: *Baisenios* i *Uniltun*. El primer mostra la terminació **-ka** i s'associa a una quantitat amb signes simbòlics a la línia primera; també està repetit a la línia següent. El segon no presenta cap quantitat associada. A tall d'hipòtesi es pot plantejar que *Baisenios* degui a *Uniltun* la quantitat expressada. El text C mostra un altre individu, *Ertos*, novament amb el sufix **-ka** i una quantitat associada que està formada per numerals lèxics i numerals simbòlics. Potser *Ertos* deu o ha rebut la quantitat indicada.

Remarquem, per acabar, la manca de l'expressió **šalir**⁴⁵ i la notable diferència de *ductus* entre els tres textos –especialment entre el text C i els altres dos–, que indiquen mans diferents, però que no permeten esbrinar si hi ha alguna relació entre els continguts –o entre les persones– i les quantitats consignades.

3. Làmina de plom

Lloc de conservació

Desconegut.

Bibliografia

Untermann 1993, pàg. 93-100; Faria 1992-1993, pàg. 277; Velaza 1994a, pàg. 9-23; Untermann 1996; Velaza 1996a, núm. 1.9; Panosa 1999, núm. 47.8; Orduña 2006, 7.11, pàg. 303-308; Moncunill 2007, pàg. 76, 83, 172, 181, 232, 270-271 i 308; Moncunill 2010, pàg. 66, 77, 95, 108, 125 i 127.

Descripció

Es tracta d'una làmina de forma aproximadament rectangular amb els contorns arrodonits i de la qual s'han perdut almenys dos petits fragments. També està afectada per dues esquerdes, posteriors al moment de l'escriptura. Mostra senyals d'haver estat plegada cinc vegades. Segons la informació proporcionada pel col·leccionista, només està escrita per una cara.

19 cm de llargada; 3-4 cm d'amplada, aproximadament (segons la fotografia a mida real).

Troballa

Pertany a un col·leccionista o bé circula actualment dins el mercat d'antiquaris. Va ser primer estudiada per Untermann a partir d'un calc i una fotografia proporcionades pel seu antic propietari. Posteriorment va ser vista per Velaza, que en va publicar una lectura matisada.⁴⁶

Es desconeix la procedència del document, si bé Untermann apunta que podria ser del Castellet de Banyoles de Tivissa, o almenys d'algun punt de la franja costanera situada entre el delta de l'Ebre i el Pirineu.⁴⁷

43. És freqüent l'atribució de **šalir** a les nocions de 'moneda' o 'diners'. Tovar (1980, pàg. 23-34) observava també la relació d'aquest mot amb el concepte de 'plata', alhora que vinculava **šalir** amb el terme **silabur** de les inscripcions celtibèriques i amb l'èuscar *zilhar*. El mot **silabur** es podia considerar un ressò o derivació d'un mot oriental que designaria la 'plata'. D'altra banda, Tolosa (1996-1997, pàg. 119-122) va relacionar més tard l'ibèric **šalir** amb l'èuscar *sari*, que es tradueix com 'import', 'pagament'. I en darrer lloc, Pérez Orozco va descobrir que *zilhar* derivava de **silabur** (recollit per Silgo 2007, pàg. 221). Així, doncs, tal com observa Silgo (2007, pàg. 221-222), estem davant de dos mots i dos conceptes diferenciables. La paraula **šalir** es correspon més aviat amb la noció de 'diners', i no necessàriament amb la de 'plata', que sembla testimoniada només per **silabur** en les inscripcions celtibèriques. En tot cas, Silgo (2007, pàg. 222) no descarta que aquest terme s'emprés igualment en algun dialecte ibèric. Cal observar també que, en una publicació anterior, Silgo suggeria igualment la possible interpretació de **šalir** com 'bestiar'. Es tracta del context del plom de Los Villares V (F.17.1), on aquest autor plantejava la relació de **šalir** amb l'element **bilos**, que comparava amb l'èuscar *bildots*, 'be', 'corder'; vegeu Silgo 2005, pàg. 11-23.

44. Tenint en compte l'ordre que guarden els elements dins de l'expressió numèrica i que les unitats (𐎢 = 6) consten al final com a únics numerals simbòlics –tal com sembla habitual–, es podria esperar que **otaš** indiqués el miler o la centena? D'altra banda, **iki** podria ser una expressió relacionada amb les desenes?

45. Que és present, per exemple, en la seqüència **šalir.orkei-abāš** (plom d'Orlell: F.9.6) i en altres contextos sobre suports anàlegs.

46. Velaza 1996a, pàg. 319.

47. Untermann 1993, pàg. 94. Moncunill (2007, pàg. 270-271) planteja també la possibilitat que provingui de Tivissa.

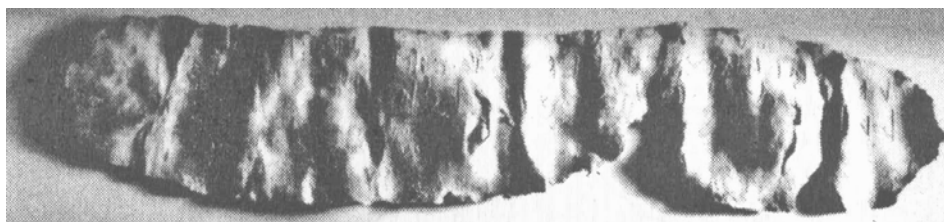

FIGURA 7. Fotografia de la làmina de plom (núm. 3). Font: Velaza 1996a, fig. 11.

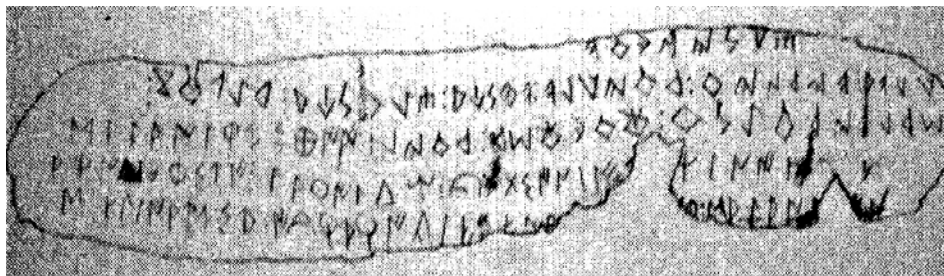

FIGURA 8. Calc de la inscripció núm. 3. Font: Velaza 1996a, fig. 12.

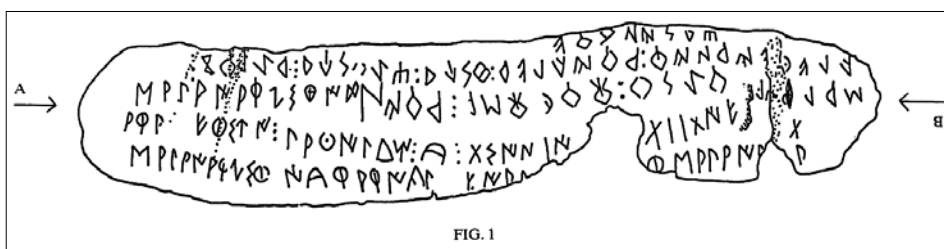

FIGURA 9. Calc de la inscripció núm. 3, que inclou els textos A i B. Font: Untermann 1993, fig. 1.

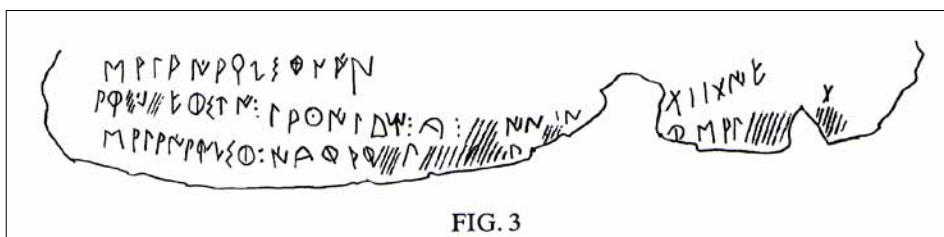

FIGURA 10. Calc del text A de la inscripció núm. 3. Font: Untermann 1993, fig. 3.

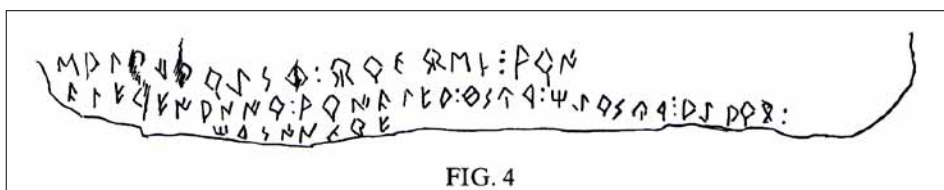

FIGURA 11. Calc del text B de la inscripció núm. 3. Font: Untermann 1993, fig. 4.

Text

- A **śalaiar̄kistenai**
ar̄ikaletesui.lakuiltum.ka.tasinbai[---]ti
bani*[.].r[.]*
śalaiar̄kiste.ikaŕ.ar̄ikaleian[---]**
***teśalai*[.].a**
- B **śalaiar̄kiste.beŕkebeśa.ar̄i**
kalereianir̄.ar̄ikaler.tesur.tikirsur.
akiaŕko.
torsinkeré

Comentari epigràfic

S'hi observen dos textos diferents, redactats també per dues mans diferents. El text A (amb 74

signes visibles) sembla una carta enviada a un individu que contesta en el text B (amb 60 signes conservats). Els signes del text B són més grans i clars que els del text A, que semblen fruit d'una incisió menys enèrgica i amb lletres de dimensions menors. En tots dos escrits es fa servir la interpunció de tres punts.

Les característiques paleogràfiques es corresponen amb les dels ploms de la costa catalana i les inscripcions pintades de Lliria. Crida l'atenció la presència del signe **𐌛** (**m**), que en principi és propi de l'epigrafia ibèrica del nord-est en la fase més antiga.⁴⁸ En canvi, hi manca l'ús del signe **𐌚** (**n**). Pensem que aquesta mancança està justificada pel fet que s'empra en el seu lloc una altra va-

48. Anterior al segle II aC. Vegeu Untermann 1993, pàg. 94, nota 3.

riant d'escriptura, expressada amb els dos signes alfabètics **Ṣ Ṗ (na)**, concretament a la primera línia del text A.

Sens dubte, **šalaiar̥kiste** és la cadena més freqüent.⁴⁹ En el text A hi és almenys tres vegades: al començament de la primera línia, al començament de la tercera línia i possiblement també al final d'aquesta tercera línia a partir de la seqüència **šalai**.⁵⁰ A l'inici del text B hi apareix per quarta vegada. Aquesta cadena es pot subdividir en un nom personal bimembre **šalai-ar̥kis** seguit d'un sufix **-te**. Trobem la mateixa forma **šalaiar̥kis** en un plom de Tivissa (el número 32 d'aquest volum). A més, a l'inici del text A s'acompanya d'un altre segment o paraula: **nai**. Estem d'acord amb Untermann que és una variant de **n̥i**; ell el compara amb **šakar̥iskeřarnai** (plom de la Serreta d'Alcoi: G.1.1),⁵¹ i aquí afegim la proposta d'atribuir-hi el significat de 'jo'. Aquest darrer seria un cas anàleg de l'esment de l'autor al començament del text com a fórmula d'identificació (aproximadament: "Sóc *šakar̥iskeř*").

Per a **šalai** no hi ha paral·lels, però es podria apuntar una possible reducció a **šal** i establir una relació amb el formant **šaltu/šaldu**, testimoniats per **salduko** (plom d'Ullastret: C.2.3), **šaltulako** (plom de la Bastida de les Alcuses de Moixent: G.7.2) i **šaltutiba(š)** (càlat pintat de Llúria: F.13.5). En deriva una suposada segmentació de **šaltu** i de **šalai** en **šal-tu** i **šal-ai**, respectivament. En els antropònims amb **šaltu** tindríem un infix **-tu-** entre **šal** i **ko(n)** (plom d'Ullastret), entre **šal** i **lako** (o **lakun**) (plom de Moixent) i entre **šal** i **tiba(š)** (càlat pintat de Llúria). En el cas de **šalaiar̥kis**, **-ai-**podria ser un infix entre els formants **šal** i **ar̥kis**.

El formant **ar̥ki(s)/ar̥gi(s)** és abundant en compostos antropònims en totes dues posicions. Adopta una **s** al final quan ocupa el segon lloc d'aquests compostos, com és el cas que ens ocupa i també el de: **abargis** i **lakuar̥gis** (plom de Palamós: C.4.1). Altrament, en primera posició

la forma és **ar̥ki**; els testimonis en són nombrosos: **ar̥kibes** (ceràmica pintada de Llúria: F.13.15), **ar̥kisosin** (plom de Yátova: F.20.3), **ar̥kideibas** (estela de Cruzy: Valdeyron 1999), **ar̥gitibaš** (cràter de vernís negre d'Ensérune: B.1.14) i **ar̥kitiker** (plom de Castelló: F.6.1).

Es reconeix un altre possible antropònim a la segona línia del text A: **lakuiltum**.⁵² Seria un compost dels formants **laku** i **iltum** (variant d'**iltun/iltundun**) seguit del sufix **-ka**, ja comentat amb ocasió del text núm. 2 d'aquest volum (i del text núm. 1 amb la variant **-ika**). Els exemples d'antropònims amb qualsevol dels dos formants són abundants.⁵³

Una altra cadena o paraula recurrent és **ar̥ikaler**, que compta amb un paral·lel molt proper en la forma **ar̥ikaler-ka** (bronze de Sant Antoni de Betxí: F.7.2). L'observem amb seguretat en el text B entre el final de la primera línia i el començament de la segona i com a tercera seqüència de la segona línia. En el text A segurament hi constava en el punt d'arrencada de la segona línia (potser amb omissió de la darrera lletra, **r**) i a la tercera línia, després de la segona interpunció, on llegim **ar̥ikal***. Els dos caràcters perduts podrien ser molt bé **er**. Per a **ar̥ikaler** es pot admetre una base **ar̥i** (o **ar̥e**), que es pot combinar amb diverses terminacions, entre les quals la que trobem aquí: **kaler**, possiblement variant de **kalir**.⁵⁴ Moncunill compara també **ar̥ikale** o **ar̥ikaler** amb diverses seqüències en làmines de plom d'Orlell: **ar̥ikař** (F.9.5,1) **ar̥ikařbinisai** (F.9.7,A-4) i **ar̥ikařbinm̥likise** (F.9.5,3).⁵⁵ Afegim **ar̥ine** dels ploms citats d'Orlell (F.9.7). Orduña suggereix interpretar **ar̥ikale** com un nom personal.⁵⁶

A la tercera línia del text A veiem **ikař**. Orduña proposa segmentar-hi **i-kař** i assenyala com a paral·lel **ber̥ikařsense** (plom de Castelló: F.6.1).⁵⁷ Aquest autor admet **kař** com una forma verbal.⁵⁸ Moncunill compara **ikař** amb **ekiar** i suggereix que –igual que **ar̥ikal**– sigui una forma verbal.⁵⁹

49. Vegeu els comentaris d'Orduña (2006, pàg. 52, 80, 224) sobre aquesta seqüència i la seva segmentació. I amb la terminació **-nai** vegeu també Orduña 2006, pàg. 128 i 305.

50. Observem que la transliteració de Velaza (1996a, pàg. 319) per a la cadena final és: **šalai+[.]tin**.

51. Untermann 1993, pàg. 96 i 98. Aquest autor apunta que el sufix **-te** del nostre text és equiparable al sufix **-ar** d'Alcoi.

52. Que Untermann (1993, pàg. 98-99) compara amb **lakunm̥iltir̥-te** (plom d'Orlell: F9.7). Suggereix que tant pot ser un antropònim com un topònim.

53. Per a **laku** vegeu Rodríguez Ramos 2002, pàg. 265, i per a **iltun**, *op. cit.*, pàg. 262 (si bé aquest autor encapçala els testimonis amb el nom de formant **iltur**).

54. Vegeu els exemples que contenen el segment **kalir** a Orduña 2006, 3.6.9.

55. Moncunill 2007, pàg. 83.

56. Orduña 2006, pàg. 304-305; també comenta aquesta cadena a la pàg. 307.

57. Orduña 2006, pàg. 306.

58. Orduña 2006, pàg. 151-152.

59. Moncunill 2007, pàg. 181.

Per a **berkebeša** no hi ha una explicació ferma. Moncunill estableix una possible relació entre el segment **kebeš** i els següents: **kebes**+ [(plom del Cigarralejo: G.13.1,3) i **kebels** (que forma part de les cadenes **kebelsilunin** –plom d’Orlell: F.9.8,A-6– i **kebelsilun**[-]eiku –F.9.8,A-2–). També planteja una segmentació de **berkebeša** definint un formant **ber**, un infix **-ke-** i un formant **beš** (com a variant de **baš** o **ibes**) seguit d’un sufix **-a**. L’explica com un nom personal.⁶⁰

A la segona línia del text A tenim **tesui**, que es pot comparar amb **tesur** de la segona línia del text B.⁶¹ També remarquem la coincidència del final **sur** en la seqüència **tikirsur** que hi ha a continuació de **tesur**. Segons Untermann, **tikirsur** és un antropònim format per **tikir** i **sur** (variant de **sor**).

A continuació, **akiaŕko** sembla un altre antropònim,⁶² format per **aki(r)**⁶³ i **aŕko**. Aquest darrer element pot ser una forma abreujada d’**aŕkis**, que també hem observat en el nom **salaiarŕkis**. Es pot comparar amb **olekarko** (ceràmica ibèrica pintada de Llúria: F.13.3). El primer element està present a **agitigem** (o **agitibam**, ceràmica àtica d’Ullastret: C.2.9), i també a **agirukeŕ** i a **agiŕortin** del pondus d’Alorda Park (Calafell) (Sanmartí *et al.* 2003-2004, pàg. 321-332, i núm. 13 d’aquest volum).

Podríem tenir, doncs, en aquesta segona línia, una successió d’almenys dos antropònims:⁶⁴ **tikirsur** i **akiaŕko**.

Per acabar, **torsinkeŕe** sembla un nom personal compost per **torsin** i **keŕe**. Es pot comparar amb *Torsinno* (*T. Sall.*).

Cronologia

Pels trets paleogràfics, Untermann opina que el document podria ser del segle III aC.

Interpretació

Compartim amb Untermann la interpretació que aquesta làmina és una carta intercanviada per dos personatges, *Šalaiarŕkis* i *Torsinkeŕe*, que aprofiten el mateix suport per al text de la primera tramesa i el de la resposta.⁶⁵ *Šalaiarŕkis* envia el

primer missatge (text A) i *Torsinkeŕe* el contesta en l’espai disponible (text B) fent-hi esment de la persona a qui s’està adreçant (*Šalaiarŕkis*). Pensem que aquest és l’ordre correcte dels missatges, que s’inicia amb el text A, encapçalat pel nom propi del remitent i una expressió de primera persona (**nai**). A tall d’hipòtesi, doncs, podríem traduir aquest inici així: “Jo (sóc) *Šalaiarŕkis*.”

El receptor (*Torsinkeŕe*) hauria escrit al principi de la seva resposta (text B) el nom de la persona a qui van adreçades les seves paraules (*Šalaiarŕkis*) i signaria al final per donar-li’n fe. Per últim, les coincidències lèxiques observades corroboren que la temàtica del text A està directament relacionada amb la del text B. Els dos escrits recullen una sèrie de noms de persones que plausiblement estaven implicades en algun assumpte.

Una opinió en certa mesura diferent és la de Velaza. Aquest autor prefereix considerar la inscripció, no com una carta, sinó com un document tal vegada de tipus jurídic, o bé un pacte o contracte privat sobre un afer comercial o interpersonal relacionat amb les expressions *aŕikalereianir* i *aŕikaletesui*. En aquest supòsit, el text A contindria les persones contractants, que ell designa com a *Salaiarŕkis* i *Salain[ei?]tin*, mentre que el text B contindria les persones següents: *Salaiarŕkis*, *Tikirsur*, *Akiaŕko* i *Torsinkeŕe*.⁶⁶

II.1. Alt Camp

II.1.1. Valls

EL VILAR

El jaciment ibèric del Vilar⁶⁷ és situat 20 km al nord de Tarragona i 4 km al sud del forn ibèric de Fontscaldes, en un lleuger tossal a uns 230 m sobre el nivell del mar. Es troba entre el barranc del Catllar –al sud-est– i un antic rierol a la zona de Fornàs que actualment està canalitzat. S’estén per la zona oriental de l’àrea urbana actual de Valls, dividit per la línia de ferrocarril que comunica Valls amb Vilanova. Les restes descobertes des del

60. Moncunill 2007, pàg. 66.

61. Untermann compara **tesur** del text B amb **etesui** del text A; és a dir, amb començament **e-**. Ara bé, tenint en compte el context de la paraula del text B, ens sembla més possible que el segment en qüestió del text A sigui **tesui**, i que la **e** pertanyi a la cadena precedent, que arrenca amb **aŕi** (potser **aŕi[kal]**?). Moncunill (2007, pàg. 172, i 2010, pàg. 77) hi llegeix **etesur**.

62. També observat per Velaza (1996a, pàg. 317).

63. Silgo (2010, pàg. 356) relaciona l’ibèric **akir** (**agir** en sistema dual) amb l’èuscar *agirtu*, *agertu*, que signifiquen “descobrir, manifestar”, i *agiri*, que significa “evident, que es veu”, o bé “document o acta, entre d’altres”.

64. Quan no tres, si **tesur** en fos un altre.

65. Untermann 1993, pàg. 94.

66. Velaza 1996a, pàg. 320-321.

67. També anomenat *Estació de tren de Valls*. Vegeu Carreté *et al.* 1995, pàg. 19.

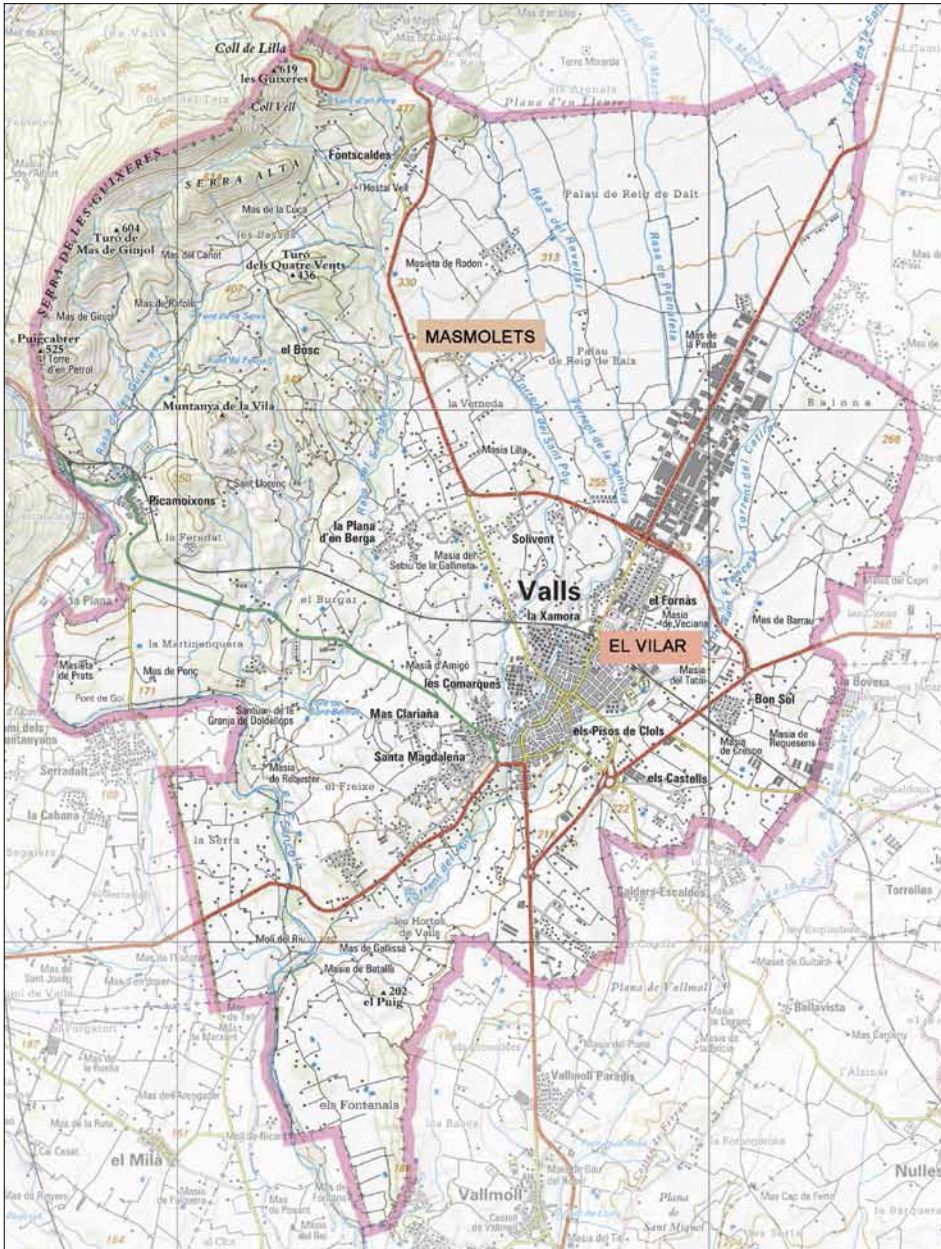

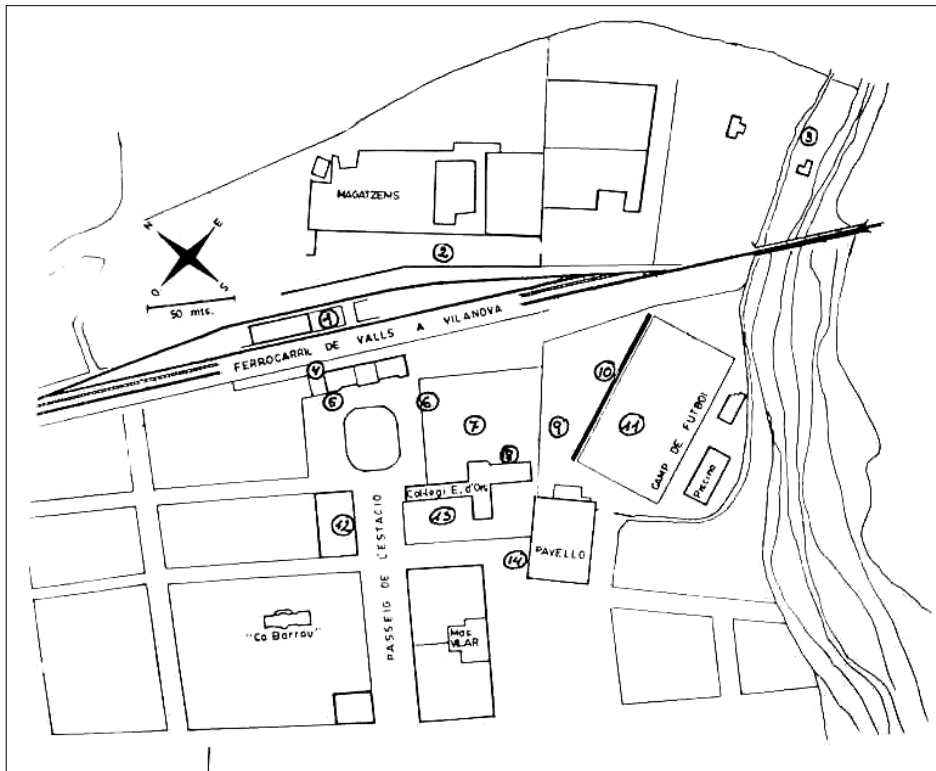
FIGURA 12. Mapa del municipi de Valls amb indicació dels jaciments arqueològics amb troballes epigràfiques. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 1056.

final del segle XIX abasten una superfície de 60.000 m².⁶⁸ Aquesta notable extensió i la riquesa dels materials arqueològics que el Vilar ha lliurat fins al present el defineixen com un dels assentaments principals de la Cessetània ibèrica.

Malauradament, una part del jaciment fou destruïda com a conseqüència de la construcció de la línia fèrria i també de magatzems i fàbriques, obres que transformaren notablement la zona entre el 1883 i el 1920. No hi ha notícies ni restes conservades d'aquell temps. A partir de 1920, s'hi construï un camp de futbol. L'any 1923 hi van excavar primer J. Colominas i després Serra Ràfols. Els materials (12 caixes) s'enviaren a Barcelona, i els treballs d'excavació s'aturaren.

L'any 1965 es construï dins l'àmbit del jaciment una escola, aleshores anomenada Colegio Menor de Juventudes i ara anomenat Col·legi Eugeni d'Ors. Les restes no foren protegides ni salvades. Per contra, els materials van ser espoliats per clandestins que actuaven de nit. L'any 1969 es va instal·lar a la zona la central automàtica de Telefònica, que provocà l'obertura de rases a nombrosos carrers i, novament, l'espoli de materials arqueològics per part de clandestins. També s'hi construï el pavelló poliesportiu, que provocà noves destruccions al jaciment i la pèrdua de materials, els quals van ser apropiats per l'arquitecte i els constructors; només se'n recuperà una pedra de molí. Durant la construcció de dos edificis,

68. Curulla *et al.* 1997, pàg. 302 i 304.

PLÀNOL DE LA ZONA DEL JACIMENT AMB LA LOCALITZACIÓ DE LES RESTES I MATERIALS CERÀMICS CONEGUTS O ESTUDIATS

1. Restes de construcció amb l'aparició de «pondera».
2. Moneda romana.
3. Zona de sitges.
4. Àmfora púnica Mañá D.
5. Fragment de Kylix.
6. Kalathos.
7. Zona de sitges i diversos molins rotatius bicònics.
8. Corall sense treballar i destal de tipus neolític.
9. Llânties i restes de construcció.
10. Moneda púnica i coures.
11. Sitges; fragments de ferro i restes de construccions.
12. Fragment d'escultura en terracota.
13. Timateri i restes de construccions.
14. Zona de sitges i molins rotatius bicònics.

FIGURES 13a i 13b.
Troballes arqueològiques del jaciment del Vilar (Valls). Font: Burguete i Fabra 1986, pàg. 56.

l'any 1971, es descobrí un fragment d'una estàtua de terracota.

El coneixement que es té del Vilar deriva de les tasques de recerca, localització de restes, prospeccions i estudi de materials efectuades pels membres de l'Institut d'Estudis Vallencs i alguns investigadors de la Universitat Rovira i Virgili en les darreres dècades. Així, l'any 1983, sota la direcció de Xavier Solé, es va excavar una cala al pati del col·legi Eugeni d'Ors, però manca la publicació de la memòria o dels resultats obtinguts en aquest sondeig. Durant aquesta dècada dels anys vuitanta es van publicar diversos estudis sobre els materials arqueològics

del jaciment. Va ser, però, a la tardor de l'any 1995 quan es dugué a terme una campanya sistemàtica d'excavació en un sector del jaciment. Fou motivada per la instal·lació de canonades de gas a la ciutat per part de Gas Tarraconense SA. L'actuació, a càrrec d'un equip de la Universitat Rovira i Virgili dirigit per Josep M. Vergés, incidí únicament en la zona afectada per les instal·lacions de gas. S'hi van estudiar i documentar els estrats superiors, però no els nivells de fundació de les estructures localitzades. En darrer lloc fem esment de la intervenció d'urgència efectuada els anys 2007 i 2008, dirigida per Enric Vilalta, de l'empresa Àrea. Arqueologia i

Gestió del Patrimoni. Els treballs es van concentrar en el sector occidental del jaciment. En particular, es van situar en un solar annex a l'edifici de CEIP Eugeni d'Ors, delimitat pel passeig de l'Estació i el carrer de Prat de la Riba, on es preveia construir la nova instal·lació d'aquest centre escolar. S'hi van excavar cinc rases, que tragueren a la llum diverses restes. En primer lloc es van identificar dues estances, interpretades com a recintes d'hàbitat. En segon lloc es va delimitar un mur d'1,30 m, que semblava associat al sistema defensiu de l'assentament i relacionat amb el mur documentat a la plaça de l'Estació durant la intervenció de l'any 1995. En tercer lloc es van poder excavar dues sitges d'emmagatzematge. En una segona intervenció es van excavar quatre rases més. Van permetre localitzar dos murs més i una altra sitja. En una darrera intervenció d'aquesta campanya es van descobrir nou murs més i un potent paviment de gran extensió que fou interpretat com una possible plaça pública de l'assentament. Tots els materials resultants estan actualment en curs d'estudi.

El conjunt de materials es compon de ceràmica ibèrica antiga, ceràmica àtica, ceràmica de vernís negre del taller de Roses, ceràmica campànica, àmfora púnica, dos pebeters, ceràmica feta a mà, ceràmica ibèrica comuna i amb decoració pintada, ceràmica grisa de la costa catalana, pesos de teler, fusaioles,⁶⁹ dues monedes del final del segle III aC i eines de ferro. El conjunt fa deduir una ocupació aproximada de l'assentament entre el final del segle VI i el segle II aC.

La quantitat i la complexitat de les restes exhumades en aquest jaciment permeten qualificar-lo com un assentament ibèric de primer ordre a la Catalunya sud.⁷⁰

Bibliografia sobre el jaciment

Burguete i Fabra 1983; Solé 1985; Burguete i Fabra 1986; Burguete *et al.* 1990; Arbeloa i Vianney 1990; Vergés 1995; Carreté *et al.* 1995; Curulla *et al.* 1997; Burguete i Fabra 2008; AV 2008, volum II; Pellejà i Vilalta 2010.

4. Fusaiola⁷¹

Lloc de conservació

Col·lecció de J. M. Ribé Martí (Valls).⁷² No porta cap número d'identificació.

70. Pellejà i Vilalta 2010, pàg. 20. Aquests autors comparen el Vilar amb la Ciutadella de Calafell i la Moleta del Remei (Alcanar).

71. Agraïm al Sr. Ribé l'amabilitat de mostrar-nos la peça. També apreciem la informació i el suport prestats per Ester Fabra en l'accessibilitat a aquesta inscripció i la següent. En darrer lloc cal anotar la troballa d'una encoia de ceràmica ibèrica amb engalba ataronjada que fou marcat *pre cocturam* amb el signe **i** de quatre traços a la paret interna, prop del llavi i sota l'arrencada de la nansa. S'inclou dins d'aquest espai.

72. Formen part de la col·lecció cinc fusaioles més, que no presenten cap text.

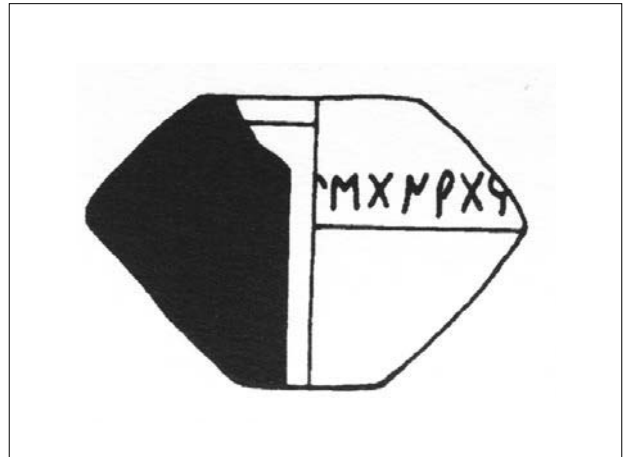

FIGURA 14. Dibuix de la fusaiola amb la inscripció núm. 4.

FIGURA 15. Fotografia de la fusaiola del Vilar (núm. 4).

Bibliografia

Burguete i Fabra 1986, pàg. 72, fot. 17-18; Panosa 1993, núm. 25.1; Untermann 1995, pàg. 250; Velaza 1996a, pàg. 331; Faria 1997, pàg. 106; Panosa 1999, núm. 43.1; Faria 2000a, pàg. 123; Faria 2002, pàg. 138; Faria 2003, pàg. 215; Ferrer 2005, pàg. 964, nota 40; Faria 2006, pàg. 117; Moncunill 2007, pàg. 91, 92, 155, 188, 216, 284; Ferrer 2008, pàg. 254, 256-258, fig. 5, 263-265; Panosa 2008, pàg. 233-235, fig. 139 i 140; Moncunill 2010, pàg. 50 i 113.

Descripció

Peça bitroncocònica de ceràmica. El color és roig fosc a la secció i marró amb taques negres

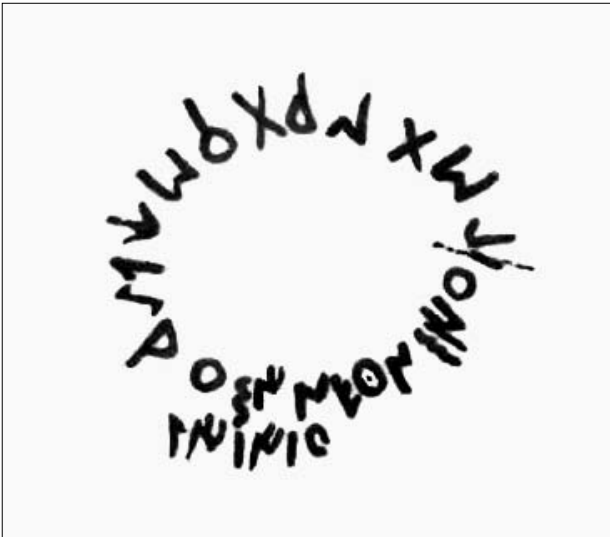

FIGURA 16. Calc de la inscripció de la fusaiola del Vilar (núm. 4).

a la superfície.⁷³ Està reconstituïda a partir d'almenys dos fragments i presenta algunes esquerdes que en alguns casos travessen els signes escrits però no en dificulten la lectura.

2,6 cm d'altura, 4,1 cm de diàmetre màxim, 1,8 cm de diàmetre inferior, 2,1 cm de diàmetre superior i 1,4 cm d'amplada de la franja inscrita.

Troballa

No es coneix el context arqueològic de la fusaiola. Fou descoberta durant els moviments terra associats a les tasques de construcció efectuades des de l'inici del segle xx a l'àrea de l'assentament ibèric.

*Text*⁷⁴

uštamiatařsuekiařsinekunsir
libaibar

Comentari epigràfic

El text s'estén en dues línies sobre la franja troncocònica més estreta. La primera ocupa completament el cercle amb un total de 22 signes, mentre que la segona és una cadena de 6 signes seguits. El signari emprat és l'ibèric nord-oriental. Els caràcters van ser marcats *pre cocturam*. Per sota de la primera línia, entre els signes **ta** i **n**, observem un signe afegit, **m̄**, que completaria la seqüència **ušta** amb el morf **m̄i**; aquest segon

signe no sembla complet perquè hi manca el traç superior central, la qual cosa pot conduir a pensar que és una **n**. Aquesta opció no s'exclou, però és igualment possible que aquest petit traç vertical s'hagi perdut pel desgast. De fet, la dimensió de la part superior del signe, i més concretament la distància entre el traç de l'extrem dret i el vèrtex és comparable en proporció a la **i** de **sine**, a la de **sir** i a les de **libaibař**, i no tant a la que presenta la **n** de **kun**. L'altre argument és la seva associació al signe Y, que acompanya més sovint el signe **m̄**.

En la inscripció destaca la dualitat en la mida dels signes. Dos terços de la primera línia consten de caràcters amb un espai regular de separació i de mida més gran que la resta de la primera línia i el grup de signes de la segona, que són de dimensions menors i amb un espai escàs de separació. Aquest fet ha influït en la decisió sobre el punt d'inici de la seqüència, si bé mantenim una reserva a l'hora de valorar si **uštami** ocupa l'inici de la cadena de la primera línia o bé el final.

Llargada màxima de la primera línia 10 cm

Llargada màxima de la segona línia: 1,6 cm

Altura dels signes: entre 2 i 7 mm

La lectura que presentem difereix de la que vam proposar en la primera edició del document.⁷⁵ Està més aviat en la línia de la interpretació que vam incloure en un treball més recent,⁷⁶ que aquí matisem i ampliem.

La **u** d'**atařsu** està afectada per la línia de partició de la fusaiola, però s'identifica sense dificultats. A l'extrem diametralment oposat, el caràcter identificat també com **u** al començament de la seqüència que llegim com **uštami** és, en canvi, de visió més defectuosa. Això és així perquè, a més de ser molt proper a la línia de la fractura, també està més desgastat. Tanmateix, ens inclinem per aquesta lectura considerant el traç inclinat que se li apropa per l'esquerra. En resulta, doncs, un primer segment **ušta**. Ferrer interpreta el primer signe com un **ke** i prefereix llegir en la línia de fractura una **e**, que seria precedida pel que transcriu com una interpunció de tres punts –que nosaltres identifiquem amb una **s**– i pels caràcters **ir**. La seva lectura de la part inicial és, doncs: **irekeštami**, on individualitza el mot **keštami** (o **kešta(o)n**), que aquest autor associa a les torteres o fusaioles i interpreta com un apel·latiu femení genèric.⁷⁷ La interpunció que, segons Ferrer, justifica el punt d'inici de la seqüència

73. Potser per haver estat sotmesa a l'acció del foc o bé per una coccio irregular.

74. Data de la darrera autòpsia: 2 de desembre de 2010.

75. Panosa 1993, núm. 25.1.

76. Panosa 2008, pàg. 233-235.

77. Ferrer compara **kešta(m)n/kešta(o)n** amb **kaštaun** de la fusaiola del Gebut (D.11.2) i **kaštaum** de la fusaiola de Sant Julià de Ramis (Burch *et al.* 2001). Vegeu Ferrer 2008, pàg. 258 i 265-266.

FIGURA 17. Detalls de la inscripció de la fusaiola del Vilar.

no ens sembla acceptable, atès que el seu traç té un aspecte molt més semblant a la **s** que encapçala el segment **sine**, tal com s'observa a la fotografia

següent. A més, seria l'únic signe de puntuació de tot el text, i únicament com a marca de final de la línia no sembla justificable.

La lectura de Ferrer també difereix de la nostra en l'inici de la segona línia, on nosaltres llegim **l** i ell **ba**. Val a dir que aquesta darrera alternativa també ens sembla possible, com també ho és que el darrer signe sigui en realitat una **r** i no una **ř**. La **ř** d'**ekiař** –a la primera línia– també podria ser una **r** de traç irregular.

L'expressió **uřtamŋi** està formada per **uřta**⁷⁸ i **mŋi**. El primer segment, **uřta**, és una paraula que es pot confrontar amb **uřtalaibi** (plom de Llúria: F.13.2,B-2) i **uřtalar**⁷⁹ (plom d'Orlell: F.9.5). Més insegura és la comparació amb **ustain** (amb l'altra sibilant) del pes de Santa Coloma de Gramenet (C.8.2), encara que no és impossible. Respecte a **-mŋi**, ens inclinem per interpretar-lo com el pronom de primera persona 'jo'⁸⁰ i aquí estaria associat al mot precedent, tal vegada un atribut si **uřta** té valor de substantiu: "jo (sóc) l'**uřta**...". El significat d'aquesta paraula se'ns escapa, però potser té relació amb l'objecte o suport.

La seqüència **atařsu**⁸¹ sembla un nom personal compost d'**ata** i **arř** i seguit del sufix **-u**. Tots dos elements estan ben testimoniats en l'antroponímia ibèrica. Per a **ata(n)** tenim: **ata** (ceràmica campaniana de Sant Miquel de Sorba: D.4.10; ceràmica grisa d'Ensérune: B.1.263, i potser l'àrula de Tarragona: C.18.7), **ata(n)bels** (monedes d'Empúries: A.6), **ataberř** (plom d'Orlell: F.9.7,b-5, i càlcat d'Elne: B.9.11), **ataeike** (plom de Pech Maho: B.7.34), **Atanscer** (*T. Sall.*). Quant a **arř** es poden esmentar els exemples següents: **arřbin** (plom de Pech Maho: B.7.34), **arřskořo** (plom de Sagunt: F.11.25) i **arřskotař** (plom de Llúria: F.13.75). El sufix **-u** pot completar segments nominals,⁸² tal vegada com a marca que indica possessió o destinació. Com a exemples associats a noms propis tenim **sosinbiurř-u** (plom de Castelló: F.6.1), **sekenius-u** (plom d'Orlell: F.9.5) i **neitegerř-u** (plom d'Ullastret: C.2.3,A-3). Una descomposició **atař** amb sufix **-řu** tampoc no seria impossible,⁸³

78. En qualsevol cas, no es descarta una possible relació amb **kařta-un** i **kařta-um**, del Gebut i Sant Julià de Ramis, respectivament.

79. Forma part d'una seqüència més llarga: **uřtalarilune**.

80. L'explicació d'aquesta identificació s'exposa en un treball actualment en preparació i es basa en diversos arguments, que aquí indiquem breument: a) els contextos més freqüents en què acompanya noms personals i marquen la propietat de l'objecte; b) l'analogia amb altres epigrafies antigues, com ara l'etrusca i la llatina arcaica, en què l'element que es tradueix com 'jo' (respectivament *mi* i *eco*) es presenta primordialment en ceràmiques per al·ludir "l'objecte que parla" i s'acompanya del nom del propietari en genitiu, i de vegades també de l'esment de l'objecte, i c) l'analogia amb l'èuscar, que designa 'jo' amb el mot *ni*, molt proper a l'ibèric **mŋi**. Vegeu els comentaris de Siles (1985, núm. 1155) sobre **mŋi** i també les referències recollides per Silgo sobre aquest aspecte (1994, pàg. 259).

81. En unió amb la primera part, Untermann llegeix **usta(m)natařsu**, que considera una seqüència apel·lativa.

82. Orduña 2006, 3.4.28, que l'assimila al sufix **-iu**.

83. Ferrer (2008, pàg. 263) planteja també com a possible aquesta opció, que contindria un sol formant antroponímic: **atař**.

però el segment **ataí** està menys documentat: **ataíesar** (plom Marsal: H.0.1,A.b-3, Untermann 1998) i **barkataíar** (plom de Yátova: F.20.3,A-II,9). Moncunill proposa, efectivament, una segmentació amb **ataí**, com a possible variant d'**atan**, i **śu**, que interpreta com a sufix o bé una forma relacionada amb el formant antroponímic **śur**.⁸⁴

El mot **ekiar** (o **egiar**), pels contextos en què es coneix, sembla que es correspon amb una forma d'un paradigma verbal comparable a la fórmula llatina *fecit*. És possible que tingui un significat aproximat a 'fer' o 'fabricar'. Coincidint amb Untermann,⁸⁵ pensem que va associat al nom següent, que podria ser aleshores el fabricant o autor de l'objecte dedicat.⁸⁶

Respecte a la cadena **sinekunsir**, es pot dir amb força seguretat que es tracta d'un antropònim. Possiblement és una forma reduïda de **sine-ke-unsir**, que es compon dels formants **sine** i **unsir**, amb un morf amb funció de nexa intervocàlic. Es pot comparar amb **otokeiltir** (plom d'Enguera: F.21.1) i **tueitikeiltun** (ídem). L'element antroponímic **sine** és present a **sinebetin** (plom de Castelló: F.6.1,1) i **allosin** (bronze de Sant Antoni de Betxí: F.7.2). El segon element, **unsir**, es presenta també en un càlat de Llúria (F.13.28). Una descomposició tripartita: **sine-kun-sir**⁸⁷ no sembla tan probable. Moncunill, en canvi, delimita en aquesta seqüència un nom personal format per **sine** i **kun**, que considera possible variant de **kon**. Al final de la cadena hi llegeix també un signe **e**.⁸⁸

La seqüència **libaibaí** no és clara. També s'admet una lectura **baibaibaí**,⁸⁹ on el darrer signe també podria ser una **r**. S'hi pot distingir un segment **ibaí** (o **ibar**) al final de la cadena, encara que també es podria considerar només com a **baí**, que té nombrosos paral·lels. Per contra, hi podria haver una el·lisió de la **a** en el darrer

segment **(a)baí**:⁹⁰ **libai(a)baí** (o **libai(a)bar** o **baibaibaí**). Un altre possible paral·lel és **liba** (ceràmica d'Azaila: E.1.150). Per últim apuntem que Ferrer llegeix **baibaibaí** i relaciona aquesta seqüència amb la llegenda d'una dracma emporitana: **banbaibaí**.⁹¹ Nosaltres afegim dos testimonis més si es pot admetre aquesta darrera lectura: **bai**[?] (ceràmica de Terrassa: Panosa 1993, pàg. 204) i **tibaibailatir** (ceràmica campaniana d'Ensérune: B.1.68). En tot cas, el significat no queda definit. No es descarta que pugui tenir una naturalesa antroponímica. Ara bé, hi ha així mateix la possibilitat que sigui una fórmula apel·lativa amb un significat que desconeixem i que podria tenir relació amb el fet o motiu de la suposada dedicatòria⁹² de l'objecte a la persona destinatària.

Cronologia

La cronologia és desconeguda per la manca de dades del context arqueològic associat, però les fusaioles inscrites conegudes fins a l'actualitat daten dels segles II-I aC.⁹³ Tenint en compte que l'ocupació del Vilar s'atura al començament del segle II aC, es pot proposar una datació dins d'aquesta mateixa centúria.

Interpretació

Molt probablement és una inscripció de dedicatòria que inclou amb força seguretat el nom de la persona destinatària o propietària de la fusaiola, el nom de la persona que la va fabricar o que la va dedicar (caracteritzada per l'expressió **ekiar**) i, possiblement, la forma pronominal (**mi**) que identifica l'objecte⁹⁴ que "emet" el missatge. La segona línia inclou una seqüència de contingut no definit. Per il·lustrar aquesta interpretació suggerim la hipòtesi següent de traducció aproximada: "Jo (sóc) l'**ušta** d'**Ataíś**,⁹⁵ fet per **Sinekunsir**...".

84. Moncunill 2010, pàg. 50.

85. Untermann 2002, pàg. 99.

86. En opinió de Velaza (1996a, pàg. 331), el dedicant de l'objecte seria el nom anterior (que ell interpreta com **ataí** amb sufix **-śu**), mentre que el nom següent correspondria al receptor.

87. On **kun** fos una possible variant de **kon**, comparable per exemple amb **erškon** (àmfores de Pech Maho: B.7.11 i B.7.13).

88. Moncunill 2010, pàg. 113. No ofereix una valoració sobre el segment **sir**.

89. Jaquemot (2011) interpreta **baibaí** com una expressió toponímica associada a l'indret de Valls i li atribueix com a significat "part baixa del riu", "baix riu" o "riu fons".

90. Sobre **abaí** vegeu Orduña 2005 i 2006 (3.6.8).

91. Ferrer 2008, pàg. 264. Remet a Villaronga 1998, pàg. 130, 10-9.

92. Potser una fórmula relacionada amb la donació (un desig, una expressió afectiva, una salutació...).

93. Ferrer 2008, pàg. 254.

94. Potser **ušta**.

95. O bé "per a **Ataíś**".

5. Ceràmica àtica

Lloc de conservació

Institut d'Estudis Vallencs (Valls).

Bibliografia

Inèdita⁹⁶

Descripció

Fragment de base i dos fragments informes d'una pàtera de ceràmica àtica de vernís negre. Es tracta d'un exemplar comparable al lot de ceràmiques àtiques del derelict del Sec (l'Alcúdia, Mallorca). La pasta és de color ataronjat i molt depurada. El vernís és de color negre mat, amb un desgast considerable a la paret interna. Al centre d'aquesta s'observa una decoració circular de rodeta i un disseny de palmetes al bell mig.⁹⁷

11,7 cm de diàmetre del peu; 4,8 cm d'altura conservada.

Troballa

Descoberta en la campanya d'excavacions dels anys 2007-2008 efectuada en el sector oest del ja-

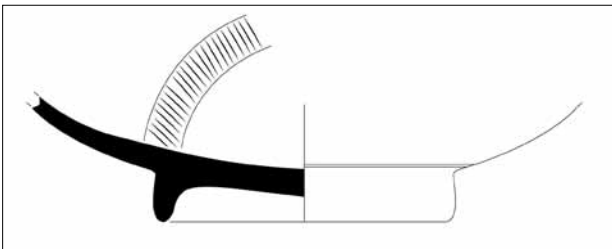

FIGURA 18. Dibuix de la ceràmica àtica del Vilar amb la inscripció núm. 5. Autor: Enric Vilalta.

FIGURA 19. Fotografia de la ceràmica àtica amb decoració interior (núm. 5). Autora: Ester Fabra.

ciment, en el solar annex al CEIP Eugeni d'Ors.⁹⁸ El fragment prové d'un dels nivells de destrucció d'una de les habitacions d'una casa de l'assentament. Aquest habitatge s'alineava amb altres disposats en bateria i aprofitant la muralla (d'1,30 m de gruix) com a bastiment.

Text⁹⁹

gañanišáren

Comentari epigràfic

El text és complet, amb els signes disposats en forma de semicercle al voltant del punt central de la base. Estan marcats amb traços rectilinis i regulars, si bé d'incisió poc profunda. El contrast de les marques amb el vernís del fons permet una identificació segura dels caràcters. El signari emprat és clarament el nord-oriental i segueix el sistema dual.

FIGURA 20. Calc de la inscripció núm. 5.

FIGURA 21. Fotografia de la inscripció núm. 5. Autora: Ester Fabra.

96. Peça actualment en estudi per part d'Enric Vilalta, de l'empresa Àrea. Arqueologia i Gestió del Patrimoni.

97. El dibuix de la peça, la fotografia amb la vista interna i la fotografia que es mostra a continuació del calc han estat cedides per Enric Vilalta i Ester Fabra.

98. Vegeu l'explicació sobre aquesta campanya en la secció dedicada al jaciment.

99. Data de l'autòpsia: 2 de desembre de 2010.

Llargada de la línia 9,3 cm

Altura dels signes: entre 11 i 16 mm

Cal destacar que el penúltim signe és una rectificació feta sobre un signe previ, de manera que una **e** (𐌥) de quatre aspes se superposa a una **a** (𐌲) anterior.

Un altre punt remarcable és la presència d'un emblema o marca –en principi anepigràfica– sota el primer signe de la seqüència. Té l'aspecte d'una **f** com les que es troben en segona i vuitena posició de la seqüència; però aquesta està gravada en sentit invers a la línia inscrita, mostra un traç més irregular i té una doble aspa amb forma de V (**ñ** ibèrica) que la travessa perpendicularment.

Veiem un nom propi, **gañaniś**, seguit del sufix **-aren**, que a la vegada es pot descompondre en **-ar-en**. Si bé no hi ha paral·lels exactes dins de l'onomàstica ibèrica per a **gañanis**, la seva terminació (**-aren**), associada habitualment a noms de persona, i la comparació amb altres exemples de textos sobre suport ceràmic admeten una interpretació del document com una marca de propietari. Respecte a **kañ**, pot ser variant del formant **kañe/kañes**, que veiem a **kañesbanite** (càlat ibèric pintat de Llúria: F.13.5), **kañestabikiñ**¹⁰⁰ (ceràmica ibèrica pintada de Llúria: F.13.3,5), **kañesir** (ídem: F.13.3,1) i **gañesor** (plom d'Ensérune: B.1.373,3).

FIGURA 22. Detall de la fotografia anterior, que mostra el penúltim signe de la inscripció núm. 5.

FIGURA 23. Detall de la fotografia de la figura 22, que mostra el signe o emblema a l'inici de la inscripció núm. 5.

Per a **aniś** no disposem d'elements de confrontació. Tan sols coneixem exemples amb el formant antroponímic **an**: **anbels** (ceràmica campaniana d'Ensérune: B.1.40, i inscripció rupestre d'Oceja 2), **aniñbeñ** (plom d'Orlell: F.9.7) i **antalskar** (làpida de Tarragona: C.18.5); i amb el possible formant **anañ**: **kaisuranañ** (plom de la província de Tarragona: C.01 i núm. 1 d'aquest volum) i *Luspanar* (T. Sall.).

Cronologia

La datació del suport és del segle IV aC, la qual cosa és coherent amb la paleografia, la qual presenta amb unes formes que concorden bé amb les dels epígrafs sobre ceràmiques àtiques d'Ullastret.

Interpretació

Molt possiblement es tracta d'una inscripció de propietari.

Altres

Del mateix jaciment prové una enòcoa reconstruïda de ceràmica ibèrica feta a torn. Té la pasta de color marró clar i la superfície polida.

FIGURA 24. Fotografia de la part superior de l'enòcoa del Vilar amb esgrafiats.

FIGURA 25. Fotografia del detall de l'esgrafiats de l'enòcoa del Vilar.

100. Anteriorment llegit com **kañesbobikiñ**.

Presenta un esgrafiament d'un sol signe sobre el llavi intern del recipient, en el sector que es prolonga cap a la nansa. El signe fou marcat abans de la cuïta.

Text: i

MASMOLETS

Zona situada 4 km al nord del nucli urbà de Valls i també del jaciment ibèric del Vilar. Es tracta d'una superfície ondulada, amb una cota màxima d'uns 300 m snm i travessada per la carretera N-240 de Lleida a Tarragona. Aquest va ser un dels trams prospectats al territori de Tàrraco per Carreté, Key i Millet, concretament el transecte 4B. En aquesta àrea s'han detectat mostres d'ocupació d'època ibèrica, d'època romanorepublicana i d'època altimperial.¹⁰¹

Bibliografia sobre el jaciment

Carreté *et al.* 1995.

6. Fragment d'àmfora itàlica

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona.

Bibliografia

Carreté *et al.* 1995, fig. 5.15-1 i fot. 5.68; Pérez i Revilla 1997, núm. 23, i fig. 2; Panosa 2001, 13.1; Moncunill 2007, pàg. 252; Moncunill 2010, pàg. 102.

Descripció

Fragment d'una àmfora itàlica Dressel 1B de producció local. Inclou la vora i la nansa del recipient. Aquesta presenta un segell amb escriptura ibèrica.

Troballa

Descobert en prospecció superficial en el territori de l'ager *Tarraconensis*.

*Text:*¹⁰² **nio**

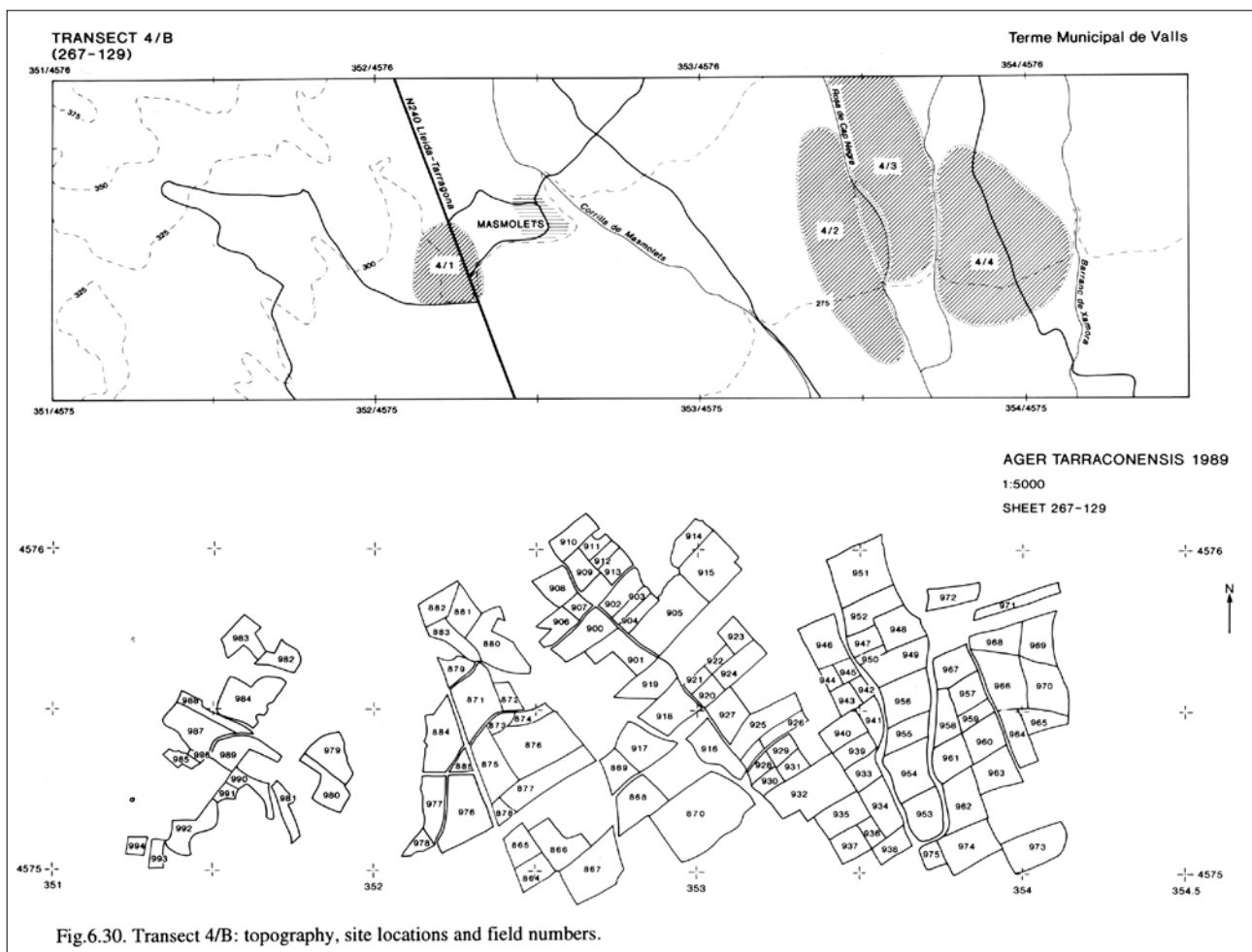

Fig.6.30. Transect 4/B: topography, site locations and field numbers.

FIGURA 26. Àrea de trobada de les inscripcions ibèriques de Masmolets. Font: Carreté 1995, pàg. 206.

101. Carreté *et al.* 1995, pàg. 201 i 206-207.

102. No ha estat possible fer l'autòpsia d'aquesta inscripció per la reorganització en curs dels materials arqueològics dels magatzems del MNAT. De totes maneres, a partir de la fotografia publicada per Carreté i altres la lectura no ofereix problemes.

FIGURA 27. Fotografia del segell sobre una àmfora de Masmolets, inscripció núm. 6. Font: Carreté 1995, pàg. 165.

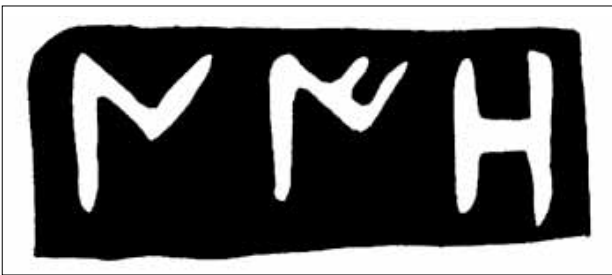

FIGURA 28. Calc del segell de Masmolets, inscripció núm. 6. Font: Pérez i Revilla 1997, pàg. 366.

Comentari epigràfic

La marca és completa i està impresa sobre la nansa, dins d'una cartel·la rectangular simple. El text és el mateix que veiem en la inscripció següent.

El mot **nio** té l'aparença d'un nom propi, possiblement una forma abreujada de l'element antroponímic **nios**, variant de **nius**.¹⁰³ Remetem a **niosiskeŕ** (monedes d'Empúries: A.6, Villaronga 1994, 35/86), **baisenios** (plom de la província de Tarragona: C.0.2 i núm. 2 d'aquest volum), **balke-nius** (plom de Yátova: F.20.2), **biu(r)nios** (ceràmica de Giribaile: H.11.1), **seke(n)nios** (plom d'Orlell: F.9.5) i **selkinios** (plom d'Orlell: F.9.7).

S'han documentat segells ibèrics en altres àmfores: **arkeboŕ** en una àmfora ibèrica dels Monjos (C.19.2; Pérez i Revilla 1997, núm. 19), **el*ku** en una altra àmfora ibèrica de l'Alcúdia d'Elx (Pérez i Revilla 1997, núm. 20),¹⁰⁴ **ban** en una altra àmfora ibèrica d'Alcoi (Pérez i Revilla 1997, núm. 21), **eike** també en una àmfora ibèrica de Villagordo de Cabriel (Pérez i Revilla 1997, núm. 22)¹⁰⁵ i **eike*** en una Laietana 1 de *Salduie* (Saragossa;

Pérez i Revilla 1997, núm. 25).¹⁰⁶ Sobre *dolium* també se'n coneixen; per exemple: **lauŕko** a Premià de Dalt (Panosa 1993, 8.1).

Cronologia

Mitjan segle I aC, segons la tipologia del suport.

Interpretació

Marca de fabricant o de productor del vi que hi havia envasat.

7. Fragment d'àmfora itàlica

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona.

Bibliografia

Carreté *et al.* 1995, fig. 5.14-12 i fot. 5.69; Pérez i Revilla 1997, núm. 24, i fig. 2; Panosa 2001, 13.2; Moncunill 2007, pàg. 252; Moncunill 2010, pàg. 102.

Descripció

Fragment de nansa d'una àmfora itàlica Dres-sel 1B de producció local. Aquesta presenta un segell incomplet amb escriptura ibèrica.

Troballa

Descobert en prospecció superficial en el territori de l'*ager Tarraconensis*, com l'anterior.

Text

nio

FIGURA 29. Fotografia del segell sobre una àmfora de Masmolets, inscripció núm. 7. Font: Carreté 1995, pàg. 165.

103. Es podria suggerir que **nius** fos la forma llatinitzada de **nios**. Caldria, entre altres coses, analitzar la cronologia de les inscripcions on apareix **nius** per argumentar aquesta hipòtesi.

104. Pérez i Revilla llegeixen **cuncae**.

105. Pérez i Revilla llegeixen **e(..)ke**.

106. Pérez i Revilla llegeixen **eikebi**.

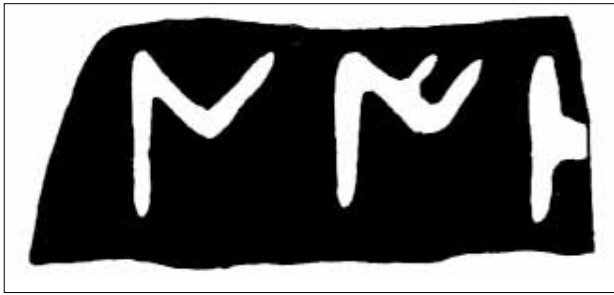

FIGURA 30. Calc del segell de Masmolets, inscripció núm. 7. Font: Pérez i Revilla 1997, pàg. 366.

Comentari epigràfic

La marca està impresa en sobre la nansa, dins d'una cartella simple aproximadament rectangular. És incompleta respecte al final, en què el tercer signe queda partit i l'extrem dret de la cartella s'ha perdut. De totes maneres, per comparació amb la inscripció anterior, sembla evident que aquest era el darrer signe del text. Sobre el contingut vegeu el comentari d'aquella inscripció (núm. 6 d'aquest volum).

Cronologia

Mitjan segle I aC, segons la tipologia del suport.

Interpretació

Igual que la peça precedent, marca de fabricant o de productor del vi que hi havia envasat.

II.2. Baix Camp

II.2.1. L'Arbolí

COVA C DEL CINGLE BLANC

Al Cingle Blanc d'Arbolí s'hi van localitzar, segons Lluïsa Vilaseca de Pallegà, quinze coves prehistòriques. A uns 12 m al nord de la cova D hi havia la cova C, també anomenada "Cova gran del Cingle Blanc d'Arbolí". L'any 1932 Salvador Vilaseca hi descobrí una sala, la més profunda de la cavitat, que contenia nombroses restes arqueològiques. Aquests materials foren dipositats a l'aleshores Museu Municipal de Reus, on els estudià Pere Rius i Gatell. Consisteixen en restes de fauna (mamífers com ara el porc senglar i el cérvol), objectes de ferro (claus, fragments d'un *umbus*, una falcata i un ganivet amb forma de falcata) i ceràmica abundant. Aquesta es compon de nombrosos exemplars de terrissa feta a mà de pasta negra (olles, bols i vasos bitroncocònics), cerà-

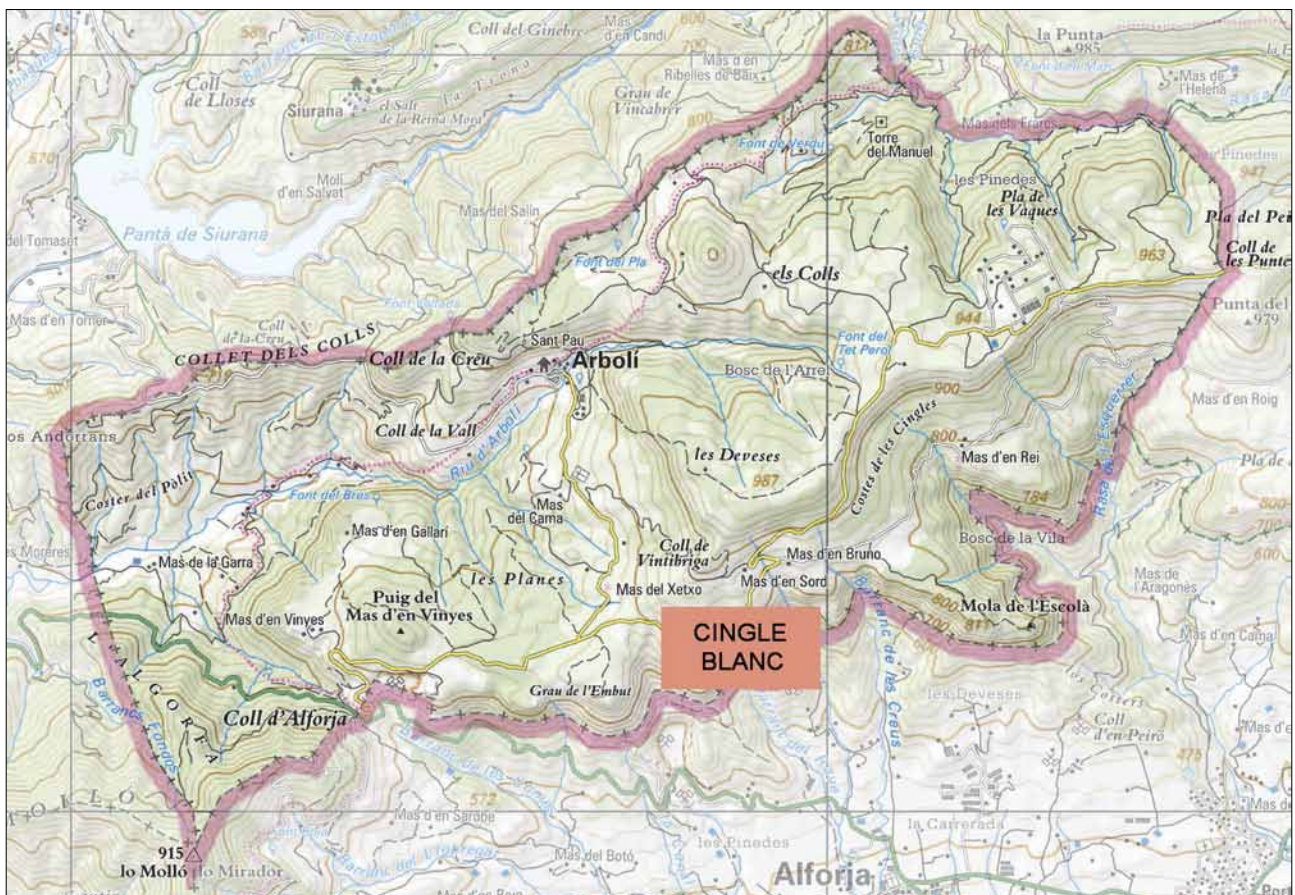

FIGURA 31. Mapa del municipi d'Arbolí amb indicació del jaciment arqueològic de la Cova C del Cingle Blanc. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 75.

mica ibèrica feta a torn i pintada amb motius florals i geomètrics (entre els quals un càlat i un vas esfèric amb coll cilíndric), ceràmica grisa fina de la costa catalana, ceràmica de vernís negre, àmfors itàliques,¹⁰⁷ un pes de teler amb marca de creu i diverses fusaioles.

Bibliografia sobre el jaciment

S. Vilaseca 1934, pàg. 317-328, 341-356 i 373-388; L. Vilaseca de Pallejà 1968, pàg. 349-350.

8. Àmfora itàlica

Lloc de conservació

L'àmfora ingressà amb la resta dels materials al Museu de Reus l'any 1932, però resultà destruïda l'any 1938 arran un bombardeig de la Guerra Civil. Se'n conserven dibuixos i anotacions fetes per Vilaseca de Pallejà, a més d'una antiga fotografia on s'aprecia la seva ubicació a l'interior del museu.

Bibliografia

S. Vilaseca 1934, pàg. 320; Ll. Vilaseca de Pallejà 1968, pàg. 349-350 i fig. 22; MLH III: C.20.1; Panosa 1999, núm. 44.1.

Descripció

Àmfora itàlica aparentment íntegra, segons el que es dedueix dels dibuixos de Salvador Vilaseca i de la fotografia conservada.

Troballa

L'àmfora aparegué a la sala més profunda de la cova C, juntament amb materials ibèrics, itàlics i de tradició de l'edat del bronze. És possible que aquest sector del jaciment tingués diverses fases d'ocupació, però no hi ha cap memòria d'excava-

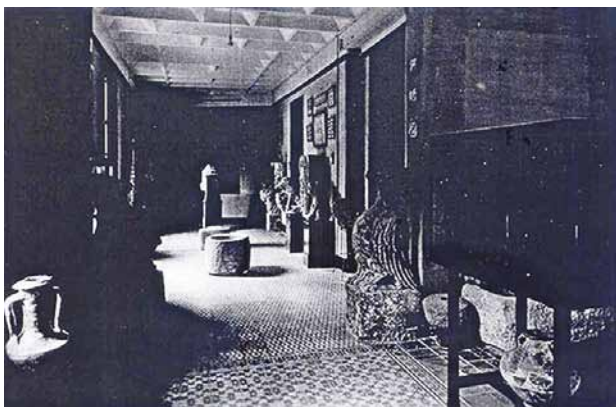

FIGURA 32. Fotografia d'una sala de l'antic Museu de Reus que exhibia l'àmfora entre 1933 i 1938. Font: Arxiu del Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus.

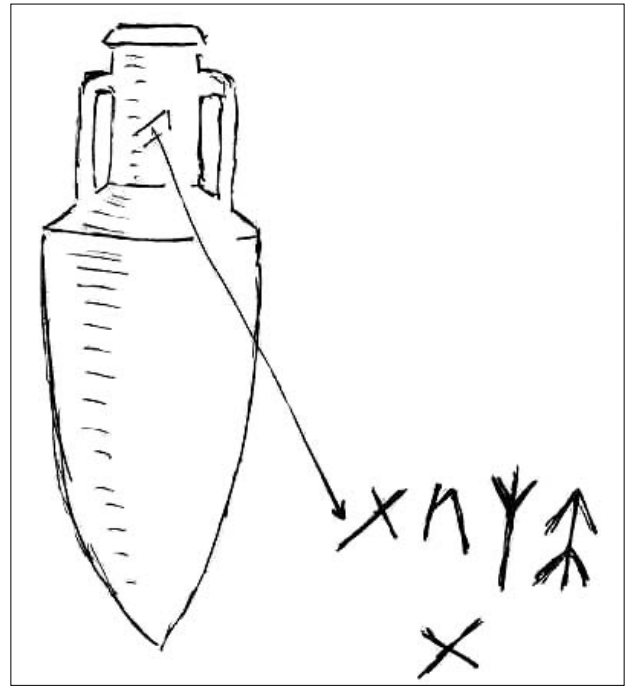

FIGURA 33. Dibuix de l'àmfora i de la inscripció ibèrica núm. 8. Font: manuscrit de l'Arxiu del Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus.

FIGURA 34. Calc de la inscripció de l'àmfora d'Arbolí núm. 8. Font: Vilaseca 1934, pàg. 50, fig. 2.

ció i a la publicació de Vilaseca no s'ofereixen detalls estratigràfics ni de distribució de les troballes dins de la cavitat.

Text

taltiu
ta

Comentari epigràfic

La inscripció ocupava una part de la superfície cilíndrica del coll entre les dues nanses. Segons el dibuix transmès per Vilaseca, el text el formava una sèrie de quatre signes seguits en una línia i un cinquè marcat en una segona línia sota del

107. Una d'aquestes àmfors és la que exhibia la inscripció ibèrica.

tercer de la línia anterior. Untermann qüestionava si aquest darrer signe és un **ta** o bé una marca abstracta amb forma de creu.

El primer signe no ofereix dificultats a ser llegit com un **ta**. El segon té una forma irregular. Untermann obre la possibilitat que es tracti de dos signes: **ba** i **l**; en resultaria una lectura global **tabaltiu**. Una altra opció seria considerar-lo una **ś**; en resultaria una lectura global **taśtiu**. El tercer signe es llegeix sense problemes: **ti**. El quart té una aparença estranya, ja que sembla una sageta doble (Untermann); per tant, la seva lectura no és segura del tot.

Si s'admet la lectura **taltiu** en la primera línia, només es pot aportar la coincidència de l'inici **tal** amb el formant antroponímic **talsko** (o **talsku**).¹⁰⁸ Com a forma aïllada, **tal** està present a Ensérune (ceràmica campaniana: B.1.105) i a Azaila (ceràmiques campanianes: E.1.205 i E.1.206). Per últim, **tal** també es combina amb altres segments: **betaldi** (plom de Sagunt: Untermann 1996, pàg. 101), **talař** (inscripció rupestre d'Oceja: Oceja 5, Roche Gassiot A), **tales** (ceràmica àtica d'Ullastret: C.2.28), **talir** (plom d'Orlell I: F.9.1,A-1), **setal**

(plom de Los Villares VI: F.17.2,A-2), **uřtal** (plom de Llúria: F.13.2) i **uřtalar** (plom d'Orlell V: F.9.5).

De totes maneres, atesa també la manca d'una fotografia fidedigna, ens hem d'abstenir d'interpretar el contingut d'aquesta seqüència.

Pel que fa a la creu del segon nivell, podria ser també una marca desvinculada del text anterior; podria estar relacionada amb el procés de fabricació o comercialització del recipient o del seu contingut.

Cronologia

Tenint en compte el context de materials arqueològics i les característiques que es poden apreciar del suport, la peça es pot datar cap al segle II aC o el començament de l'I aC.

Interpretació

En ser incisió i no segell, podria encaixar amb una interpretació com a marca de propietari, però no es pot concloure res segur a causa de la fiabilitat limitada del text i la manca de paral·lels per al seu contingut.

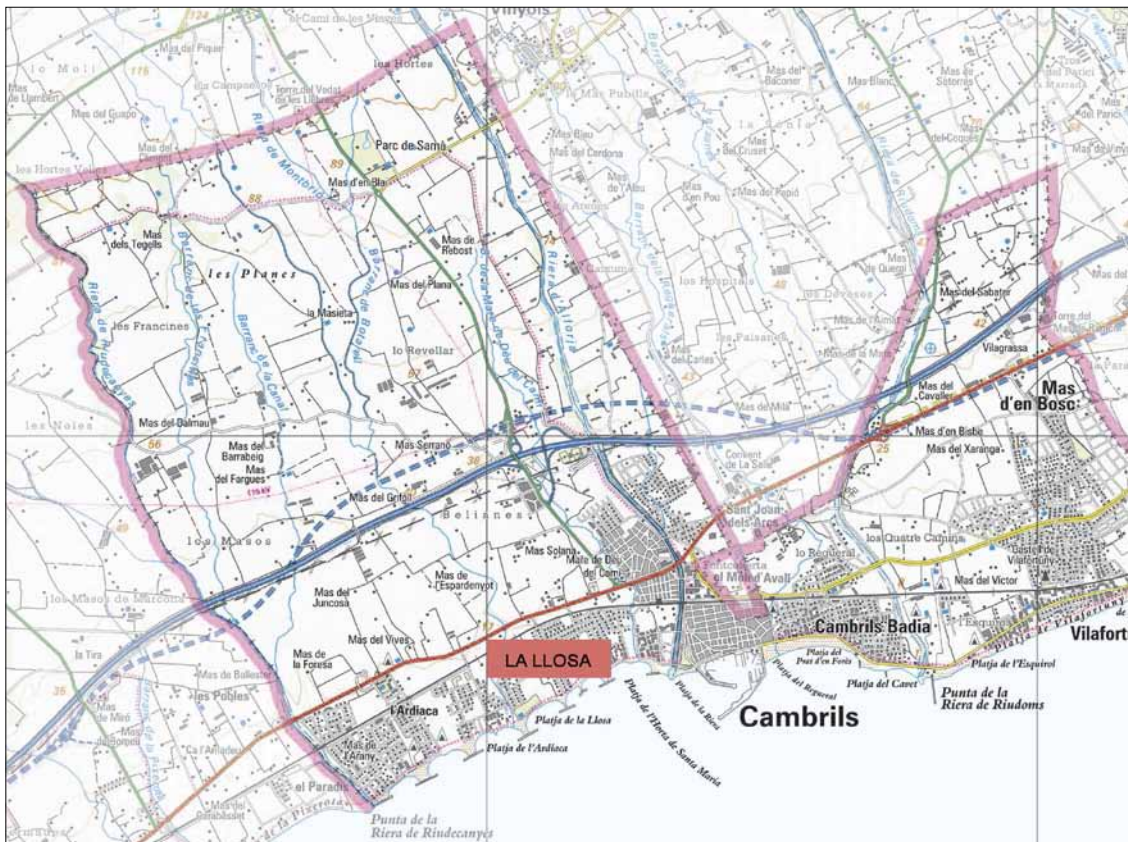

FIGURA 35. Mapa del municipi de Cambrils amb indicació del jaciment arqueològic de la Llosa. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 211.

108. Vegeu-ne els testimonis antroponímics a Untermann (1990, 1, pàg. 232) i a Rodríguez Ramos (2002, pàg. 269). Una forma reduïda **tals** (transcrita **dals** en llatí) la tenim en l'antroponim *Tautindals* (*T. Sall.*).

II.2.2. Cambrils

LA LLOSA

Es tracta d'una vil·la romana situada a una altitud de 8-11 m snm a l'extrem sud-est del municipi de Cambrils. Es troba limitada pel passeig marítim i el barranc de la Verge del Camí. Estava en connexió amb la Via Augusta, igual que altres jaciments propers, com ara l'Esquirol (Cambrils), el Cap de Sant Pere (Salou), la Punta de Salou i Cal·lípolis.

Les primeres restes del jaciment sortiren a la llum mentre s'efectuaven uns treballs d'anivellament a la finca de la Llosa l'any 1980. S'hi han dut a terme excavacions els anys 1983, 1984,¹⁰⁹ 1990,¹¹⁰ 1991, 1992 i 1993.¹¹¹ En destaca la troballa, l'any 1992, d'un abocador d'elements de bronze associats a mobiliari domèstic.

La part coneguda de la vil·la té una extensió de 250 x 70 m. Els seus habitants explotaven recursos marins com ara el peix i la sal. Es va localitzar una àrea de 500 m², que ha estat identificada com una zona industrial dedicada possiblement a l'explotació d'aquests recursos (salaons, salses, etc.). Al sector nord es van descobrir unes estructures molt malmeses que podien tenir la funció de magatzems agrícoles.

Els materials arqueològics exhumats fan suposar una ocupació de la vil·la des del segle I aC fins al segle V dC.

D'època imperial és notable la presència de testimonis d'epigrafia llatina al municipi de Cambrils: ara del Mas del Bisbe,¹¹² pedestal del convent dels Agustins,¹¹³ miliari del mas de Benito Bru i Gil,¹¹⁴ miliari de Mas d'en Gran,¹¹⁵ miliari del Mas del Bisbe¹¹⁶ i deu fragments de terra sigil·lada hispànica de la vil·la romana dels Masos.¹¹⁷ A la vil·la de la Llosa pertanyen un fragment d'*opus sectile*¹¹⁸ amb el text E o F i una base de terra sigil·lada hispànica¹¹⁹ amb el text NENISI.

Bibliografia sobre el jaciment

Macias i J. M. Puche 1993, Roig *et al.* 2008, Garcia *et al.* 2010

9. Bol de ceràmica campaniana B¹²⁰

Lloc de conservació

Museu Molí de les Tres Eres, Cambrils. Núm. d'inventari: CLL93-1513.

Bibliografia

J. M. Macias i J. M. Puche 1993; Panosa 2005, pàg. 1063-1064, núm. 6.1; Velaza 2006b, pàg. 312, núm. 22; Moncunill 2007, pàg. 334.

Descripció

Fragment d'un bol de ceràmica campaniana B, forma Morel 2311. Se'n conserva la vora i la

FIGURA 36. Fotografia del suport de la inscripció ibèrica de la Llosa (núm. 9).

109. Dirigiren aquesta campanya i la de 1983 Jaume Massó, Ester Ramon i Manel Magriñà.

110. Aquell any Gabriel Foguet hi dirigí una campanya de delimitació i neteja, i Manel Magriñà hi dirigí camps de treball.

111. De 1991 a 1993 l'empresa Codex SCCL. Arqueologia i Patrimoni hi efectuà tres campanyes. En destaquen 20 sondeigs per delimitar el jaciment.

112. RIT 905, *Année Épigraphique* 1955, 246; CIL II/2/14.1, 2247, i IRAT 13.

113. *Année Épigraphique* 1987, pàg. 731; Mayer i Rodà 1988, 3.2; CIL II/2/14.1, 2248, i IRAT 27.

114. CIL II, 4954; RIT 935; CIL II/2/14.1, M16 i 17, i IRAT 75.

115. CIL II, 4953; RIT 936; CIL II/2/14.1, M14, i IRAT 76.

116. CIL II/2/14.1, M15, i IRAT 97.

117. CIL II/2/14.1, 2253, i IRAT 124.

118. CIL II/2/14.1, 2249, i IRAT 85.

119. CIL II/2/14.1, 2250, i IRAT 105.

120. Agraïm l'amabilitat del Sr. Gerard Martí, que ens posà aquest document a disposició per al seu estudi i ens proporcionà material documental de referència.

part propera a la base. La pasta és de color groc ataronjat. El vernís és negre brillant però força desgastat.

5,2 cm de llargada; 4,2 cm d'altura.

Troballa

La peça fou descoberta durant la campanya del 30 de juny al 27 de juliol de 1993¹²¹ al sector 1500

del jaciment. Aquest sector està situat a la banda oriental d'una estança semicircular pavimentada amb *opus signinum*, de la qual es constaten tres fases constructives. El fragment estava desplaçat de la seva ubicació original, atès que formava part d'un estrat de possible farciment constructiu de dos murs que caldria situar a partir del segle III dC, d'acord amb el gruix dels materials arqueo-

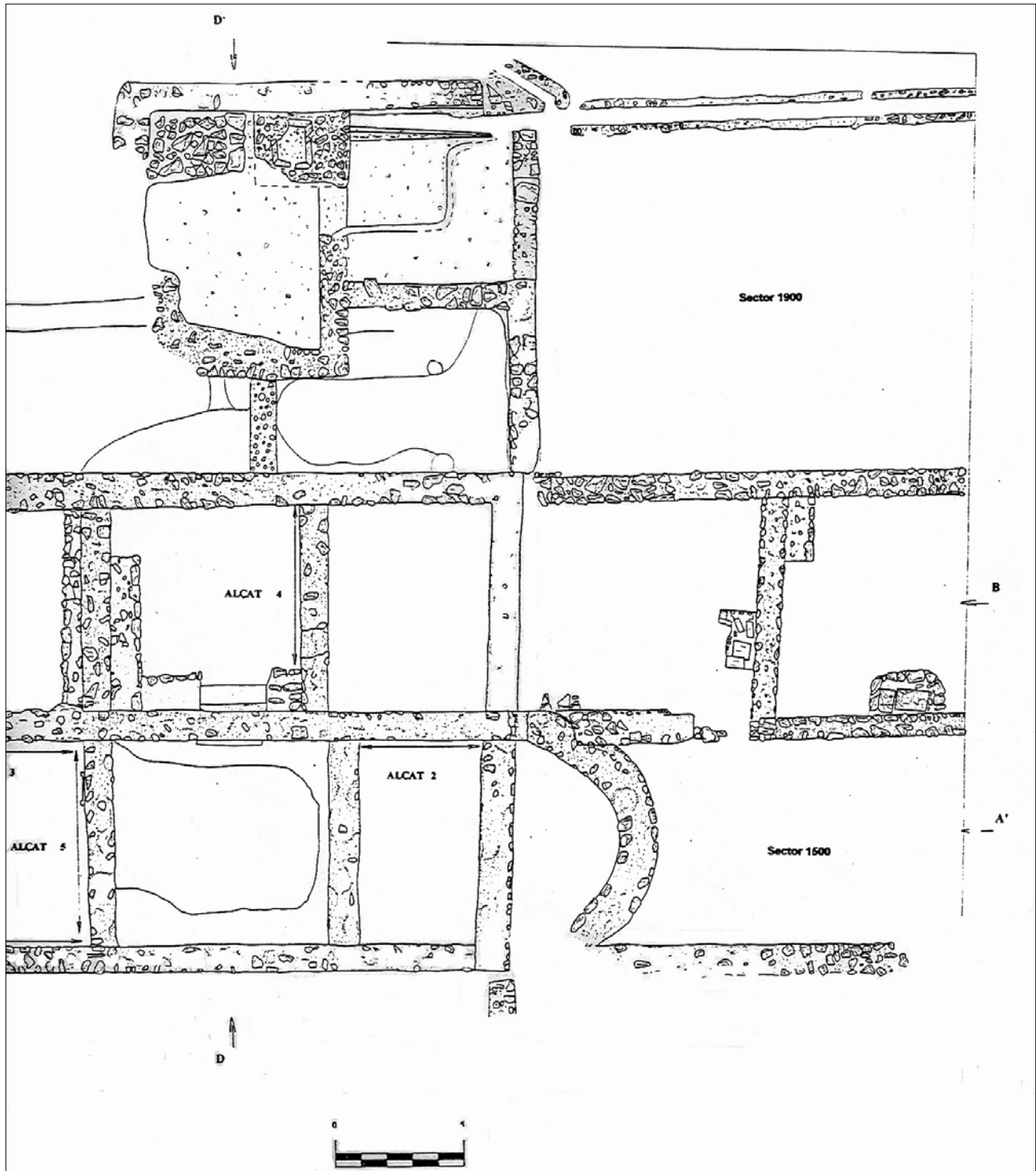

FIGURA 37. Planta de les estructures descobertes en la campanya de 1993 a la Llosa, que inclou el sector 1500. Font: Codex SCCL. Arqueologia i Patrimoni.

121. Dirigida per J. M. Macias i J. M. Puche des de Codex SCCL. Arqueologia i Patrimoni.

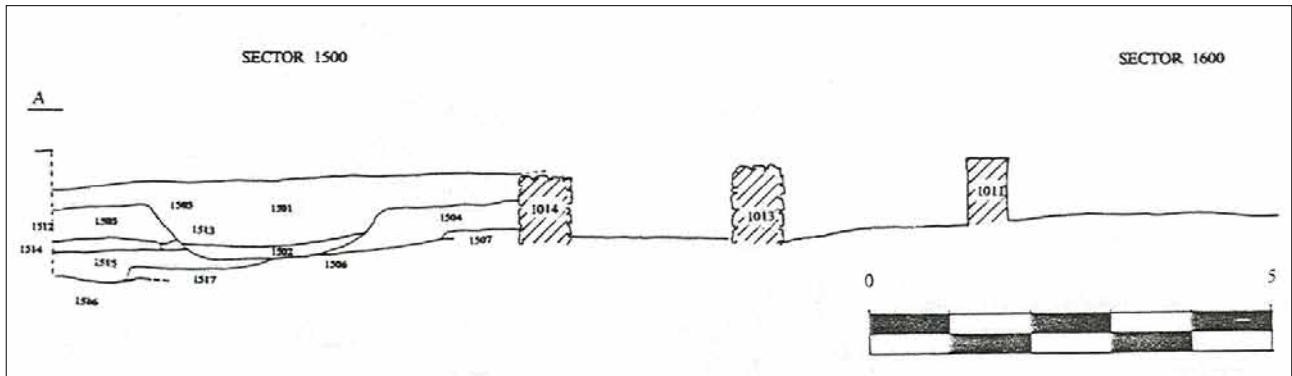

FIGURA 38. Secció de les estructures descobertes en la campanya de 1993 a la Llosa, que inclou el sector 1500. Font: Codex SCCL. Arqueologia i Patrimoni.

FIGURA 39. Fotografia de la inscripció ibèrica de la Llosa (núm. 9).

FIGURA 40. Calc de la inscripció de la Llosa (núm. 9).

lògics recuperats. Aquest estrat contenia peces residuals de ceràmica campaniana A i B, que fan remuntar la fundació del jaciment al segle I aC. El document que aquí s'exposa correspondria a aquesta primera fase.

Text

]tíreaka*

*Comentari epigràfic*¹²²

El text està gravat amb posterioritat a la cocción. Conserva una llargada de 4,4 cm. L'altura dels signes oscil·la entre els 10 i els 15 mm. El primer signe visible ha quedat mutilat per la línia de fractura. Es proposa una reconstrucció com a **ti** (*ti4*), si bé el signe **m** (*m4*) també seria possible, i menys probablement una **i**. A continuació s'identifica una **r4**, una forma poc usual de la **e**, una **a** (*a1* o *a3*) i un **ka** (*ka3*, que presenta un àpex poc habitual a l'esquerra).¹²³ Prop de la fractura dreta s'observen, així mateix, restes d'un segment de línia en diagonal que comença en la línia tèorica inferior d'escriptura i queda interromput.

A la dreta, el text està complet, però s'ignora la pèrdua de més signes a l'inici. Adement la lectura del primer caràcter com un **ti**, seria possible interpretar l'element antroponímic **il]tír** seguit per un sufix **-e**, que pot acompanyar noms de persona.¹²⁴ Els dos signes següents, **aka**, són presents en ceràmiques campanianes d'Azaila (E.1.34-37) i d'Enserune (B.1.76), on Untermann veu una abreviatura de nom propi. D'altra banda, al plat d'Abengibre (G.16.1) tenim **akaitír**, i en un plom d'Empúries (C.1.6,A-3) **agaśdigeré**, interpretat com a nom propi per Untermann. Es proposa, així, incloure **akaś/agaś** a la llista d'elements antroponímics ibèrics i s'apunta la hipòtesi de reconstrucció següent per al text de la Llosa: **il]tír-e-aka(ś)**. El text comprendria l'anotació d'un sol individu (tal vegada el propietari del recipient amb indicació de la seva filiació) o bé de dos individus.¹²⁵ Velaza apunta la possibilitat que es tracti d'un text grec:]+ ΦΕΡΑ[.¹²⁶

122. S'han dut a terme tres autòpsies de la peça: el 16-12-2000, el 12-10-2004 i 16-12-2010.

123. Es té en compte la taula 2 de variants d'escriptura d'Untermann (1990, 1, pàg. 246-247).

124. Velaza 1996b, pàg. 47.

125. En el supòsit de dos individus **-il]tír** i **aka(ś)** s'hauria d'explicar el morf **e** que els separa i la relació entre ells: dedicant i destinatari? Una altra opció (que no exclou l'anterior) és aventurar la hipòtesi que **e** sigui abreviatura d'**eban**, però caldria demostrar-la.

126. Velaza 2006b, pàg. 312.

Cronologia

Primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement és una inscripció de propietari.

II.2.3. Reus**ELS ANTIGONS**

La vil·la romana dels Antigons dista del nucli urbà de Reus 5,5 km. Es troba en un terreny quaternari situat a 40-50 m snm, creuat per l'antic barranc del mas de Segarra, en una zona rica en recursos aquífers i a l'est de la riera de la Boella. És tinguda per una de les vil·les romanes més importants del Camp de Tarragona.

La primera notícia del jaciment és de l'any 1849, en una publicació de J.F. Albiñana i A. de Bofarull. Es fa referència a la troballa de restes

de fonaments, voltes, mosaics, sepulcres i alguns objectes com ara una àmfora i una moneda de Claudi. Un segle més tard, exactament l'any 1951, Salvador Vilaseca informà del descobriment de més tombes amb àmfors i d'un element escultòric (un braç). Els anys 1968 i 1970 es van recollir més restes al jaciment (d'una banda, fragments de dos molins i, d'altra banda, tessel·les de mosaic i un fragment de columna). La primera intervenció arqueològica data de 1976 i fou dirigida per Rafael Cortés. Consistí en l'excavació de dos enterraments, possiblement tardoromans, a la part alta del jaciment. A partir d'aquell moment, i fins a l'any 1979, s'hi van desenvolupar diversos treballs de prospecció i salvament sota la direcció de Lluïsa Vilaseca. Els resultats de totes aquestes intervencions estan recollits en notícies, breus informes i diversos estudis de les troballes.

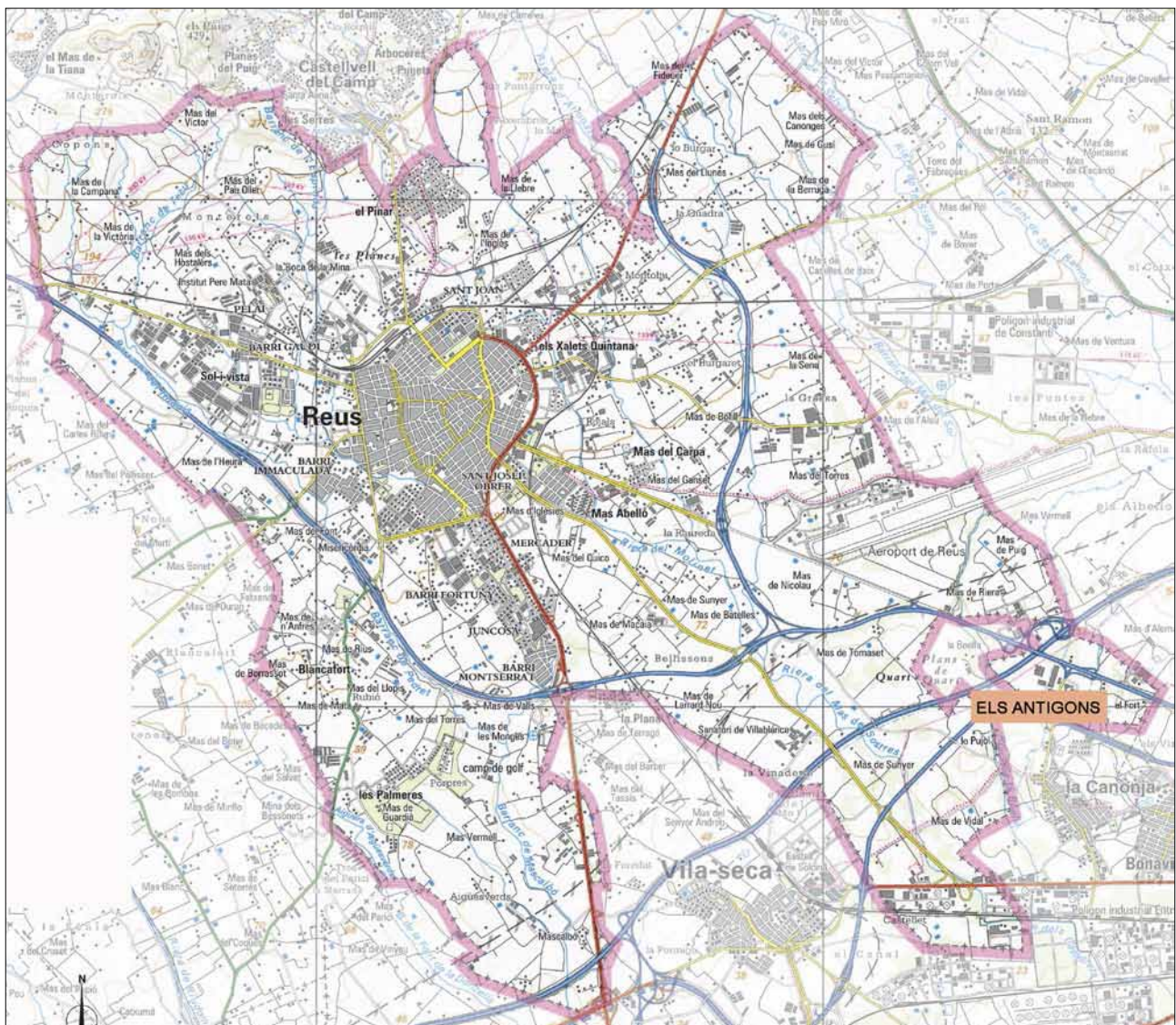

FIGURA 41. Mapa del municipi de Reus amb la situació de la vil·la romana dels Antigons. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 728.

La vil·la s'adaptava bé a l'orografia de la petita elevació on era situada. S'hi han diferenciat tres zones:

Una zona de caràcter artesanal al nord, que contenia dos forns per a la cocció d'àmfores, *dolia* i altres gerres; un forn per a ceràmica; un forn de calç, i materials de construcció (*tegulae*, *imbrices* i antefixes).

Una zona residencial a l'àrea central propera a un pou, que comprenia diverses estances i un nimfeu de 18 x 2 m que havia estat decorat amb escultures de Cíbele i Bacus.

Una zona de serveis i emmagatzematge al sud, formada per habitacions, dipòsits, cisternes, conjunts de *dolia* i una xarxa de clavegueres que conduïa les aigües residuals al sector sud-est.

L'àrea dels Antigons presenta la seva primera ocupació des de mitjan segle II aC, tal com indiquen les restes de ceràmica ibèrica i campaniana que s'hi han descobert. El jaciment continuà en vigor fins als segles V-VI dC, segons el que es desprèn dels materials associats a la darrera fase: terra sigil·lada africana D estampada, ceràmica grisa i ceràmica ataronjada paleocristiana. Cal observar que, arran d'una possible reestructuració en les darreres dècades del segle III dC, una part de les dependències de la vil·la de la zona meridional i del sector nord-occidental s'amortitzaren i es destinaren a necròpolis durant els segles següents.

Per últim, és oportú precisar que el jaciment ha lliurat diverses mostres d'epigrafia llatina de l'alt i el baix Imperi sobre suports variats: un molí de pedra,¹²⁷ terra sigil·lada gàl·lica,¹²⁸ ceràmica comuna¹²⁹ i àmfores,¹³⁰ a més de marques monogramàtiques.¹³¹

Bibliografia sobre el jaciment

Padrós i Valenzuela 2010, Valenzuela 2010, documents informatius del Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus, Járrega i Prevosti en premsa.

10. Bol de parets fines

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus. Núm. d'inventari MJM 8169.

Bibliografia

Panosa 2014, pàg. 219-221.

Descripció

Part d'un bol de ceràmica de parets fines, forma López 56. La peça està reconstituïda a partir de diversos fragments. Presenta decoració d'estries verticals en cercles successius a la paret externa, entre el llavi i el peu.

7 cm d'altura; 5,5 cm de diàmetre de la base; 11 cm de diàmetre de la vora.

Troballa

Fou descobert en un abocador que s'excavà en la dècada dels setanta en aquesta vil·la romana i que data de la primèria del segle III dC. Tenint en compte la cronologia del suport, ha d'ésser interpretat com un element residual en el lloc de la troballa. Per tant, es desconeixen tant el seu context original d'ús com el seu període d'utilització real.

Text

bobo

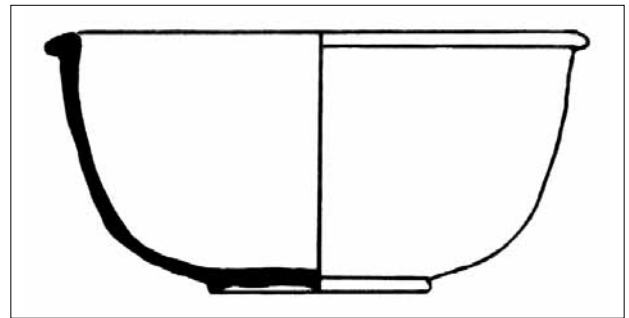

FIGURA 42. Dibuix del bol de parets fines dels Antigons (núm. 10).

FIGURA 43. Fotografia del bol dels Antigons amb la inscripció a la base (núm. 10).

127. IRAT 55.

128. IRAT 106, 109, 110 i 119.

129. IRAT 114, 115.

130. IRAT 144, 146, 149 i 153.

131. IRAT 116 i 117.

FIGURA 44. Fotografia amb el detall de la inscripció dels Antigons (núm. 10).

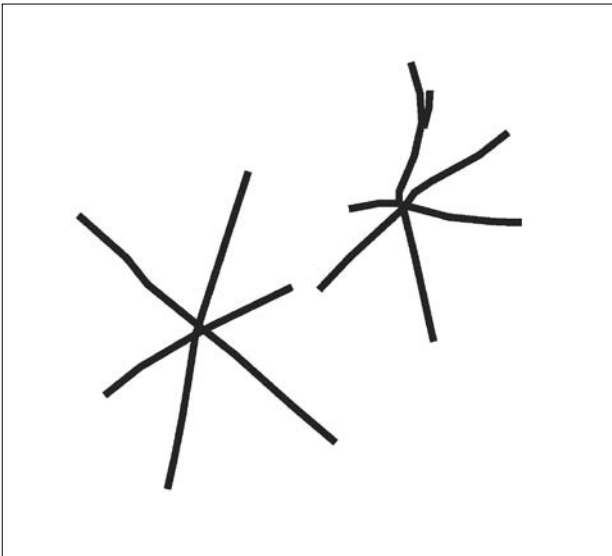

FIGURA 45. Calc de la inscripció dels Antigons (núm. 10).

Comentari epigràfic

Els dos signes estan incisos amb traç molt fi sobre la superfície externa de la base, on ocupen aproximadament la meitat del cercle del peu, en una línia d'uns 3 cm. El disseny d'una de les marques és més irregular que el de l'altra. També es podria interpretar com una repetició del mateix signe, però amb un traçat menys precís o bé afectat per una rectificació: potser una **u**, que aportaria la lectura **bou**. Si fos aquesta la interpretació correcta, es podria comparar amb una seqüència idèntica d'un plom de Los Villares (F.17.2,B).

Finalment, també es pot tractar de dues marques anepígrafes o símbols, i que en conseqüència escapen a una atribució lingüística necessàriament ibèrica.

Cronologia

La tipologia de la peça fa pensar en una forquilla que va del 20 aC al 20 dC.¹³²

Interpretació

No es pot concloure res definitiu sobre el sentit o la finalitat de la inscripció, atès que, com s'ha dit, hi ha la possibilitat que sigui una marca anepígrafa; la seva interpretació entraria dins d'un altre àmbit. Si en canvi són signes ibèrics, aquesta inscripció seria un dels pocs testimonis de la perduració de la escriptura ibèrica almenys fins a l'època d'August.

II.2.4. Riudoms

MAS D'EN CORTS

També es coneix amb el nom de Forn del Roquís. Es tracta d'una vil·la romana situada precisament a la partida del Roquís, en el límit amb el terme municipal de Reus, i a uns 175 m snm. Les restes de les seves estructures (bàsicament murs) i els seus nivells arqueològics s'estenen per una superfície de 8.000 m² aproximadament. Aquesta vil·la estava integrada en una àrea amb una ocupació molt intensa en el període altimperial, en què també destaquen les vil·les de la Timba del Castellot, Molins Nous o els Antigons, entre d'altres.

Una part important dels materials arqueològics d'aquest jaciment es va recuperar durant els anys setanta i vuitanta del segle passat després d'uns treballs de remoció de terres en aquest indret, que també van posar al descobert una sèrie de clots amb farciment de fragments d'àmfores. Posteriorment, el jaciment va ser excavat per Conxita Ferrer i Josep M. Puche (de l'empresa Codex) al final dels noranta, i més recentment per David Bea i Albert Vilaseca (de l'empresa Cota 64) durant una intervenció d'urgència.

El jaciment del Mas d'En Corts consisteix en un taller terrissaire d'època altimperial que tenia el seu abast immediat a l'*ager Tarraconensis*. Les restes més remarcables són els nombrosos forns ceràmics dedicats sobretot a la cocció d'àmfores Dressel 2/4 i 7/11. Aquesta important producció terrissaire estava relacionada amb una destacada producció vitivinícola en el seu territori immediat.

L'anàlisi dels elements ceràmics aportats per les intervencions al jaciment (àmfores Dressel 2/4, 7/11 i Pascual 1) fa possible una delimitació cronològica entre mitjan segle I aC i mitjan segle I dC.

En darrer terme s'ha d'esmentar que aquest jaciment ha aportat tres exemplars d'inscripcions llatines en terra sigil·lada itàlica, dues de les quals

132. Agraïm a Ramon Jàrrega i a Albert López la informació aportada sobre la tipologia i la datació d'aquest bol.

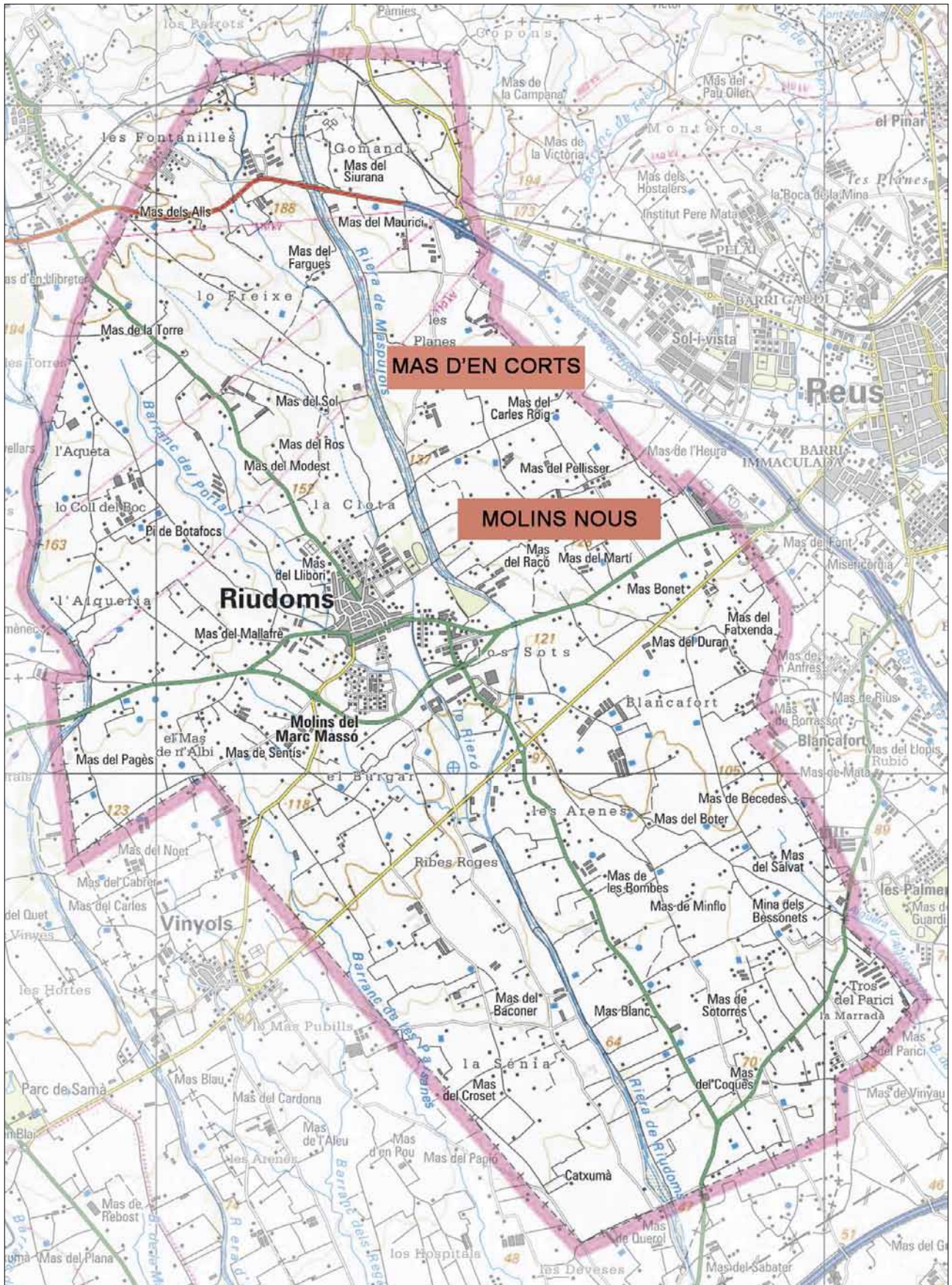

FIGURA 46. Mapa del municipi de Riudoms amb indicació dels jaciments arqueològics que han aportat inscripcions ibèriques. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 750.

presenten amb seguretat el *cognomen Secundus* (en genitiu).¹³³ Altres exemplars d'epigrafia llatina del Mas d'en Corts ens remetent a una inscripció sobre *tegula* i a nombrosos esgrafiats i segells principalment en àmfores Dressel 2-4 i també Pascual 1.¹³⁴

Bibliografia sobre el jaciment

Ferrer i Puche 1997, Cabrelles 2007, Bea i Vilaseca (memòria de l'excavació).

11. Bol de terra sigil·lada

Lloc de conservació

La peça fou dipositada al magatzem de l'empresa COTA 64, però actualment sembla extraviada, per la qual cosa no ha estat possible fer-ne l'autòpsia.

Bibliografia

Cabrelles 2007, làm. 1.3, núm. 4; Bea i Vilaseca (memòria de l'excavació).

Descripció

Bol de terra sigil·lada sud-gàl·lica, forma Dragendorf 27.

4,5 cm de d'altura; 4 cm de diàmetre de la base; 8,5 mm de diàmetre de la vora.

Troballa

Indeterminada.

Text

?] **ku**mi

Comentari epigràfic

La llargada de la inscripció és de 2,5 cm. L'altura dels signes oscil·la entre 15 i 17 mm. De totes maneres, la lectura és força insegura, entre altres coses perquè no s'ha pogut fer l'autòpsia i ignorem si el text és íntegre o incomplet en el seu començament.

Tenint en compte el suport, de tipologia clarament romana i cronologia avançada, seria d'esperar un text llatí. Tanmateix, en aquest cas es tractaria d'una grafia estranya.

Si suposem que és un text ibèric, el primer signe visible és enigmàtic; sembla un **ku** de factura irregular o bé un **ke** invertit cap a l'esquerra. El que ve a continuació, en canvi, sembla més clar; té l'aspecte de dos signes units en lligadura: **m** i **i**,

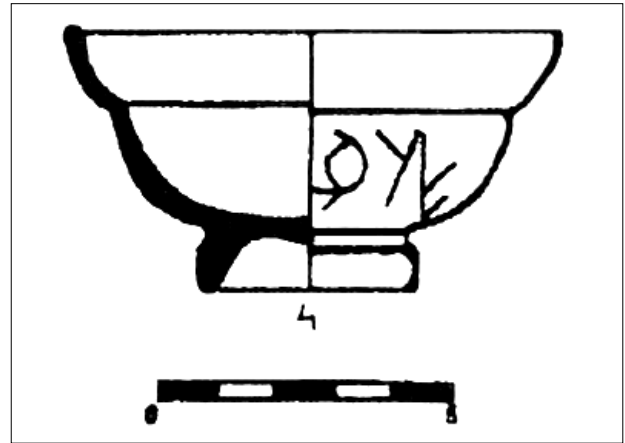

FIGURA 47. Dibuix del bol de terra sigil·lada del Mas d'en Corts (núm. 11). Autor: Iban Cabrelles.

que formarien un final **mí**.¹³⁵ Es tractaria del morf que al·ludeix a l'objecte, que es podria atribuir al seu propietari, amb un nom aquí incomplet.

Cronologia

La tipologia del bol ens indica una cronologia del segle I dC.

Interpretació

A jutjar pel final **mí**, sembla una inscripció de propietari, tot i que de lectura no definitiva a manca d'una autòpsia. Cal remarcar el fet que es presenti en un suport típicament romà que sol aportar més aviat inscripcions llatines. La cronologia és també tardana pel que fa a l'ús de l'escriptura ibèrica. Es tracta, doncs, d'un altre exemple ibèric residual dins d'una societat ja llatinitzada pel que fa a la comunicació escrita.

MOLINS NOUS

El jaciment correspon a una vil·la romana fundada en època romanorepublicana que va tenir una pervivència fins al segle III dC. Se'n coneix la *pars rustica*, que comptava amb unes instal·lacions destinades a l'elaboració de líquid –oli o vi–, tal com es desprèn dels elements de canalització i impermeabilització i dels dipòsits descoberts en el conjunt. També hi ha elements que testimonien l'existència de la part residencial, posats en evidència arran dels treballs d'excavació dirigits per Valerià Romero entre 1977 i 1982, efectuats amb un grup d'alumnes i professors del col·legi d'EGB Beat Bonaventura.

133. IRAT 108.

134. IRAT 130-134, 138, 145, 147, 152, 156 i 159.

135. La unió d'aquests dos signes és menys clara en el dibuix d'Albert Vilaseca, però no impossible. Altrament, si s'exclou la possibilitat del nexa, els dos darrers signes es podrien identificar com **m** i **e**, que demanarien una interpretació més insegura.

Una intervenció arqueològica més recent es dugué a terme el mes de març de 2006 sota la direcció de Marta de la Vega i Toro, que permeté delimitar quatre fases en el jaciment:

1. Correspon a la preparació de la construcció de les instal·lacions industrials i s'ha datat durant la primera meitat del segle II aC, més concretament vers el 175 aC.

2. Data els primers treballs constructius i el seu ús fins al tercer quart del segle I aC.

3. Es vincula a les reparacions fetes sobre els elements anteriors que havien quedat malmesos o enderrocats; ens remet al darrer quart del segle I aC.

4. Es caracteritza per englobar una cronologia més laxa (possiblement fins al segle III dC). Mostra l'amortització dels primers dipòsits i l'ús de nous murs i sistemes de canalització.

Bibliografia sobre el jaciment

Romero 1977, 1978a, 1978b, 1978c, 1982a, 1982b i 1983; Vega Toro 2006; Panosa 2011

12. Revestiment de mur

Lloc de conservació

In situ, incís en el revestiment del mur UE2 d'un edifici construït a cavall del segle I aC i I dC a la *pars rustica* de la vil·la.

Bibliografia

Álvarez *et al.* 2009; Panosa 2011, pàg. 581-585.

Descripció

Inscripció marcada directament sobre la capa de morter de revestiment del mur UE2, construït amb carreus de pedra i travessat per dues canalitzacions. A la cara sud d'aquest mur possiblement hi havia altres estructures.¹³⁶

Troballa

La inscripció fou descoberta en el mur esmentat durant els treballs d'excavació dirigits per Valerià Romero entre els anys 1977 i 1982, en un àm-

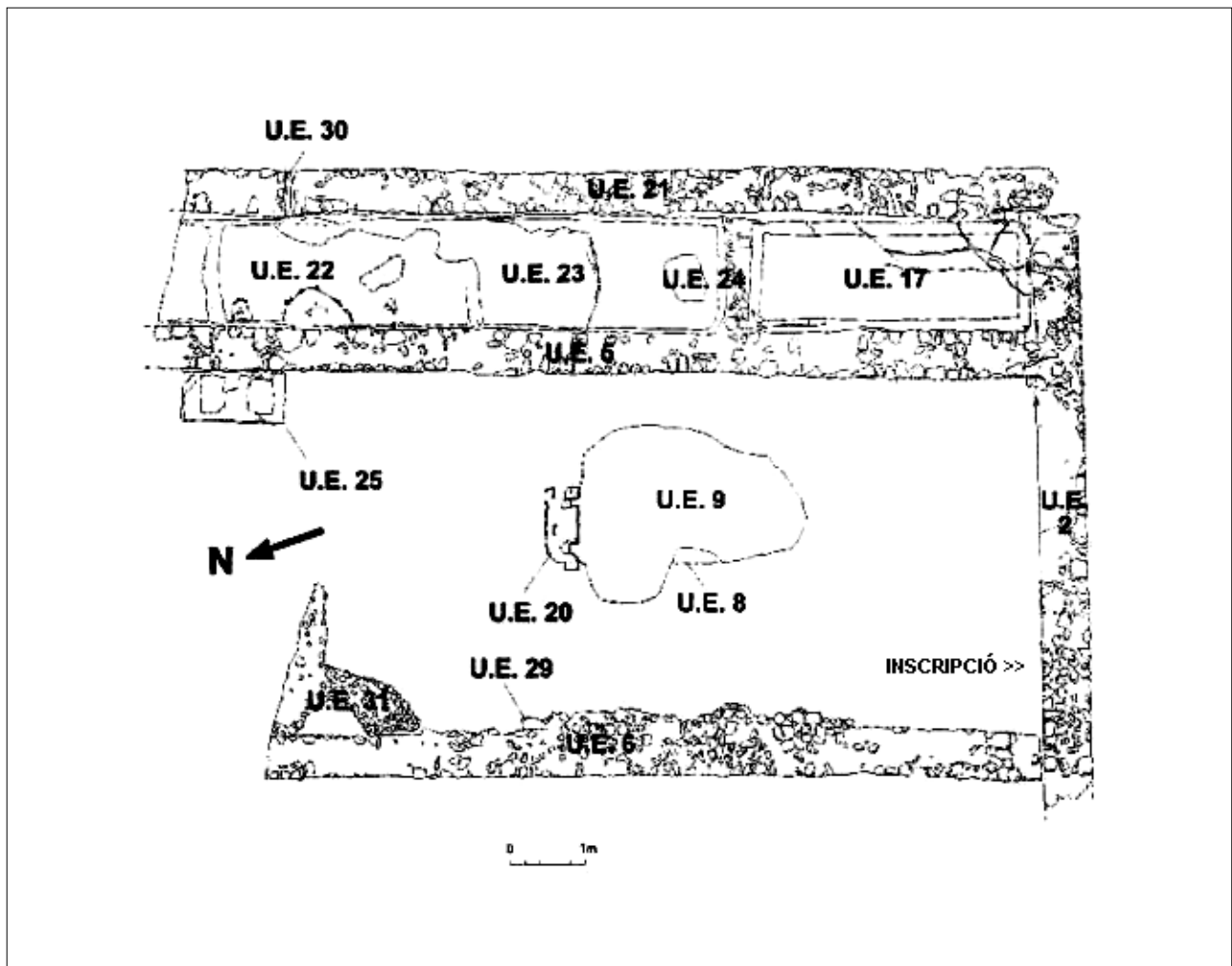

FIGURA 48. Planta de la fase 4 de Molins Nous amb la situació del mur UE2 i de la inscripció núm. 12. A partir de Vega Toro 2006, pàg. 45 (Arxiu DGPC).

136. Vega Toro 2006, pàg. 28.

bit interpretat com un sector de la vil·la dedicat a la producció d'oli.

*Text*¹³⁷

?]tatientikike

Comentari epigràfic

La cadena de signes conservats discorre en una línia lleugerament ondulada, i alguns caràcters estan inclinats sensiblement respecte a la línia teòrica d'escriptura. El text sembla complet al final, però no es pot assegurar que ho sigui al començament. D'altra banda, la identificació dels signes és en general problemàtica, atès que s'observen marques possiblement arbitràries o de desgast que són adjacents o estan en contacte directe amb els signes ibèrics. Aquest fet en dificulta la lectura.

La llargada total de la seqüència és de 33 cm. L'altura dels signes oscil·la entre els 3 i els 6 cm.

Aparentment, la totalitat del text pertany a una sola mà. El traç és profund, rectilini i segur en els dos caràcters del començament i els dos del final de la cadena; en canvi, és més superficial i vague en la part central. S'hi identifiquen les variants d'escriptura següents d'Untermann:¹³⁸ *ta1, ti4, e3, n1, ti4, ki6, ke1*.

El primer signe (**ta**) està lleugerament inclinat cap a la dreta respecte del segon (**ti**). El tercer signe hem optat per interpretar-lo com una **e**, però presenta com a irregularitats la seva inclinació de quasi 90° cap a la dreta respecte de la línia teòrica d'escriptura i el fet que el darrer traç vertical està prolongat excessivament des de l'eix perpendicular d'unió, la qual cosa afegeix incertesa a la seva interpretació. El quart signe s'ha interpretat com una **n**, per bé que no queda clar si hi ha una línia curta que parteix del segon traç vertical de la dreta. El cinquè signe no és del tot nítid però admet la lectura **ti**, en la mateixa variant d'escriptura que el segon signe, encara que de dimensions menors. A continuació és visible un sisè signe profundament marcat. L'hem identificat com un **ki**, que en aquest cas presenta una sensible prolongació tant del traç horitzontal superior com del traç vertical amb el qual s'encreua, la qual cosa dóna lloc a un cert marge de dubte. El setè i darrer signe es mostra igualment inclinat cap a la dreta; en principi, la seva lectura com un **ke** no planteja problemes.

Tot i amb una certa reserva en la identificació del tercer caràcter com a **e**, la primera seqüència podria ser **tati-en**; és a dir, el segment **tati** seguit possiblement del sufix **-en**, que normalment es

FIGURA 49. Fotografia de la inscripció de Molins Nous (núm. 12). Autora: Diana Gorostidi.

137. Data de l'autòpsia: 5 d'agost de 2008. La notícia de la inscripció és recollida també per Ferrer i Puche 1997, pàg. 3.

138. D'acord amb la taula 2 del repertori de signes d'Untermann 1990, volum 1, pàg. 246-247.

relaciona amb noms personals. El segment **tati** es pot confrontar amb tres testimonis epigràfics: **otatis** (monedes d'**ibolka** –*Obulco*–: A.100.13), **bašumitatiniře** (càlat ibèric pintat de Llúria: F.13.5) i **baisetatie** (plom d'Enguera: F.21.1,B-1). Aquesta darrera seqüència és precedida en la primera línia per una successió de numerals (dinou traços verticals i el signe **to** al final). S'hi delimita l'element **baise**, que és freqüent en designacions antroponímiques. La seva unió a **tati-e** podria justificar la consideració de la cadena completa com un nom propi. D'altra banda, tenint en compte que el contingut íntegre de la cara A d'aquest plom és una llista de deu noms personals, **baise-tati** podria ser el nom de la persona que signa el document i dóna fe d'alguna operació relacionada amb els individus d'aquesta cara A i la quantitat expressada al començament de la cara B. D'acord amb aquest raonament, **tati** podria ser també un element antroponímic.

La segona part de la cadena de Molins Nous sembla que permet proposar la lectura **tiki-ke**, o bé **tiki-(i)ke**. El segment **tiki** pot adoptar altres variants: **tikiř**, **tikirs**, **tiki** i **tikiš**, i es troba sovint en antropònims.¹³⁹ Amb la forma aïllada **tiki** té igualment nombrosos paral·lels, entre els quals dos noms propis: **bastiki** (plom de Llúria: F.13.2), **biurťiki** (plom d'Orlell: F.9.3), **bototiki** (plom d'Orlell: F.9.5), *gorotigi-nai* (escif àtic d'Empúries: C.1.9, en alfabet grec) i **tikibels** (inscripció rupestre d'Oceja 3, Campmajo i Untermann 1993, pàg. 509). D'altra banda, el segment **ke** està documentat en diferents contextos lingüístics. Per exemple, pot amagar un final de mot amb el so consonàntic /k/, però a Pech Maho també apareix associat a noms personals com a variant d'**ike/ige** (ploms B.7.34 i B.7.35). Cal afegir que **-(i)ke** tant pot seguir seqüències lèxiques com antroponímiques, si bé els casos en què es troba en contextos antroponímics són els menys nombrosos.¹⁴⁰

Cronologia

D'acord amb la datació de la construcció del mur UE2, la inscripció es pot datar entre el darrer quart del segle I aC i el començament del segle I dC.

Interpretació

Probablement és una inscripció d'autoria de la persona que intervingué en els treballs de construcció de l'edifici o almenys en el revestiment del mur, que deixaria el seu nom marcat en el morter

encara fresc: potser *Tatientiki*. El cas de Molins Nous es presenta en principi com un *unicum*, ja que no disposem de paral·lels directes. Tan sols es poden esmentar dos testimonis epigràfics referits a treballs constructius. Es tracta dels documents musivaris de Caminreal (Terol) i Andelos (Navarra), que ostensiblement fan constar el nom de l'autor del mosaic i la seva procedència.¹⁴¹

La interpretació com a inscripció d'autoria o fabricant s'ha d'admetre amb cautela atesa la conservació deficient del text i, per tant, la inseguretat en la seva lectura.

II.3. Baix Penedès

II.3.1. Calafell

ALORDA PARK

Es tracta d'un assentament fortificat o ciutadella amb torres de defensa implantat molt a prop de l'antiga línia de mar (avui desplaçada uns 300 m.). La ciutadella d'Alorda Park rep també el nom de les Toixoneres. Se situa en una petita elevació de 3.000 m² de superfície i a 15 m sobre el nivell del mar, en una àrea densament poblada i explotada (agricultura i activitats de transformació).

Ha estat excavada ininterrompudament al llarg de vint anys (1983-2001), la qual cosa ha proporcionat un coneixement força exhaustiu de la seva estructura i el seu funcionament, i fins i tot una proposta de reconstrucció.

La ciutadella va passar per diferents fases constructives que reflecteixen el procés de jerarquització de la seva població. La primera fase (550-450 aC) correspon a un petit nucli de cases de planta rectangular amb una sola estança i situades en bateria respecte al mur perimetral. El productes d'importació no eren abundosos en aquesta fase però documenten una relació amb l'Àtica i els mercats jonis occidentals. A la fase IIa (450/400-300 aC) pertany un sistema de cases complexes al barri central que són comparables només amb els exemples del Puig de Sant Andreu (Ullastret). Això fa pensar en la presència d'uns nuclis familiars més rics i importants socialment respecte a la resta d'habitants d'aquest assentament. També correspon a aquesta fase la construcció de les primeres estructures defensives i un augment important dels articles d'importació. La fase IIb, que abasta tot el segle III aC, es caracteritza per

139. Vegeu el repertori antroponímic Untermann 1990, volum 1, pàg. 235.

140. Vegeu Untermann 1990, 1, 168-170. També Orduña 2006, 3.4.13, pàg. 68-70.

141. Vegeu Velaza 1991b, pàg. 291-295; Mezquíriz 1992, pàg. 347-349; Silgo 1993, pàg. 281-286; Untermann 1993-1994, pàg. 127-129, i Orduña 2010, pàg. 325 i 329-330.

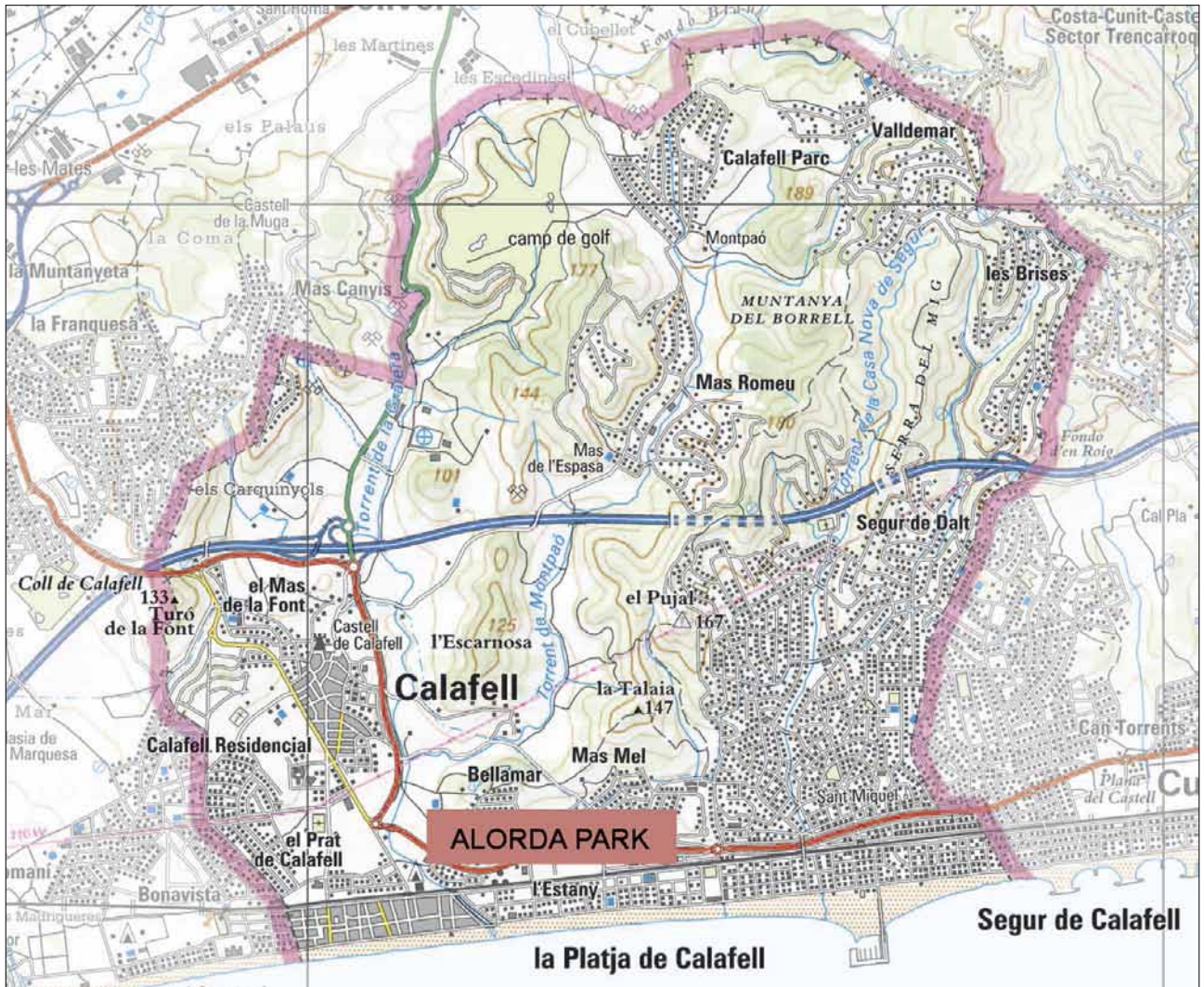

FIGURA 50. Mapa del municipi de Calafell amb la situació del jaciment d'Alorda Park. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 197.

FIGURA 51. Vista aèria del jaciment d'Alorda Park (Calafell). Font: <<http://www.mac.cat>> (data de consulta: 16-5-2014).

l'expansió de les cases de planta complexa i per la construcció d'un edifici de tipus palacial a la zona més elevada del turó, envoltat d'habitatges d'estructura més simple. Les estructures defensives es van desenvolupar encara més mitjançant l'aplicació de les tècniques poliorcètiques.

És molt possible que la riquesa d'Alorda Park estigués relacionada amb els excedents agrícoles. L'interior d'una de les torres fortificades (la Y/Z) sembla que posseïa precisament la funció de magatzem de cereals, tal com es desprèn de la considerable quantitat de restes de microfauna –majoritàriament de rosegadors– que s'han recuperat en l'estratigrafia d'aquest àmbit.¹⁴²

Durant les fases IIa i IIb, la zona residencial estava formada per cases de planta simple, compostes en general per dues o tres estances. Aquests habitatges contrasten amb les comple-

142. Asensio *et al.* 2005a, pàg. 606.

xes edificacions situades a la cota més alta, que integren més de cinc habitacions. Aquests edificis acollien segurament els membres de l'elit aristocràtica local, pertanyent a un dels caps de llinatge cessetans que controlava i administrava el territori de la seva jurisdicció des d'aquest emplaçament.

L'arquitectura d'Alorda Park és un reflex de l'estructura de poder que caracteritzava la població ibèrica de la regió. Si bé l'assentament va perviure des de mitjan segle vi fins a la primera meitat del segle II aC, el període més destacat s'inicià vers el 300 aC (fase Alorda Park IIb), quan es va construir l'esmentat complex residencial del cabdill, que amortitzava edificacions més antigues.

Bibliografia sobre el jaciment

Sanmartí i Santacana 1992; Sanmartí 1996; Asensio 1996; Asensio *et al.* 1998; Gracia *et al.* 2000; Asensio *et al.* 2003b; Asensio *et al.* 2005a; Moret 2009, volum 2.

13. Pondus

Lloc de conservació

Dependències de l'equip d'excavació del jaciment.

Bibliografia

Velaza 2002, núm 4; Morer *et al.* 2003-2004; Sanmartí i Santacana 2005; Hoz 2005, pàg. 81;

Moncunill 2007, pàg. 69, 70, 120 i 322; Moncunill 2010, pàg. 41, 61 i 129.

Descripció

Pondus d'argila cuita de forma troncopiramidal. Està fragmentat en sentit vertical. La pasta és d'una coloració marró clar que tendeix a ataronjada i rosada segons les zones; és de consistència dura i gra fi. El pes està recobert d'una engalba de color beix clar que es conserva en general, tret de la cara que posseeix la inscripció. En una de les cares laterals s'hi distingeix un signe cruciforme practicat abans de la cocció de la peça.

9 cm d'amplada, 11,3 cm d'altura, 6,25 cm de gruix.

Troballa

El pondus va ser descobert durant la campanya d'excavació de 1994 al carrer C, en particular a la UE 8067. Aquesta unitat formava part d'una sèrie d'estrats d'enderroc que es van dipositar directament sobre el nivell de circulació (UE 8639 i 8656). Els nivells d'enderroc van ser tallats per a la fonamentació d'una casa romanorepublicana durant el segle I aC al sud de l'esmentat carrer C. És molt probable que la peça pertangués a un altre context abans de ser destinada al nivell de residus on va aparèixer.

Text

agirukerte.iustir bašber
agirođin
uldiladie

FIGURA 52. Fotografia del pondus d'Alorda Park (Calafell) (núm. 13). Font: Sanmartí i Santacana, 2005.

Comentari epigràfic

La inscripció es va practicar sobre una de les cares més grans del pondus, paral·lelament al cantell d'un dels dos costats més amples. Consta de tres línies, la primera de les quals mostra un gir de 90° en arribar a l'extrem dret i continua per bona part de la vora del que seria el cantell superior del suport en la seva posició natural. En general, l'escriptura és més aviat irregular pel que fa a la forma i la mida dels signes. S'ha de remarcar que els traços de la primera línia semblen més febles que els de les altres dues línies, més profunds i clars.¹⁴³ En aquesta primera línia s'observa una marca d'interpunció després del setè signe. Altres marques de puntuació semblen absents en la resta de la inscripció.

Les mides dels caràcters oscil·len entre els 11 mm i els 27 mm. Segons Velaza, la tipologia paleogràfica és de tipus arcaic; en defineix les variants següents: *a1, e1, i1, o3, u3, be3, ke10, ki6, te14, ti7/ti1, n1, l2, r3, r7, s3 i s1*. En la inscripció s'hi empra el sistema dual.

El començament de la primera línia posa de manifest senyals de desgast importants que obstaculitzen la identificació especialment del segon signe i el tercer. Hem reproduït la lectura de Velaza, i compartim la vacil·lació en la interpretació dels dos signes esmentats. En tot cas, per comparació amb l'inici de la línia segona, sembla plausible la proposta d'identificar al començament de la línia primera els caràcters **a**, **ki** i **r**.

A la primera línia es reconeix d'entrada un nom propi, **agirukeŕ**, amb sufix **-te**. Aquest nom coincideix, en el primer formant (**akir/agir**), amb la cadena de la segona línia **agiroŕdin**. Trobem l'element **akir/agir** ocupant la primera posició de nombrosos noms personals bimembres:¹⁴⁴ *Acerd.* (CIL II 5927), *Agerdo*, *Agirnes* i *Agerno* (aquests tres de la *T. Sall.*) en grafia llatina, i **akerbikir** (*rhyton* d'Ullastret: C.2.8), **akiaŕko** (plom de procedència desconeguda: Untermann 1993 i núm. 3 d'aquest corpus), **agirtibaŕ** (plom de Palamós: C.4.1) i **agiti-gem** (o **agitibam**, ceràmica àtica d'Ullastret: C.2.9) en grafia ibèrica. Per a **ukeŕ** no hi ha referències de naturalesa antropònica, però la comparació

del compost al qual pertany amb el nom **agiroŕdin** de la segona línia i la presència del morf **-te** que l'acompanya (freqüent en designacions antropòniques) poden anar a favor de la seva definició com un formant antroponímic. També es pot considerar que aquest segon formant no sigui **ukeŕ** sinó **keŕ**, variant o forma troncada de **keŕe**,¹⁴⁵ precedit per un infix **-u-**.¹⁴⁶ En tot cas, cal plantejar si aquesta coincidència del mateix formant en dues persones de la mateixa inscripció pot indicar alguna relació de parentiu entre aquestes.

La primera línia aporta a continuació la coneguda paraula **iustir**. Segurament és variant de **iunstir**, que pot adoptar també altres formes.¹⁴⁷

Sobre **baŕbeŕ** es pot suggerir igualment que és un altre nom propi, tenint en compte que els dos formants estan àmpliament testimoniats en l'antroponímia ibèrica en totes dues posicions.¹⁴⁸

Quant a **agiroŕdin** de la segona línia, cal afegir que els testimonis antroponímics de l'element **oŕtin/oŕdin** són abundants, tant en primera com en segona posició, tal com hem vist amb ocasió del primer plom de procedència desconeguda (núm. 1 d'aquest volum).¹⁴⁹

La seqüència de la darrera línia, **uldiladie**, es pot confrontar amb **katuladien** del plom d'Empúries (C.21.4). Tenint en compte l'estructura i el context de les dues seqüències, es proposa la segmentació següent: **uldi-ladi-e**; és a dir, un antropònim bimembre seguit de **-e**, possible variant del sufix **-en**.

Per a **ulti/uldi**¹⁵⁰ els paral·lels són nombrosos: una forma abreujada **ul** (Panosa 1993, 4.1), **ultibaiser** (ceràmica ibèrica de Sagunt: F.11.32), **ultibeleŕ** (ceràmica campaniana d'Empúries: C.1.10), **ultibei** (plom de Tivissa: Benages 1990 i núm. 29 d'aquest volum), **ultitar** (plom de Yátova: F.20.3), **ultitekeŕ** (plom de Castelló: F.6.1) i **uldidika(n)** (plom d'Empúries: Sanmartí 1988), entre els més segurs. El segon segment, **lati/ladi**, coincideix amb el segon del ja citat **katuladien** (amb possible descomposició en **katu-ladi-en**), però manquen altres paral·lels. En opinió d'Untermann, **katuladien** –que ell translitera com a **katulatien**– amaga un nom gal, *Catulatios*, iberitzat.

143. Potser a causa d'una mà diferent?

144. Vegeu Untermann (1990, 1, pàg. 209-210) i Rodríguez Ramos (2002, pàg. 254). Sobre la relació entre **akir/agir** i els mots èuscars *agirtu*, *agertu*, *agiri*, que signifiquen “descobrir, manifestar, evident”, vegeu Silgo 2010, pàg. 356, tal com s'ha indicat amb relació a la inscripció núm. 3 d'aquest volum.

145. Vegeu les evidències de **keŕe** recollides per Rodríguez Ramos (2002, pàg. 263).

146. O només sufix d'**agir** si es tracta de dos elements diferenciats. Una opció encara més hipotètica seria comparar el final **keŕ-te** amb **ker-te-ku**, d'**usekeŕteku** (Caminreal: Velaza 1991b).

147. Vegeu Orduña 2006, 3.6.7.

148. Vegeu els exemples a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 257 i 258.

149. Remetem als paral·lels citats en aquell espai.

150. Rodríguez Ramos 2002, pàg. 272.

En aquest sentit, Javier de Hoz suggereix que, de la mateixa manera que *Catulatio*s, **uldiladie** –que ell translitera com a **ultilatie**– podria ser la forma iberitzada d'un altre nom gal: *Utilatio*s, on **ulti** estaria relacionat amb una variant original de l'arrel indoeuropea *volti*, que es coneix per l'onomàstica gal·la.¹⁵¹

En resum, a la inscripció del pondus s'hi identifiquen diversos noms propis: **agirukeŕ**, **bašberŕ**, **agiroŕdin** i **uldiladi**. També destaca la presència del conegut mot **iu(n)stir**, que Velaza s'inclina per considerar una forma verbal (o quasi verbal) relacionada amb el nom de persona precedent,¹⁵² mentre que Orduña l'assimila més aviat a una forma nominal.¹⁵³

Cronologia

El document és anterior al 200 aC, que seria la datació corresponent a la formació de la UE 8067, on aparegué la peça.

Morer i altres proposen una cronologia de segona meitat del segle III aC pel que fa a la fabricació i l'ús del pondus.

Interpretació

Podria ser una inscripció dedicatòria amb una possible fórmula de salutació (**iu**stir) de la persona esmentada en primer lloc, *Agirukeŕ* (tal vegada qui dedica o lliura l'objecte?), envers una segona persona esmentada després, *Bašberŕ* (potser destinatària de l'objecte?). A continuació hi ha dos noms més: *Agiroŕdin* i *Uldiladi*, la funció dels quals desconeixem. També s'admet la possibilitat que en la inscripció hi hagin intervingut dues mans diferents o bé que els textos s'hagin redactat en moments diferents: primer la línia 1 i en un segon moment les línies 2 i 3.¹⁵⁴

II.4. Montsià

II.4.1. Alcanar

LA MOLETA DEL REMEI

L'assentament de la Moleta del Remei ocupa el cim d'un turó del mateix nom que forma part dels contraforts meridionals de la serra del Montsià. La plataforma que acull les construccions és a 208 m snm. Té forma quasi ovalada i es caracteritza per tenir una superfície planera força extensa. L'assentament ocupa 2.800 m². Té un domini vi-

sual des de la desembocadura de l'Ebre fins a la serra d'Irta. És possible que també tingués influència sobre la vall d'Uldecona.

Les primeres notícies sobre l'existència del jaciment daten dels anys vint del segle passat, però les intervencions arqueològiques hi van tenir lloc uns quaranta anys més tard, i des d'aleshores intermitentment fins a l'any 1997. S'hi han succeït diverses campanyes d'excavació:

a) La campanya d'E. Ripoll de l'any 1962. Els treballs van incidir en els sectors sud-est i sud-oest de l'assentament.

b) Les 12 campanyes conduïdes entre 1985 i 1997 per R. Pallarès, F. Gràcia i G. Munilla, en representació de la Universitat de Barcelona. S'hi van excavar 66 àmbits de diverses funcions, incloses les zones de circulació i les estructures defensives.

Malgrat que no s'havia completat l'excavació de tot el jaciment, a partir del final de la dècada dels noranta les actuacions es van concentrar en el condicionament del lloc i en la museïtzació de les seves estructures per permetre'n la visita al públic.

La trama urbana es compon d'un cos principal i d'una sèrie d'àmbits perimetrals situats en una franja aterassada. El conjunt és envoltat per la muralla. La disposició general pren un aspecte semblant a una espiral.

La història del jaciment es desenvolupa en tres fases, que completen un procés llarg d'ocupacions, construccions i reformes successives:

1. De mitjan segle VII al primer terç del segle VI aC, en la darrerria del bronze final. A aquesta fase es remunten la primera planificació urbanística i els primers contactes comercials amb els fenicis, concretament amb els que habitaven l'àrea de l'estret de Gibraltar. Aquesta fase finalitza amb un incendi. L'àrea del jaciment no serà reocupada fins a un segle i mig més tard.

2. De mitjan segle V al final del segle IV aC. A aquesta fase correspon la construcció de les estructures defensives i dels magatzems, i enllaça amb la següent sense interrupció.

3. Del començament del segle III a la segona meitat del segle II aC. L'urbanisme de l'assentament es reestructura i els habitatges es compartimenten. L'ocupació d'aquest darrer període és residual.

Bibliografia sobre el jaciment

Pericot 1962, Gràcia *et al.* 2000a, Gràcia *et al.* 2000b, Garcia i Rubert 2004, Gràcia *et al.* 2006

151. Hoz 2005, pàg. 81. Aquest autor tradueix *Catulatio*s com "heroi del combat" i *Utilatio*s com "heroi cabellut".

152. Velaza 2002, pàg. 414.

153. Orduña 2006, 3.6.7, pàg. 93.

154. Potser l'objecte és traspassat en un moment determinat a aquestes dues persones?

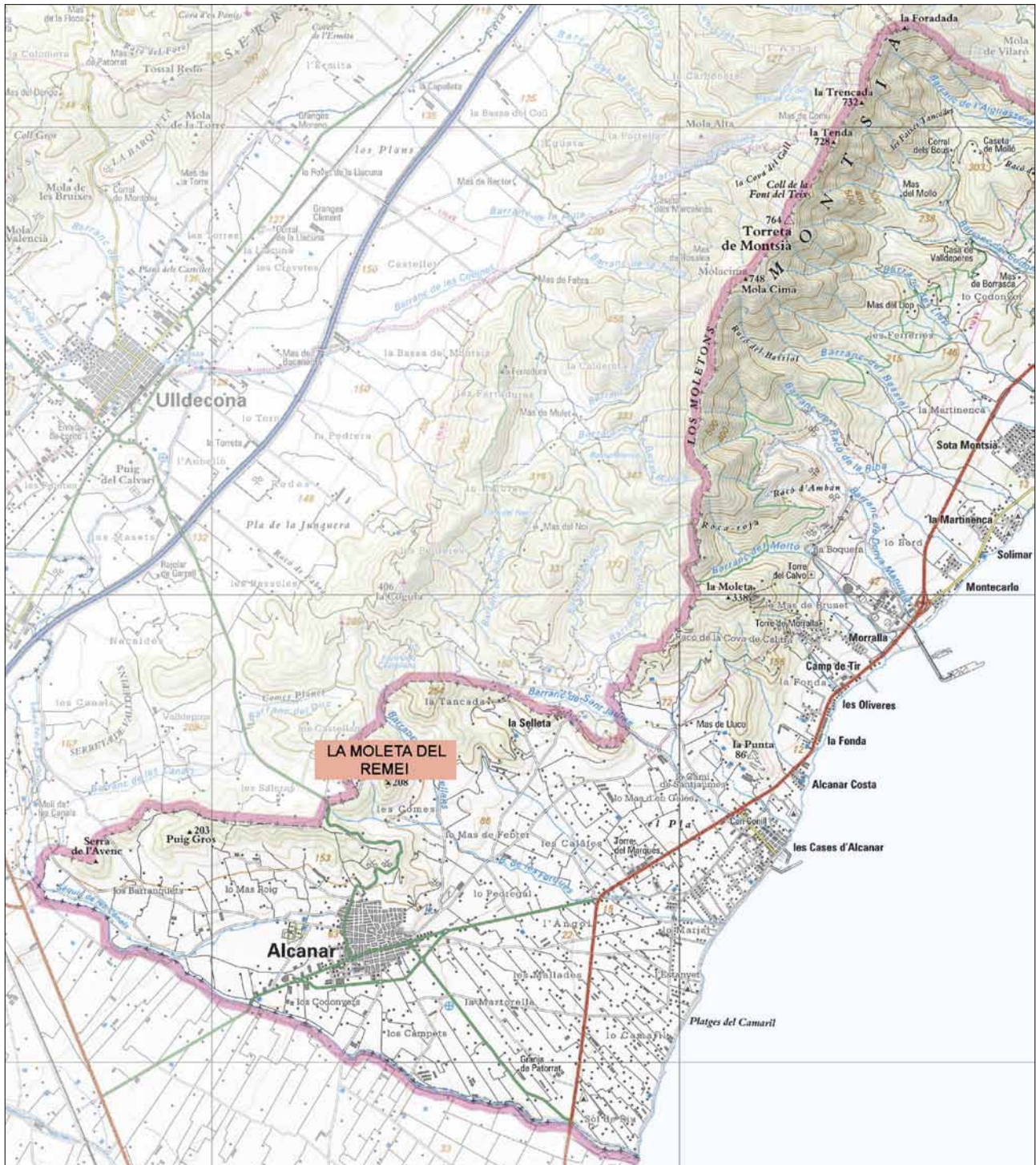

FIGURA 53. Mapa del municipi d'Alcanar amb la situació del jaciment de la Moleta del Remei. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 26.

14. Fragment de bol de ceràmica campaniana

Lloc de conservació

Museu Municipal d'Alcanar. Núm. d'inventari 696. Es troba exposat en una vitrina.

Bibliografia

Inèdita.

Descripció

Fragment de base d'un bol de ceràmica campaniana reconstruït.¹⁵⁵ Se'n conserva sencera la base, a més d'una bona part de la panxa i un petit fragment de la vora. Té la pasta ataronjada i el vernís negre desgastat i amb tonalitats marronoses.

18 cm de diàmetre màxim; 8 cm d'altura; 6 cm de gruix.

155. La reconstrucció es dué a terme al Centre de Restauració de Sant Cugat.

FIGURA 54. Vista aèria del jaciment de la Moleta del Remei. Font: <<http://www.arqueoxarxa.cat>> (data de consulta: 15-5-2014).

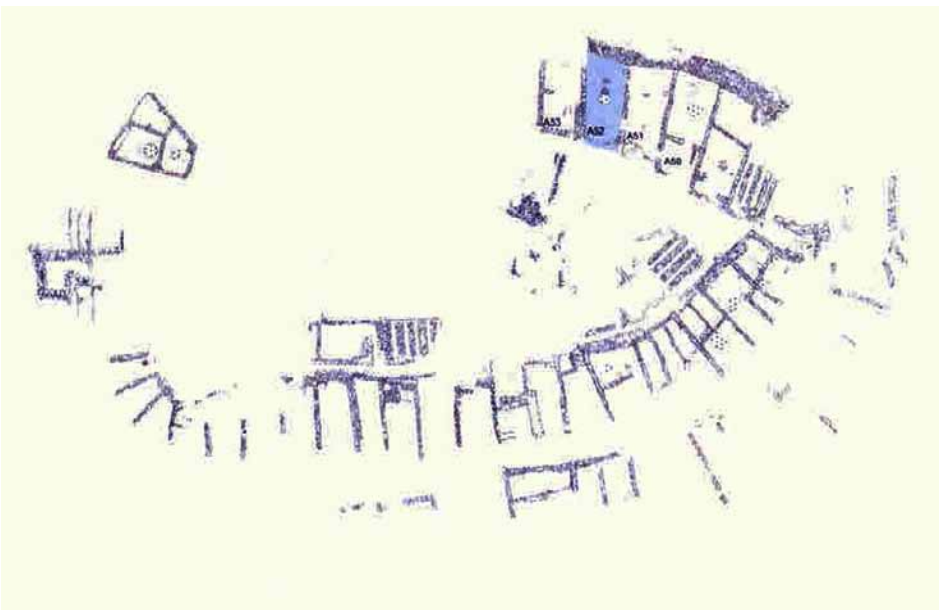

FIGURA 55. Planta de la Moleta del Remei i localització de l'àmbit de troballa de la làmina de plom (núm. 15). Font: Ferrer 2008, fig. 2.

FIGURA 56. Fotografia del bol de ceràmica campaniana amb inscripció de la Moleta del Remei (núm. 14).

Troballa

La peça és fruit d'una descoberta efectuada per membres del Grup de Recerques Arqueològiques d'Amposta. Ingressà com a dipòsit al Museu Municipal d'Alcanar l'any 1984.

Text **bal**

Comentari epigràfic

És un esgrafiat de dos caràcters marcats amb traços rectilinis de grans dimensions sobre la paret externa del bol, més a prop del peu que de la base. És més profunda la incisió del signe **ba** (I), de 2,7 cm d'altura, que la de la **l** (Λ), de 3 cm d'altura.

És molt probable que **bal** sigui una forma abreujada del formant antroponímic **balke**, que observem com a forma simple a Rubí (ceràmica campaniana B: C.11.3) i a Alacant (ceràmica campaniana A de Benilloba: G.3.1, en grecoibèric). El mateix text, com a forma abreujada (**bal**), el veiem

FIGURA 57. Fotografia del detall de la inscripció núm. 14.

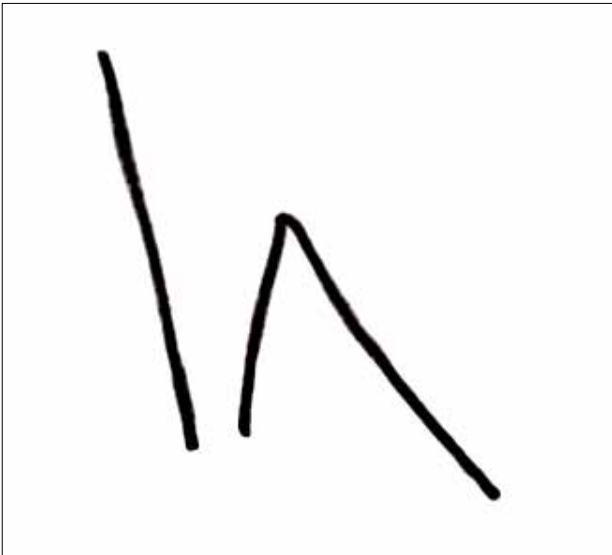

FIGURA 58. Calc de la inscripció núm. 14.

a Azaila (fusaiola: E.1.442) i a Campello (ceràmica de vernís negre: G.9.4, en grecoibèric). Igualment, el formant **balke** és molt conegut per nombrosos noms personals bímembres; per exemple: **balke-atin** (esteles de Sagunt: F.1.3, F.11.11 i F.11.12), *Balciadin* (T. Sall.), *Balcibil* (T. Sall.), **balkebiuř** (plom de Castelló: F.6.1), **balke(i)skar** (ceràmica campaniana d'Ensérune: B.1.60), **balkakaltuř** (monedes de Sagunt: A.33) **balkelakos** i **balkelaku** (plom del Solaig: F.7.1), **balkenius** i **balketař** (plom de Yátova: F.20.2), i **balkeuni** (ceràmica pintada de Lliria: F.13.8).¹⁵⁶

Si és admissible una lectura inversa, seria **ńba**. Es planteja el mateix dilema a la fusaiola esmentada d'Azaila (E.1.442). A la Balaguera es va descobrir una ceràmica campaniana B amb el text

ńbala, que Untermann proposa de reconstruir com ***ńbarla(ko)**. En derivaria un nom bímembre compost pels formants **ńbař** i **lako**. Si fem la lectura de la inscripció de la Moleta en aquest sentit, podríem estar al davant de la forma abreujada d'un possible element antroponímic **ńbař** (o **ńba**)¹⁵⁷ Des d'una altra perspectiva, la interpretació seria com a text llatí: *IA* (o bé *VI* en lectura inversa), però tampoc no és segur.

Cronologia

Segurament correspon a la tercera fase de l'assentament i es podria datar en algun moment compres entre la darrerria del segle III i el segle II aC.

Interpretació

És possible que sigui una inscripció de propietari amb nom abreujat.

15. Làmina de plom

Lloc de conservació

Museu Municipal d'Alcanar. Es troba exposada en una vitrina.

Bibliografia

Ferrer *et al.* 2008, pàg. 203-216; Moncunill 2010, pàg. 142 i 148.

Descripció

Fragment petit d'una làmina de plom que ha patit l'acció del foc. Aquesta circumstància es pot deure a un procés inacabat de refundició o bé a l'acció del foc per causes que es desconeixen. Té forma triangular amb la part inferior corbada de forma còncava. Segurament és part d'una làmina de plom més gran, de la qual conserva una fracció de l'extrem dret.

6 cm de llargada; 2,4 cm d'amplada màxima; 0,8-1 cm de gruix.

Troballa

El plom es va localitzar en l'estrat EII N3 de l'àmbit A52, situat en el sector sud-est de l'assentament. Aquest àmbit es va excavar durant els anys 1988 i 1989. L'estrat EII N3 era un nivell molt degradat per l'acció de l'arada i d'excavadors clandestins que hi van practicar una trinxera.

Text

]raka
akoboaitun
**a[]rtinaba[?

156. Vegeu Untermann (1990, 1, pàg. 214) i Rodríguez Ramos (2002, pàg. 256).

157. Vegeu la llista de formants de Velaza 1996b, en particular la pàg. 38.

FIGURA 59. Fotografia de la làmina de plom de la Moleta del Remei (núm. 15).

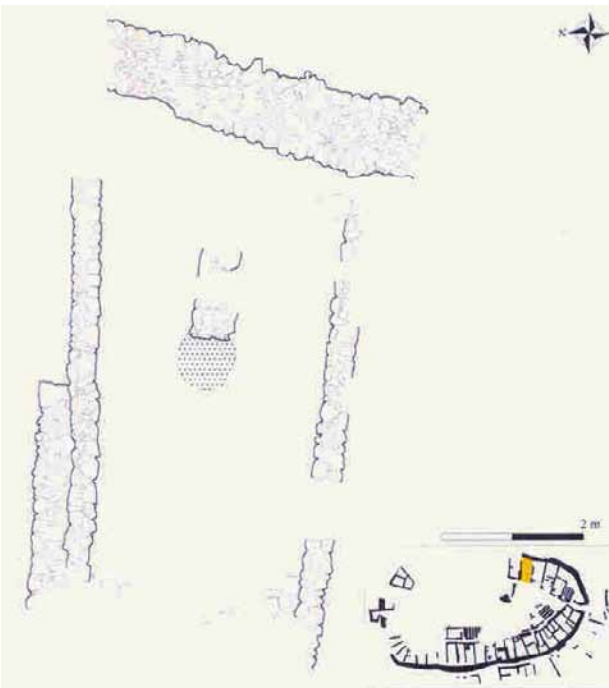

FIGURA 60. Situació del lloc de troballa de la inscripció núm. 15: pàg. 82. Font: Ferrer 2008, fig. 3.

Comentari epigràfic

El text és incomplet, atès que només representa una porció d'un suport més gran. Tenint en compte les dimensions més habituals dels ploms coneguts, la proporció aquí conservada és realment reduïda.

S'observen restes de tres línies de text. La llargada aproximada de cadascuna és: la primera, 1,8 cm; la segona, 4,2 cm, i la tercera, 3,7 cm. La visi-

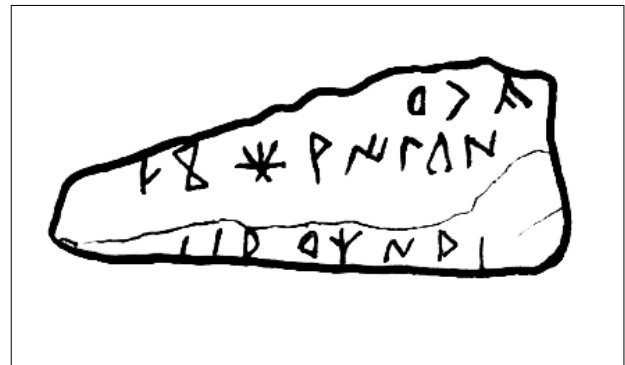

FIGURA 61. Dibuix de la inscripció de la làmina de plom de la Moleta del Remei (núm. 15).

bilitat dels signes està dificultada pel mal estat del suport i per la curvatura de l'aresta inferior, que impedeix una identificació segura de gran part dels signes de la tercera línia.

Ferrer i altres estableixen una divisió del text en dues zones: a la zona 1 assignen les dues primeres línies, i a la zona 2 la línia inferior, més alterada per l'efecte de refundició del suport. Pensem que les tres línies formen part del mateix procés d'edició, per la qual cosa preferim no establir aquí cap partició. Del text visible només és possible pensar que es conserven íntegres els finals de línia, ja que s'ha preservat el marge dret del suport original.

La lectura que aquí es planteja coincideix amb la dels primers editors en el segment **ka** del final de la primera línia¹⁵⁸ i el mot **iltun** del final de la segona.¹⁵⁹ El primer podria ser el conegut sufix **-ka (ika)**, però aquesta no és l'única opció,¹⁶⁰ per

158. On ells llegeixen]+ska[

159. On ells llegeixen]++ta+koiltun[i proposen restituir la segona part com **bekoiltun** o **bokoiltun**. Vegeu Ferrer *et al.* 2008, pàg. 208.

160. A més, s'hi podria esperar una successió de numerals o una expressió metrològica, que no és el cas en aquesta primera línia.

la qual cosa, atesa la fragmentarietat del text, queda irresolt. També podria ser un nom personal incomplet del qual es conservaria el final del primer formant (-r) i el segon formant (**aka(š)**). Es pot confrontar amb la inscripció de Cambrils (núm. 9 d'aquest volum). També hem observat que el segment **aka** es presenta en ceràmiques campanianes d'Azaila (E.1.34-37) i d'Ensérune (B.1.76), que Untermann interpreta com a abreviatura de nom propi. Un altre paral·lel és l'antropònim **akaitir** (plat d'Abengibre: G.16.1). Pel que fa a **iltun**,¹⁶¹ a la segona línia, és admissible que s'al·ludeixi aquí a un nom de persona designat amb forma simple o bé com a part d'un compost bímembre que no podem reconstruir. A la tercera línia, tot i la nostra reserva, sembla que es menciona una altra persona, a jutjar per la seqüència]rtin, que podríem reconstruir com **o]rtin**, un altre conegut element antroponímic que pot aparèixer amb la variant **or̄tin**.¹⁶² Tot seguit llegim **aba**,¹⁶³ i a partir d'aquest punt no es poden definir més traços, si bé l'espai disponible podria acollir almenys un altre signe. La situació consecutiva de]rtin amb **aba** ens impulsa a formular la hipòtesi següent de reconstrucció d'un possible compost antroponímic bímembre: **o]rtinaba[ř**.

Cronologia

La datació assignada per Ferrer i altres a partir del context de materials que formaven part del mateix estrat és vasta: entre mitjan segle v i el final del segle II aC.¹⁶⁴ Per l'estil paleogràfic es podria situar aproximadament en els segles III-II aC.

Interpretació

Malgrat la presència versemblant de dos noms personals (**iltun** i **o]rtin**, o potser **o]rtinaba[ř**), no es poden treure conclusions sobre el text d'aquest plom a causa del seu estat deteriorat i de la seva fragmentarietat. Només es pot suggerir, atesa la seva tipologia, que possiblement s'assimila a la sèrie de textos administratius o epistolars de caràcter comercial. Hi plantejgem únicament l'esment de dos individus.¹⁶⁵

II.4.2. Amposta

CASTELL D'AMPOSTA

Les restes del castell són accessibles quan s'arriba a Amposta pel pont penjat. El conjunt es tro-

ba a la dreta, actualment integrat en el nucli urbà, a 11 m snm.

Les campanyes d'excavació en aquest indret s'han succeït, amb interrupcions, a partir de l'any 1985 a càrrec de: M. Genera i J. Cabestany (1985), X. Soler (1987-1988), J. Bosch (1989), M. M. Villalbí, P. Artigués i T. Forcadell (1991), M.C. Montañés i M.J. Ramon (1995), i Montañés i Forcadell (1998-1999).

Les intervencions efectuades al castell han demostrat una habitació pràcticament continuada. S'hi han exhumat estructures ibèriques, restes medievals (andalusines i cristianes), una fàbrica de sabó del segle XVIII i altres restes industrials del segle XX. Alguns sectors han estat rehabilitats i convertits en equipaments públics.

Els indicis més antics del poblament d'aquest indret es remunten al segle II aC, és a dir, al període iberoromà, que es prolonga fins al segle I aC. A aquesta època correspon un conjunt de sitges que es va descobrir durant la campanya de 1991 dirigida per Mª Mar Villalbí.

Bibliografia sobre el jaciment

López Perales 1975; Villalbí *et al.* 1994; Montañés i Ramon 1995; Montañés i Forcadell 1998-1999; Esteve 1999; Villalbí *et al.* 2000; Villalbí *et al.* 2002; Catàleg 2007, fitxa JA-001.

16. Fragment de píxide de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Museu Comarcal del Montsià, Amposta. Núm. d'inventari 3313.

Bibliografia

Panosa 1993, núm. 26.1; Montañés i Forcadell 1998-1999, Panosa 1999, núm. 48.1; Moncunill 2007, pàg. 294.

Descripció

Fragment de base d'una píxide de ceràmica campaniana B amb peu sortint i paret còncaua; forma Lamboglia 3, Morel 7550. La pasta és de consistència dura i ben depurada, amb coloració entre rosa i beix. El vernís és negre brillant amb reflexos metàl·lics.

10,8 cm de diàmetre de la base; 2 cm d'altura conservada.

161. Vegeu-ne exemples a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 262.

162. Vegeu-ne exemples de les dues variants a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 266.

163. Ferrer i altres (2008, pàg. 208) llegeixen en aquesta tercera línia –que ells anomenen *zona 2*–:]+++[-]+++[-] **mba**+].

164. Ferrer *et al.* 2008, pàg. 206.

165. O potser tres si la seqüència de la primera línia és també un nom personal, encara que incomplet:]**raka(š)**.

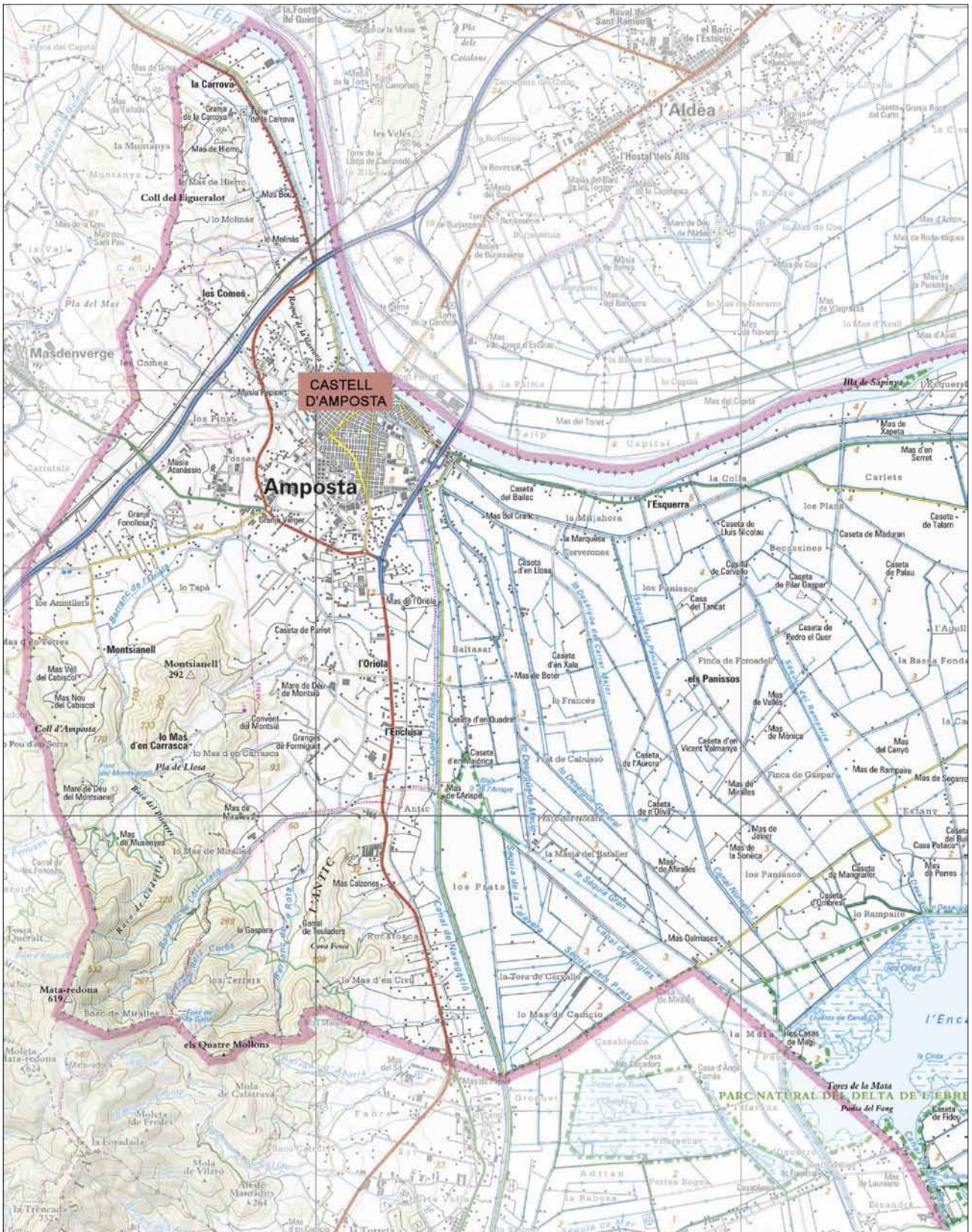

FIGURA 62. Mapa del municipi d'Amposta amb la situació del jaciment del Castell. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 70.

FIGURA 63. Vista actual de la zona del castell d'Amposta a la riba de l'Ebre.

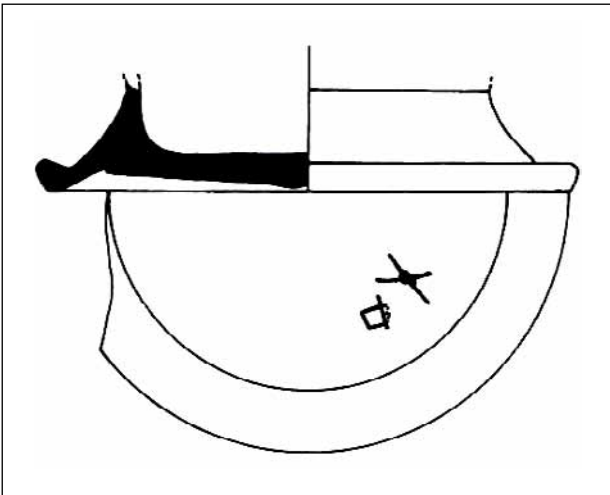

FIGURA 64. Dibuix del fragment de píxide amb la ubicació de la inscripció núm. 16.

Troballa

Descobert en un sondeig dirigit per Xavier Soler l'any 1988 a la cala VII, concretament a la UE 25. Aquest era un estrat remogut amb materials d'època romanorepublicana i època àrab.

*Text*¹⁶⁶

taf

Comentari epigràfic

Les lletres estan incises a la superfície externa de la base amb línies rectes i clares. El text és complet. La seqüència **taf**, formada per les variants *ta1* i *ra1*,¹⁶⁷ es reconeix com un element antroponímic que acostuma a ocupar la segona posició en els exemples coneguts:¹⁶⁸ **abartaaf** (plom de Llúria:

FIGURA 65. Fotografia de la base del fragment de píxide amb la ubicació de la inscripció núm. 16.

FIGURA 66. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 16.

166. Data de la darrera autòpsia: 27 de desembre de 2010.

167. Segons la taula 2 de variants d'escriptura d'Untermann 1990, 1, pàg. 246-247.

168. Amb qualsevol de les dues vibrants.

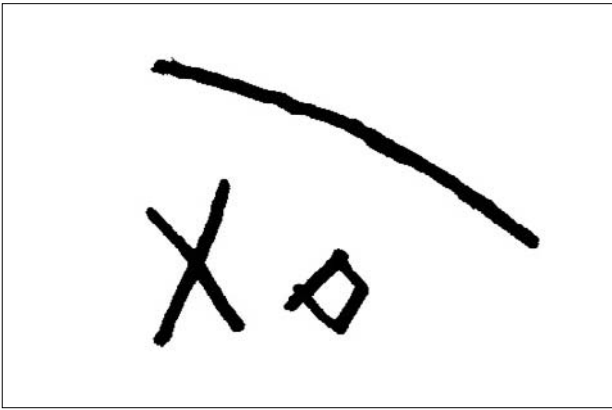

FIGURA 67. Calc de la inscripció núm. 16.

F.13.2), **belestar** (plom del Solaig: F.7.1), **bintar** (plaqueta d'esquist d'Empúries: C.1.7), **ikořtar** (plom de Yátova: F.20.3), **kařestar** (plom d'Orlell: F.9.7), **ultitar** (plom de Yátova: F.20.3) i *Urgidar* (*T. Sall.*). El text **tar** també podria ser un escurçament d'altres possibles formants de noms propis: **tarban**, **tařkun** o **tařtin**. El segon signe també es podria llegir **ku** (variant *ku3*)¹⁶⁹ i es podria comparar amb **takuř** (ceràmica campaniana de Sant Miquel de Vinebre: C.26.1), però també en aquest cas s'admet com a possible la lectura **tařs**.¹⁷⁰

Cronologia

Segona meitat del segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement és una inscripció de propietari, en què aquest és designat amb un nom simple o una forma abreujada.

17. Fragment de pàtera de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Museu Comarcal del Montsià, Amposta. Núm. d'inventari 16990.

Bibliografia

Panosa 1993, núm. 26.2; Montañés i Forcadell 1998-1999; Panosa 1999, núm. 48.2; Moncunill 2007, pàg. 355.

Descripció

Fragment de base d'una pàtera de ceràmica campaniana B; forma Lamboglia 5, Morel 2250. La pasta és de consistènciadura, depurada i porosa,

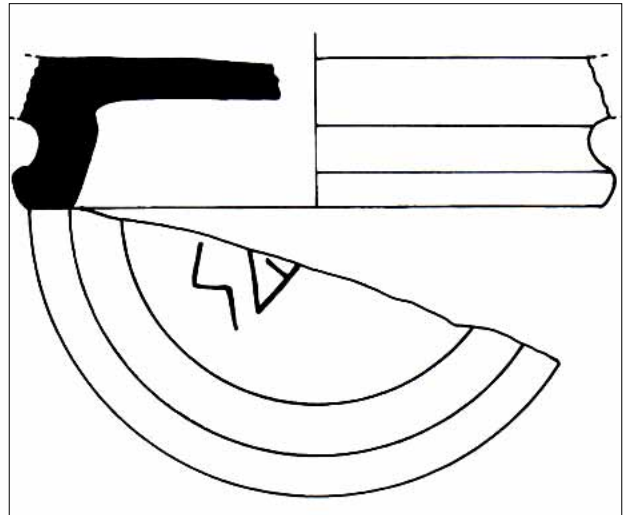

FIGURA 68. Dibuix de la base de ceràmica campaniana B amb la ubicació de la inscripció núm. 17.

FIGURA 69. Fotografia de la base de ceràmica campaniana B amb la ubicació de la inscripció núm. 17.

amb coloració entre rosa i ataronjat. El vernís és de to marronós, desgastat a la superfície del fons.

11,4 cm de llargada conservada; 10,7 cm de diàmetre de la base; 2,9 cm d'altura conservada

Troballa

Descoberta a la campanya d'excavació dirigida per Mª Mar Villalbí i Pere Lluís Artigués l'any 1991. Prové, en concret, de la UE 137, un estrat remogut que contenia materials arqueològics de les èpoques ibèrica, romanorepublicana i àrab.

*Text*¹⁷¹

]kas

Comentari epigràfic

S'observen restes de dues lletres incises a la superfície externa de la base amb línies rectes i ben

169. Taula 2 de variants d'Untermann 1990, 1, pàg. 247.

170. Menys probable seria una lectura inversa **řta** o **kuta**.

171. Data de la darrera autòpsia: 27 de desembre de 2010.

FIGURA 70. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 17.

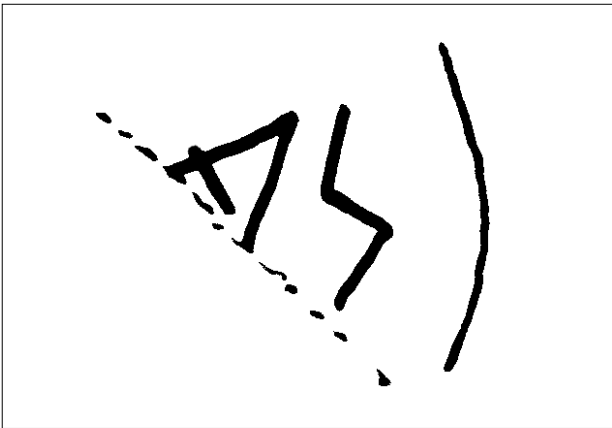

FIGURA 71. Calc de la inscripció núm. 17.

traçades. No es pot definir si el text és complet, ja que el primer signe no és íntegre; queda partit per la línia de fractura. Sembla un **ka** lleugerament inclinat. El segon signe és complet i s'identifica sens dubte amb una **s**. El segment **kas** no ens remet a cap exemple onomàstic, però podria ser un element antroponímic incomplet, com ara **a]kas**, possiblement relacionat amb la variant **akaś**.¹⁷² D'altra banda no s'exclou una lectura inversa **stu**], que permetria la comparació amb **štu** en una àmfora d'Ensérune (B.1.335).

Cronologia

Segona meitat del segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Indeterminada, si bé pel tipus d'inscripció i de suport caldria esperar una inscripció de propietari.

RODALIA D'AMPOSTA

Altres restes d'època ibèrica localitzades en el municipi d'Amposta que podrien estar interrela-

cionades i també en connexió amb el jaciment del Castell són les que s'indiquen a continuació.

En primer lloc hi ha notícies d'un enterrament ibèric a la Carrova, a uns 5 km al nord, en direcció a Tortosa. També es van documentar materials ibèrics dispersos a la zona del Mas del Hierro, on també hi ha restes d'una necròpolis romana.

En segon lloc, a poc més d'un quilòmetre al sud d'Amposta, es va descobrir una necròpolis ibèrica a l'Oriola, probablement del període ibèric ple o mitjà.¹⁷³ Es troba delimitada, al sud, pel barranc de Núvols i, al nord, pel Lligallo de l'Aloi. Va ser excavada intensivament per F. Esteve i un grup de col·laboradors durant els anys seixanta.

En tercer lloc, anant en direcció a Sant Carles de la Ràpita, a la partida de l'Antic s'observen restes d'un assentament ibèric en un contrafort de la serra del Montsià. Les actuacions d'aficionats i clandestins hi van deixar a la vista una sèrie d'estructures.

Per últim, també al sud d'Amposta, es van descobrir inhumacions i incineracions en túmul juntament amb restes ibèriques a la finca Jornet. En aquesta zona, concretament al Cabiscol, es van localitzar també una sèrie de sitges i una escultura zoomorfa d'un moltó.

Bibliografia sobre el jaciment

López Perales 1975; Esteve 1999; Catàleg 2007, fitxes JA-003, JA-004, JA-020, JA-023, JA-024, JA-029, JA-031.

18. Fragment informe de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Museu Comarcal del Montsià, Amposta. Núm. d'inventari 25800.

Bibliografia

Inèdita.

Descripció

Fragment informe de ceràmica campaniana B. Pertany a la panxa d'una possible tassa o bol. La pasta és ataronjada i el vernís és negre amb reflexos metàl·lics.

5 cm de llargada; 3,9 cm d'altura; 0,5 cm de gruix.

Troballa

El lloc de trobada és indeterminat. És possible que s'hagi descobert en una campanya efectuada l'any 1987 o bé el 1989.

172. Vegeu els comentaris que s'exposen sobre aquest element en els números 9 i 15 d'aquest volum.

173. Moret 2009, pàg. 262.

FIGURA 72. Fotografia de la ceràmica campaniana amb la inscripció núm. 18.

FIGURA 73. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 18.

Text

kul[

Comentari epigràfic

S'observen restes de dos signes de traç rectilini. El text està incomplet, almenys pel que fa al segon caràcter, que queda partit i parcialment mutilat per la línia de fractura del suport. La simetria del signe **ku** fa que no hi hagi seguretat sobre la direcció de la lectura, que aleshores admetria també el text]**mku**.¹⁷⁴ Si la lectura és efectivament **ku**l, po-

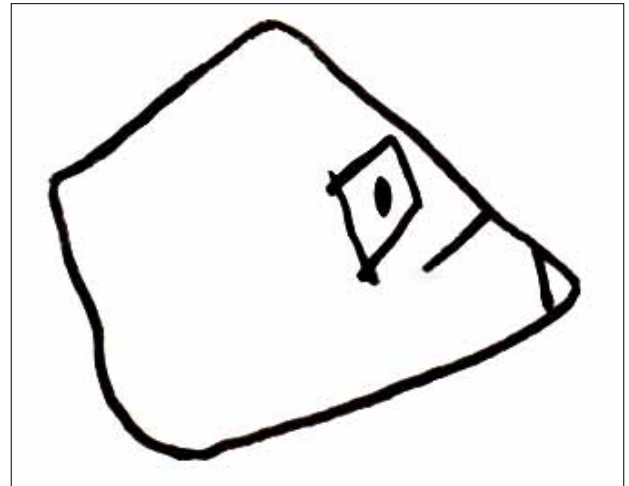

FIGURA 74. Calc de la inscripció núm. 18.

dríem estar davant del començament del formant antroponímic **kule(s)**.¹⁷⁵

Cronologia

Segona meitat del segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de propietari.

II.5. Priorat

II.5.1. Capçanes

SERRA DE L'ESPASA

Aquesta serra té una longitud aproximada de 2 km i una amplada de 500 m, amb una bona visió sobre el territori circumdant i també fins a Móra d'Ebre i Miravet. Les seves dues cares s'uneixen formant una aresta, fet que justifica el seu nom. Es compon de roques calcàries i argiles. A l'oest de la serra hi ha el barranc de Marmellà. El jaciment ibèric és a mig quilòmetre al nord de la vila de Capçanes, i ocupa la part meridional i occidental de la serra¹⁷⁶ fins a la línia del ferrocarril. Les troballes s'hi van fer sobretot arran de les remocions de terra que van acompanyar la plantació de vinya als seus vessants. Segons Francesc Nogué, a la part nord-occidental hi ha també indicis d'una via romana al camí que condueix al mas d'en Francisco.

Segons Barceló, les restes arqueològiques que va lliurar el jaciment són variades i abundants. Les va recollir en el seu treball: ceràmica feta a mà amb

174. Es podria confrontar amb una seqüència idèntica d'una ceràmica d'El Castello d'Alloza (E.4.8), si bé aquesta és de lectura insegura i està mutilada en els dos extrems.

175. Vegeu-ne exemples en el recull de Rodríguez Ramos 2002, pàg. 264.

176. Vilaseca Anguera 1946, Vilaseca Borràs 1958 i Pena 2006.

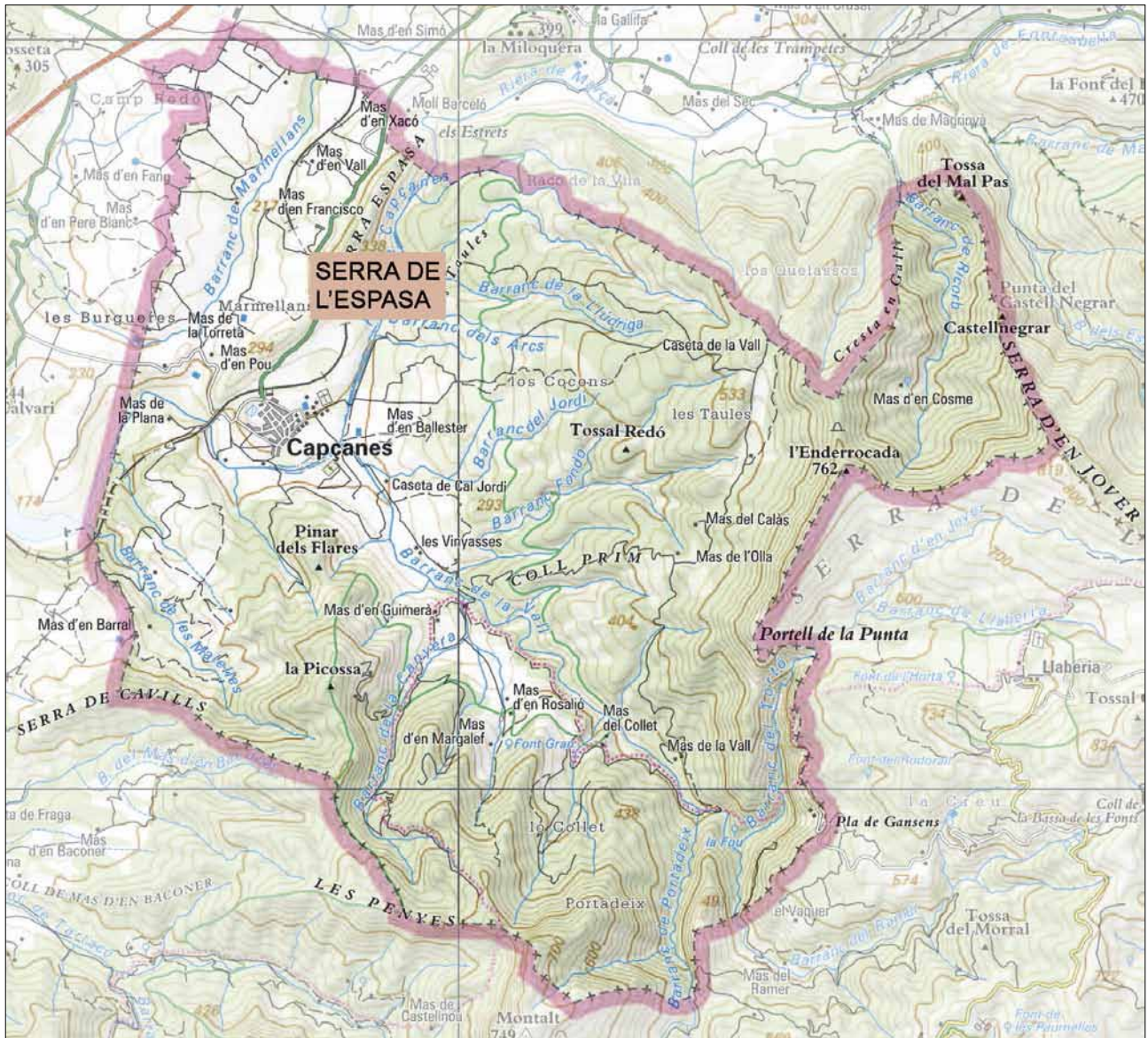

FIGURA 75. Mapa del municipi de Capçanes amb la situació de la Serra de l'Espasa. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 229.

decoració d'impressions digitals, ceràmica ibèrica feta a torn amb decoració pintada de motius geomètrics (cercles concèntrics, espirals, línies rectes o ondulades) i vegetals (palmetes), ceràmica campaniana, àmfores, destrals i pedres de molí, pesos de teler, objectes d'os (un cisell i una dena), un braçalet d'or amb dos caps d'animal, elements de ferro (un clau i un pic de doble fil), làmines de plom,¹⁷⁷ elements de bronze (una sageta, una figueta, una figura ornamentada i un anell), monedes

de bronze de **kese** i monedes romanes de plata.¹⁷⁸ Salvador Vilaseca també contribuï a la seva recuperació i estudi. Analitzà i publicà un *thymaterion* amb cap de Demèter i una figueta votiva de terracota.¹⁷⁹ Barceló esmenta, així mateix, troballes procedents d'altres indrets, com ara les coves del municipi, però no en dona més detalls.

Aquests materials van quedar repartits durant els anys vint a Capçanes, al Museu del Centre de Lectura de Reus, al Museu de la Ciutadella¹⁸⁰ i

177. Barceló comenta que aquestes làmines ("planxes") tenen dos dits de gruix, però no especifica si contenen escriptura.

178. Dues, segons Nogué (1896, pàg. 18), que també informa de la descoberta, a la banda nord-oriental, de 31 monedes "de cour" i diverses joies, entre les quals un collaret d'or que es va vendre a Reus.

179. Vilaseca Anguera 1946.

180. Els recipients de ceràmica ibèrica de Capçanes conservats al Museu de la Ciutadella van ser estudiats per Bosch Gimpera. Vegeu Pena 2006, pàg. 12.

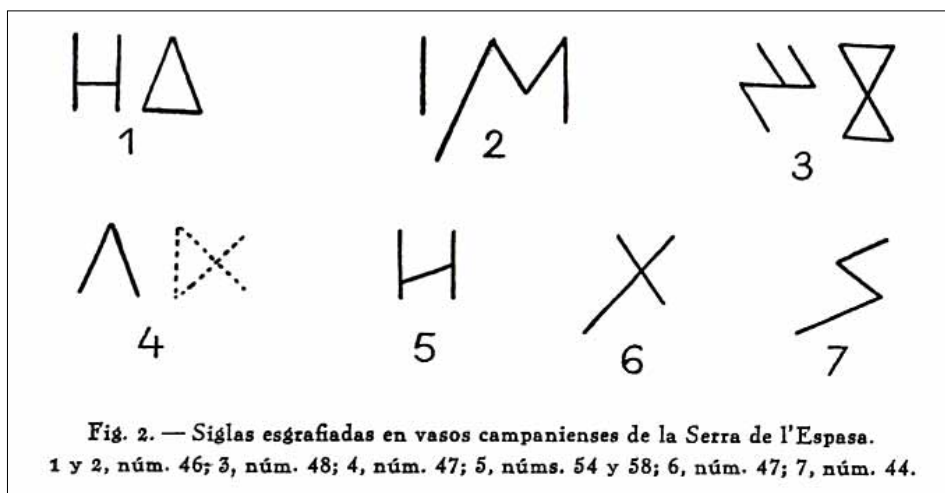

FIGURA 76. Marques esgrafiades en ceràmiques campanianes de la Serra de l'Espasa. Font: Vilaseca 1958, pàg. 18, fig. 2.

també en col·leccions privades d'excavadors clandestins. A partir de 1936 bona part de la col·lecció de peces del jaciment va ingressar al Museu Municipal de Reus. Avui és custodiada al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de la mateixa localitat.

Un estudi acurat dels materials va ser publicat per Lluïsa Vilaseca, que n'ofereix un inventari i recull també les inscripcions d'un o més signes que es presenten en diverses ceràmiques campanianes:

D'altra banda, Pena esmenta que l'any 1995 uns aficionats de Tarragona hi van dur a terme uns sondeigs, que només van aportar "petites troballes", i també esmenta la descoberta de monedes per part d'un clandestí.¹⁸¹ Els materials arqueològics de la serra de l'Espasa van ser reestudiats fa uns anys per X. Cela, J. Noguera i A. Ros.¹⁸²

Globalment, el conjunt de les restes localitzades a la serra de l'Espasa apunten a una cronologia de l'assentament ibèric centrada en els segles III-I aC, si bé la zona ja estava habitada en època prehistòrica, com ho demostren les troballes de destrals de pedra i eines tallades de sílex. També és possible que l'assentament estigués relacionat amb la necròpolis de Guiamets, que data almenys de la primera edat del ferro.¹⁸³

Bibliografia sobre el jaciment

F. Nogué 1896, pàg. 17 i seg.; A. Barceló 1927, pàg. 14-15; S. Vilaseca Anguera 1946; S. Vilaseca Anguera 1956, pàg. 841-856; L. Vilaseca Borràs 1958; Pérez Rojas 1997-1998, pàg. 119-120; M.-E. Pena 2006, pàg. 11-17; Cela *et al.* 2009

19. Pàtera de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus. Núm. d'inventari 3324, exposada a la vitrina núm. 20.

Bibliografia

L. Vilaseca Borràs 1958, pàg. 18, fig. 2.1 i 2.2; pàg. 19, núm. 46, i làm. V, fig. 1,5; Pérez Rojas 1997-1998, núm. 2; Moncunill 2007, pàg. 119 i 264; Moncunill 2010, pàg. 61.

Descripció

Pàtera incompleta de ceràmica campaniana B del tipus "plat de peix", forma Lamboglia 5. Està reconstituïda a partir de sis fragments i reconstruïda en la seva totalitat. La pasta és de color rosat marronós, ben depurada. El vernís és de capa fina, de color negre i amb reflexos metàl·lics. A la cara interna presenta una incisió circular inacabada d'11,7 cm de diàmetre entorn del centre del fons.

4,3 cm d'altura; 6,4 cm de diàmetre de la base i 20 cm de diàmetre de la vora.

Troballa

Es desconeix el context d'aquesta peça i de les següents de la mateixa procedència. Es tracta de troballes esporàdiques que no han quedat registrades en cap memòria arqueològica, si exceptuem les referències publicades per L. Vilaseca Borràs.

*Text*¹⁸⁴

- a) **or**
- b) **baś**

181. Pena 2006, pàg. 16.

182. Cela *et al.* 2009.

183. Vegeu Vilaseca Anguera 1956.

184. Data de l'autòpsia: 19 de novembre de 2010.

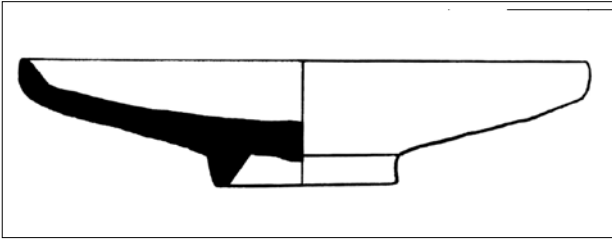

FIGURA 77. Dibuix del suport de la inscripció núm. 19.

FIGURA 78. Fotografia de la pàtera campaniana amb la ubicació dels dos textos de la inscripció núm. 19.

FIGURA 79. Fotografia amb el detall dels dos textos de la inscripció núm. 19.

Comentari epigràfic

La direcció de lectura en la posició indicada en les fotografies ve determinada per la relació entre els dos textos. Tenint en compte la proporció conservada de la pàtera, no sembla que hi hagués més inscripcions a la superfície externa, o en general.

185. Aquesta és la interpretació de Moncunill (2007, pàg. 264).

186. Vegeu també les evidències recollides per Rodríguez Ramos 2002, pàg. 266.

187. Vegeu Untermann 1996, pàg. 87, i Rodríguez Ramos 2002, pàg. 257.

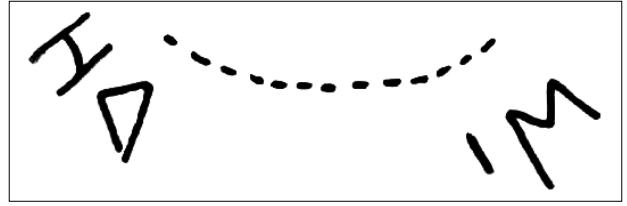

FIGURA 80. Calc dels dos textos de la inscripció núm. 19.

Les incisions són clares i de traç segur, efectuades sense vacil·lacions ni rectificacions. Són clarament posteriors a la cuïta i a l'envernissat del plat. Les línies són més gruixudes en el text *b*, que presenta una prolongació en el primer traç vertical del segon signe.

L'altura dels signes del text *a* és, respectivament, d'11 i 9 mm. L'altura dels signes del text *b* és, respectivament, de 7 i 11 mm.

El segon signe del text *a*, que no completa el triangle en el vèrtex inferior dret, també podria ser *tu* (en resultaria la lectura *otu*),¹⁸⁵ encara que és poc probable perquè estaria sensiblement desviat respecte a la línia d'escriptura i també perquè manquen paral·lels segurs per a *otu*.

Si s'accepta la lectura de la primera seqüència com *or*, es podria tractar d'una abreviatura de l'element antroponímic *ortin/ordin*. Aquest element està àmpliament testimoniado, com hem vist.¹⁸⁶

El segon text, *baś*, és un formant conegut en noms personals, que veiem en un bon nombre d'exemples de compostos antroponímics ocupant la primera posició: *baśbane* (plom de Pech Maho: B.7.36), *baśbin* (ploms de Pech Maho: B.7.34 i B.7.36), *baśtařtin* (àmfora d'Azaila: E.1.308) i *baśtibilos* (plom de Gádor: H.1.1). En segona posició tenim l'exemple d'*irkubaś* (plom d'Empúries: Sanmartí 1988).¹⁸⁷ També és present com a forma aïllada i fins i tot amb grafia llatina.

Moncunill considera aquest text com una marca o abreviatura de propietat, i el compara amb diversos exemples d'Azaila en què es presenta com a forma aïllada (ceràmiques campanianes E.1.80 i E.1.81, i pondus E.1.367 i E.1.368).

Cronologia

Final del segle II o començament del segle I aC.

Interpretació

El primer text sembla, doncs, una forma abreviada d'un formant antroponímic, i el segon potser és per si sol un element antroponímic. Tenint

en compte que es tracta d'un objecte domèstic de servei de taula, tal com ja s'ha observat en altre exemples anàlegs, els textos podrien al·ludir als dos propietaris o usuaris de la pàtera: **or(tin)** i **baś**. Això seria en el cas que els dos suposats noms es refereixin a dues persones diferents. D'altra banda, no es pot determinar si una de les designacions indica el patronímic de l'altra, o bé si el conjunt inclou la denominació bímembre d'un únic individu (**ortinbaś**?) en què els dos elements es presenten separats.

20. Pàtera de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus.
Núm. d'inventari 5770. Altres números: SE-6.

Bibliografia

L. Vilaseca 1958, pàg. 18, fig. 2.3, i pàg. 19, núm. 48; Pérez Rojas 1997-1998, núm. 3; Moncunill 2007, pàg. 182; Moncunill 2010, pàg. 81.

Descripció

Pàtera incompleta de ceràmica campaniana B, forma Lamboglia 5, de la qual es conserven dos fragments recompostos. Té la pasta semblant a la de la pàtera precedent, de color rosat marronós. El vernís està força desgastat i mostra reflexos metàl·lics.

14,2 cm d'amplada màxima; 3,9 cm d'altura conservada; 7,3 cm de diàmetre exterior del peu.

Troballa

Vegeu el comentari referent a la peça anterior (núm. 19 d'aquest volum).

*Text*¹⁸⁸

ikoí

Comentari epigràfic

La inscripció està efectuada amb traços profunds, rectilinis i clars sobre la superfície externa de la base. Està disposada en forma d'arc entorn del centre del cercle.

Vilaseca Borràs, en el seu recull d'inscripcions o esgrafiats, recull tan sols els dos primers caràcters. Moncunill també llegeix sols **iko**.¹⁸⁹ Tanmateix, la presència del tercer és segura, per bé que està parcialment incomplet pel desgast i, a més, es veu afectat per la línia de fractura de la peça. La seva identificació com a **í** ve motivada tant per la forma que es defineix com per la pos-

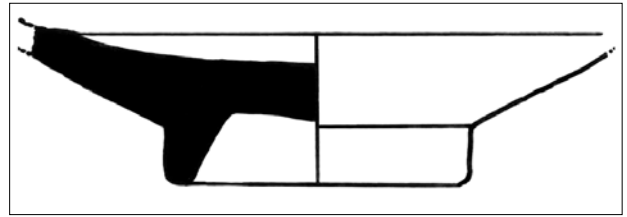

FIGURA 81. Dibuix de la pàtera amb la inscripció núm. 20.

FIGURA 82. Fotografia de la pàtera amb la ubicació de la inscripció núm. 20.

FIGURA 83. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 20.

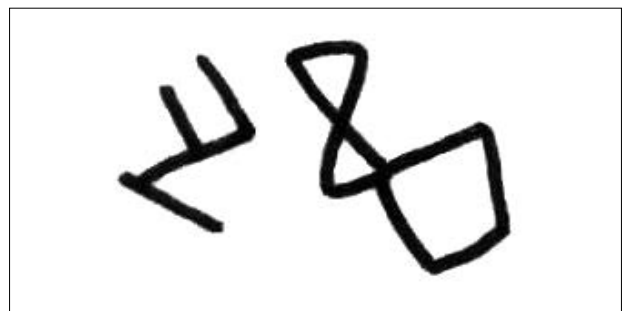

FIGURA 84. Calc de la inscripció núm. 20.

188. Data de l'autòpsia: 14 de desembre de 2010.

189. Moncunill 2007 (pàg. 182) i 2010 (pàg. 81).

sible identificació de la seqüència amb el formant antroponímic **ikoř**. Aquest formant el coneixem en noms com ara **ikořbeleř** (monedes d'*arse-Saguntinu*: A.33; plom Marsal: H.0.1, Untermann 1998), **ikořiskeř** (plom d'Enguera: F.21.1), **ikortař** (monedes de *řaiti-Saetabi*: A.35, i plom de Yátova: F.20.3), **ikořtibař** (ceràmica d'Ensérune, B.1.333), **tikirsikoř** (làpida de Civit: Velaza 1993) i **tařbanikoř** (estela de Canet lo Roig: F.2.2).

La llargada total del text és de 4,5 cm i l'altura dels caràcters va d'1,4 a 1,5 mm.

Cronologia

Final del segle II o començament del segle I aC.

Interpretació

Possible inscripció de propietari amb nom abreujat.

21. Pàtera de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus. Núm. d'inventari 3217. Altres números: SE-7.

Bibliografia

L. Vilaseca 1958, pàg. 18, fig. 2.4, i pàg. 19, núm. 47; Pérez Rojas 1997-1998, núm. 4; Moncunill 2007, pàg. 231.

Descripció

Pàtera incompleta de ceràmica campaniana B, forma Lamboglia 5. Se'n conserva la base amb el peu. Té la pasta de color rosat rogenc. El vernís és negre mat desgastat, amb zones marronoses.

14 c d'amplada conservada; 2,4 cm d'altura conservada; 6,8 cm de diàmetre exterior del peu.

Troballa

Vegeu el comentari referent a la peça núm. 19 d'aquest volum.

*Text*¹⁹⁰

kaka

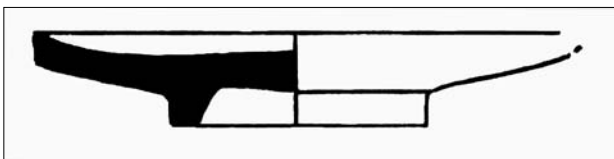

FIGURA 85. Dibuix del fragment de pàtera (núm. 21).

FIGURA 86. Fotografia de la pàtera amb la ubicació de la inscripció núm. 21.

FIGURA 87. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 21.

Comentari epigràfic

La inscripció ocupa el centre de la superfície externa de la base. Els seus traços són fins i poc profunds. El primer signe és més gran que el segon, que presenta una difícil lectura per la seva forma irregular. Aquesta rau especialment en la línia perpendicular de la dreta, que sembla una prolongació desviada de la línia perpendicular interior.¹⁹¹

És possible que tots dos signes siguin el mateix.¹⁹² En aquest cas, es podria comparar amb la seqüència suposadament incompleta **]kaka** o **]kaka[** de dues ceràmiques d'Ensérune (respec-

190. Data de l'autòpsia: 14 de desembre de 2010.

191. La forma del segon caràcter podria fer pensar fins i tot en un nexce dels signes **ka** i **u**: **kau**.

192. Moncunill (2007, pàg. 231) llegeix **la**.

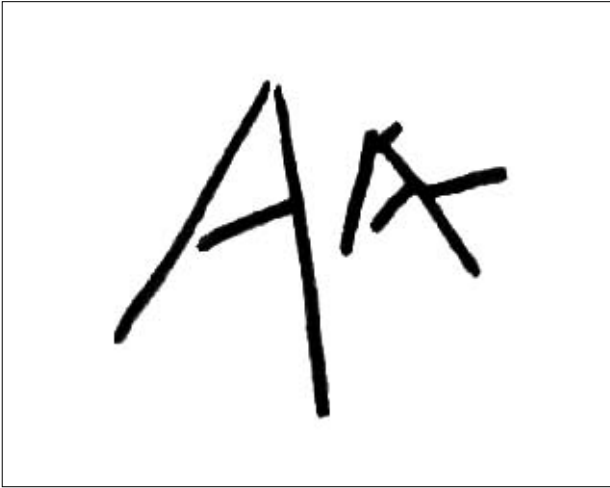

FIGURA 88. Calc de la inscripció núm. 21: pàg. 103.

tivament: B.1.138 i B.1.197) o amb la seqüència completa **kaka** del plom IV d'Orlell (F.9.4) i d'un pondus de bronze del Monastil (G.11.1). Segons Orduña (2006, 65-68), **ka** (igual que **ika**) pot ser un morf que es pot presentar sufixat a noms personals, encara que també a altres tipus de paraules; també pot ser un sufix verbal. Aquí es troba fora de qualsevol d'aquests dos contextos, per la qual cosa no es pot aventurar res sobre el seu contingut. Finalment tampoc no es descarta la possibilitat que es tracti d'un text llatí: AA

Cronologia

Final del segle II o començament del segle I aC.

Interpretació

Indeterminada.

Altres

El Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus conserva quatre exemplars més de ceràmica campaniana procedents del jaciment de la Serra de l'Espasa que mostren esgrafiats. En tots els casos es tracta de marques individuals, tres de les quals són coincidents, atès que mostren el signe H, que transcrivim de l'ibèric com **o**.¹⁹³ El quart exemplar presenta una marca amb forma d'emblema o dibuix, per la qual cosa no proposem cap lectura.

I. Núm. d'inventari: 3312

Text: o

Píxide de ceràmica campaniana B conservada quasi íntegrament. La pasta és de color ocre

ataronjat i el vernís és negre brillant. La marca es presenta sobre la superfície externa de la base, lleugerament desplaçada cap a un costat respecte del centre. Els traços són rectilinis i clars, per bé que envoltats de nombroses marques de desgast del vernís i de la pasta.

FIGURA 89. Fotografia de la píxide amb esgrafiats (MASV de Reus 3312).

FIGURA 90. Fotografia amb el detall de l'esgrafiats de la píxide (MASV de Reus 3312).

II. Núm. d'inventari: 3313

Text: o

Píxide de ceràmica campaniana B del mateix tipus que l'exemplar precedent. Es conserva quasi sencera, encara que està parcialment reconstruïda en la base. La pasta és de color beix ocre i el vernís és negre brillant, però molt desgastat a la resta de la superfície del recipient. Aquesta marca té més grandària que l'anterior. El signe està incís a la superfície externa de la base, prop de l'anell intern del peu. Els traços són prims, rectilinis i molt clars.

193. Lluïsa Vilaseca Borràs recull dos exemplars amb aquest signe: el 54 i el 58. Vegeu pàg. 18, fig. 2.5.

FIGURA 91. Fotografia de la píxide amb esgrafiat (MASV de Reus 3313).

FIGURA 92. Fotografia amb el detall de l'esgrafiado de la píxide (MASV de Reus 3313).

III. Núm. d'inventari: 3316

Text: o

Bol de ceràmica campaniana. Està reconstituït a partir de diversos fragments. La part ab-

FIGURA 93. Fotografia del bol amb esgrafiado (MASV de Reus 3316).

FIGURA 94. Fotografia amb el detall de l'esgrafiado del bol (MASV de Reus 3316).

sent ha estat totalment reconstruïda. Té la pasta de color rosat. El vernís és una capa fina de color negre amb tons marronosos i reflexos metàl·lics. El signe es troba, també aquí, sobre la superfície exterior de la base, a prop de l'anell intern del peu. Malgrat la capa de concreció que recobreix la base, els traços són perceptibles, practi-cats amb incisió profunda i rectilínia, tret d'una extensió curvilínia en un dels extrems del traços verticals de la lletra (que podria no estar-hi relacionada).

IV. Núm. d'inventari: 3317

Text: marca monogramàtica

Pàtera de ceràmica campaniana, forma Lamboglia 5. És quasi completa; ha estat reconstituïda a partir d'almenys vuit fragments. Té la pasta ataronjada i el vernís negre mat amb reflexos metàl·lics. El fons intern d'aquest plat té nombrosos senyals d'ús. La marca està incisa a la superfície externa de la base, de manera tangent i perpendicular a l'anell intern del peu. No és segur

FIGURA 95. Fotografia de la pàtera amb esgrafiado (MASV de Reus 3317).

FIGURA 96. Fotografia amb el detall de l'esgrafiament de la pàtera (MASV de Reus 3317).

que sigui un signe lingüístic, si no és que al·ludim a la seva possible semblança a una B combinada amb un rectangle a manera de lligadura. També té l'aspecte d'una s ibèrica inscrita dins un rec-

tangle. En qualsevol cas, posem més l'aparença d'un símbol o dibuix, la interpretació del qual se'ns escapa.

II.6. Ribera d'Ebre

II.6.1. Miravet

CASTELL DE MIRAVET

L'emplaçament del castell fou ocupat primerament per un assentament ibèric que controlava el curs l'Ebre i el seu territori circumdant des d'un penyal escarpat de 42 m d'altura. Era situat en el punt del meandre que forma el riu, en un congost, al seu pas per aquesta població.

L'any 2007, Elsa Ibar i Esther Colls hi van dur a terme una excavació arqueològica, que tragué a

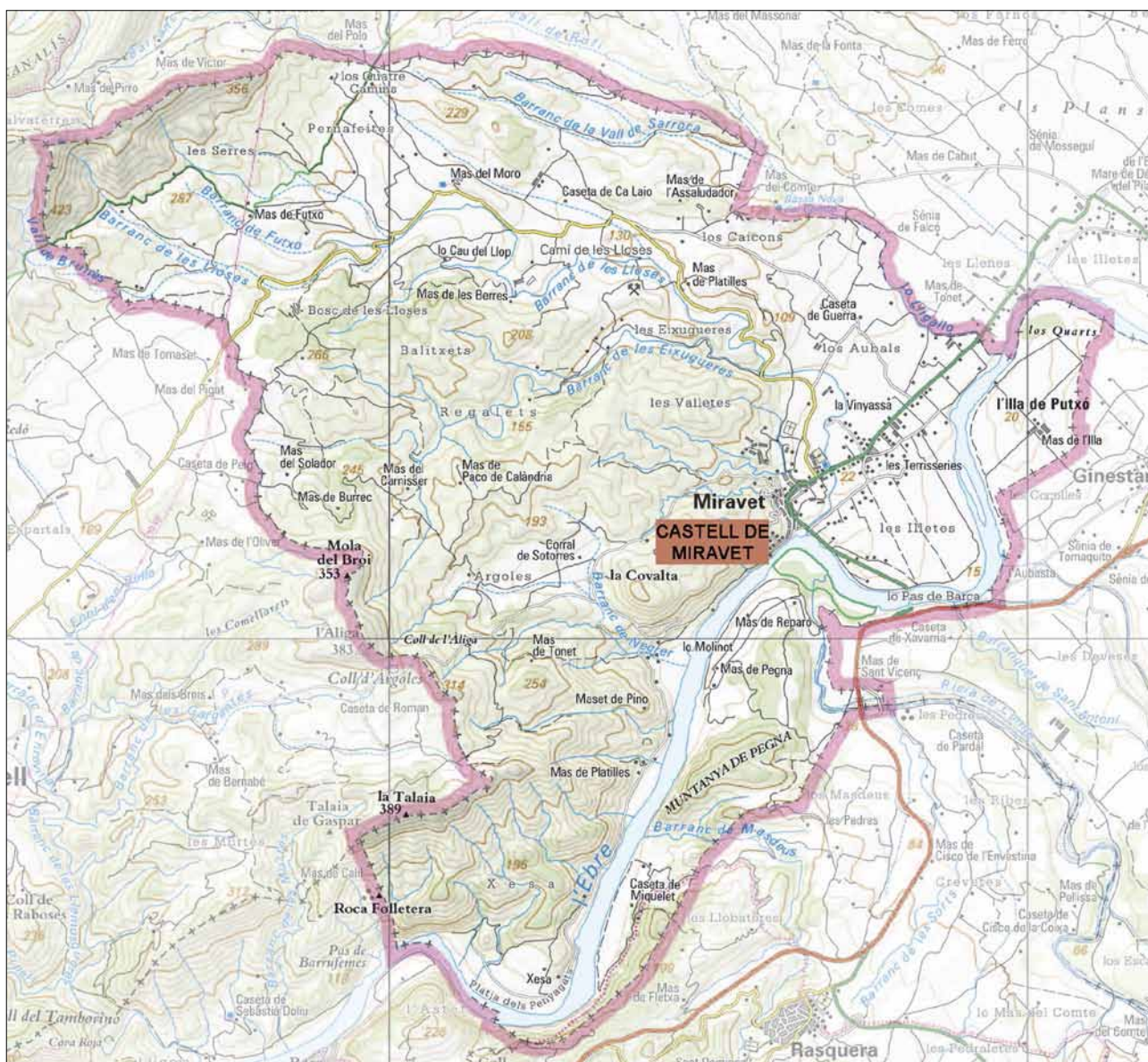

FIGURA 97. Mapa del municipi de Miravet amb la situació del jaciment del Castell. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 523.

la llum nivells ibèrics en el subsòl de la nau de les cavallerisses.

Les dificultats per conèixer l'estructura de l'assentament ibèric es deuen, fonamentalment, a la continuïtat d'habitació del lloc des de l'època sarraïna fins a mitjan segle xx i a les nombroses reformes constructives que derivaven de les successives destruccions parcials a càrrec dels exèrcits que el van atacar al llarg d'aquests segles d'història. Així, després del domini sarri, el castell de Miravet fou conquerit l'any 1153 per Ramon Berenguer IV i cedit als templers. L'any 1317, el castell passà a la castellanía d'Amposta dels Hospitalers. A partir d'aleshores, estigué ocupat fins que Felip V n'ordenés la destrucció definitiva. Així i tot, els carlins el reconstruïren i l'empraren com a lloc de defensa entre el 1872 i el 1875. Finalment, el castell de Miravet fou escenari de la batalla de l'Ebre durant la Guerra Civil espanyola.

Bibliografia sobre el jaciment
Ibar i Colls 2007.

22. Fragment de pàtera de ceràmica campaniana

Lloc de conservació

Museu Comarcal del Montsià, Amposta. Núm. d'inventari 26311. Altres números: CM-07-3021, exp. QEA 367.

Bibliografia
Ibar i Colls 2007.

Descripció

Fragment de pàtera de ceràmica campaniana. La pasta és de color grogós. El vernís és negre amb taques marronoses i molt desgastat.

8,5 cm de llargada ; 4,7 cm d'amplada; 2,4 cm d'altura.

Troballa

Descobert a la campanya d'excavació dirigida per Elsa Ibar i Esther Colls l'any 2007, concretament a la UE 3021 de la nau de les cavallerisses.

Text
baete

Comentari epigràfic

Les lletres estan incises sobre la superfície exterior del plat, prop del peu. Les marques són de traç enèrgic i formes ben perceptibles. La llargada del text és de 37 mm i l'altura oscil·la entre 14 mm (primer signe i segon signe) i 17 mm (tercer signe). El text podria ser incomplet a l'inici i al final

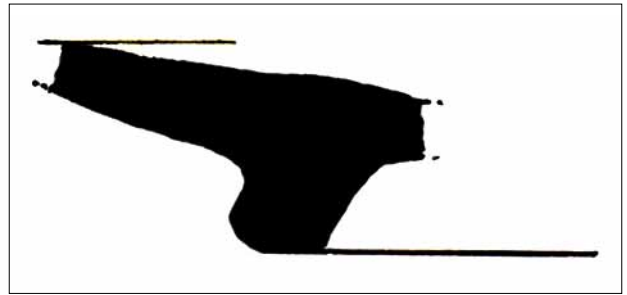

FIGURA 98. Dibuix del fragment de pàtera (núm. 22).

FIGURA 99. Fotografia del fragment de pàtera (núm. 22).

FIGURA 100. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 22.

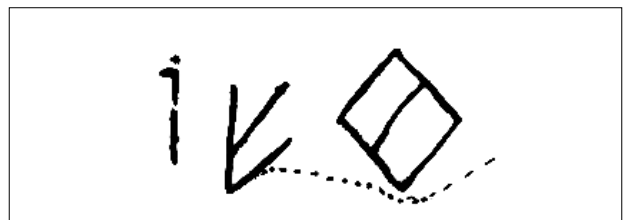

FIGURA 101. Calc de la inscripció núm. 22.

atesa la proximitat de les línies de fractura, però també cap la possibilitat que sigui íntegre; a més, no es veuen petjades d'altres línies en cap dels dos extrems. De fet, amb aquesta extensió, s'assimila a la sèrie abundant d'esgrafiats en ceràmiques campanianes que tan sols compten amb dos o tres

caràcters i que tenen l'aspecte de noms personals abreujats. De totes maneres, no es disposa de paral·lels per a aquesta seqüència.

Una lectura invertida (**tekaba**) sembla improbable, especialment per la forma del segon signe (amb una prolongació excessiva del traç intern) i perquè un traçat amb el plat invertit hauria resultat més incòmode a l'autor del text.

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Indeterminada, si bé per analogia amb la majoria d'inscripcions sobre suports semblants es pot pensar en una marca de propietari.

23. Fragment d'àmfora ibèrica

Lloc de conservació

Museu Comarcal del Montsià, Amposta. Núm. d'inventari 26305. Altres números: CM-07-3013, exp. QEA 368.

Bibliografia

Inèdita.

Descripció

Fragment informe d'àmfora ibèrica o de gran atuell de ceràmica ibèrica feta a torn.

7,4 cm d'amplada; 6,1 cm d'altura; 1,1-1,5 cm de gruix.

Troballa

Descoberta a la campanya d'excavació dirigida per Elsa Ibar i Esther Colls l'any 2007, concretament a la UE 3013 de la nau de les caval·lerisses.

Text

][s[

Comentari epigràfic

Les lletres estan incises sobre la superfície exterior amb anterioritat a la cocció del recipient. Els solcs són profunds i rectilinis, probablement efectuats amb un instrument de punta dura sobre l'argila fresca. El text aparentment és incomplet, però això no es pot determinar atesa la fragmentarietat del suport. Consta de dos signes visibles. El primer és pràcticament sencer i es defineix com una **i** de traç una mica peculiar. Una altra alternativa seria una **n** de traç irregular. El segon signe s'identifica bé com una **s**, malgrat que està mancada del vèrtex dret.

FIGURA 102. Fotografia del fragment d'àmfora amb inscripció (núm. 23).

FIGURA 103. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 23.

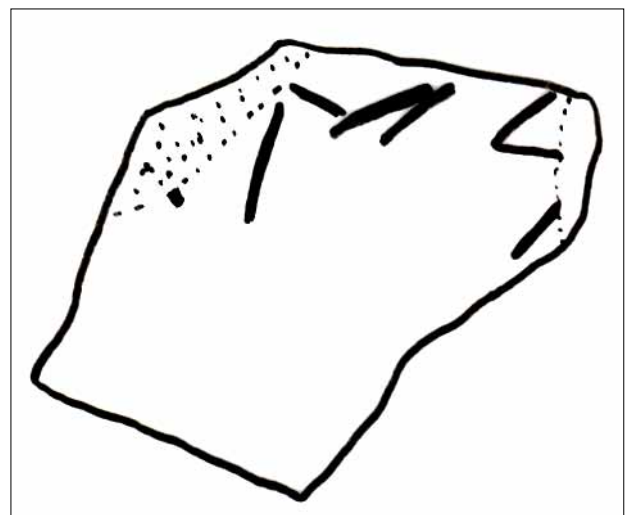

FIGURA 104. Calc de la inscripció núm. 23.

Si es tracta d'un segment unitari, **is** podria ser una forma abreujada del formant antroponímic **iskeŕ**, ben documentat.¹⁹⁴ En canvi, si la seqüèn-

194. Vegeu-ne la recopilació de Rodríguez Ramos 2002, pàg. 262.

cia completa era més llarga, podria ser el final o una part d'una altra seqüència.¹⁹⁵

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de fabricant.

II.6.2. Tivissa

EL CASTELLET DE BANYOLES

El jaciment del Castellet de Banyoles ocupa la part superior d'un promontori que té domini visual sobre el curs inferior del riu Ebre. Amb una superfície de 4,5 ha i una població estimada en 5.000 habitants, aquest assentament és valorat com el més important de la regió ilerlavona. No havent-hi cap altre assentament remarcable en el curs baix de l'Ebre, és probable que el Castellet de Banyoles exercís la capitalitat política, econòmica i administrativa d'una part considerable del seu territori. Tal vegada rivalitzava únicament amb la *Hibera* que coneixem per les fonts literàries (identificada tradicionalment amb la població actual de Tortosa).¹⁹⁶

L'assentament es coneix des del començament del segle XX. Es va fer notable com a conseqüència de la descoberta de diversos tresors monetaris, i també d'un conjunt excepcional d'objectes de caràcter religiós, format per una sèrie de vasos i làtzeres de plata decorats amb pròtom de llop en relleu i escenes de banquet funerari. Se n'ofereixen més detalls al final d'aquest apartat. Aquestes troballes van motivar les primeres intervencions arqueològiques al jaciment, que van treure a la llum les excepcionals torres de defensa pentagonals i van fer possible determinar la superfície de l'assentament: 45.000 m².

El primers treballs arqueològics que s'hi van efectuar no van tenir continuïtat. Sovint mancaven de planificació i incidien en punts del jaciment escollits a l'atzar. A més, van ser inexistents entre la campanya que va dur a terme Salvador Vilaseca l'any 1943 al barri adjacent a la torre sud i la represa de les campanyes l'any 1977 per Ramon Pallarès de la Universitat de Barcelona. Amb la mort d'aquest investigador es van interrompre les actuacions, tret d'una excavació conduïda per Codex l'any 1993. A partir de l'any 1998 hi van arrencar noves campanyes, que s'han succeït ininterrompudament fins al 2011. S'han conduït des

de la Universitat de Barcelona i s'han concentrat a la Zona 2, és a dir, en el vèrtex nord del triangle que configura la plataforma habitada. L'abundor de materials arqueològics exhumats es fa ressò de la rellevància del Castellet i permet delimitar tres fases d'ocupació:

1. Fase del bronze final o fase antiga dels camps d'urnes, del segle XI al segle IX aC. Tot seguit, l'assentament resta deshabitat entre quatre i cinc segles.

2. Fase de l'ibèric ple, dels segles IV-III aC. Es tracta del període més ben documentat i es caracteritza pel sorgiment d'una notable aglomeració urbana. Correspon a un nivell estratigràfic únic i homogeni en tots els sectors excavats. Aquesta fase acaba amb un incendi i un abandonament sobtat. La zona no es torna a ocupar fins al cap de mitja centúria.

3. Fase de l'ibèric tardà, del 150 al 75 aC. Aquest darrer període és molt mal conegut a causa de la remoció de les terres dels nivells superiors i superficials. Se'n conserven ceràmiques, monedes i alguns murs.

En general, els habitatges es presenten agrupats per barris i amb espais intermedis de circulació. Solen tenir la planta de forma rectangular allargada. Aquest és el format que adopten en el període ibèric ple, en un dens teixit urbà que probablement ocupava tota l'extensió de l'assentament. Sobresurten quatre grans edificacions (d'entre 250 i 310 m²) que comptaven amb un gran pati obert, una estança principal amb llar i un conjunt d'habitacions allargades disposades en bateria i amb una possible funció de magatzem. Van sorgir vers el 350 i van continuar en ús fins al 200 aC. Les dimensions d'aquests edificis i la sumptuositat dels objectes que s'hi han descobert, apunten a la identificació d'aquests espais com les residències dels membres de la classe dirigent, que exercia sens dubte el control econòmic d'una bona part de la regió ilerlavona. Una de les inscripcions sobre plom que ha lliurat aquest jaciment (la número 32 d'aquest volum), fou localitzada precisament en els nivells superficials d'aquesta Zona 2 on s'ubiquen les edificacions descrites.

Entre les estructures defensives destaca la presència de dues torres pentagonals bessones que flanquegen l'accés a l'assentament. Cal remarcar que són les úniques que es coneixen a la península ibèrica i que responen a una tipologia de construccions militars que eren en ús a la Mediterrània central a partir del segle IV aC. El paral·lel més

195. Per exemple, els formants **leis** (o **tileis**) i **suise**.

196. Asensio *et al.* 2003a, pàg. 198-199. Però també es pot suposar una ubicació d'*Hibera* a la riba dreta de l'Ebre i, en particular, a la rodalia d'Amposta, segons les indicacions de Títus Livi (XXIII 28, 9-10). Vegeu el comentari de Moret 2009, pàg. 286.

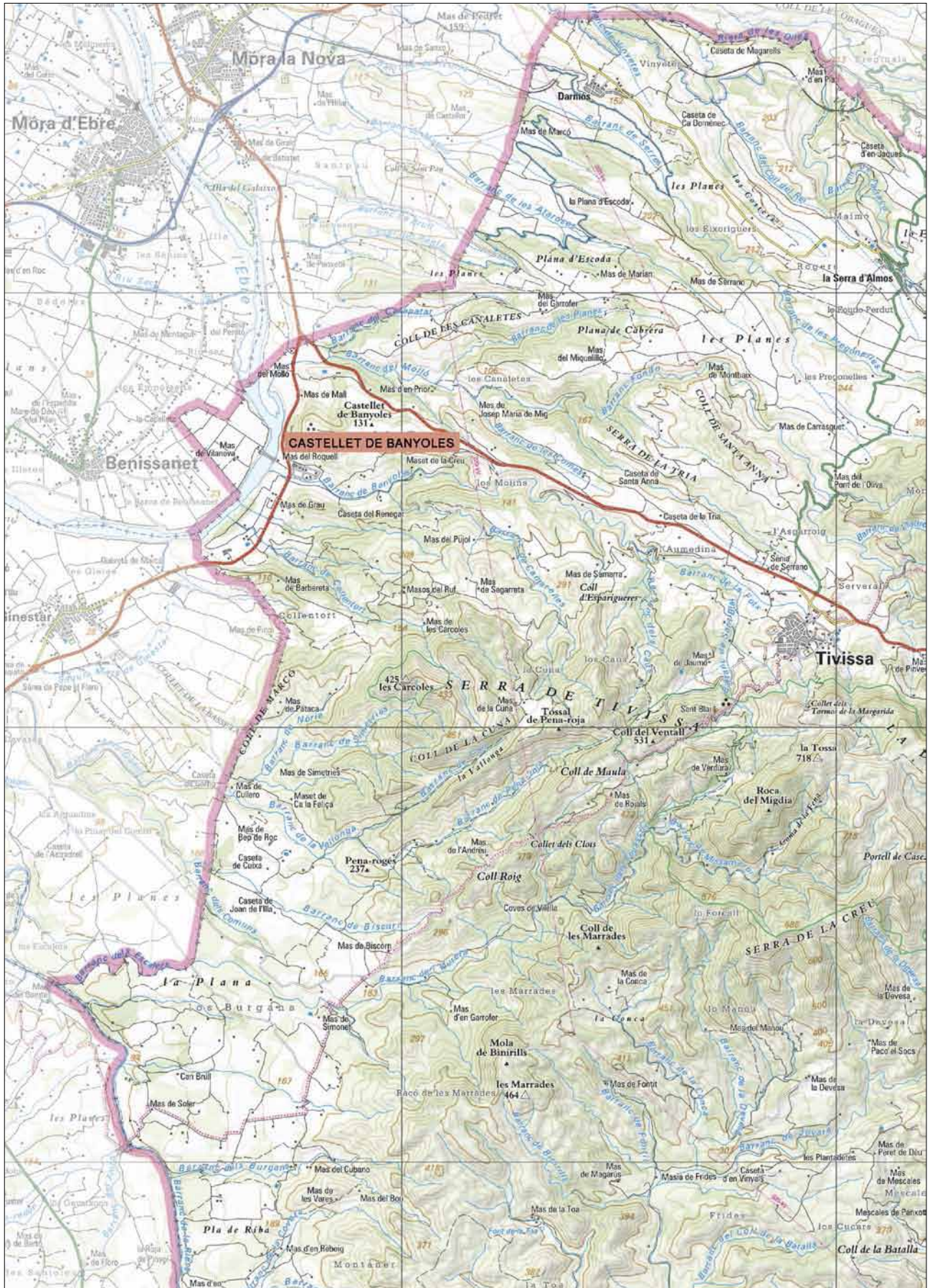

FIGURA 105. Mapa del municipi de Tivissa amb la situació del jaciment del Castell de Banyoles. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 972.

FIGURA 106. Vista panoràmica del Castellat de Banyoles. Font: Asensio 2011, fig. 1.

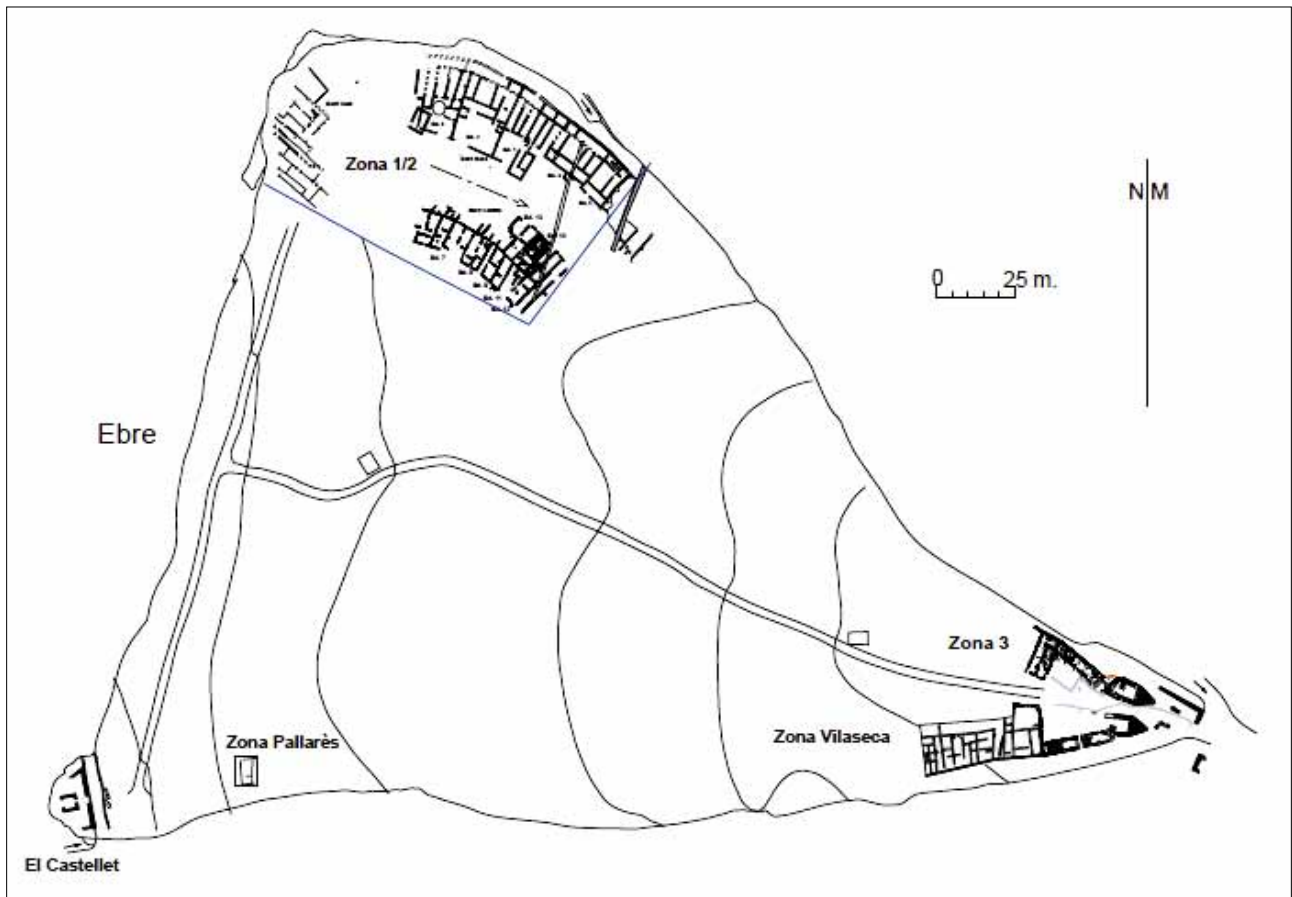

FIGURA 107. Plànol de l'assentament del Castellat de Banyoles, que inclou la zona 2 i les torres pentagonals a l'entrada del jaciment. Font: Asensio 2011, fig. 32.

proper el constitueix la fortificació de Paestum (Campània, Itàlia).

Els grans complexos arquitectònics i la zona residencial en general van patir una destrucció i un abandonament definitiu al final del segle II aC, possiblement amb relació als esdeveniments de la

Segona Guerra Púnica, a les revoltes indígenes i a la repressió catoniana.

Com ja s'ha apuntat, un dels aspectes més destacats d'aquest assentament ilercavó preminent, per comparació a la resta del territori que s'estudia en aquest volum, és la descoberta –ja esbossa-

da prèviament– de tres ploms¹⁹⁷ i quatre tresors de monedes, el tercer¹⁹⁸ dels qual incloïa un conjunt excepcional de recipients de plata.¹⁹⁹

Els elements que componen del tresoret descobert l'any 1930 consisteixen en una col·lecció de pàteres, gobelets i monedes de plata. En el grup de la vaixela es compten cinc exemplars amb inscripció ibèrica, els primers de la sèrie epigràfica d'aquest jaciment. El conjunt és comparable a diversos tresors de plata localitzats a Andalusia,²⁰⁰ com ara els plats d'Abengibre²⁰¹ (datats en el segle iv aC), els plats de Torres i Fuensanta (del començament del segle i aC), el plat de *Castulo* (Cazlona, Jaèn)²⁰² i el bol de La Granjuela,²⁰³ a l'aldea d'El Alcornocal (Fuente Ovejuna, Còrdova, datat entre dels anys 105-90 aC²⁰⁴).

Remarquem el cas del bol de plata d'El Alcornocal, descobert l'any 1873 per un pagès, que aporta un text gravat amb la tècnica del puntejat sota la vora. Conté una seqüència amb un possible nom personal (**ankisa**) i una sèrie de numerals. Val a dir que Torija planteja la possibilitat que **ankisa** sigui el donant o el receptor del recipient.²⁰⁵

Es tracta, en tots els casos, de possibles vasos rituals de manufactura fina, amb un alt percentatge de llei i segurament associats a una elit restringida que es pot permetre importar valuosos elements de prestigi de tallers forans o encarregar-los a tallers locals molt especialitzats. Vickers remarca el fet que aquest tipus d'objectes, destinats a l'ostentació dels seus propietaris, tenen una vida activa molt curta.²⁰⁶ Generalment són ocultats en moments o períodes de crisi.

Bibliografia sobre el jaciment

Bosch Gimpera 1915; Serra-Ràfols 1941; Vilaseca *et al.* 1949; Serra-Ràfols 1964-1965; Rad-

datz 1969; Pallarès 1984a; Pallarès 1984b; Pallarès 1987; Gracia *et al.* 1991; Codex 1993; Asensio *et al.* 1996; Gracia *et al.* 2000a; Untermann 2001, pàg. 615, 2.5; Asensio *et al.* 2002; Tarradell 2004; Asensio *et al.* 2003a; Asensio *et al.* 2005b; Jornet 2006; Asensio *et al.* 2007; Álvarez *et al.* 2008; Moret 2008; Asensio *et al.* 2011; Sanmartí *et al.* 2012.

24. Pàtera de plata

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, núm. d'inventari 19449.

Bibliografia

Batlle-Huguet 1927-1931a, pàg. 339; Serra Ràfols 1934, pàg. 340, i 1941, pàg. 25-32; Gómez Moreno 1949, núm. 26; Caro Baroja 1954, pàg. 752; Blázquez 1955-1956; Blázquez 1957-1958; Maluquer de Motes 1968, pàg. 137, núm. 238; Albertos 1973, pàg. 93; Raddatz 1969, pàg. 201, fig. 1,22, pàg. 262, fig. 25,4, pàg. 263, núm. 15 i pàg. 264, fig. 26, i taules 76-78; Siles 1985, núm. 546, 668, 1288 i 1446; MLH III: C.21.1; AV 1993, pàg. 316, núm. 46; Silgo 1994, pàg. 93, 112, 229 i 253; Panosa 1999, núm. 47.1; Moncunill 2010, pàg. 77, 110, 122 i 131.

Descripció

Pàtera *mesomphalos* amb superfície llisa que presenta a l'interior un relleu amb forma de cara de llop. Aquest relleu està envoltat per una escena amb motius figurats incisos que representen personatges mitològics en actitud de cacera i ofrena o sacrifici envers una figura sedent. El marc superior d'aquesta escena està format per una franja d'ones marines. L'estat de conservació de la peça és òptim.

197. Potser quatre si també hi pertany el número 3 d'aquest volum.

198. Raddatz (1969, pàg. 259-264) comptabilitzava aquest tresor de Tivissa com el segon. Aquí seguim el còmput de Villarronga (1982, pàg. 68).

199. Ja l'any 1999, Untermann es feia ressò d'aquesta singularitat del Castellet de Banyoles de Tivissa, situat a l'interior, enfront de l'absència de documents de correspondència comercial a l'assentament indígena de Tàrraco, amb una important posició marítima. Vegeu també Untermann 2001, pàg. 615, 2.5.

200. Sobre les troballes de tresors a l'àrea meridional i al sud en general vegeu Álvarez Ossorio 1954, Raddatz 1969, Chaves 1997, Almagro-Gorbea 2003 (especialment pàg. 111-124), Jaeggi 2004 i Pozo 2005 (especialment pàg. 33-39, referides a la producció d'època romanorepublicana). Una obra recent dedicada als tresors de plata de l'Europa occidental, que inclou els peninsulars, és la de Herbert Sauren (2011). Aquest autor recull totes les peces amb les seves especificacions, però aporta traduccions poc creïbles de les inscripcions.

201. Vegeu Olmos i Perea 1992, pàg. 379-401, i 2004, pàg. 63-76.

202. Vegeu Almagro-Gorbea 2003, pàg. 113-121 i les referències que inclou.

203. Vegeu Tovar 1955, pàg. 580-583; Oroz 1979, pàg. 283-370; Bodega 2000, pàg. 35-41, i Almagro-Gorbea 2003, pàg. 111-112.

204. Datació proporcionada per les monedes que acompanyaven el bol, i que per tant es refereix al moment de l'ocultació, no necessàriament al de la fabricació de l'objecte o al seu període d'ús.

205. Torija 2003, pàg. 172 i en general.

206. Vickers 1985, pàg. 48 i 79.

17 cm de diàmetre extern; 7 cm de diàmetre del relleu.

Troballa

Aquesta pàtera i les quatre peces següents es van descobrir l'any 1930 formant part d'un tresor de monedes i altres recipients de plata.²⁰⁷

*Text*²⁰⁸

tautintibaś.sani.giśdo.uŗketigeś (o *uŗketibaś*)

Comentari epigràfic

Els caràcters ibèrics segueixen el perímetre d'un anell amb un diàmetre de 3,6 cm situat a la base externa. Aquest anell està delimitat per una

FIGURA 108. Cara interior de la pàtera de Tivissa, decorada amb un pròtom de llop en relleu (núm. 24).

FIGURA 109. Fotografia de la base de la pàtera amb la inscripció núm. 24.

207. L'any 1912 ja s'hi havia descobert un tresor compost per anells de plata i 27 monedes també de plata (ibèriques, massaliotes i romanes).

208. Data de l'autòpsia: 21 de desembre de 2010.

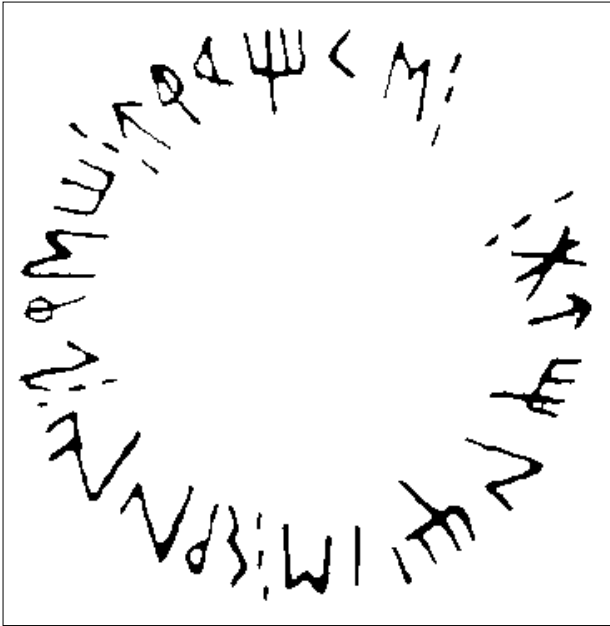

FIGURA 110. Calc de la inscripció de la pàtera de Tivissa (núm. 24).

motllura amb incisions de tríglifs a intervals regulars.

L'altura dels signes va dels 6 als 11 mm, de tal manera que les dues primeres cadenes (determinades per la interpunció) mostren una grandària que supera les dues darreres.

El text està escrit segons el sistema dual, per la qual cosa aquí es presenta una lectura matisada respecte a la dels MHL III (C.21.1), que també té en compte el canvi d'interpretació del primer signe (**bo**, que ara és llegit com a **ta**).²⁰⁹

S'hi identifiquen almenys dos noms de persona: **tautintibaś**, a l'inici, i **urketigeś**, al final. Així es pot deduir a partir dels seus formants: **tibaś**²¹⁰ per al primer i **urke** per al segon.

Al segment **tautin** es pot atribuir un contingut antroponímic, tenint en compte el seu context. Es pot comparar amb **tautiko** (plom d'Empúries: Sanmartí 1988),²¹¹ **tautinko** (plom de Yáto-

va: F.20.2), **tautinkon** (ceràmica ibèrica pintada d'Alloza: E.4.4), **tautintařban** (plom de Yátova: F.20.3) i potser **tautibeleś** (àmfora de Lloret de Mar: Panosa 2005, núm. 1.1). Silgo admet una relació entre la paraula ibèrica **tautin** i el terme celta *teuta*, que significa "poble",²¹² i proposa atribuir a **tautintibaś** el significat de "donat per al poble". En aquest context, la denominació ibèrica **tautin** podria representar una realitat política o social.²¹³

L'element **urke** (o amb la variant **urka**) és conegut així mateix per diversos antropònims: **urkařailur** (plom d'Enguera: F.21.1), **urkeatin** (agulla d'os d'Alto Chacón: E.6.3), **urkebas** (ceràmica pintada de Llúria: F.13.3), **urkailtu** (monedes d'Obulco: A.100), *Urchail* (CIL II 1807), **urke(i)skeř** (plom de la Serreta d'Alcoi: G.1.4), *Urcestar* (CIL II 2067), **urkekeře** (plom de Castelló: F.6.1), *Urgidar* (*T. Sall.*), *Urchatetelli* (CIL II 2967) i **urketikeř** (plom de Moixent: G.7.2).²¹⁴ Per altra part, Siles compara aquest element amb els topònims següents: *Urci*, *Urgi*, *Iliturgi* i *Isturgi*.²¹⁵

Una altra alternativa és llegir en la cadena final **urketibaś**, admetent per al penúltim signe de la inscripció la variant **ba4**. La gran quantitat d'evidències del formant **tibaś** enfront de la manca de paral·lels per a **tigeś** pot advocar a favor d'una interpretació en la direcció d'**urketibaś**, però no en tenim la seguretat.²¹⁶ Vegeu **agirtibaś** (plom de Palamós: C.4.1), **alostibaś** (ceràmica campaniana d'Ensérune: B.1.35); **alostibas** (ceràmica ibèrica d'Ensérune: B.1.274), **arğitibaś** (crater de ceràmica de vernís negre d'Ensérune: B.1.14), **bikirtibaś** (plom d'Orlell: F.9.2), **bilostibaś** (ploms de Pech Maho: B.7.34 i B.7.35), *Bilustibas* (*T. Sall.*), **biurřtibaś** (plom d'Ullastret: C.2.4), **ikořtibaś** (ceràmica ibèrica d'Ensérune: B.1.269), *Illur-tibas* (*T. Sall.*), **saltutiba** (càlat pintat de Llúria: F.13.5), **s]elkitibaś** (òstracon de Pontós: C.3.1) i **s]osintiba[ś** (plom de Sant Antoni de Betxí: F.7.2). Silgo diferencia en **tibaś** un morf **ti-** al qual sug-

209. Vegeu Ferrer 2005, pàg. 966, nota 46.

210. A propòsit de la interpretació d'una possible marca de femení en **tibaś** (en el prefix **ti-**) vegeu Velaza 2006a, pàg. 250-251 i 253-254. Un prefix morfològic constituït per **t+**vocal epentètica o un prefix **ti-** (a més de **ta-** o **te-**) associat a formants onomàstics ja va ser definit per Rodríguez Ramos (2001b, pàg. 15-16). Aquest darrer autor (*op. cit.*, pàg. 17) opina que el citat prefix provoca l'alteració de la categoria gramatical del formant al qual s'uneix; d'acord amb això, la seqüència resultant adquireix aleshores una funció diferent.

211. Untermann 1996, pàg. 88.

212. Albertos 1966, pàg. 223.

213. Silgo 2010, pàg. 358-359.

214. Vegeu el repertori de noms personals d'Untermann 1990, pàg. 237-238.

215. Siles 1985, pàg. 320, núm. 1446.

216. Siles (1985, 1446) hi llegeix **urçetices**. Maluquer de Motes (1968, pàg. 137, núm. 238) i Silgo (1994, pàg. 253) hi llegeixen **urketikes**. Untermann (MLH III, C.21.1), Velaza (2006a, pàg. 250) i Moncunill (2010, pàg. 131) hi llegeixen **urketibaś**.

gereix atorgar un valor verbalitzador i perfectiu. L'altre segment, **baś**, seria, per ell, un substantiu amb el significat de “do”. Proposa atribuir a la combinació dels dos segments, **-tibaś**, el significat de “donat per”, sobre la base d'una analogia amb el grec *-dotós*.²¹⁷

Respecte a **sani** no es pot concloure a quina categoria gramatical pertany, si bé Untermann apunta que pot ser un element apel·latiu del text, igual que **giśdo**.²¹⁸ Michelena suggeria que **sani** podia provenir de l'indoeuropeu **sam-i*, per bé que jutjava la inscripció com a ibèrica.²¹⁹ D'altra banda, Moncunill (2010, pàg. 110) es planteja reconèixer en **sani** un element formador de noms personals, aquí amb forma simple. Amb l'altra sibilant té paral·lels en **śaner** (plom del Solaig: F.7.1,B-1a), **śani** (plom de Pech Maho IV: B.7.37), **śanibar** (plom de Pech Maho III: B.7.36), **śanibeirai** (plom d'Orlell: F.9.7,A-3), **śanikeai** (plom d'Orlell: F.9.7,A-2) i *Sanibelser* (*T. Sall.*). Darrere de la seqüència **sani** hi podria haver un element verbal o algun complement que encara no podem definir bé, però així i tot no s'exclou que sigui un nom de persona abreujat (*Kurzname*).

Quant a **giśdo**, Michelena l'interpretava com un aorist sigmàtic indoeuropeu.²²⁰ Moncunill, que descompon **giśdo** en l'element **kiś** i el formant **to**, aporta com a possible paral·lel **biteba-kiś-ban-e** (plom d'Orlell: F.9.5,1).²²¹ També es pot comparar amb **kiśiltir** (plom de Pech Maho: B.7.36,B-9), que Untermann interpreta com un nom de persona. El final **-do** és igualment present a **laurdo** (plom d'Ullastret: C.2.4), que admetria la segmentació **laur-do**. En conseqüència, es podria valorar **giśdo** com un nom de persona.

Cronologia

Segons Raddatz, aquest element i la resta de peces del tresor van ser enterrats cap a mitjan segle II aC, si bé podrien ser datats amb anterioritat: vers el 180 aC o poc abans.²²² Villaronga proposa una cronologia anterior per a tots els tresors de Tivissa: 218-195 aC, amb relació als esdeveniments succeïts entre l'inici de la Segona Guerra Púnica i la repressió catoniana.²²³

Interpretació

El text ens mostra dos noms personals segurs: *Tautintibaś* i *Uřketigeś* (o *Uřketibaś*), i potser dos noms més. Per la naturalesa de l'objecte hauríem d'esperar un contingut de dedicatòria segons el qual l'objecte és lliurat per una persona a una altra. Ara bé, si és cert que **sani** i **giśdo** són noms propis, se n'ha de resoldre la funció; és a dir, cal determinar si es tracta de dues persones més o bé si indiquen els elements de filiació dels altres noms citats. També s'ha de remarcar el problema –ja observat per Quintanilla– de l'absència del sufix amb valor d'agent **-te** en els noms de persona i d'alguna forma com ara **ekiar**²²⁴ o **eban** per expressar l'acció de fer o dedicar l'objecte. En definitiva, ens sembla plausible la hipòtesi que el text d'aquesta pàtera contingui en realitat una llista amb els noms de quatre persones, delimitats cadascun amb signes d'interpunció: *Tautintibaś*, *Sani*, *Giśdo* i *Uřketigeś* (*Uřketibaś*). El propòsit d'aquesta llista se'ns escapa: propietaris de l'objecte?, membres d'un grup?, dedicants en un context religiós?...

25. Gobelet de plata

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, núm. d'inventari 27708.

Bibliografia

Batlle-Huguet 1941, 32; Gómez Moreno 1949, núm. 27; Caro Baroja 1954, pàg. 752; Maluquer de Motes 1968, pàg. 137, núm. 239; Raddatz 1969, pàg. 260, núm. 1, i taula 71,3; MLH III: C.21.2; Panosa 1999, núm. 47.2.

Descripció

Gobelet de plata amb superfície llisa. Al coll presenta un cordó amb una sèrie de petites incisions verticals. El sector comprès entre la carena i el peu està decorat amb una successió de palmets radials en relleu.

8,4 cm d'altura; 3,5 cm de diàmetre de la base; 8,5 cm de diàmetre de la vora.

217. Silgo 2010, pàg. 356 i 358-359.

218. Que ell transcriu com **kiśto** als MLH III (C.21.1).

219. Michelena 1952, pàg. 158-159. També Albertos (1966) opinava que aquesta paraula podia ser indoeuropea.

220. Michelena 1952, pàg. 153-160. També admès per Pisani (1953, pàg. 104), mentre que Schmoll (1959, pàg. 31, nota 2) i Tovar (1960, pàg. 25) s'hi mostren escèptics.

221. Moncunill 2010, pàg. 77. Ja observat per Silgo (1994, pàg. 112), que transcriu aquest paral·lel com **bidebagiśbane**.

222. Raddatz 1969, pàg. 49 i 53.

223. Villaronga 1982, pàg. 71-72. Vegeu en aquest espai altres cronologies recollides per l'autor.

224. Quintanilla 2005, pàg. 517.

FIGURA 111. Fotografia d'un gobelet amb inscripció de Tivissa (núm. 25).

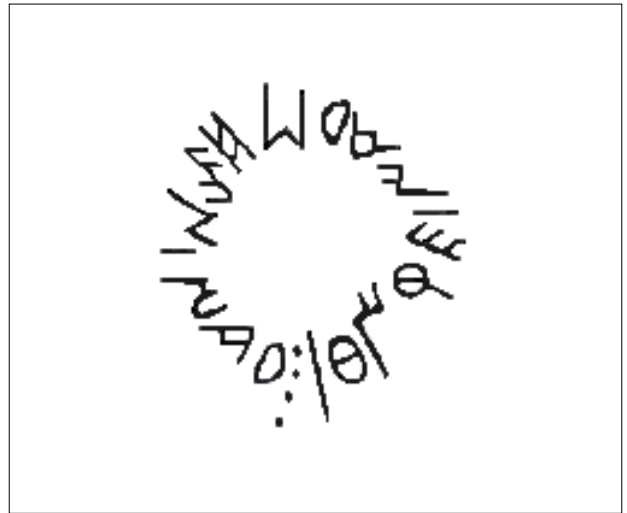

FIGURA 113. Calc de la inscripció núm. 25.

FIGURA 112. Fotografia de la base del gobelet amb la inscripció núm. 25.

Troballa

Descobert, com l'anterior, l'any 1930 en un tresor format per monedes i recipients de plata (tresor III de Tivissa).

*Text*²²⁵

badeirebaikarśokinbaikar.

Comentari epigràfic

El text està disposat sobre la superfície externa de la base formant un cercle. Els caràcters pertanyen al signari dual. Mostren un traç molt fi però prou visible. S'aprecia una certa irregularitat en les línies corbes. L'altura dels signes oscil·la entre els 4 i els 9 mm.

El punt d'inici ve determinat per la interpunció única de quatre punts, a la dreta de la qual discorre la seqüència sense cap altra separació. El tipus d'escriptura és comparable al del document anterior, com ja observà Untermann,²²⁶ i s'hi empra el sistema dual.

Cal remarcar la presència repetida del terme ***baikar***. La primera vegada segueix el mot ***badeire*** i la segona segueix la paraula ***śokin***. Cap d'aquests dos darrers elements no té paral·lels exactes ni coincidències en el repertori antroponímic.

Pel que fa a ***badeire***, Gómez Moreno²²⁷ i Michelena²²⁸ (que la transcriuen com ***bateire***) opinen que és la forma iberitzada d'un préstec llatí –el mot *paterna*– i que al·ludeix al recipient. Per la seva

225. Data de l'autòpsia: 21 de desembre de 2010.

226. MLH III, pàg. 130.

227. Gómez Moreno 1949, pàg. 267.

228. Michelena 1952, pàg. 159-160.

banda, Siles observa que en aquest supòsit caldria explicar les particularitats fonètiques, i troba difícil l'acceptació d'aquesta equivalència. Més aviat prefereix –d'acord amb Vallejo–²²⁹ la interpretació de **bateïre** com un nom personal.²³⁰ També s'hi pot objectar que la forma del recipient no correspon a la d'una pàtera o plat. D'altra banda es pot suggerir que la seqüència de Tivissa sigui la forma **badeir** (possible variant de **batir**?),²³¹ amb un sentit també apel·latiu, seguida d'un sufix **-e**. Segons Orduña, aquest sufix pot seguir noms personals, formants antroponímics aïllats i també altres seqüències no identificades clarament amb noms de persona, o bé combinar-se amb altres sufixos.²³² En tot cas, aquesta **e** també podria ser una vocal interconsonàntica que té la funció de facilitar la lectura i evitar la unió directa de la consonant, **ř**, amb la síl·laba següent, **ba**. Aquest problema sembla que no es planteja, però, en la cadena següent, en què s'uneixen directament la **n** de **sokin** amb la síl·laba **ba** de **baikar** sense ajuda vocàlica. Resta per aclarir el sentit de la interpunció, més enllà de marcar el punt d'arrencada de la cadena.

A continuació tenim la paraula **sokin**, que és comparable amb **soka** (plom de Tivissa: Benages 1990, núm. 29 d'aquest volum), **sokē*** (làpida de pissarra de Porcuna: H.12.2), *Socedeiaunin* (*Castulo*: EE.8.239,²³³ en alfabet llatí) i l'abreviatura *Soced.* com a llegenda monetària (monedes de *Castulo*: A.97).²³⁴

El terme **baikar** és conegut per dues mencions aïllades: **baikar** a Ensérune (B.1.1) i **baikar** a les sitges de Magòria, a Montjuïc (Panosa 1993, núm. 12.1). També el trobem en dues ocasions darrere d'una altra seqüència: **janbaikar** a Aubagnan (B.10.1,A) i **bantofenribaikar** a Cabrera de Mar (Panosa 1993, núm. 8.2). En tots els casos es tracta de recipients: respectivament, una cíclica de ceràmica àtica (Ensérune), un escif de ceràmica

àtica (Montjuïc), una copa de plata (Aubagnan) i una tassa umbilicada de ceràmica ibèrica de la costa catalana de cocció oxidant (Cabrera de Mar). El context funerari de la peça de Cabrera de Mar (on, a més, el terme se'ns presenta després d'un possible nom de persona i dos morfemes amb funció de possessió o destinació, **en**²³⁵ i **mi**) i el de la peça de Tivissa fan pensar en una possible vinculació entre aquest mot i un ús ritual propi de l'àmbit sepulcral. Untermann opina que **baikar** pot ser un terme que alludeix a un objecte de valor²³⁶ i Rodríguez Ramos pensa que es refereix a un recipient emprat en rituals funeraris.²³⁷ Gorrochategui suggereix que **baikar** pot ser el nom del recipient,²³⁸ i nosaltres, en la seva línia, tendim a pensar que pot ser un substantiu amb un significat semblant a la noció de 'recipient' o 'atuell'. Tenint en compte aquesta possibilitat i l'exemple de Cabrera de Mar, la inscripció d'aquest gobelet de Tivissa podria plantejar l'esment de dos personatges que compartien el mateix objecte i, per tant, n'eren els posseïdors. Si el gobelet va formar part d'un aixovar funerari, com en el cas de Cabrera, podria indicar així la identitat del o dels difunts, però el context funerari de la troballa no impedeix que l'objecte hagi pogut tenir un altre ús anteriorment. En definitiva, no cal assignar necessàriament a **baikar** un sentit afí al d'objecte associat al ritual funerari.

Cronologia

La mateixa que la peça anterior: potser primer terç del segle II aC.

Interpretació

Per la tipologia de la peça i per analogia amb altres paral·lels sembla un text de propietat d'un objecte de valor o una dedicatòria. S'hi esmenta com a mínim un possible propietari: *Sokin*, però,

229. Vallejo 1954, pàg. 226.

230. Siles compara **bateïre** amb les formes **bate** i **bateba** d'Azaila, i també amb la seqüència **u.a.r.m.a.ba.te.i.r** d'una inscripció sobre pedra en escriptura de l'Algarve publicada per Gómez Moreno (1962, pàg. 19-20, núm. 1). Vegeu Siles 1981, pàg. 103-104 i nota 38; també Siles 1976, especialment pàg. 10-11, 15, 30 (nota 107) i 34.

231. La seqüència **batir** s'expressa deu vegades en el plom de Palamós (C.4.1) acompanyant noms de persona. Vegeu Orduña 2006, pàg. 95.

232. Vegeu Orduña 2005, pàg. 61-62.

233. *Ephemeris Epigraphica Corporis Inscriptionum Latinarum, Supplementum*, Berlin, 1872-1913.

234. També hi ha dues evidències de **sakin** i nombrosos testimonis de l'element antroponímic **seke(n)** (Untermann, MLH III, 1, pàg. 230, i Rodríguez Ramos 2002, pàg. 267). Amb tot, a possibilitat que **sokin** sigui una variant de **sakin** o **seke(n)** no està provada.

235. Vegeu Orduña 2009, pàg. 511.

236. Untermann 2001, pàg. 624.

237. Rodríguez Ramos 2005, pàg. 53.

238. Gorrochategui 2002, pàg. 299-301.

no es pot concloure una interpretació de *badeir-e* també en aquesta direcció.

26. Gobelet de plata

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.²³⁹

Bibliografia

Raddatz 1969, pàg. 201, fig. 1,17, pàg. 260, núm. 3, i taula 71,1; Siles núm. 807; MLH III: C.21.3; Silgo, Pàg. 138; Panosa 1999, núm. 47.3; Moncunill 2010, pàg. 146-147.

Descripció

Gobelet de plata del mateix tipus que l'anterior. 11 cm d'altura; 11 cm de diàmetre.

Troballa

Descobert, així mateix, l'any 1930 en un tresor de monedes i altres recipients de plata (tresor III de Tivissa).

Text

[u[?]]i[-]tibašte*[

Comentari epigràfic

La inscripció està marcada a la paret externa, sota la vora. Untermann suposa, a partir del calc de Raddatz, que hi pot haver signes il·legibles en la primera meitat del text i que no se'n conserva el final. El darrer signe visible està incomplet; la seva forma íntegra podria ser **e**, **a** o bé **gi**.²⁴⁰

Crida l'atenció la forma del penúltim signe, **te**, que sembla tenir una sola evidència en l'epigrafia ibèrica nord-oriental a Orlell (F.9.1).²⁴¹ Si la forma reproduïda representa amb exactitud l'originària, cal llegir-la amb la síl·laba sonora **de**, segons la taula d'equivalències del sistema dual de Joan Ferrer.

En el text s'identifica el formant antroponímic **tibaś** seguit del sufix **-te**, que normalment acompanya noms personals o topònims, encara que també es troba en contextos diferents o relacionat amb altres sufixos.²⁴² Es pot comparar amb / **dinbašte**, del plom de la Penya del Moro (C.17.1),

FIGURA 114. Calc de la inscripció núm. 26. Font: Raddatz 1969, pàg. 201, fig. 1, 17.

que va seguit d'*éroke*. Aquesta seqüència es considera un possible lexema verbal que podria pertànyer al camp semàntic de 'donar', 'rebre' o 'exigir',²⁴³ i la presència del morf **te** acompanyant-la es pot valorar com una marca d'agent.²⁴⁴ A la inscripció de Tivissa no hi ha prou elements per plantejar una reconstrucció en aquest sentit.

Cronologia

Com els documents anteriors, entorn del primer terç del segle II aC.

Interpretació

Possible inscripció de propietari, dedicatòria o bé indicació d'autoria, tot i que l'estat mutilat del text transmès per Raddatz no permet matisar el contingut amb seguretat.

27. Gobelet de plata

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.²⁴⁵

Bibliografia

Raddatz 1969, pàg. 201, fig. 1,18, pàg. 262, núm. 9, i taula 72,1; MLH III: C.21.4; Silgo 1994, pàg. 61; Panosa 1999, núm. 47.4; Moncunill 2007, pàg. 104; Moncunill 2010, pàg. 55.

Descripció

Gobelet de plata del mateix tipus que l'anterior.

Troballa

Descobert, així mateix, l'any 1930 en un tresor de monedes i altres recipients de plata (tresor III de Tivissa).

239. En la visita del 21-12-2010, aquesta peça no va ser localitzada, per la qual cosa no se n'inclou la fotografia.

240. Untermann (1990, 2, pàg. 131) també admet la possibilitat d'un **m̄**.

241. Vegeu Untermann 1990, 2, pàg. 131.

242. Orduña 2006, pàg. 79-81, i Orduña 2009, pàg. 501-514. Moncunill (2010, pàg. 147) planteja la hipòtesi que aquesta inscripció pugui ser una signatura d'autor.

243. Quintanilla 2005, pàg. 515.

244. Orduña 2009, pàg. 503 i 510.

245. En la visita del 21-12-2010, aquesta peça no va ser localitzada.

FIGURA 115. Calc de la inscripció n.º 27.

Text

banban

Comentari epigràfic

D'acord amb la descripció de Raddatz, els signes estan marcats a la cara exterior del coll amb traços febles. Tenen una altura de 5-8 mm.

De forma aïllada veiem **ban** en monedes, on podria ser una marca amb valor metrològic. També és força freqüent a Azaila: en ceràmiques campanianes (E.1.68-E.1.72 i E.1.105), en una gerra de ceràmica grisa (E.1.298) i en un pondus (E.1.365). Altres exemples també són sobre ceràmica: Montlaurès (ceràmica campaniana: B.4.6), Can Fatjó a Rubí (ceràmica campaniana: C.11.6) i Margalef (petit vas esfèric de ceràmica amb vernís gris: D.9.1).

En la resta dels casos **ban** forma part de cadenes més llargues. Per exemple, pot aparèixer a l'inici de designacions antroponímiques, com ara **bansor** (plom de Pech Maho: B.7.35,9), **bantofenmi** (tassa umbilicada de Cabrera de Mar: Panosa 1993, n.º 8.2) i **bantuinnmi** (estela de Badalona: Comas *et al.* 2001, 291-299). També es pot presentar de manera sufixada a altres cadenes de llargada variable. En aquest cas, Orduña no veu clar que **ban** sigui un sufix nominal, atès que sol anar separat amb interpunció respecte del mot precedent, encara que no sempre.²⁴⁶ En darrer lloc també s'ha considerat com un prefix verbal.²⁴⁷ D'altra banda tenim ***ibanba*** en una ceràmica de Llúria (F.13.52) i **banbas** en una ceràmica campaniana d'Azaila (E.1.67) i en una inscripció rupestre d'Er, a l'Alta Cerdanya (Er 1: Campmajo i Untermann 1991, n.º 2).

Moncunill interpreta **banban**, igual que **ban** i **banba** (ceràmica d'Ensérune: B.1.232), com a marques de taller o de propietari.²⁴⁸ Pel que fa

a aquesta inscripció de Tivissa podem pensar en l'alternativa del propietari (o destinatari), encara bé que no és segura la natura antroponímica d'aquest segment repetit.

Cronologia

Com els documents anteriors, entorn del primer terç del segle II aC.

Interpretació

Inscripció de propietari?

28. Gobelet de plata

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona, n.º d'inventari 19455.

Bibliografia

Raddatz 1969, pàg. 201, fig. 1,19, pàg. 260, n.º 6, pàg. 261, fig. 24,7, i taula 71,5; MLH III: C.21.5; Panosa 1999, n.º 47.5

Descripció

Gobelet de plata de superfície llisa i sense decoració. El recipient està afectat en general per una textura rugosa a causa del desgast o del contacte amb el foc. Manca una part de la vora i de la panxa.

9,5 cm d'altura; 8 cm ca. de diàmetre de la vora; 3,7 cm de diàmetre de la base

FIGURA 116. Fotografia d'un gobelet amb inscripció de Tivissa (n.º 28).

246. Orduña 2006, pàg. 60, 3.4.4.

247. Orduña 2006, pàg. 178, 5.7.3.

248. Moncunill 2007, pàg. 104. Vegeu també Moncunill 2010, pàg. 55.

FIGURA 117. Fotografia de la base del gobelet amb la inscripció núm. 28.

FIGURA 118. Calc de la inscripció núm. 28.

Troballa

Descobert, com els quatre anteriors, l'any 1930 en un tresor de monedes i altres recipients de plata (tresor III de Tivissa).

*Text*²⁴⁹

m̄n

Comentari epigràfic

El text és íntegre, marcat amb traços rectilinis i segurs a la base del recipient. S'hi veuen dos signes que es poden identificar com **m̄** i **n**. La incisió curvilínia que precedeix el primer signe sembla arbitrària, o com a mínim és independent del signe **m̄**. Untermann llegeix **m̄i** o **m̄n** basant-se en el calc de Raddatz. No sembla visible cap traç en el segon signe que completi aquest com una **i**, però la vocal també hi podria quedar sobreentesa o simplificada.²⁵⁰

És estranya aquesta seqüència aïllada, és a dir, sense cap altre context al qual referir-se. Un paral-

lel insegur és **m̄i** en una ceràmica de Can Sotatera (Solsona: D.5.12). També es pot comparar amb la seqüència **m̄no** d'una ceràmica grisa de la costa catalana procedent de Sant Feliu de Llo (Alta Cerdanya).²⁵¹ Podria ser un morf referit a l'objecte o al seu posseïdor.

Cronologia

Com els documents anteriors, entorn del primer terç del segle II aC.

Interpretació

Marca de propietari?

29. Làmina de plom

Lloc de conservació

Desconegut, en col·lecció privada.

Bibliografia

Benages 1990, 41-46; Faria 1992-1993, pàg. 277, núm. 1 i 2; Untermann 1993; Faria 1994, pàg. 68-71; Silgo 1994, pàg. 34, 250; Untermann 1996, pàg. 100; Velaza 1996a, pàg. 317-318; Panosa 1999, núm. 47.6; Orduña 2006, 7.10, pàg. 298-302; Moncunill 2007, pàg. 74, 357 i 383; Moncunill 2010, pàg. 42-43 i 147.

Descripció

Làmina de plom de forma rectangular que presenta indicis d'haver estat doblegada, tal com ho demostren els quatre sécs que conserva.

16 cm de llargada; 5,5 cm d'amplada; 70,84 g de pes.

249. Data de l'autòpsia: 21-12-2010.

250. Fins i tot es pot correspondre amb la variant *ió* de la taula 2 d'Untermann (1990, 1, pàg. 246).

251. Panosa 1993, pàg. 217, núm. 27.1.

FIGURA 119. Fotografia del text A (inscripció núm. 29). Font: Benages 1990.

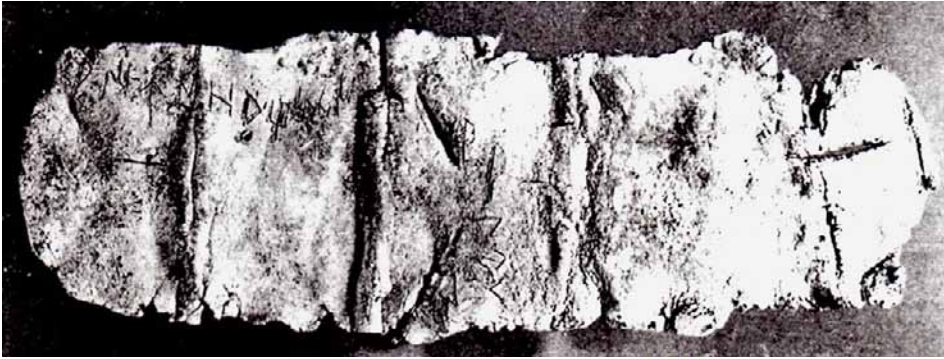

FIGURA 120. Fotografia del text B (inscripció núm. 29). Font: Benages 1990.

Troballa

Segons l'informador de l'editor del document,²⁵² aquest plom aparegué casualment en el poblat ibèric del Puig Castellet de Banyoles juntament amb la inscripció següent.

Text

A]lteska.erkaikiśoka.bařbinkite
]kianaiunortinir.šalirotanai
]ultibeikate. šalir.siatikanis.
]tike

B aiunortinikabitarañtešir

Comentari epigràfic

El plom està inscrit per ambdues cares. Mostra interpunció de dos punts en el text A. El primer signe de la línia 1 d'aquest text A està incomplet; també podria ser una **u**. I el primer signe visible de la línia 4 també podria ser **to**. Observem així mateix, si la nostra lectura és correcta, que el traç del darrer signe –que hem transcrit com **ke**– adopta una posició girada 90° cap a la dreta.

El text A transcorre en tres línies senceres disposades paral·lelament a l'eix longitudinal de la làmina i en un petit tram d'una quarta. Els traços semblen profunds i clars. La nostra lectura difereix de la de Benages en la transcripció de les vibrants i les sibilants, que no es mostren asse-

nyalades amb el diacrític en la seva publicació. Altres diferències, respecte a la lectura, afecten el primer signe de la línia 1 –que ell transcriu com **u** i nosaltres com **l**–, el novè signe de la línia 2 –que ell llegeix com **a** i nosaltres com **r**–, el catorzè de la mateixa línia –que ell llegeix com **bu** i nosaltres com **r**–, la **r** de **šalir** a les línies 2 i 3 –que ell transcriu com **a** i nosaltres com **r**– i la transliteració de la línia 4 –on ell proposa **ti** i un interrogant respecte a la presència d'un altre caràcter. Orduña llegeix en aquesta quarta línia]**tor**.²⁵³

El text B es conserva íntegre i està format per una sola línia. Aquesta ocupa primer la meitat de la part dreta de la làmina; tot seguit gira 90° formant una corba; després continua amb tres signes més, i finalment torna a girar 90° cap a la dreta per indicar els dos darrers signes en posició invertida respecte a l'inici. No es pot assegurar si després del desè caràcter n'hi ha un altre en el séc de la fractura. El caràcter de la primera curvatura és de factura irregular, però sembla que correspon a una **a**. Benages llegeix el sisè i últim com **a**; nosaltres com **r**.

La primera línia del text A comprèn dues seqüències acabades amb el sufix **-ka**:]**ltes-ka** (o]**uteska**) i **erkaikiśo-ka**.²⁵⁴ A continuació es llegeix **bařbinkite**, que admet una descomposició en **bařbin** i **kite**. Orduña interpreta el primer

252. Jaume Benages.

253. Orduña 2006, pàg. 298 i seg.

254. La primera part es pot segmentar en **erka-iki**.

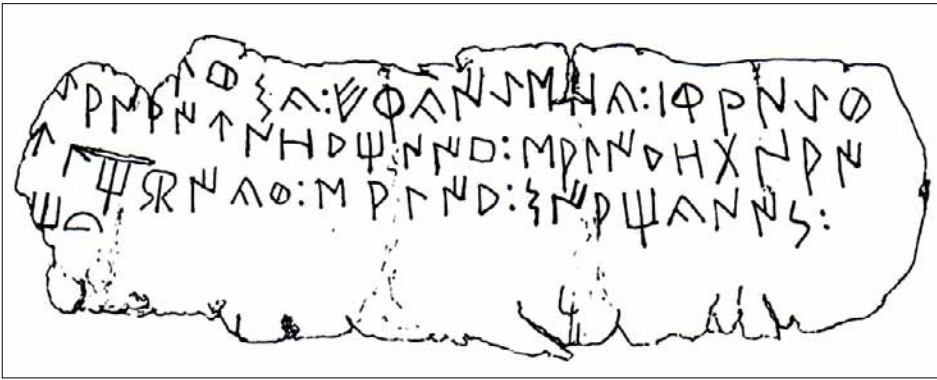

FIGURA 121. Dibuix del text A (inscripció núm. 29). Font: Benages 1990.

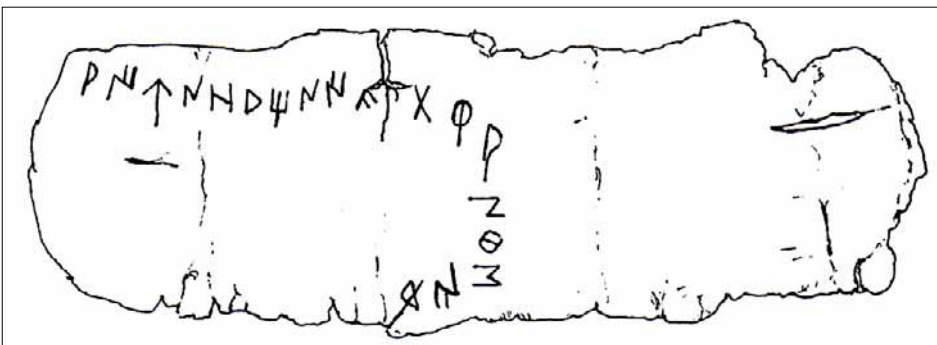

FIGURA 122. Dibuix del text B (inscripció núm. 29). Font: Benages 1990.

segment com un possible numeral (el 20?).²⁵⁵ Per altra part, **bařbin** es pot relacionar amb **bařbin** (plom d'Orlell: F.9.7,B-3), **bařbinke** (plom de Los Villares: F.17.2,A-1) i **bařbinkeai** (plom de Los Villares: F.9.7,A-1), en tots tres casos com a formes delimitades per interpuncions.

A la segona línia hi podem distingir el nom personal **aiunorřtin**, compost d'**aiun** i **orřtin**, i seguit d'un sufix **-ir**.²⁵⁶ Tot seguit es presenta el mot **řalir**, amb significat proper a 'diners' o 'pagament'. Va unit a l'expressió **otanai**, possible desplegament de la marca metrològica **o**,²⁵⁷ o bé un compost d'**ota** i **nai**.²⁵⁸

La tercera línia també inclou la paraula **řalir**, però aquí aïllada entre dues interpuncions. La prece-deix la seqüència **jultibeikate**, on distingim en primer lloc el formant **ulti**, que Silgo relaciona amb l'aquità *uluulo*.²⁵⁹ A continuació hi ha **beikate**, que és de segmentació ambigua. Moncunill hi identifica **beika** com una possible variant de **beike**, que està inclòs en les seqüències següents: **aufunibeikeai** (plom de Castelló: F.6.1,1), **astebeikeaie** (idem: F.6.1,2) i **unibeikeai** (plom d'Orlell: F.9.5,4, esmentat dues vegades en la mateixa

línia). En els tres exemples s'hi defineixen amb una alta probabilitat antropònims, però **beikeai** (que admet una segmentació com **beike-ai**) sembla una cadena independent amb un altre valor. El que sí es fa palès és la seva proximitat a noms de persona o a formants antroponímics. D'altra banda, **jultibeikate** també pot ser el final d'una designació antroponímica en què s'ha perdut el primer element, seguida de dos o tres afixos amb una funció que no podem definir amb exactitud: **-bei** i **-kate** (aquest darrer bé podria ser una amalgama dels sufixos **-ka** i **-te**). En algunes inscripcions, el segment **-kate** pot anar sufixat a noms personals: **lauřiskeřkate** (plom d'Orlell: F.9.5) i **aiunikuřskate** (darrer plom de Tivissa, núm. 32 d'aquest volum). Així mateix, a Yátova tenim **bieikate** (plom: F.20.1). Per últim, es planteja una possible relació entre **beika-te** i **beike-ai** en contextos amb noms personals. La cadena final, **siatikanis**, és interpretada per Orduña com un verb amb forma pronominal **is**.²⁶⁰ Hi defineix un segment **tikan**, que veiem a **nerřetikantekiarmı** (os de Peña de Las Majadas: F.15.1); però aquí sembla més aviat una variant de **tiken**. Una darrera alternativa és suposar una segmentació **sia-**

255. Orduña 2005 i 2006 (pàg. 298 i 301).

256. Definit per Orduña a 2006, pàg. 65, 3.4.11.

257. Segons Orduña (2006, pàg. 299).

258. També admès per Orduña (*op. cit.*), que remet a **otanar** (ceràmica pintada de Lliria: F.13.2).

259. Silgo 1994, pàg. 250.

260. Orduña 2006, pàg. 300.

tika-nis. El segon segment es pot confrontar amb **tika** (ceràmica ibèrica de Collbató: C.14.2), potser **tikaio*** (estela de Badalona: C.8.1)²⁶¹ i **tikañi** (àmfora d'Azaila: E.1.342). El tercer es podria comparar (si bé amb l'altra sibilant) amb **nišuniar** (plom de Sagunt: F.11.25) i **nišunin** (ceràmica pintada de Lliria: F.13.11), considerats per Untermann com a possibles noms personals.

En el text B s'hi reconeix el mateix nom personal **aiunořtin**, que està igualment present en la segona línia del text A. En aquesta ocasió, però, va seguit del sufix **-ika** –variant de **-ka**–²⁶² de manera anàloga a les dues primeres seqüències del primer text. Després tenim **bitařanteřir**, encara que el primer signe no és segur perquè està afectat per una fractura del plom, segons el que s'observa a la fotografia i al dibuix de Benages. Una possible descomposició és **bitař-an-teřir**. Faria confronta **bitař** amb **bitarste** (F.20.1) i planteja que sigui una variant de **biteř** i **bitiř**. Respecte a **teřir** pensem en una ulterior segmentació en **te-řir**. Vegeu **bieinesiř** (plom C.0.2,A-2, núm. 2 d'aquest volum); **řir** podria ser variant de **siř** o **sir**, que formen part dels antropònims **ekisiř** (estela de Binèfar: D.12.1), **kořasiř** (plom C.0.1 i núm. 1 d'aquest volum), **kuleřir** (ploms de Pech Maho: B.7.35 i B.7.36) i *Sisiren* (monedes d'Obulco: A.100.18, en alfabet llatí).

Cronologia

Atesa la manca de referències de troballa o contextuals, l'única datació possible, encara que només aproximada, és la paleogràfica. Proposem una datació de segle III aC.

Interpretació

Podria ser una carta on s'esmenten un o més individus i es parla d'algun afer relacionat amb pagar o aportar uns diners (**řalir**), possiblement indicats amb algunes de les expressions metrològiques que aparentment es posen de manifest en el text conservat. Es pot formular la hipòtesi que el text B sigui una resposta del destinatari del text A. La coincidència de l'antropònim **aiunořtin**, l'espai sobrer de la cara A (que hauria permès la continuació de l'escriptura) i els paral·lels en què s'aprofita el mateix suport per als textos de les dues trameses podrien avalar aquesta proposta, per bé que no és l'única possible.

30. Làmina de plom

Lloc de conservació

Igual que l'anterior.

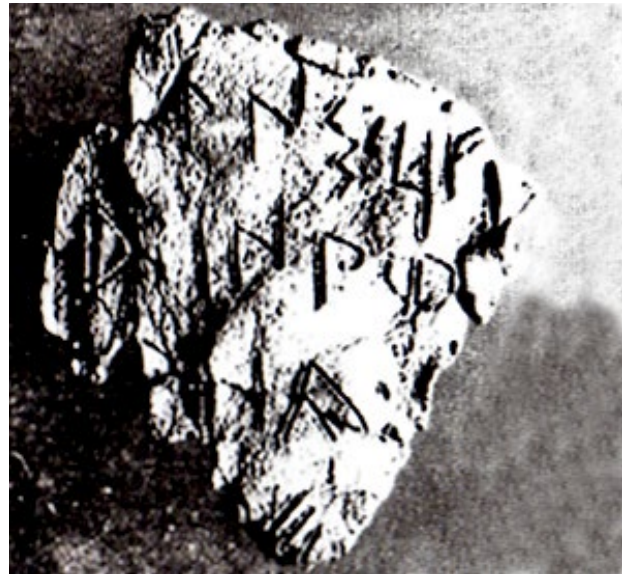

FIGURA 123. Fotografia de la làmina de plom (núm. 30). Font: Benages 1990.

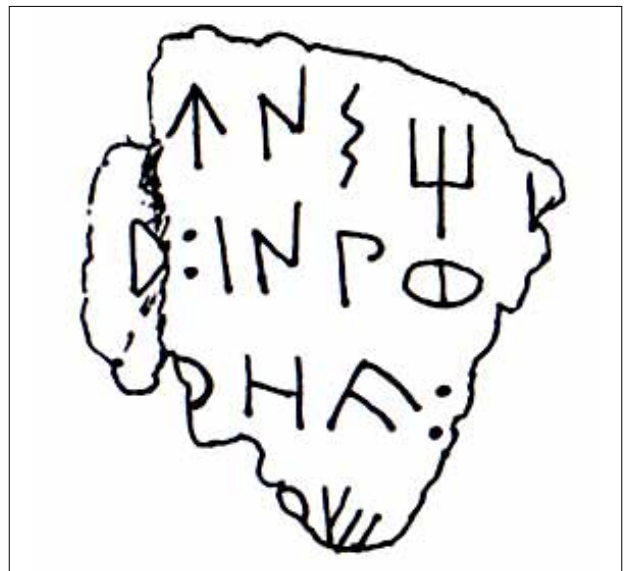

FIGURA 124. Calc de la inscripció sobre plom (núm. 30). Font: Benages 1990.

Bibliografia

Benages 1990, 46-47; Faria 1992-1993, núm. 3; Silgo 1994, pàg. 64, 189; Untermann 1996, pàg. 101; Velaza 1996a, pàg. 314; Panosa 1999, núm. 47.7; Moncunill 2007, pàg. 107 i 369.

Descripció

Petit fragment d'una làmina de plom de forma triangular que formava part d'un suport més llarg. Té un séc a la banda esquerra.

4 cm de llargada; 4,5 cm d'amplada; 9,52 g de pes.

261. Moncunill (2007, pàg. 74 i 75, i 2010, pàg. 43) hi llegeix **akanos**.

262. Ja comentat en les dues primeres inscripcions d'aquest volum.

Troballa

Fou descobert juntament amb el plom anterior.

Text

]unstir[
]a.banbite[
]roka.[
]*e[

Comentari epigràfic

L'estil paleogràfic és molt semblant al del plom precedent, inclosa la interpunció de dos punts. Segons Benages, potser va ser escrit per la mateixa mà. Només hi ha text en una cara.

A la primera línia es pot reconstruir **i]unstir**, una paraula àmpliament documentada que pot revestir altres variants: **iumstír**, **iunsir**, **ius-tir**, **iuístir**, **iuístír** i **unsir**. Ha estat interpretada en diversos sentits. Destaquem els següents: a) una expressió d'invocació o salutació,²⁶³ b) una expressió nominal en el camp dels procediments legals i amb una funció propera a la dels verbs impersonals del llatí o d'altres llengües indoeuropees,²⁶⁴ c) una fórmula de salutació equivalent al grec *χαίρε*,²⁶⁵ d) un teònim que al·ludeix a una divinitat de tipus celeste²⁶⁶ i e) una forma nominal que pot anar seguida dels sufixos **-te**, **-ika** i **-mí**.²⁶⁷ A la segona línia s'hi reconeix una forma verbal, **banbite**, que Silgo considera possible variant de **banite**.²⁶⁸ D'acord amb Moncunill,²⁶⁹ suggerim una relació entre **bite** i **biteí**/**bitír**, i també amb la forma verbal **erok(a/e)**,²⁷⁰ que precisament apareix a la línia següent. En aquesta tercera línia, la forma esmentada està mutilada a l'inici: **e]roka** o **e]roka**. Es tracta d'una altra forma verbal que es pot confrontar amb la segona part de la cadena **salaiarkisterokan** d'un altre plom de Tivissa (núm. 32 d'aquest volum). L'escassa porció conservada de la quarta línia no deixa lloc a comentaris.

Cronologia

Com per al plom precedent, proposem una datació paleogràfica de segle III aC.

Interpretació

El caràcter fragmentari d'aquest document no permet treure conclusions, però podria ser una porció d'una carta.

31. Bol de ceràmica de vernís negre*Lloc de conservació*

Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus, núm. d'inventari 94182; altres núm.: CDB.8.1079.

Bibliografia

Asensio *et al.* 1996, pàg. 166, fig. 2,6 i 3.3; Panosa 2001, núm. 14.1; Moncunill 2007, pàg. 160.

Descripció

Bol incomplet de ceràmica de vernís negre del taller de Roses, forma 27ab de Lamboglia, sense decoració conservada. Consta de dos terços del recipient recompostos a partir de cinc fragments. La part absent ha estat reconstruïda. La pasta és de color ataronjat ocre. El vernís és de capa fina i està força desgastat.

5,2 cm de diàmetre de la base; 13,7 cm de diàmetre de la vora; 5,6 cm d'altura.

Troballa

Prové de les campanyes d'excavació efectuades en el jaciment durant els anys 1942 i 1943. El conjunt de materials recuperats ha estat estudiat per David Asensio i altres.

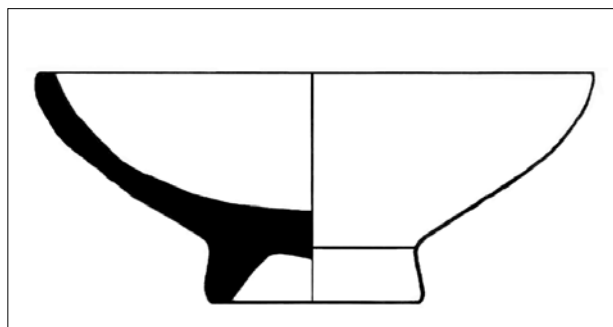

FIGURA 125. Dibuix del bol de ceràmica de vernís negre (núm. 31).

263. J. de Hoz 1983, pàg. 368.

264. Untermann 1985-1986, pàg. 47. En una altra ocasió (1990, 1, pàg. 190) admet que, malgrat la important quantitat d'exemples, no es pot suposar cap significat plausible per a aquesta paraula.

265. Velaza 1991, pàg. 80-81.

266. Silgo 1994, pàg. 192.

267. Orduña 2006, pàg. 93.

268. Silgo 1994, pàg. 64.

269. Moncunill 2007, pàg. 107 i 369.

270. Vegeu Untermann 1985-1986, 1990, 1, 1996 i 2001, i J. de Hoz 2001. Vegeu també l'anàlisi que n'ofereix d'Orduña (2006, pàg. 149-150, 5.5.1, i pàg. 118-124, 5.2) i la taula de Moncunill (2007, pàg. 62).

FIGURA 126. Fotografia del bol de ceràmica de vernís negre amb la inscripció núm. 31.

FIGURA 127. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 31.

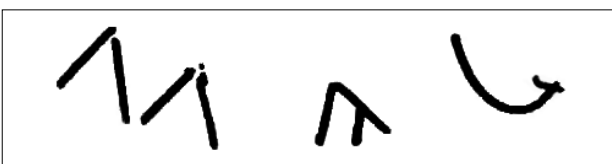

FIGURA 128. Calc de la inscripció núm. 31.

*Text*²⁷¹

llkake

Comentari epigràfic

El text podria ser complet, encara que també seria possible que s'hagués perdut algun signe a l'ini-

ci, tenint en compte la separació que guarden els dos darrers caràcters de la seqüència conservada.

La llargada de la línia és de 7,3 cm. L'altura dels signes va de 12 a 19 mm.

En un estudi anterior,²⁷² basat en el dibuix publicat per Asensio i altres, vam proposar la lectura **emím** o bé **llka**. Ara, a la vista de la inscripció, modifiquem aquella lectura per la de **llkake**.²⁷³ Si l'orientació del text es considerés invertida, es podria llegir: **baemím**, en què la sèrie **mím** podria correspondre a signes numerals.²⁷⁴ Cal dir, en tot cas, que les dues possibilitats presenten una seqüència enigmàtica.

Moncunill llegeix amb reserves **emím** i aporta altres alternatives: **iki**, **llka** i **ska**.²⁷⁵

Cronologia

David Asensio i altres daten aquest bol en el segle III aC.

Interpretació

No és possible concloure sobre la modalitat d'aquesta inscripció tenint en compte la identificació problemàtica del text i la manca de paral·lels.

32. Làmina de plom

Lloc de conservació

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.

Bibliografia

D. Asensio *et al.* 2003a; Sanmartí i J. Santacana 2005; Orduña 2006, 7.12, pàg. 309-311; Moncunill 2007, pàg. 73, 262, 272 i 327; Orduña 2009, pàg. 504; Moncunill 2010, pàg. 42, 105-106 i 132.

Descripció

Làmina de plom de forma aproximadament rectangular, més irregular en el costat esquerre. Tret de l'aresta inferior, força recta, les altres arestes són curvilínies. En manca un petit fragment a la part superior.

Troballa

Descoberta a la zona 2 de l'assentament durant la campanya d'excavació de 1998. Aquesta zona està formada per habitatges d'estructura complexa que es defineixen com a zona residencial de l'aristocràcia local. El plom formava part d'un

271. Data de l'autòpsia: 19 de novembre de 2010.

272. Panosa 2001, núm. 14.1.

273. Més improbable seria la lectura **skake**.

274. Vegeu **elímítitiae** i **títimín** a Oveja (inscripcions rupestres Oveja 3,f i Oveja 7, respectivament; Campmajo i Untermann 1991), **urímúber**, a Pech Maho (àmfora: B.7.17) i especialment **mím** a Ruscino (ceràmica grisa: B.9.10).

275. Moncunill 2007, pàg. 160.

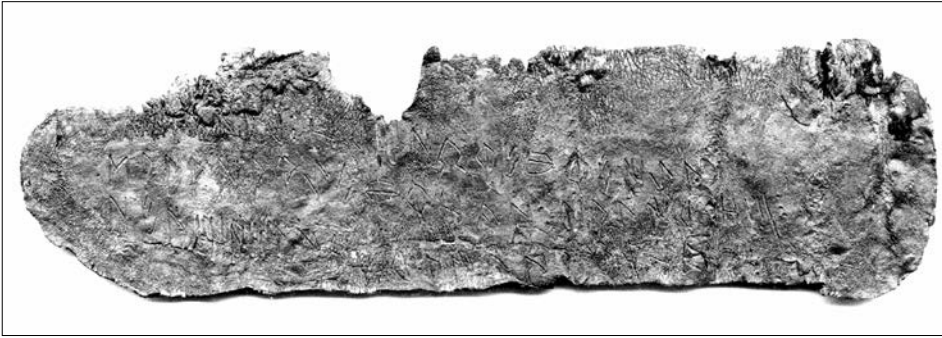

FIGURA 129. Fotografia de la làmina de plom (núm. 32). Font: Sanmartí i Santacana 2005.

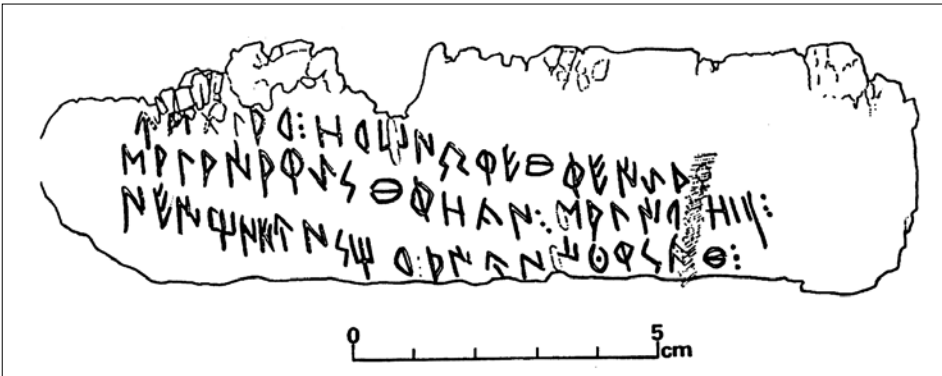

FIGURA 130. Calc de la inscripció núm. 32. Font: Asensio 2003a, pàg. 200, fig. 4.

estrat d'abandonament que també contenia altres elements de plom (fones i altres objectes elaborats), a més d'escòries de fundició.

Text

uštalar.ortinbeřeteřeikiar
šalaiarķisterokan. šalir*HIII.
neitiniunstir.aiunikuřskate.

Comentari epigràfic

La làmina està escrita només per una cara. Ostensiblement, el text es pot dir que està complet. Presenta interpunció de tres punts i està mancat de rectificacions o vacil·lacions. No es pot afirmar que hi hagi una llacuna d'un signe entre el mot **šalir** i la quantitat **HIII**. Hi poria haver un espai buit o bé un altre signe numeral.

A la primera línia es distingeixen dos possibles antropònims: **uštalar** i **ortinbeř**. El primer sembla un nom personal simple que consta del formant **uštal** (possible variant d'**uštain** i **ustar**) i el sufix nominal **-ar**. Vegeu **uštainabařarban** (pes de San-

ta Coloma de Gramenet: C.8.2),²⁷⁶ **uštalaibi** (plom de Lliria: F.13.2,B-2), **uštalarilune** (plom d'Orlell: F.9.5) i **ustarike** (plom de Yátova: F.20.1,B-I,5). El segon nom és un compost bimembre construït amb els formants **ortin** i **beř**, ambdós ben documentats en l'epigrafia ibèrica.²⁷⁷ Al final de la línia observem la cadena **eikiar**, que podria ser variant d'**ekiar**.²⁷⁸ Tal vegada es tracti d'una forma verbal (amb el significat aproximat de 'fer') referida als individus anteriors.²⁷⁹ Entremig hi ha el segment **eteř**, o **teř** si suposem que la **e** és un sufix del nom anterior (**ortinbeř**); **teř**, que Orduña explica com un lexema verbal,²⁸⁰ es pot confrontar amb el mateix segment comprès en la cadena de la segona línia: **šalaiarķisterokan**. Per a **eteř** Moncunill remet a **eteřai** (plom de Los Villares: F.17.1,B-2) i **eteřsore** (inscripció rupestre d'Oceja 4: Campmajo i Untermann 1991, núm. 8).²⁸¹

A la segona línia ressaltem la presència del nom **šalaiarķis**, que hem vist esmentat diverses vegades en el plom núm. 3 d'aquest volum,²⁸² procedent d'algun punt costaner situat entre el delta

276. Encara que aquí la seqüència que segueix **uštain** podria ser una expressió metrològica.

277. Vegeu Untermann 1990, 1, pàg. 217 i 229; també Rodríguez Ramos 2002, pàg. 258 i 266.

278. Orduña (2006, 7.12, pàg. 311) segmenta **eikiar** com **ei-ki-ař**, i considera **ei** com un possible lexema que s'uniria a la cadena anterior. Vegeu també Orduña 2009, pàg. 504.

279. Orduña (2006, 3.6.6 i 7.10, pàg. 310), en canvi, la contempla dins dels paradigmes nominals.

280. Orduña 2006, 7.12, pàg. 310.

281. Moncunill 2007, pàg. 262. Convé remarcar que la lectura del text d'Oceja també admet **ekařsore**.

282. Remetem als comentaris que s'inclouen en aquell espai a propòsit d'aquesta seqüència.

de l'Ebre i el Pirineu.²⁸³ Aquí **šalaiarkis** va seguir de l'afix **te**, el qual sembla que s'uneix a la forma verbal que ve a continuació, **(e)řokan**, i a la qual ens hem referit més amunt.²⁸⁴ Tot seguit vénen el mot **šalir** i l'expressió numeral **HIII**. Es dedueix una estructura formada per un nom de persona (**šalaiarkis**), una acció (**teřokan**) i una quantitat de diners (**šalir*HIII**) possiblement aportada (o deguda) per aquesta persona.

La tercera línia es compon de dues parts. En primer lloc llegim **neitiniunstir**, una expressió idèntica a la seqüència inicial del *rhyton* d'Ullastret (C.2.8) i al començament del plom Marsal (H.0.1, Untermann 1998). Està formada per les paraules **neitin**²⁸⁵ i **iunstir**.²⁸⁶ A continuació tenim **aiunikuřskate**. L'interpretem com un nom personal, **aiun-i-kuřs**, seguit dels sufixos **-ka-te**. Per al primer element, **aiun**, s'ofereixen els paral·lels següents: **aiunibaiser** (estela de Sagunt: F.11.1), **aiu(n)bas** (monedes de Sagunt: A.33), **aiuneskeř** (àmfora d'Azaila: E.1.308), **aiunikař** (estàtua del Cerro de Los Santos: G.14.1),²⁸⁷ **aiunin** (pondus d'Alcañiz: E.12.3) i **aiunortin** (primer plom de Benages, núm. 29 d'aquest volum). Quant a **-ka-te** remetem als comentaris exposats a propòsit d']**ultibeikate** (primer plom de Benages, núm. 29 d'aquest volum). El segment **kuřs** no disposa d'elements de comparació, però la seva proximitat a **aiun** i als sufixos **-ka-te** permet explicar-lo com un formant antroponímic.

Cronologia

Segons Asensio i altres, data del període ibèric ple, encara que la inscripció aparegué en un nivell de destrucció i abandonament datat vers l'any 200 aC.²⁸⁸ Per l'estil paleogràfic es pot remuntar al segle III aC.

Interpretació

És molt possible que siguem davant d'una carta comercial o d'un document administratiu, a jutjar per la presència del mot **šalir**, els numerals i la paraula **iunstir**. En l'afer que el text rela-

ta es parla d'una quantitat de diners (**šalir*HIII**) i hi estan implicats una sèrie d'individus. Proposem els següents: *Uřtal*, *Ortinbeř*, *šalaiarkis* i *Aiunikuřs*. *Ortinbeř* i *šalaiarkis* semblen els agents d'alguna acció, expressada per la seqüència d'aparent contingut verbal que els acompanya. Pel que fa a *Uřtal*,²⁸⁹ no podem escatir si la seva funció s'assimila a la d'*Ortinbeř* o bé en regeix una altra dintre de la frase. D'altra banda, si el text no està mutilat després de la tercera línia, es pot suggerir que el darrer nom, *Aiunikuřs*, indiqui la signatura del document per referir-se al remitent. Partint de tal pressupòsit, l'expressió **neitiniunstir** que precedeix *Aiunikuřs* pot revestir el sentit d'una salutació o bé d'una fórmula final que serveix per donar fe de les paraules escrites.

33. Fragment de ceràmica de vernís negre

Lloc de conservació

Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona.

Bibliografia

Inèdita.

Descripció

Fragment d'una pàtera de ceràmica de vernís negre. La pasta és ataronjada i ben depurada. El vernís, força desgastat, té un color negre mat.

Trobada

Prové de la campanya d'excavació de l'any 2003, concretament de la UE1, un estrat superficial.

Text²⁹⁰

luis
bo[

Comentari epigràfic

S'observen dues línies d'escriptura, la primera de les quals és amb seguretat íntegra. De la segona línia tan sols és visible un signe. A partir d'aquí no

283. Untermann 1993, pàg. 94.

284. Orduña (2009, pàg. 504) també veu admissible que aquí **te** sigui un sufix del nom personal previ (**šalaiarkis**).

285. Testimoniat com a antropònim a *Neitinbeles* (Terrassa: CIL II 6144) i a **neitin** (estela de Binèfar: D.12.1). Segons Untermann (2001, pàg. 619), de forma aïllada també podria ser un teònim.

286. Ja comentada amb referència a la inscripció núm. 30 d'aquest volum.

287. En aquest exemple és possible així mateix que **aiun** (de la primera línia) al·ludeixi a una persona i **ikař** (de la segona línia) a una altra.

288. Asensio *et al.* 2003, pàg. 199.

289. O *Uřtalar*, si és que la terminació **-ar** no és un sufix sinó part de la denominació d'aquesta persona. Vegeu, per exemple, els noms personals **artaker** (plom de Moixent: G.7.2), **antalskař** (làpida sepulcral de Tarragona: C.18.5), potser *Arranes* (***ara-nes**: *T. Sall.*) i *Luspanar* (*T. Sall.*).

290. No ha estat possible fer l'autòpsia d'aquesta inscripció perquè forma part d'un lot de materials d'ubicació pendent.

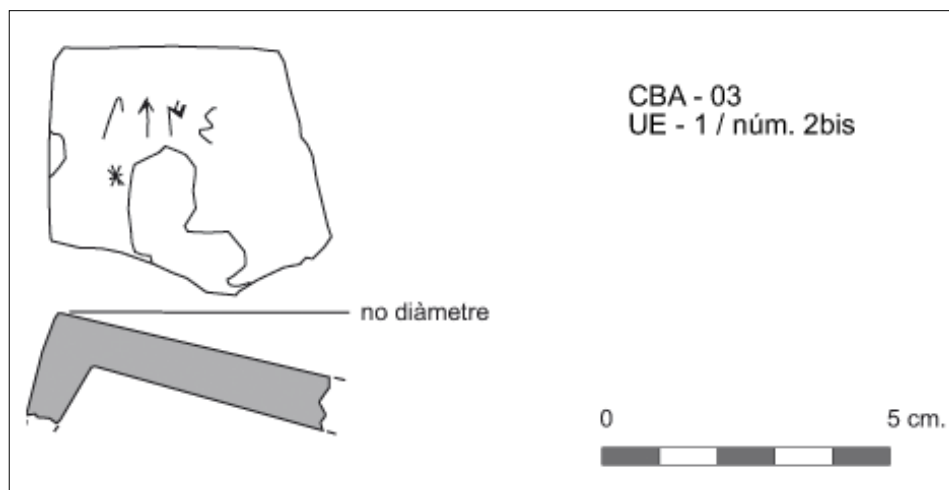

FIGURA 131. Dibuix del fragment de ceràmica de vernís negre amb la inscripció núm. 32. Font: equip d'excavació del Castellet de Banyoles (Tivissa).

FIGURA 132. Fotografia de la inscripció núm. 33. Autor: David Asensio.

es pot determinar si hi havia més caràcters, atesa la pèrdua de la capa de vernís en aquesta zona.

Els signes són clarament identificables, encara que el tercer estigui afectat per una incisió arbitrària. Aparenten un estil arcaïtzant. El contingut és enigmàtic. Es pot confrontar amb el text **jisbo** d'una àmfora d'Ensérune (B.1.323). Com a marca única, **bo** també es troba en una ceràmica àtica de Ruscino (B.8.3). El text **Iu** està present en un pondus d'Azaila (E.1.397).²⁹¹ Per últim, **is** apareix com a marca aïllada en una ceràmica campaniana d'Azaila (E.1.138) i en forma de lligadura en una àmfora també d'Azaila (E.1.327).

Cronologia

Tenint en compte tant el suport com l'estil paleogràfic, es pot datar en la segona meitat del segle III o en la primera meitat del segle II aC.

Interpretació

Cal reservar la interpretació per a una revisió directa de la peça i esbrinar si el text és o no una falsificació. Aquesta sospita es fonamenta no sols en el seu contingut, sinó també en el fet que aquesta ceràmica es va localitzar en un estrat superficial.

Altres

Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona. Núm. d'inv. 19.456.

Gobelet de plata amb decoració de palmetes en relleu, franges amb espigues, incisions i ones marines. A la base s'observen una sèrie de traços dispersos que conviden a ser plantejats com a possibles signes epigràfics, per bé que la seva identificació és

FIGURA 133. Fotografia d'un gobelet de Tivissa amb esgrafiats (MAC 19.456).

291. En altres casos pot ser final de paraula o inici de seqüències que no es corresponen amb la veiem aquí.

FIGURA 134. Fotografia amb el detall de l'esgrafiats del gobelet (MAC 19.456).

en gran mesura problemàtica. D'esquerra a dreta: una **i** aïllada, **tui** aïllats i –més avall i a la dreta– una **s** o un **ki** girat 90° cap a la dreta, també aïllat.

En la fotografia 134 s'aprecien altres marques o signes contigus a l'etiqueta: potser **a** seguida de **bo**.

II.6.3. Vinebre

SANT MIQUEL DE VINEBRE

L'assentament de Sant Miquel de Vinebre ocupa la plataforma superior d'un turó que s'alça 100 m sobre la riba esquerra del riu Ebre. És situat en un punt molt proper al congost del Pas de l'Ase i 1,5 km al sud-est de la població de Vinebre. Aquest emplaçament li conferia el domini visual sobre aquest sector del riu i un caràcter clarament estratègic a la zona, probablement amb la finalitat de controlar els límits del territori ilercavó.²⁹² L'accés a l'aigua per a les necessitats dels seus pobladors també estava assegurat.

L'any 1976 s'hi van practicar una sèrie de prospeccions, i a partir de l'any 1977 es van emprendre les campanyes d'excavació, que han estat continuades fins al 2004. El jaciment ha estat també museïtzat.

La superfície urbana de Sant Miquel de Vinebre, un petit planell de forma aproximadament triangular, té 130 m de llargada per 60 m d'ampla-

da màxima. L'establiment comprèn una sèrie d'estructures constructives ben adaptades a les característiques del terreny i tancades per un recinte fortificat bastit en dues etapes. En la primera s'hi va construir una muralla amb una possible torre, diversos àmbits en disposició de bateria i un accés a una portella. En una segona fase, segurament no gaire llunyana en el temps, s'hi va edificar una muralla amb contraforts i un pas de ronda desmuntable.

L'urbanisme de l'assentament s'organitza a partir d'una xarxa de carrers (els longitudinals orientats en sentit N-S, i els transversals, en sentit E-O) que delimiten illes allargades de cases. També s'hi han localitzat àmbits destinats a la producció de vi.

Tot el conjunt sembla obra d'un únic procés d'edificació, que degué començar a mitjan segle II aC. L'establiment estigué en funcionament només durant una centútria aproximadament, i s'abandonà vers el 45-44 aC.²⁹³ No es tornà a ocupar posteriorment. Molt possiblement es tractava d'un enclavament de tipus militar que perdé la seva funcionalitat més enllà de les campanyes de Cèsar.

Entre els materials arqueològics recuperats, a més de les àmfores i els morters, destaquen també: les ceràmiques fetes a mà; les ceràmiques ibèriques pintades, principalment càlats; les ce-

292. Genera 2005, pàg. 996.

293. Genera 2005, pàg. 1007.

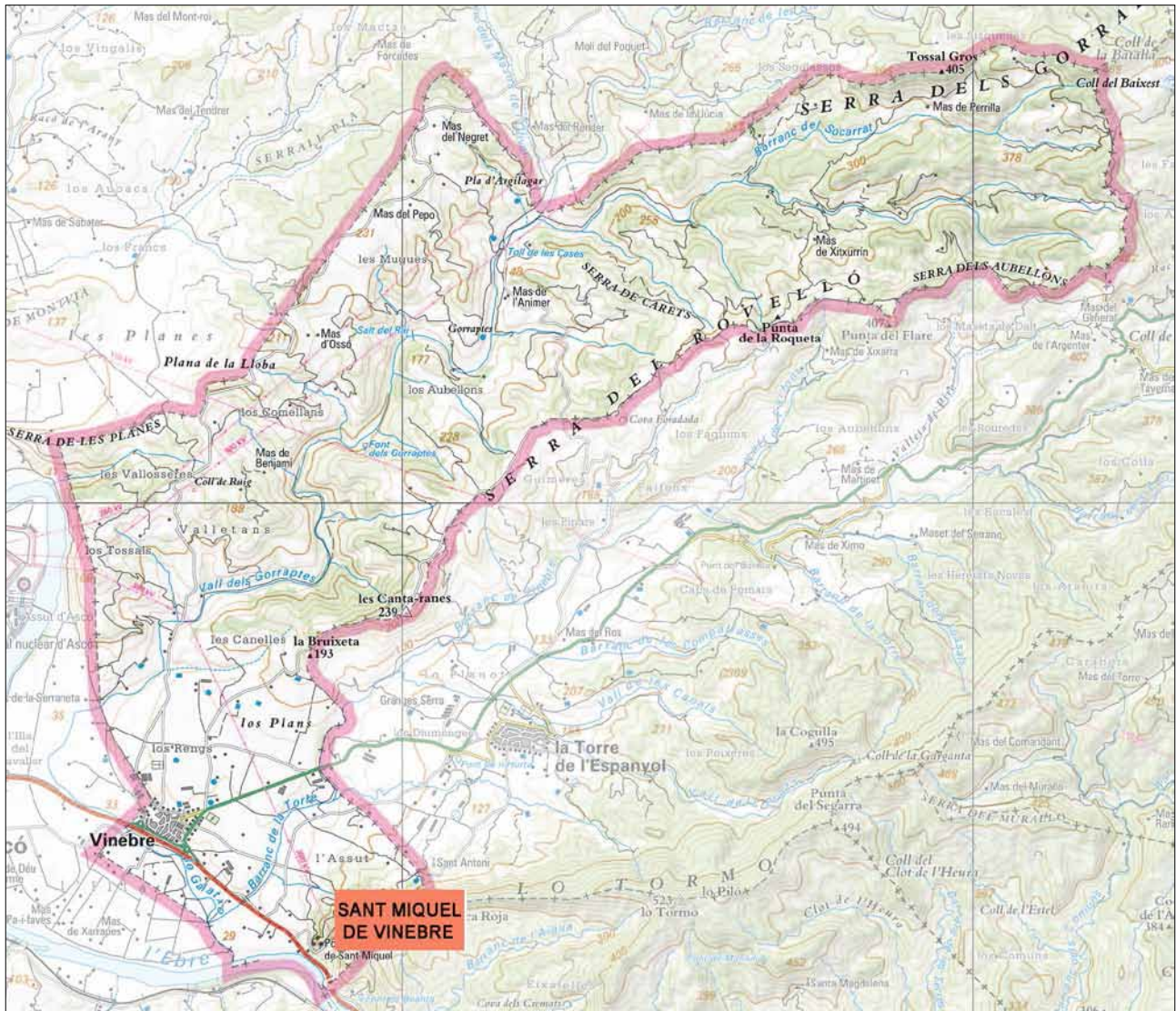

FIGURA 135. Mapa del municipi de Vinebre amb la situació del jaciment de Sant Miquel. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 1135.

FIGURA 136. Vista aèria de l'assentament ibèric de Sant Miquel de Vinebre. Font: Ajuntament de Vinebre.

ràmiques campanianes B, B-oïdes i C; els pesos de teler; les monedes ibèriques, sobretot de les seques de *Kese* i *Illirta*; tres petites escultures antropomorfes de terracota, una de les quals correspon a un cap femení –la “Dameta de Vinebre”–, i una arracada naviforme d’or d’origen púnic.

Del conjunt esmentat de ceràmiques campanianes, són especialment interessants els exemplars que presenten inscripcions en ibèric, que es comenten a continuació.

També s’ha de subratllar que, a la mateixa zona de procedència de les inscripcions ibèriques, es va produir, durant la campanya de l’any 2003, la troballa d’un *simpulum* de bronze quasi sencer, en particular a l’àrea 6. La part superior de l’agafador d’aquest *simpulum* mostra un segell amb text llatí: L. CORNELI. Probablement indica, en genitiu, el nom del propietari o el fabricant de l’objecte.

Per últim, cal dir també que, al peu del turó, es va descobrir una estela funerària de gres grisenc que data del final del segle i dC. Presenta una decoració en baix relleu amb motius vegetals i geomètrics, i també dos textos llatins inscrits. El primer esmenta dos personatges, segurament els difunts: C. AEBVTIVS TARDVS (pare) i C. AEBVTIVS VERECUNDVS (fill). El segon text recull un *carmen epigraphicum*, juntament amb la menció, en darrer terme, de la persona dedicant. Es tracta de VALERIA LAURA, esposa de C. *Aebutius Tardus* i mare de C. *Aebutius Verecundus*.

Bibliografia sobre el jaciment

Genera 1978, Campo 1978; Genera 1981, Genera 1985, Genera 1988, Genera *et al.* 1990, Genera 1993, Genera 2002, Genera *et al.* 2002, Genera 2003, Genera 2005, Genera *et al.* 2005a, Genera *et al.* 2005b.

34. Bol de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Dipòsit d’excavació de Vinebre. Sigla: SM 76.

Bibliografia

Genera 1981, pàg. 297-302 i làm. I,1; MLH III: C.26.1; Panosa 1999, núm. 46.1; Genera 2005, pàg. 999, núm. 1, i pàg. 1011, fig. 3.

Descripció

Fragment de bol de ceràmica campaniana B.

Troballa

Descobert durant la campanya d’excavació dirigida per Margarida Genera a l’assentament l’any

1976, concretament a l’àrea central, en el nivell superficial.

Text

taś (o bé **takús**)

Comentari epigràfic

El text és complet. La lectura es basa en el dibuix de Genera i la fotografia anterior.²⁹⁴ El disseny del segon signe és una mica irregular. La seva identificació preferent com a *ś* fa possible la

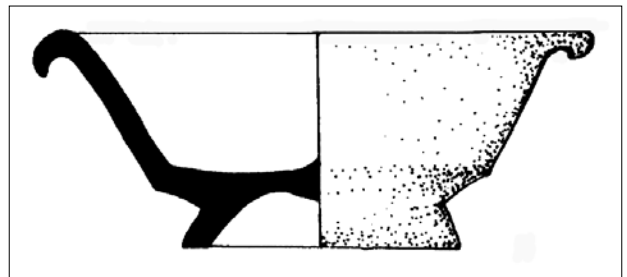

FIGURA 137. Dibuix de la base de ceràmica campaniana B amb la inscripció núm. 34. Font: Genera 1981, pàg. 302, làm. I, 1.

FIGURA 138. Fotografia de la ceràmica campaniana B (núm. 34). Font: <<http://www.vinebre.altanet.org>> (Data de consulta: 3-10-2011).

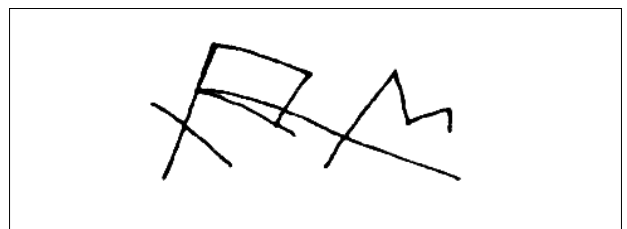

FIGURA 139. Calc de la inscripció núm. 34. Font: Genera 1981, pàg. 302, làm. I, 1.

294. No ha estat possible dur a terme una autòpsia d’aquesta peça ni de les següents de Sant Miquel de Vinebre.

restitució del text sobre la base del formant antroponímic **tař**²⁹⁵ seguit d'una **ś**. La seqüència **tař** també es mostra en la inscripció següent (C.26.2, núm. 35 d'aquest volum). Altres casos ens remeten a Azaila (ceràmiques campanianes E.1.176, E.1.209 i E.1.210; ceràmica ibèrica E.1.305, i àmfores E.1.308, E.1.335 i E.1.336) i al Castell d'Amposta (Panosa 1993, pàg. 217, núm. 26.1, i núm. 16 d'aquest volum). Pel que fa a la forma completa **tařs** es pot citar el nom personal **tařslakus** (bloc de marbre d'Alcalà de Xivert, F.3.1), encara que presenta l'altra sibilant. En darrer lloc es planteja eventualment que **tařs** sigui una variant de **taś**, que compta amb nombroses evidències.

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de propietari amb el nom abreujat.

35. Base de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Dipòsit d'excavació de Vinebre. Sigla: SM 02 4 2 121.

Bibliografia

Genera 1981, pàg. 297-302 i làm. I,2; MLH III: C.26.2; Panosa 1999, núm. 46.2; Genera 2005, pàg. 1000, núm. 5, i pàg. 1011, fig. 3.

Descripció

Fragment de ceràmica campaniana B, concretament de la base. Probablement pertany a una pàtera.

Troballa

Descobert a les campanyes d'excavació dirigides per Margarida Genera a l'assentament els anys setanta.

Text

tař

Comentari epigràfic

El text sembla complet i es presenta sobre la superfície exterior de la base. La lectura parteix del dibuix de Genera. Aquesta seqüència es troba al començament de la inscripció anterior. Possiblement correspon al formant antroponímic

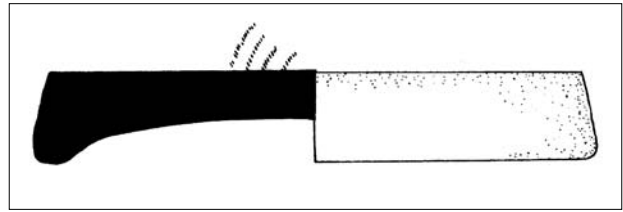

FIGURA 140. Dibuix del fragment de base de ceràmica campaniana B (núm. 35). Font: Genera 1981, pàg. 302, làm. I, 2.

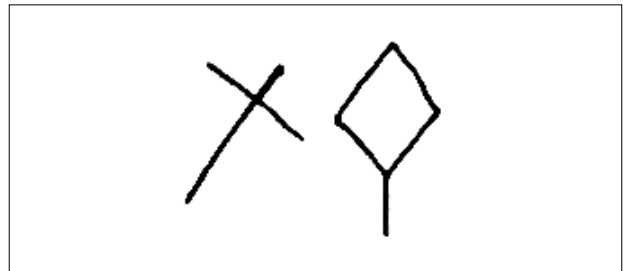

FIGURA 141. Calc de la inscripció núm. 35. Font: Genera 1981, pàg. 302, làm. I, 2

tař,²⁹⁶ que ja s'ha comentat en aquell espai. També podria ser una forma reduïda de l'element antroponímic **tařtin** o de l'element **tařban**.

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de propietari amb el nom abreujat.

36. Base de ceràmica campaniana B-oïde

Lloc de conservació

Dipòsit d'excavació de Vinebre. Sigla: SM 74 23.

Bibliografia

Genera 1981, pàg. 297-302 i làm. I,4; MLH III: C.26.3; Panosa 1999, núm. 46.3; Genera 2005, pàg. 1000, núm. 2, i pàg. 1011, fig. 3.

Descripció

Fragment de la base d'una ceràmica campaniana B-oïde. Possiblement és també part d'una pàtera.

Troballa

Descobert a la campanya d'excavació dirigida per Margarida Genera a l'assentament l'any 1974.

295. Vegeu exemples de noms de persona amb aquest element a Untermann 1990, 1, pàg. 233, i a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 269.

296. Vegeu Rodríguez Ramos 2002, pàg. 269.

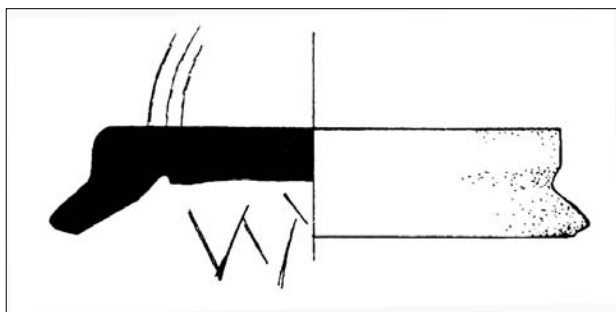

FIGURA 142. Dibuix del fragment de base de ceràmica campaniana B-òide amb la inscripció n.º 36. Genera 1981, pàg. 302, làm. I, 4.

Text

kiba (o **baki**)

Comentari epigràfic

El text està incís a la superfície exterior de la base; segurament és complet. La lectura es basa en el dibuix de Genera. El mateix text el trobem com a forma única a Arenys de Mar (ceràmica de vernís negre: C.6.10), a Azaila (àmfora: E.1.337) i a Alcanyís (fusaiola: E.12.5); també com a forma única conservada tenim el mateix text a Rubí (ceràmica campaniana: C.11.8). Si **kiba** és la lectura correcta, es pot comparar amb l'element antroponímic **kibas/gibas**.²⁹⁷ No s'exclou una lectura inversa.

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de propietari amb el nom abreujat.

37. Base de ceràmica campaniana B-òide

Lloc de conservació

Dipòsit d'excavació de Vinebre. Sigla: SM 77 A7.

Bibliografia

Genera 1981, pàg. 297-302 i làm. I,5; MLH III: C.26.4; Panosa 1999, n.º 46.4; Genera 2005, pàg. 1000, n.º 4, i pàg. 1011, fig. 3; Velaza 2006b, n.º 7.

Descripció

Fragment de la base d'una ceràmica d'imitació de campaniana B, probablement d'un taller local. Sembla igualment part d'una pàtera.

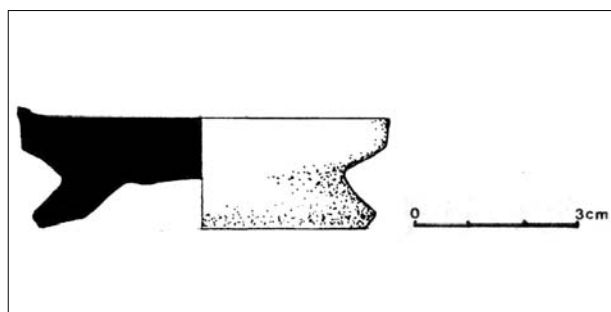

FIGURA 143. Dibuix del fragment de base de ceràmica campaniana B-òide (n.º 37). Font: Genera 1981, pàg. 302, làm. I, 5

Troballa

Descobert a la campanya d'excavació dirigida per Margarida Genera a l'assentament l'any 1974, concretament a l'àmbit 010.

Text

ko II

FIGURA 144. Calc de la inscripció n.º 37. Font: Genera 1981, pàg. 302, làm. I, 5.

Comentari epigràfic

El text, segurament complet, està marcat sobre la superfície exterior de la base. La lectura es basa en el dibuix de Genera. Podrien ser xifres, almenys els dos darrers signes.

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Indeterminada.

38. Base de ceràmica campaniana B-òide

Lloc de conservació

Dipòsit d'excavació de Vinebre. Sigla: SM 02.4.2320.

297. Vegeu-ne exemples a Untermann 1990, 1, pàg. 226, i a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 264. Segons Silgo (2010, pàg. 355 i 358), **kibas/gibas** comença per un morf **ki**- que seria una marca de plural.

FIGURA 145. Fotografia de la base de ceràmica campaniana B-oïde amb la inscripció núm. 38. Font: Velaza 2006b, pàg. 319, fig. 9.

Bibliografia

Genera 2005, pàg. 1000, núm. 6, i 1011, fig. 3; Velaza 2006b, núm. 8 i fig. 9; Moncunill 2007, pàg. 178.

Descripció

Part d'una base de ceràmica campaniana B-oïde, probablement d'un taller local. Està recomposta a partir de dos fragments. Possiblement pertany també a una pàtera.

Troballa

Descoberta a la campanya d'excavació dirigida per Margarida Genera a l'assentament l'any 1977, concretament a l'àmbit 006, en el nivell de circulació.

Text

ibe

Comentari epigràfic

El text és íntegre, per bé que alguns dels seus traços estan afectats per les línies de fractura de la peça. Es presenta a la superfície exterior de la base. La lectura parteix de la fotografia publicada per Velaza, que posa aquest segment en relació amb l'element antroponímic **ibeis** / **ibeś**.²⁹⁸ Són exemples de noms personals amb aquest formant els següents: **ibeisur** (plom de Pech Maho: B.7.35 i B.7. 36), **ibeśor** (crater de vernís negre d'Ensérune: B.1.25), **ibei(s)tike(r)** (plom de Palamós: C.4.1), **ibesunin** (ceràmica pintada de Llúria: F.13.8), **afkibeś** (ceràmica pintada de Llúria: F.13.15), **basibeś** (plom de la Serreta d'Alcoi: G.1.5), **sakarbeś** (plom d'El Cigarralejo:

G.13.1,2) i **soribeis** (plom d'Enguera: F.21.1). Sembla, doncs, una forma abreujada de nom de persona.

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de propietari amb el nom abreujat.

39. Base de ceràmica campaniana B

Lloc de conservació

Dipòsit d'excavació de Vinebre. Sigla: SM 02.6 33.

Bibliografia

Genera 2005, pàg. 1000-1001, núm. 7, i pàg. 1011, fig. 3; Velaza 2006b, núm. 9 i fig. 10; Moncunill 2007, pàg. 162.

Descripció

Base d'una ceràmica campaniana B. Possiblement pertany també a una pàtera.

Troballa

Prové d'excavacions dirigides per Margarida Genera.

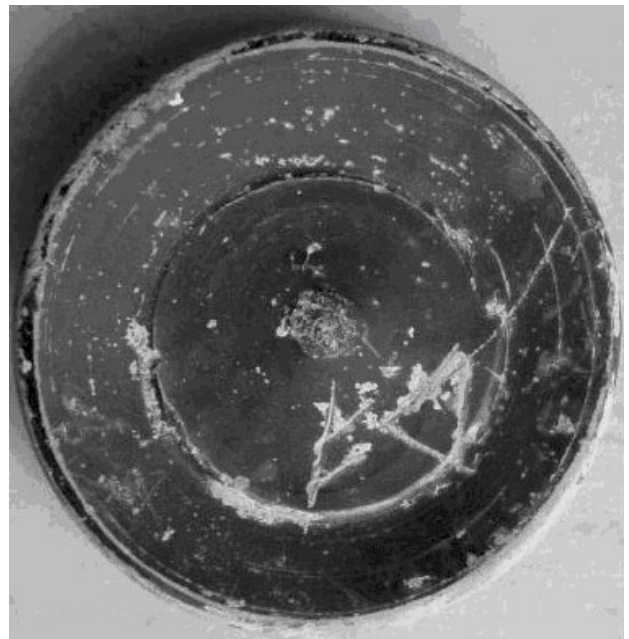

FIGURA 146. Fotografia de la base de ceràmica campaniana B-oïde amb la inscripció núm. 39. Font: Velaza 2006b, pàg. 320, fig. 10.

298. Velaza 2006b, núm. 8.

FIGURA 147. Fotografia de la base de ceràmica campaniana B-oïde amb la inscripció núm. 39 en posició invertida. A partir de Velaza 2006b, pàg. 320, fig. 10.

Text

er (o **aka**)

Comentari epigràfic

El text està sencer. Es presenta a la superfície exterior de la base marcat amb traços enèrgics i clars. La lectura es basa en la fotografia publicada per Velaza. Aquest autor hi llegeix **er** i l'interpreta com una possible abreviatura de propietat.²⁹⁹ També podria ser una abreviatura de la marca de valor o numeral **erder**.³⁰⁰

Com a alternativa al text proposat per Velaza es planteja la lectura invertida **aka**, amb una *a2* i un *ka1* de la taula de variants d'escriptura d'Untermann.³⁰¹ La mateixa seqüència **aka** es troba com a marca aïllada: en quatre ceràmiques campanianes d'Azaila (E.1.34, E.1.35, E.1.36 i E.1.37), en què almenys dues l'exhibeixen a la base; en una ceràmica campaniana d'Ensérune (B.1.76), igualment escrita a la base, i en una ceràmica campaniana de Guissona (Pera 2003, núm. 22). Es pot comparar igualment amb els noms personals **akaitir** (plat d'Abengibre: G.16.1), **agaśdiger** (plom d'Empúries: C.1.6,A-3) i potser **jtir-e-aka(ś)** (ceràmica campaniana de Cambrils: Panosa 2005, núm. 6.1, i núm. 9 d'aquest volum). Així, doncs, sembla que **aka(ś)** es pot assimilar a la llista de formants antropònims.

299. Velaza 2006b, pàg. 307.

300. Vegeu Ferrer 2007 i 2009.

301. Untermann 1990, 1, taula 2, pàg. 246.

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de propietari amb el nom abreujat, especialment si optem per la segona lectura.

40. Vora d'àmfora ibèrica

Lloc de conservació

Dipòsit d'excavació de Vinebre. Sigla: SM 92 33.1.93.

Bibliografia

Genera 2005, pàg. 1001, núm. 9, i pàg. 1011, fig. 3; Velaza 2006b, núm. 10 i fig. 11; Moncunill 2007, pàg. 192; Moncunill 2010, pàg. 83.

FIGURA 148. Fotografia de la vora d'àmfora ibèrica amb la inscripció núm. 40. Font: Velaza 2006b, pàg. 320, fig. 11.

Descripció

Fragment d'una àmfora ibèrica. La pasta té un color entre rosa i ataronjat i és força depurada.

Trobada

Prové d'excavacions dirigides per Margarida Genera.

Text

iskelaker

Comentari epigràfic

El text és complet. Està incís abans de la cocció sobre la vora. El traç és segur i rectilini. La lectura ja va ser proposada per Genera en la seva edició, i corroborada per Velaza un any més tard. S'observa una breu línia vertical entre el primer signe i el segon, que no sembla relacionada amb

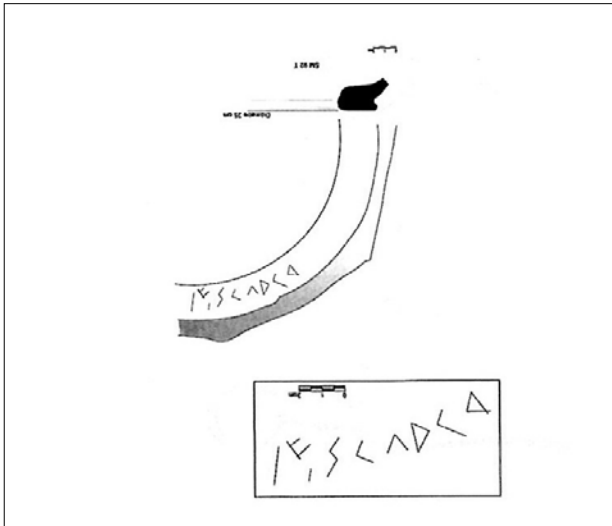

FIGURA 149. Dibuix de la vora d'àmfora ibèrica i calc de la inscripció núm. 40. Font: Genera 2005, pàg. 1011, fig. 3.

la paraula escrita; amb tot, sembla fruit de l'acció de l'escriba. D'acord amb Velaza, el text conté una designació personal formada pels elements **iske** i **laker**.³⁰² En el primer s'ha el·ludit la **r/f** que sol ser habitual al final d'aquest element (**isker** o **iskerf**).

Cronologia

Segle II o primera meitat del segle I aC.

Interpretació

Pot ser una inscripció amb el nom del fabricant o del productor del líquid envasat a l'àmfora.

II.7. Tarragonès

II.7.1. Tarragona

A continuació, i numerades de la 41 a la 57,³⁰³ s'exposen les inscripcions ibèriques localitzades a diferents indrets de la ciutat de Tarragona, cone-

guts amb els noms següents: Torre de Minerva o de Sant Magí, Horta de Caputxins, Pedrera del Moll, Pedrera de la Ciutat, plaça de la Font, Necròpolis Paleocristiana, Suburbi Portuari i Àrea de la Colònia de Tàrraco. Les inscripcions núm. 45, 46,³⁰⁴ 56 i 57 estan desaparegudes. De la núm. 56 només sabem per referències bibliogràfiques que aparegué en terrenys de J. Fernández de Velasco³⁰⁵ i de la núm. 57 se'n desconeix la procedència. De la núm. 55 també desconeixem la procedència exacta. Fou recollida per Hernández Sanahuja i venuda a la Real Academia de la Història, on actualment es conserva.³⁰⁶ És important remarcar que tres dels epígrafs inclosos són altament sospitosos de ser producte d'una falsificació. Es tracta de l'altar amb la inscripció núm. 47 (MNAT 664), la llosa de marbre amb la inscripció núm. 56 i l'atuell amfòric amb la inscripció núm. 57. En qualsevol cas, són consignats i comentats amb les degudes reserves.

En general, tant pel tipus de material, com per la forma del suport, la zona de troballa i el formulari que presenten, els epígrafs de Tarragona se circumscriuen dins del període tardorepublicà i dels primers anys del principat d'August. El context global és el perímetre urbà de la ciutat de Tàrraco, que partint de la zona nuclear a la terrassa alta incorporà també l'emplaçament de l'antic assentament ibèric cessetà durant els temps republicans, per bé que algunes epígrafs s'han localitzat en zones perifèriques, on formaven part de dipòsits d'abocament.

La consecució urbana de la colònia de Tàrraco, que s'havia de convertir també en capital de província i de *conventus* al principi de l'alt Imperi, fou possible, entre altres aspectes, per la integració de la població cessetana del seu territori immediat al sistema administratiu romà. L'epigrafia ibèrica de Tàrraco coincideix amb la primera epigrafia llatina de la ciutat, també del període republicà. El document més important d'aquest conjunt és la inscripció de la Torre de Minerva dedicada per un tal *Manius Vibius* a la deessa Minerva. Datada entre el final del segle III i la primera dècada del

302. Velaza 2006b, pàg. 308. Sobre aquests formants vegeu les entrades recollides per Untermann (1990, 1, pàg. 224-225 i 227-228, respectivament) i per Rodríguez Ramos (2002, pàg. 262 i 264, respectivament).

303. Una part d'aquestes inscripcions es comenta breument en un article de N. Moncunill (2013, pàg. 501-515), publicat amb posterioritat a la finalització del nostre volum. El treball de Moncunill se centra especialment en epígrafs perduts, falsos o sospitosos.

304. Les inscripcions núm. 45 (procedent de l'Horta de Caputxins) i 46 (descoberta a la Pedrera del Moll) van ser dibuixades per Hernández Sanahuja i recollides per Hübner (MLI 144 i 145). També han estat estudiades per Alföldy (1975, núm. 9 i 18, respectivament) i per Díaz Ariño (2008, núm. C66 i C65, respectivament). Els textos llatins consten així mateix en la primera edició del CIL II: 4318a per a la núm. 45 i CIL II 4424a per a la núm. 46.

305. Segons Gibert 1909, pàg. 244.

306. Almagro-Gorbea (2003, pàg. 167-168) la inclou en el seu estudi.

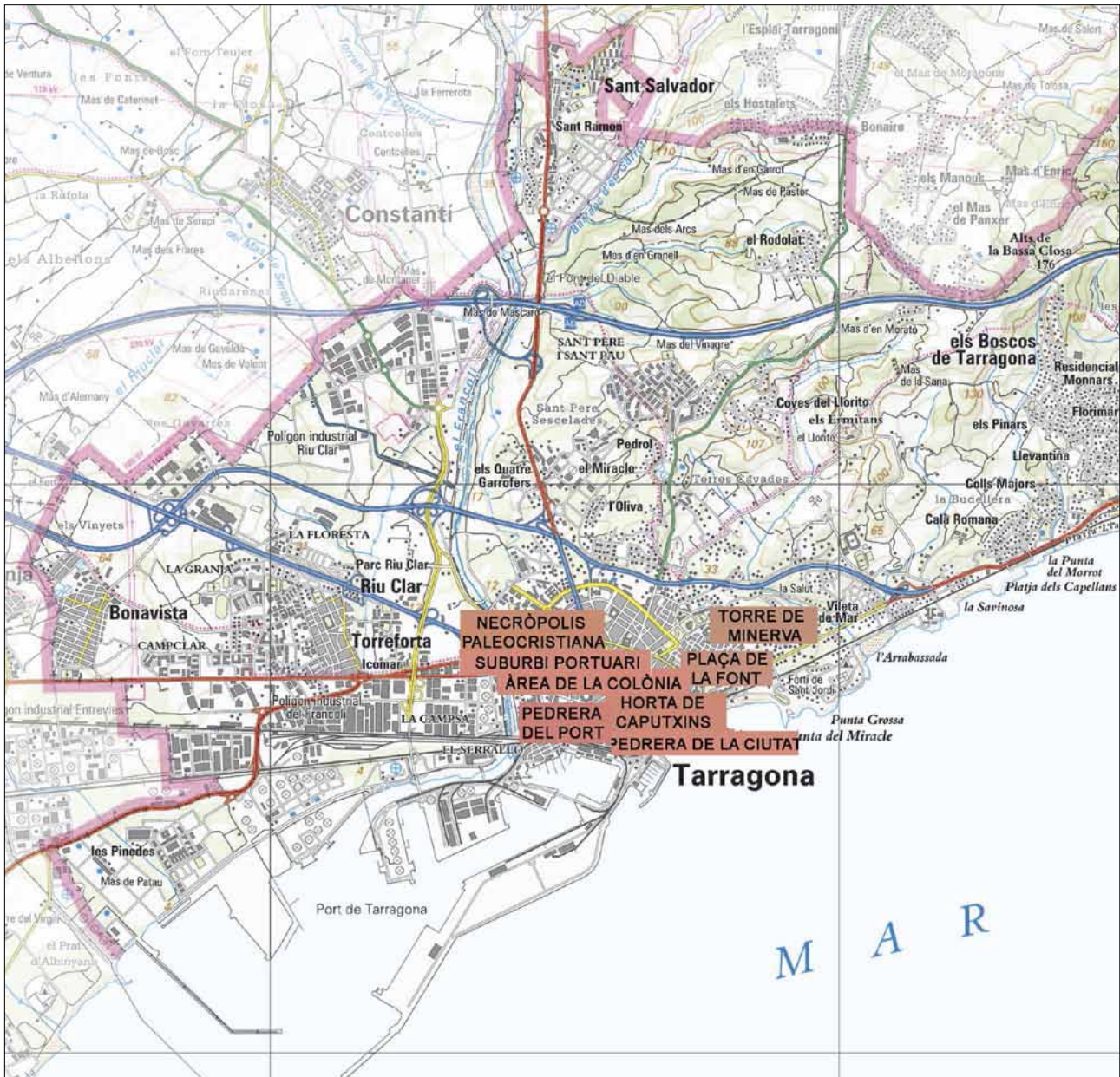

FIGURA 150. Mapa del municipi de Tarragona, amb la situació dels jaciments arqueològics que han aportat inscripcions ibèriques. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 954.

segle II aC, esdevé la inscripció llatina més antiga d'Hispania.³⁰⁷

Tota la bibliografia essencial sobre el procés d'ocupació, construcció i transformació de de la ciutat romana està recollida en l'obra: *Planimetria arqueològica de Tàrraco*.³⁰⁸ Destaquem, però,

alguns treballs: un estudi d'Otiña i Ruiz de Arbulo sobre el procés de romanització de la població ibèrica de Tarragona³⁰⁹, un estudi de Ruiz de Arbulo sobre la fundació de Tàrraco,³¹⁰ l'estudi d'Arrayás sobre la morfologia de la ciutat i el seu territori en època republicana,³¹¹ un estudi dedicat al

307. L'epigrafia llatina de Tàrraco fou recollida i analitzada per Alföldy (Alföldy 1975). Vegeu també el seu estudi específic sobre la inscripció llatina de la Torre de Minerva (Alföldy 1981). Sobre aquesta inscripció remetem així mateix a Díaz Ariño 2008, núm. C58 i a les referències bibliogràfiques que recull en la seva obra. Per últim, fem referència a la darrera publicació de la inscripció per Alföldy en el CIL II2/14, 841, que inclou bibliografia suplementària.

308. Macias *et al.* 2007.

309. Otiña i Ruiz de Arbulo 2000.

310. Ruiz de Arbulo 2002.

311. Arrayás 2005.

Vista aèria amb la ubicació dels contextos estudiats. 1: Torre del Cabiscol. 2: Muralla "Corte Sánchez Real". 3: Muralla c. de St. Ermenegilld. 4: Col·legi d'Arquitectes (COAC). 5: Pl. de la Font. 6: Rambla Vella. 7: c. de la Unió. 8: c. d'Apodaca. 9: c. del Gasòmetre, 32. 10: c. de Sevilla, 12. 11: c. dels Caputxins. 12: c. de Jaume I, 18-UA 15. 13: c. de Pere Martell – c. de Mallorca. 14: c. de Pere Martell, 36 – c. de Jaume I, 15. 15: PERI 6 (Parc Central). 16: c. d'Hernández Sanahuja, 11.

FIGURA 151. Fotografia amb indicació de les intervencions que han lliurat testimonis d'època tardorepublicana a Tàrraco. Font: Díaz 2012, pàg. 14, fig. 1.

FIGURA 152. Fotografia de la inscripció llatina de la Torre de Minerva.

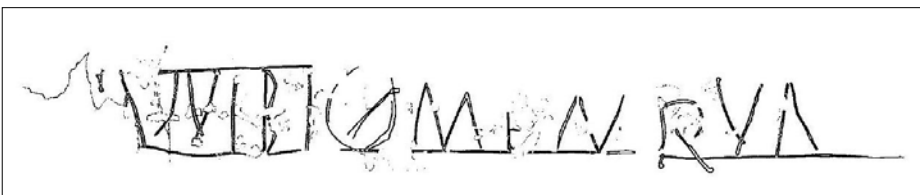

FIGURA 153. Calc de la inscripció llatina de la Torre de Minerva. Font: Alföldy 1981.

context social de les inscripcions ibèriques i llatines de Tàrraco en època republicana³¹², l'estudi de Moisés Díaz centrat en els materials arqueològics del període tardorepublicà descoberts a la ciutat i l'estudi sobre l'urbanisme de Tàrraco fins a August editat per Mar *et al.* 2012.³¹³

TORRE DE MINERVA O DE SANT MAGÍ

41. Bloc de mur

Lloc de conservació

A l'interior de la torre de Minerva, en la fortificació republicana de Tàrraco. Aquesta torre fou àmpliament investigada per Th. Hauschild. L'estructura forma part del convent de les Germanes Oblates.³¹⁴

Bibliografia

MLH III: C.18.1; Velaza 1991, núm. 91 i 354; Silgo 1994, pàg. 58 i 114; Panosa 1999, núm. 45.1; Panosa 2009, pàg. 170-171.

Descripció

Bloc del mur de la torre. Amb la superfície allisada.

Troballa

Incisa a l'interior del mur meridional de l'espitllera orientada cap al nord-oest de la torre.

Text

koti
baír

Comentari epigràfic

Està marcat en dues línies sobre una superfície de 25 cm d'altura per 23 cm d'amplada. En la segona línia, el signe llegit com **ba** podria ser també una **I**, o bé un **ba** seguit d'una ratlla de posició irregular que completaria el signe següent, **i**.

Untermann remet a la seqüència **koti** d'Enserune (ceràmica campaniana: B.1.122) i a la seqüència **kodibanen** d'Ullastret (plom: C.2.3, A-5). Velaza suggereix que **koti** sigui una abreviatura

FIGURA 154. Fotografia del bloc amb inscripció ibèrica proper a l'espitllera de la Torre de Minerva (núm. 41).

312. Panosa 2009.

313. Díaz 2012.

314. Agraïm l'amabilitat d'aquestes germanes per permetre'ns l'entrada a l'interior de la torre, i també a Andreu Muñoz, per fer possible aquest accés.

FIGURA 155. Fotografia de la Torre de Minerva amb la vista exterior del mur de l'espitllera.

FIGURA 156. Fotografia de l'àmbit de la inscripció núm. 41, en el mur de l'esquerra.

d'antropònim.³¹⁵ La seqüència **bair** és dubtosa i no permet extreure'n conclusions.

Cronologia

Final del segle III o primera meitat del segle II aC.

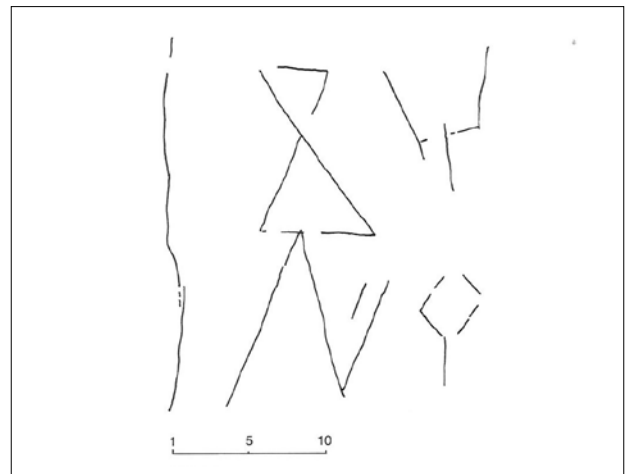

FIGURA 157. Calc de la inscripció núm. 41. Font: Untermann 1990, 2, pàg. 119, 2, C.18.1.

Interpretació
Indeterminada.

42. Bloc de mur

Lloc de conservació

A l'interior de la torre de Minerva, en la fortificació republicana de Tàrraco.

Bibliografia

MLH III: C.18.2; Velaza 1991, núm. 525; Silgo 1994, pàg. 147; Panosa 1999, núm. 45.2; Panosa 2009, pàg. 171-172.

315. Velaza 1991, núm. 354, pàg. 93. Aquest autor expressa la mateixa opinió sobre la cadena següent: **bair**; vegeu Velaza 1991, núm. 91, pàg. 41.

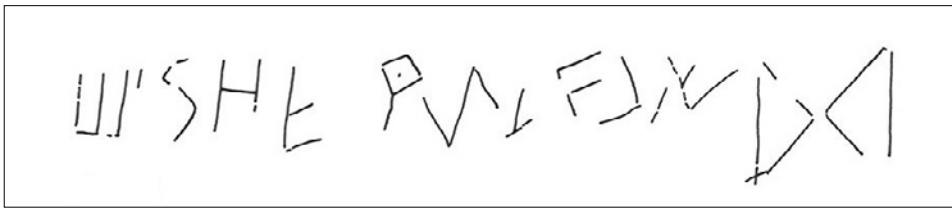

FIGURA 158. Calc de la inscripció núm. 42.
Font: Untermann 1990, 2, pàg. 119, 2, C.18.2.

Descripció

Bloc de la torre. Està allisat en el costat esquerre i en l'inferior, però no a la banda dreta ni a la part superior.

Troballa

Aquesta inscripció i les tres següents estan gravades en el mateix bloc, col·locat damunt del passatge que comunica la cambra de la torre amb el corredor de la muralla. Aquest pas es va inhabilitar durant la segona fase de construcció de la muralla, datada entre el 190 i el 170 aC.³¹⁶ No ha estat possible dur a terme l'autòpsia d'aquestes inscripcions perquè l'accés al bloc l'impedeixen un del murs de la capella de Sant Magí i una tàpia bastida per la banda de la torre.

Text

tosoe*řki*teiar

Comentari epigràfic

Es recull la transliteració d'Untermann, efectuada a partir d'un motlle de guix. La línia escrita té una llargada de 31 cm. El text podria estar incomplet per l'esquerra.

Si es confirma que entre el quart signe i el cinquè hi ha un traç vertical que es pugui reconstruir com **ba**, Untermann proposa aleshores comparar **e(ba)řki** amb **ebařika** (plom d'Ullastret: C.2.3, A-2). De totes maneres, cap la possibilitat que aquest segment es pugui delimitar més aviat com **(ba)řki**, que tindria com a paral·lel pròxim l'antropònim **bařkaker** (ceràmica àtica de Llinars del Vallès: Panosa 1987, núm. 27; C.25.3). També podria ser una variant del formant antroponímic **balke**, que compta amb molts testimonis epigràfics. Una altra possibilitat és que el traç mutilat correspongui a una **a**. En aquest supòsit podríem reconstruir-hi **(a)řki**, que constitueix igualment un formant antroponímic ben testimoniats.

Pel que fa al final del text, Untermann el relaciona amb la coneguda forma **tekiar**. De fet, a partir del dibuix, l'avantpenúltim signe també po-

dria ser un **ki** (tal vegada la variant *ki8*)³¹⁷ de perfil irregular.

Tenint en compte els comentaris exposats, es podria plantejar la hipòtesi de restitució i segmentació següent: **tosoe-(ba)řki-tekiar** o bé **tosoe-(a)řki-tekiar**. Quant al morf **-e-**, de **tosoe-**, remetem al comentari exposat sobre aquest aspecte a propòsit del text **il]tir-e-aka(š)** de Cambrils (núm. 9 d'aquest volum). Així i tot, per a **tosoe-** no es poden aportar coincidències, si no és que es tracta d'una variant d'algun dels formants antroponímics següents: **torsin** o **tuřs**.³¹⁸

Cronologia

Final del segle III o primera meitat del segle II aC.

Interpretació

Donada la comuna atribució de la forma **tekiar** a la idea de 'fer' i la possible presència d'una menció antroponímica en la inscripció, es pot suggerir que el text expressa el nom d'una persona que deixa el testimoni d'una acció feta, a manera de signatura. Si aquesta interpretació està ben encaminada, resta concretar l'acció efectuada (construcció?, vot o dedicatòria?..).

43. Bloc de mur

Lloc de conservació

A l'interior de la torre de Minerva, en la fortificació republicana de Tàrraco.

Bibliografia

MLH III: C.18.3; Velaza 1991, núm. 320; Silgo 1994, pàg. 101; Panosa 1999, núm. 45.3; Panosa 2009, pàg. 172.

Descripció

En el mateix bloc que la inscripció anterior.

Troballa

Incisa en el passatge que comunica la cambra de la torre amb el corredor de la muralla.

316. Vegeu Güell i Sánchez Real 1994.

317. Vegeu la taula 2 d'Untermann (1990, 1, pàg. 246).

318. Vegeu les entrades d'Untermann (1990, pàg. 236) i Rodríguez Ramos (2002, pàg. 271).

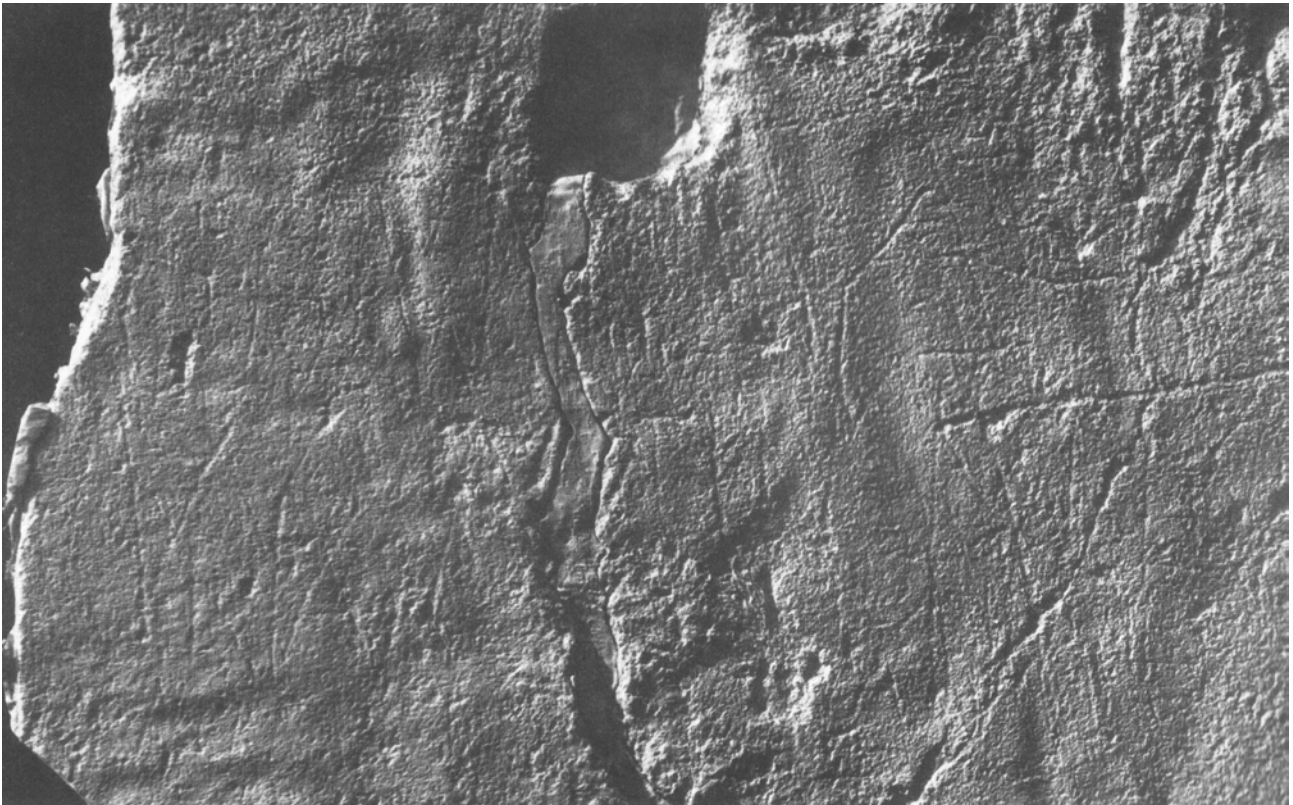

FIGURA 159. Fotografia del bloc amb les inscripcions ibèriques 43 i 44. Font: Untermann 1990, 2, pàg. 118.

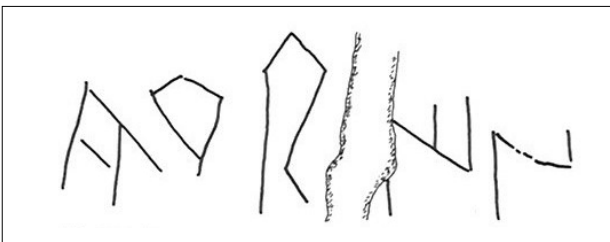

FIGURA 160. Calc de la inscripció núm. 43. Font: Untermann 1990, 2, pàg. 119, 2, C.18.3.

Text

kaṛain

Comentari epigràfic

Es recull també aquí la transliteració d'Untermann, efectuada a partir d'un motlle de guix. La seqüència està marcada a la part inferior esquerra del bloc, sobre la superfície polida. Destaca el fet que després del tercer signe el bloc presenta una fractura. A continuació del text registrat es perceben alguns traços que no es reconeixen com a lletres i que probablement no pertanyen a aquest escrit. La llargada del text és de 17 cm.

S'observa un traç irregular en alguns signes, però semblen tots de la mateixa mà. Untermann

aporta dos paral·lels que contenen la mateixa terminació que aquest text: **okain** i **ośain**, ambdós procedents d'Ensérune (ceràmiques campanianes: B.1.56 i B.1.57). Afegim que **kaṛain** podria estar format per l'element antroponímic **kaṛes**³¹⁹, o per la seva forma reduïda **kaṛ(s)**, que pot admetre també formacions com ara **kaṛko**. Vegeu també: **beṛikaṛs** (plom de Castelló: F.6.1,3, i inscripció rupestre de Roda de Ter: D.3.1,1), **leiskaṛs** (plom de Yátova: F.20.3,A-II,8), **kaṛesir** (ceràmica ibèrica pintada de Lliria: F.13.3,1) i **gaṛeśor** (plom d'Ensérune: B.1.373,3). És possible delimitar-hi un segon element, **ain**, que coneixem per alguns testimonis de noms de persona: *Aenibeli* (***ain-i-beleś**) (Xàtiva: CIL II 3621), **ailur** (estela de Menjibar: H.10.1) i **urkaṛailur** (plom d'Enguera: F.21.1). En els dos exemples previs suposem una base **ai(n)lur** en què la **n** ha caigut en contacte amb la **l**.

Cronologia

Final del segle III o primera meitat del segle II aC.

Interpretació

Possiblement, com en el cas següent i potser l'anterior, signatura d'una persona.

319. Vegeu-ne els exemples a Rodríguez Ramos 2002, pàg. 263.

44. Bloc de mur

Lloc de conservació

A l'interior de la torre de Minerva, en la fortificació republicana de Tàrraco.

Bibliografia

MLH III: C.18.4; Velaza 1991, núm. 57; Silgo 1994, pàg. 40; Panosa 1999, núm. 45.4; Panosa 2009, pàg. 172; Moncunill 2010, pàg. 48.

Descripció

En el mateix bloc que la inscripció anterior.

Troballa

Incisa en el passatge que comunica la cambra de la torre amb el corredor de la muralla.

Text

arkatibaśbi*rti

Comentari epigràfic

Es recull també aquí la transliteració d'Untermann, efectuada a partir d'un motlle de guix. Aquest text és situat sota de la inscripció precedent. Mostra el mateix tipus d'escriptura, encara que efectuada per una altra mà. La pedra està afectada per una fractura després del tercer signe. La llargada del text conservat és de 45 cm aproximadament.

Si la lectura és segura, s'hi pot distingir un nom propi, **arkatibaś**, on el primer element podria ser variant del formant **ar̄ki/ar̄gi**,³²⁰ documentat pel nom **ar̄gitibaś** d'Ensérune (crater de vernís negre: B.1.14). Untermann suggereix que a continuació hi podria haver un segon nom propi potser acabat amb el mateix element **tibaś**:³²¹ **bi[ki]rti[baś]** com la forma **bikirtibaś** d'Orlell (plom: F.9.2,A-1). Nosaltres admetem també la possibilitat d'una reconstrucció com **bi[u]rti[baś]**, on es diferenciaria un altre conegut element antroponímic ibèric, **biuř**, si bé amb l'altra vibrant. L'exemple més

proper seria el mateix text **biur̄tibaś** d'Ullastret (plom: C.2.4).

La seqüència completa és possible que englobi la designació personal d'un iber seguit del seu patronímic (on estaria absent o sobreentès el mot referit a la filiació): "Arkatibas, fill de Biur̄tibaś (o Bikirtibaś)".³²² De fet, no és estrany que la denominació de pare i fill comparteixin un mateix formant antroponímic, potser com a marca de vinculació familiar. Des d'un altre punt de vista, es podria tractar de la signatura de dos individus diferents, amb vincle de parentiu o sense.

Cronologia

Final del segle III o primera meitat del segle II aC.

Interpretació

Si la reconstrucció és admissible, aquest seria un altre testimoni de "signatura" d'un iber, segurament un cassetà que anà esporàdicament a la torre o fins i tot hi estigué destinat per a algun servei de guaita o defensa. Les altres inscripcions de la torre de Minerva podrien obeir a les mateixes circumstàncies, però de moment no és possible en tots els casos definir els textos com a signatures personals i menys encara saber-ne el propòsit.

HORTA DE CAPUTXINS

45. Làpida sepulcral

Lloc de conservació

Desapareguda.

Bibliografia

Rodríguez de Berlanga 1881; CIL I, 3456; CIL II 4318a; Hübner 1890, pàg. 205-206; MLI, núm. VI; Gibert 1909, pàg. 245; Molina 1914, pàg. 278; Maluquer de Motes 1968, pàg. 139, núm. 26; ILS 7562; Alföldy 1975 (RIT), núm. 9, pàg. 6-7;

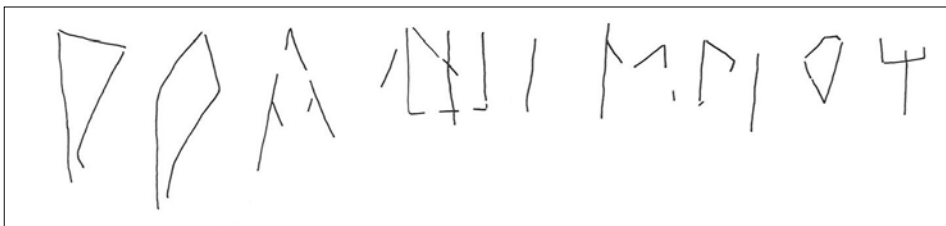

FIGURA 161. Calc de la inscripció núm. 44. Font: Untermann 1990, 2, pàg. 119, 2, C.18.4.

320. Vegeu-ne exemples a Untermann (1990, 1, pàg. 211) i a Rodríguez Ramos (2002, pàg. 254).

321. Al·ludim novament a l'opinió de Velaza (2005) sobre la una possible marca de femení a **ti-baś**.

322. Velaza (1991, pàg. 34, núm. 57) també veu una possible expressió de filiació en aquest exemple, que compara amb la seqüència **anbośiltunu** (núm. 37 del seu lèxic) d'un plom de Yátova (F.20.1,A-I,3), per al qual Untermann ja proposava una interpretació com a compost bimembre que podria expressar la filiació.

Siles 1985, núm. 87 i 147; MLH III: C.18.5; Velaza i Mayer 1993, núm. 12; Silgo 1994, pàg. 29 i 37; Panosa 1999, núm. 45.5; Almagro-Gorbea 2003, núm. 64; Díaz Ariño 2008, núm. C66; Panosa 2009, pàg. 173-175 i 207-208; Moncunill 2010, pàg. 47 i 50.

Descripció

Es tracta d'una làpida que coneixem tan sols a partir d'alguns dibuixos. En estar desapareguda, no en sabem les característiques amb seguretat.³²³

Troballa

Fou descoberta l'any 1801³²⁴ en unes excavacions efectuades a l'antiga Horta de Caputxins per damunt del port, és a dir, a la zona de l'actual plaça del General Prim i el carrer dels Caputxins.³²⁵ En dos dels manuscrits (RAH 9/3930/3 i 9/3930/4)³²⁶ s'especifica que sota la làpida hi havia ossos humans. Una altra dada és que fou portada a la "Casa de Deanato". Aquesta làpida estava perduda en època de Hübner.

Text

ařetake

atinbelaur.antalskar

FVLVIA.LINTEARIA

Comentari epigràfic

Conté dues línies escrites en ibèric i una línia escrita en llatí (capitals romanes) dins del mateix camp epigràfic. Convé remarcar que el text llatí no

FIGURA 162. Dibuix de la inscripció n.º 45. Font: Velaza i Mayer 1993, fig. 7.

és una traducció del text ibèric. Més aviat sembla que es complementen.

No hi ha informació sobre les dimensions reals de la làpida ni del text.

La lectura del penúltim signe no és segura en la versió d'Untermann. En el dibuix que aportem, recollit per Velaza i Mayer, la forma d'aquest signe podria correspondre a un **tu** o bé a una **a**.

En primer lloc es reconeix en el text ibèric l'expressió **ařetake**, que sol pertànyer al formulari sepulcral ibèric, possiblement amb un significat equivalent o pròxim a la fórmula llatina *hic situs est*.³²⁷ A continuació tenim amb força seguretat el nom del difunt (**atinbelaur**). Pensem que el nom següent és el nom del seu pare, com a expressió de filiació. Encara que no s'hi observa cap element que pugui equivaler al llatí *f(i)lius*, la filiació quedaria sobreentesa per la simple aposició del segon nom al primer, com és conegut en altres exemples del corpus epigràfic ibèric.

El primer nom es compon de dos elements antroponímics ben coneguts: **atin** i **belaur**. El primer, que és el que compta amb més testimonis, apareix tant en primera com en segona posició en els compostos antroponímics.³²⁸ En canvi, **belaur** es presenta normalment en segona posició, en algun cas amb la variant **balaur**; per exemple: **kulešbelaur** (plom de Yátova: F.20.1), **lakerbelaur** (ceràmica campaniana de Sorba: D.4.1), **tikiršbalaur** (fusaiola de Palamós: C.4.2) i **tu]itubelaur** (plom de Yátova: F.20.1). Convé fer notar que el formant **laur** sempre es troba en primera posició en els antropònims,³²⁹ la qual cosa ens permet deduir que **belaur** és una variant de **laur** que adopta (tal vegada com a nexa) un prefix **be-** quan va precedit, en una designació personal, d'un altre segment o formant, especialment si aquest acaba en **n**, **r/r'** o **s/s'**.³³⁰

El nom que segueix a **atinbelaur** planteja la dificultat d'identificació del final de la cadena per la indefinició del penúltim signe. S'ofereixen les possibilitats de lectura següents: **antalskar**, **antalstur** o **antalsar**. Tot i mantenint la nostra reserva per la impossibilitat d'una autòpsia, ens

323. En un manuscrit atribuït a José A. Conde o a González de Posada s'indiquen les mides següents: "Largo cerca de 3 pies, ancho 14 pulgadas, grueso 7 ú 8". Vegeu Almagro-Gorbea 2003, pàg. 169.

324. El 27 de febrer o un dia del mes de març, segons les fonts. Vegeu Almagro-Gorbea 2003, 169 seg.

325. Segons Hübner, en el lloc anomenat "Posada". Convé remarcar que una de les inscripcions ibèriques de la ciutat (núm. 53 d'aquest volum) ha aparegut a poca distància d'aquest lloc, concretament en el número 32 del carrer del Gasòmetre.

326. Respectivament: fitxes 64B i 64C, dins d'Almagro-Gorbea 2003.

327. Vegeu el comentari de Moncunill (2007, pàg. 83), que també fa referència a l'expressió **aře teki** de la inscripció següent.

328. Remetem als noms personals recollits per Untermann (1990, 1, pàg. 212) i per Rodríguez Ramos (2002, pàg. 255).

329. Vegeu: **lauriskeř** (Orlell: F.9.7), **laurfbo** (Ullastret: C.2.36), **laurisu(r)** (Pontós: C.3.1) i **laurido** (Ullastret: C.2.4).

330. El cas de **tu]itubelaur** (Yátova: F.20.1), amb el signe previ **tu**, és més difícil d'explicar.

inclinem per la tercera opció. Una restitució com **antalsar** possibilita la segmentació **an-tals-ar**, on **an** i **tals** serien elements antroponímics d'un compost bimembre i **-ar** un sufix nominal. El formant **an** compta amb diversos paral·lels, també en primera posició: **anbašto** (fragment de bol de ceràmica campaniana d'Ensérune: B.1.164), **anbels** (bol de ceràmica campaniana d'Ensérune: B.1.40) i **an(m)ber** (plom d'Orlell: F.9.7). Respecte a **tals** esmentem **talskubilos** (ceràmica de vernís negre d'Ensérune: B.1.29), **talsko** (fragment de bloc o estela de Sagunt: F.11.14) i **Tautindals** (*T. Sall.*).³³¹ Aquests exemples ens posen de manifest una base **tals** que pot aparèixer en els noms personals amb forma simple, o bé amb un sufix en noms abreujats (**tals-ko**) o amb un infix en compostos bimembres (**tals-ku-bilos**).³³²

Una lectura **antalstur** ens podria aportar la presència del formant **tur**, que coneixem –situat en primera posició– per alguns noms personals en grafia llatina, com ara *Turibas* (*T. Contr.*) i *Turinnus* (*T. Sall.*). Amb la forma **tuřs** el trobem també en grafia ibèrica: **tuřsbiur** (ceràmica àtica d'Empúries: C.1.12), **tuřsiltir** (plom de Pech Maho: B.7.35) i **tu(ř)skitar** (plom d'Orlell: F.9.3). Ara bé, com a objecció es pot expressar que aquesta interpretació ens lliuraria un compost antroponímic trimembre, la qual cosa no és habitual.

Per últim, dediquem un breu espai al text llatí *Fulvia Lintearia*, que ocupa la tercera línia de la inscripció. Atribuïm a aquesta persona la funció de dedicant. A parer d'Untermann, es pot tractar d'una lliberta de nom *Fulvia* (un *nomen* molt estès a Hispània). Indicaria el seu ofici: “teixedora de lli”. Alföldy dona suport a aquesta possibilitat i es refereix a l'activitat referida per Plini³³³ sobre la producció de lli a Tàrraco, a la riba del Francolí. Altres consideren *Lintearia* realment com un *cognomen*, com és el cas de Díaz Ariño, que suggereix que sigui una adaptació al llatí d'un antropònim ibèric, de manera anàloga al que s'observa en la inscripció emporitana de l'època d'August CIL II 4623 (= IRC III 30). Aquí el nom del difunt, un *peregrinus*, està escrit en grec, però la dona que es va encarregar del monument està designada segons l'onomàstica llatina.³³⁴

Si la dedicant era una lliberta, és possible que fos una ibera que hauria pres, en el moment de la manumissió, el *nomen* del seu expatró, un tal *Fulvius*.³³⁵ És d'esperar igualment que hi hagi un vincle de parentiu d'aquesta dona amb el difunt (potser el seu pare o un germà).

Cronologia

Mitjan segle I aC,³³⁶ o potser lleugerament posterior.

Interpretació

Inscripció funerària que pot admetre la traducció següent: “Aquí descansa *Atinbelaur*, (fill) d'*Antalsar*. *Fulvia Lintearia* (ho va fer)”.

Aquest document és francament interessant perquè, emprant les dues llengües (la ibèrica i la llatina), completa un missatge unitari. Per tant, no és un text estrictament bilingüe en el sentit que el missatge està expressat de la mateixa manera en ibèric i en llatí. Aquest exemple il·lustra una societat en transició lingüística i cultural en la qual s'encavalquen dos estadis. En primer lloc tenim el d'un individu que manté les pròpies arrels en la seva designació personal i en l'escriptura emprada per al seu nom. Si es tracta del pare de la dedicant, és el reflex d'una generació encara poc integrada en la llengua dels nouvinguts. En segon lloc veiem l'estadi representat per una dona que, tot i tenir presumiblement arrels ibèriques, adopta un nom llatí i s'integra a la forma de vida romana mitjançant el nou estatus jurídic com a lliberta. Pertany a una nova generació, ja permeable a la llengua i l'escriptura llatines.

PEDRERA DEL PORT

46. Làpida sepulcral

Lloc de conservació

Desapareguda.

Bibliografia

Rodríguez de Berlanga 1881; CIL I 3464; CIL II 4424a; Hübner 1890, pàg. 206; MLI núm. 145; Gibert 1909, pàg. 245; Alföldy 1975 (RIT), núm. 18,

331. Siles (1976, pàg. 36, nota 135, i 1985, pàg. 57, núm. 147) aporta, entre d'altres, els noms aquitans *Talsco*, *Talseia* i *Halsco*.

332. Una lectura com **antalskar** també permetria suposar la segmentació següent: **an-talsk(o)-ar** o **an-talsk(a)-ar**, en tots dos casos amb el sufix nominal **-ar**.

333. *Nat. H.* 19, 10: *et ab his Hispania citerior habet splendorem lini praecipuum torrentis, in quo politur, natura, qui adluit Tarraconem* (es refereix al riu Francolí). Vegeu Alföldy 1975, pàg. 7.

334. Díaz Ariño 2008, pàg. 154-155.

335. Amb el qual possiblement estava casada.

336. Díaz Ariño 2008, pàg. 155.

pàg. 11; Siles 1985, núm. 1280; MLH III: C.18.6; Velaza i Mayer 1993, núm. 13; Silgo 1994, pàg. 227; Panosa 1999, núm. 45.6; Almagro-Gorbea 2003, núm. 65; Díaz Ariño 2008, núm. C65; Panosa 2009, pàg. 175-176 i 216; Moncunill 2010, pàg. 107.

Descripció

Aquesta làpida també la coneixem només a partir de diversos dibuixos. Reproduïm aquí el de J. Zóbel de Zangróniz. En estar desapareguda, tampoc no en sabem les característiques. Les il·lustracions fan veure que la peça potser era completa en la seva amplada, però amb la superfície desgastada per la dreta. Pel que fa a la part superior, i tenint en compte la posició del text (no centrat), pensem que la làpida està escapçada, de manera que és possible que s'hagi perdut una part del text original.

Troballa

Descoberta l'any 1794 a la Pedrera del Port, prop de l'antiga Horta de Caputxins, i per tant no lluny de l'àrea de trobada de la inscripció anterior. Segons algunes fonts, la làpida va estar en possessió de Josep Antoni Castellarnau,³³⁷ a qui la hi hauria lliurat Juan Ruiz de Apodaca, director de les obres del moll.³³⁸ En temps de Hübner aquesta làpida estava desapareguda.

Text

HEIC.EST.SIT[*?]
afe.teki.ar*[*?]
sakañil**

Comentari epigràfic

No es pot oferir amb seguretat una lectura completa del text perquè els darrers signes de cada línia es mostren en els dibuixos força esborrats. A més, som del parer que el text llatí estava format per més d'una línia. Almenys una s'hauria perdut.

A la primera línia llatina conservada (amb capitals romanes) hi són visibles deu lletres. Les dues línies següents són ibèriques. Per les distàncies que guarden els signes que es poden identificar i les restes d'altres traços, es pot estimar que n'hi havia vuit a cada ratlla, però no és segur.

FIGURA 163. Dibuix de la inscripció núm. 46. Font: Zobel de Zangróniz, dins Almagro-Gorbea 2003, pàg. 174.

A la primera línia es llegeix una fórmula sepulcral llatina amb dues interpuncions triangulars: *heic est sit*. En general, els dibuixos dels manuscrits inclouen traços indefinits al final de la línia que donen a entendre que es podria haver perdut almenys un signe després de la T (A?, VS?). La línia següent comença per una expressió ibèrica que és semblant a la que hem vist en l'epígraf anterior, de la qual podria ser una variant: **afe.teki**. S'assimila a les fórmules pròpies dels contextos sepulcral. A continuació s'observa amb seguretat un caràcter més. A partir d'alguns dibuixos es podria interpretar com un **ka**; tindríem aleshores **arka** al final de la línia, sense que es pugui assegurar si hi havia altres caràcters a continuació ni quins eren.³³⁹ La tercera línia conté bona part d'una designació personal segura. Per les traces del darrer signe visible, es pot suggerir una restitució com **sakañil[tu** o **sakañil[tun**, més que no pas **sakañil[tír**, o **sakañil[tur**.³⁴⁰ Es tracta d'un nom ibèric bimembre en què es reconeix el formant **sakañ** i un segon formant mutilat: possiblement **il[tu** o **il[tun**. El text es pot confrontar amb **sakañi** (estela de Civit: Velaza 1993).

Respecte al text llatí, Alföldy compara la forma *heic est sit[us/a]* amb la inscripció CIL II 3451 de *Carthago Nova*, on veiem *heic.sitast*.³⁴¹ A Cartagena hi ha una altra inscripció amb el mateix text anterior i una altra amb el text *heic est situs*.³⁴²

Cronologia

Tant Alföldy com Díaz Ariño opinen, coincidint amb Hübner, que es tracta d'un epígraf tar-

337. J.A. Castellarnau fou el principal promotor de la construcció del port de Tarragona, a la qual aportà importants sumes de diners. Precisament l'any 1794 un document municipal li reconeixia nombrosos càrrecs.

338. Vegeu les referències recollides per Almagro-Gorbea (2003, núm. 65, fitxes A-D) a partir dels manuscrits que informen d'aquesta inscripció, obra de J. A. Conde, Zobel de Zangróniz i anònims.

339. La reconstrucció que Untermann proposa en aquest final de ratlla és **arbiś[kar**, que compara amb *Arbiscar* (TSall.) i identifica amb el nom del finat, que aniria segons ell acompanyat del patronímic: **sakañilti[r** o **sakañiltu[n**.

340. Siles (1985, pàg. 289, núm. 1280) i Silgo (1994, pàg. 227) llegeixen **sakañilo**.

341. Vegeu també Díaz Ariño 2008, núm. C37.

342. Vegeu Díaz Ariño 2008, núm. C48 i C31, respectivament.

dorepublicà. Entre mitjan segle I aC i el final del període republicà.³⁴³

Interpretació

La inscripció pertany a l'àmbit sepulcral. Hi destaca la fórmula llatina que expressa la presència de la persona difunta en aquest lloc, però amb la forma arcaica *heic* en comptes d'*hic* i la forma del verb *ser* avantposada al participi. La segona línia recull una fórmula ibèrica que pot equivaler a l'expressió llatina prèvia. Segurament hi segueix el nom del finat, que està mutilat. La tercera línia es podria referir al dedicant, una persona ibera que probablement tenia alguna relació de parentiu o amiatat amb la persona difunta. Amb tot, la indefinició dels darrers traços de la segona línia també obre la possibilitat que la seqüència posterior a **are.teki** no correspongui a un nom de persona, de manera que el nom que llegim a la tercera línia correspongui més aviat al difunt. En aquest supòsit, el nom del dedicant estaria absent.³⁴⁴

A diferència de l'epígraf anterior, aquí aparentment s'empren les dues llengües (la ibèrica i la llatina) per comunicar el mateix missatge. Malauradament, no és possible corroborar-ho per l'absència de la peça original i en especial del fragment que suposadament s'ha perdut, on caldria esperar la menció del difunt en lletres llatines, que segons Untermann seria el mateix que s'expressa en ibèric.

47. Altar

Lloc de conservació

Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona. Núm. MNAT 664, sala I.

Bibliografia

Massó i Velaza 1995, pàg. 115-121 13; Panosa 1999, núm. 45.11; Rodríguez Ramos 2001a, pàg. 133-139; Almagro-Gorbea 2003, núm. 92; Moncunill 2007, pàg. 277; Panosa 2009, pàg. 181-182; Moncunill 2010, pàg. 110.

Descripció

Altar de marbre de tipologia romana, de bona qualitat. Presenta un pedestal motllurat, un coronament també amb motlures i un frontó amb volutes.

39 cm de llargada; 31 cm d'amplada; 73,5 cm d'altura total.

Trobada

Descobert a la Pedrera del Port.

Text³⁴⁵

saás
eřabař

Comentari epigràfic

El text està incís amb molta cura i traços perfectament rectilinis que recorden les formes de les lletres gregues. La seqüència es compon de dues línies que ocupen el centre d'una de les cares més amples del monument. La superfície del camp epigràfic està especialment allisada, però no presenta cartel·la. La llargada de la primera línia té 12,7 cm i comprèn quatre lletres. La segona té una llargada de 13,4 cm i comprèn cinc lletres. L'altura dels signes oscil·la entre els 6 cm i el 9 cm. Els de la segona línia són els de mida més reduïda.

S'hi distingeix, al final de la segona línia, un element antroponímic **abař**, que compta amb paral·lels en diversos noms propis, sobretot en primera posició; per exemple: **abargis** (plom de Palamós: C.4.1), **abařeřker** (estela de Lliria:

FIGURA 164. Fotografia de l'altar amb la inscripció ibèrica núm. 47 (MNAT 664).

343. Díaz Ariño 2008, pàg. 153.

344. Moncunill (2010, pàg. 107) opina que **sakaril** és el nom del difunt.

345. Data de l'autòpsia: 30 de novembre de 2010.

FIGURA 165. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 47.

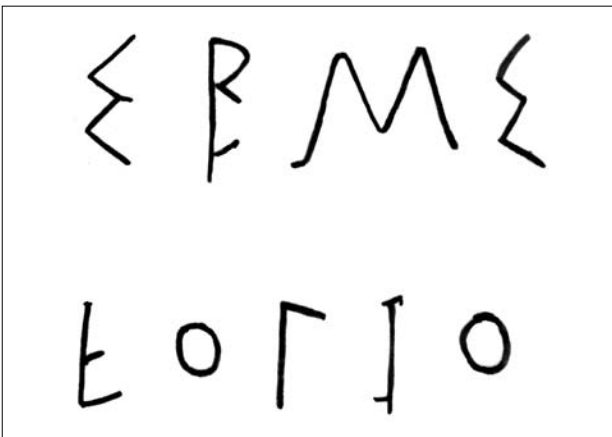

FIGURA 166. Calc de la inscripció núm. 47.

F.13.1), **abartañ** (plom de Lliria: F.13.2) **abartiger** (plom de Pech Maho: B.7.37). En canvi, la seqüència de la primera línia i el començament de la segona són més problemàtics. En opinió de J. de Hoz, es podria tractar d'un nom personal no ibèric.³⁴⁶

Malgrat la manca de coincidències en altres epígrafs per a la primera part del text, seria possible pensar en una designació personal formada per dos elements antroponímics (**sañseñ** i **abañ**) per al·ludir al nom del difunt: **sañseñabañ**, si bé la seqüència **sañseñ** no té cap paral·lel i resulta francament enigmàtica. A més en la inscripció manquen altres fórmules pròpies del vocabulari sepulcral, com ara **arētake** o **eban** (o les seves variants).

346. Hoz 2005, pàg. 79.

347. Massó i Velaza 1995, pàg. 121.

348. Rodríguez Ramos 2001, pàg. 133-139.

349. Moncunill 2010, pàg. 110, i 2013, pàg. 505.

350. Data de l'autòpsia: 30 de novembre de 2010.

Cronologia

Del segle I aC o l'inici del segle I dC.

Interpretació

Possiblement és una inscripció de caràcter sepulcral.

Per últim cal indicar la sospita, ja expressada per Hübner, que aquesta inscripció sigui una falsificació. El mateix recel fou expressat a la primera dels anys setanta del segle XX. En canvi, segons Massó i Velaza, que també estudiaren aquest epígraf, se l'ha d'acceptar com a autèntic.³⁴⁷ En opinió de Rodríguez Ramos la inscripció no és autèntica.³⁴⁸ Moncunill considera que tant la paleografia com el text en si semblen indicar que es tracta d'una falsificació.³⁴⁹ Per la nostra part, una vegada efectuada l'autòpsia, ratifiquem l'autenticitat del suport, però expressem un gran escepticisme sobre l'autenticitat del text, sospitós de ser fals.

PEDRERA DE LA CIUTAT

48. Petit altar

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona. Núm. MNAT 338.

Bibliografia

MLH III: C18.7; Montón 1996; Panosa 1999, núm. 45.7; Panosa 2009, pàg. 176-177; Simón 2009a.

Descripció

Altar de gres de color blanquinós amb triple motllura a la base i a la part superior, i dues volutes.

22 cm d'altura; 11-12 cm d'amplada.

Troballa

Segons Pujol, l'altar fou descobert a la Pedrera de la Ciutat.

*Text*³⁵⁰

A **tors**
**
bita
B *e
bes (o **beko**)

FIGURA 167a. Dibuix del petit altar MNAT 338 amb el calc del text ibèric A (núm. 48,A).

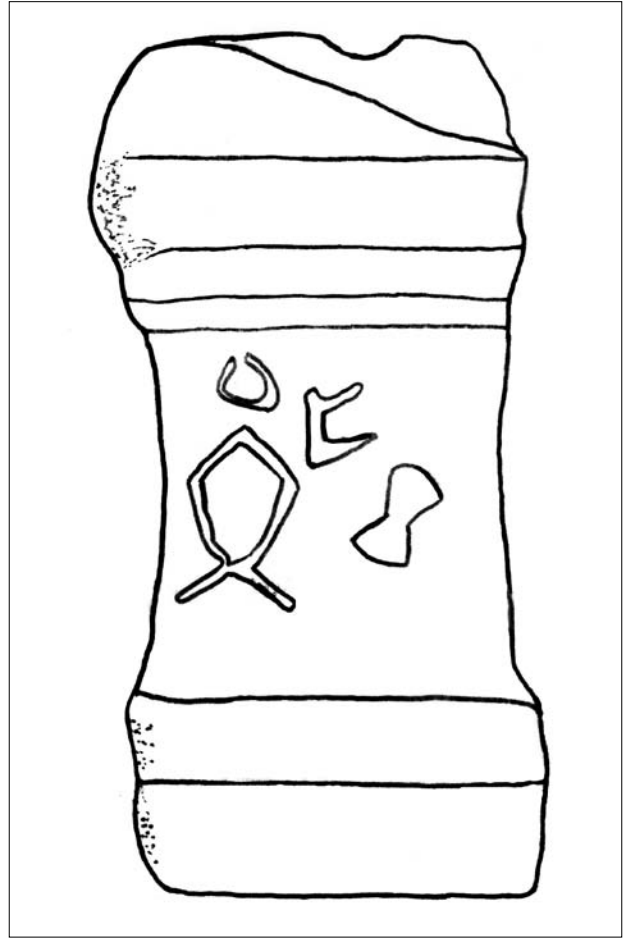

FIGURA 167b. Dibuix del petit altar MNAT 338 amb el calc del text ibèric B (núm. 48,B).

FIGURA 168a. Fotografia del petit altar MNAT 338 amb el text ibèric A (núm. 48,A).

FIGURA 168b. Fotografia del petit altar MNAT 338 amb el text ibèric B (núm. 48,B).

Comentari epigràfic

La inscripció està gravada sobre les dues cares amples amb traços profunds però força irregulars, la qual cosa dificulta el reconeixement i la interpretació del seu contingut. L'altura del camp epigràfic del text A és de 9 cm i la del text B és de 8 cm.

Untermann –que no va poder veure l'original perquè estava aparentment extraviat fins a l'any 1996– llegia a la primera línia **bankus**. Remetia al mateix text present a Lliria (ceràmica ibèrica pintada: F.13.8) i a Yátova (plom: F.20.4). Simón, que en va poder fer l'autòpsia, hi llegeix **tofs**; és a dir, amb l'altra vibrant. Nosaltres identifiquem

el tercer signe com **r**, malgrat el traç irregular, i en conseqüència llegim **tors**. Aquest segment fa pensar en una forma abreujada del possible formant antroponímic **torsin**³⁵¹, que fins i tot podria quedar completat amb els dos caràcters de la segona línia d'aquest text A; de fet, per les incisions conservades, no s'exclou que la línia pogués contenir les lletres **in**. Remetem a **torsinkeře** (C.0.3 i núm. 3 d'aquest volum) i a **Torsinno** (*T. Sall.*). Podem esmentar, a més a més, el segment **tos** d'una de les incripcions de la Torre de Minerva (vegeu el comentari corresponent en el núm. 42 d'aquest volum). El segment **tors** també podria ser una variant de l'element antroponímic **tufś**.³⁵² Aquests paral·lels ens permeten suggerir que la seqüència de la primera línia sigui un nom propi.³⁵³ Per altra part, la cadena de la tercera línia, **bita**, és enigmàtica. De totes maneres anotem les evidències següents: **bitan** (plom del Solaig: F.7.1, i plom de Llúria: F.13.2,A-4), **bitane** (ceràmica ibèrica pintada de Líria: F.13.27), **bitar** (plom de Tivissa: Benages 1990 i núm. 29 d'aquest volum), **bitar** (ploms de Yátova: F.20.1,B-I,2 i F.20.2,A-2) i **bitatol** (ceràmica àtica de Ruscino: B.8.3).

En el text B són visibles quatre caràcters, distribuïts irregularment en dues línies. El primer caràcter no s'identifica bé. El segon és amb força seguretat una **e**. La segona línia presenta un primer signe que podem identificar com un **be** i que destaca pel fet de tenir unes dimensions molt més grans que la resta del text d'aquesta cara. La seva mida s'aproxima tan sols a la del darrer signe del text A (a la tercera línia). Tot seguit hi ha un signe poc nítid que podria correspondre a una **s**, però també a un **ko**. Atesa la inseguretat en la lectura, no és possible aportar-hi paral·lels ni oferir una interpretació del contingut.

Cronologia

Indeterminada.

Interpretació

Untermann valora aquesta inscripció com a votiva. A tall d'hipòtesi, atesa la naturalesa del monument i també el context de plena romanització –que també és el propi de les làpides sepulcral examinares prèviament–, la paraula de la primera línia del text A, estant en primera posició, podria fer pensar en el nom d'una divinitat a la qual es fa el vot. No es descarta igualment que aquesta

seqüència amagui un antropònim (*Tors(in)*), que pugui ser el dedicant o bé el difunt d'una suposada dedicació sepulcral. D'altra banda, en el supòsit d'una inscripció votiva, també hi podria haver el nom de la divinitat en el text que anomenem B (on llegim **bes** a la segona línia)³⁵⁴ i el nom de la persona que fa el vot a la cara que anomenem A, potser *Tors(in)*.

NECRÒPOLIS PALEOCRISTIANA

49. Fragment d'arquitrau

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona. Núm. d'inventari P2778.

Bibliografia

CIL 3464; CIL II 4424a; Beltrán *et al.* 1927, pàg. 14, núm. 1; Batlle Huguet, 1927-1931b, pàg. 370, núm. 119; Alföldy 1975 (RIT), núm. 4, pàg. 3-4 i taula I.3; MLH III: C.18.10; Velaza i Mayer 1993, núm. 14; Panosa 1999, núm. 45.10; Díaz Ariño 2008, núm. C61; Panosa 2009, pàg. 178-179 i 200-201.

Descripció

Fragment d'arquitrau amb capitell corinti de pedra calcària de Santa Tecla. Entre el capitell i la superfície escrita s'hi observa una voluta jònica. En opinió d'Alföldy, el capitell amb les dues inscripcions pertanyia a un santuari iberoromà situat a la ciutat ubicada a la terrassa baixa.³⁵⁵

60,5 cm de llargada; 57 cm d'amplada; 45 cm d'altura.

Trobada

Va ser descobert entre 1924 i 1925 com a material reaprofitat a la necròpolis paleocristiana de Tarragona.

Text

]NEI

]ban

Comentari epigràfic

La inscripció consisteix en la part final de dues línies d'un possible *titulus sacer*, la primera de les quals està redactada en alfabet llatí i la segona en

351. Vegeu els noms personals amb aquesta base recollits per Rodríguez Ramos 2002, pàg. 271.

352. Vegeu-ne testimonis a Untermann (1990, 1, pàg. 236), i a Rodríguez Ramos (2002, pàg. 271).

353. Probablement un antropònim. Com a teònim seria la primera evidència.

354. Una al·lusió a la divinitat egípcia del mateix nom és difícil d'assumir en aquest context.

355. Alföldy 1975, pàg. 3.

FIGURA 169. Fotografia del fragment de l'arquitrau MNAT P2778 (inscripció núm. 49).

FIGURA 170. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 49.

ibèric. Els signes tenen una altura aproximada de 7,5 cm. L'inici del text de totes dues línies està mutilat. La part perduda de la inscripció devia ocupar un o més blocs que encaixaven amb aquest per l'esquerra i que fins ara no s'han localitzat. És igualment possible que aquest fragment sigui només una porció d'una peça més gran que continués tot el text.

La brevetat de les seqüències impedeix una interpretació sobre la correspondència o no del text original llatí amb l'ibèric en el sentit d'una inscripció bilingüe. El primer signe del text llatí

FIGURA 171. Calc de la inscripció núm. 49.

està danyat, però es pot reconèixer amb seguretat com una N.

Untermann compara aquesta peça amb una altra inscripció ibèrica i llatina sobre un arquitrau de Sagunt (F.11.8) on apareix la seqüència **teban** (o **tebanen**), que tradueix per *coeravit*. Val a dir que en la inscripció saguntina es pot plantejar una correspondència entre la primera línia llatina i la segona –ibèrica– pel que fa a alguns elements. La

l·latina fa referència a un individu de nom *Isidorus* que tingué cura d'alguna obra o construcció, tal com es desprèn de la forma *coerav[it]* que el segueix. La línia següent, mutilada a l'inici, esmenta un final **-itoŕ** seguit de la fórmula **tebanen**. Es podria tractar de la forma iberitzada d'*Isidorus*: **(is) itoŕ**. Si la reconstrucció és correcta, sembla d'entrada admissible la traducció de **teban** o **tebanen** com a *coeravit*, tal com apunta Untermann.³⁵⁶

En la inscripció de l'arquitrav tarragoní no es poden treure més conclusions si no es troben altres fragments del mateix element arquitectònic, però ens inclinem a pensar en una reconstrucció del text ibèric com **te[ban]** o **e[ban]** i en el sentit expressat per Untermann.

La inscripció llatina, de solc profund, segueix un estil republicà en el seu traç. El final en **-NEI** correspon, segons Díaz Ariño, a un datiu singular arcaic en *-ei*.³⁵⁷ Alföldy³⁵⁸ restitueix el final **NEI** com *[Apoli]nei* i el compara amb *Apolenei*, d'una inscripció republicana de *Pisaurum* (CIL I 368 = CIL XI 6290 -ILS³⁵⁹ 2970 = ILLRP³⁶⁰ 13).

Cronologia

D'acord amb la decoració arquitectònica, es podria datar entre el final del segle II i el començament del segle I aC.³⁶¹

Interpretació

Possible inscripció pública de dedicatòria religiosa.³⁶²

PLAÇA DE LA FONT

50. Fragment de càlat

Lloc de conservació

Ubicació desconeguda en els dipòsits del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona.

Bibliografia

López 1998; Panosa 2009, pàg. 183-184.

Descripció

Fragment de vora amb llavi exvasat d'un càlat de ceràmica ibèrica amb decoració pintada.

Troballa

Fou descobert arran d'una excavació efectuada a la plaça de la Font durant la campanya que anava de novembre de 1995 a juny de 1996. En particular, aparegué en un estrat de farciment (UE 2012) d'un abocador anterior a la construcció del circ de Tàrraco.

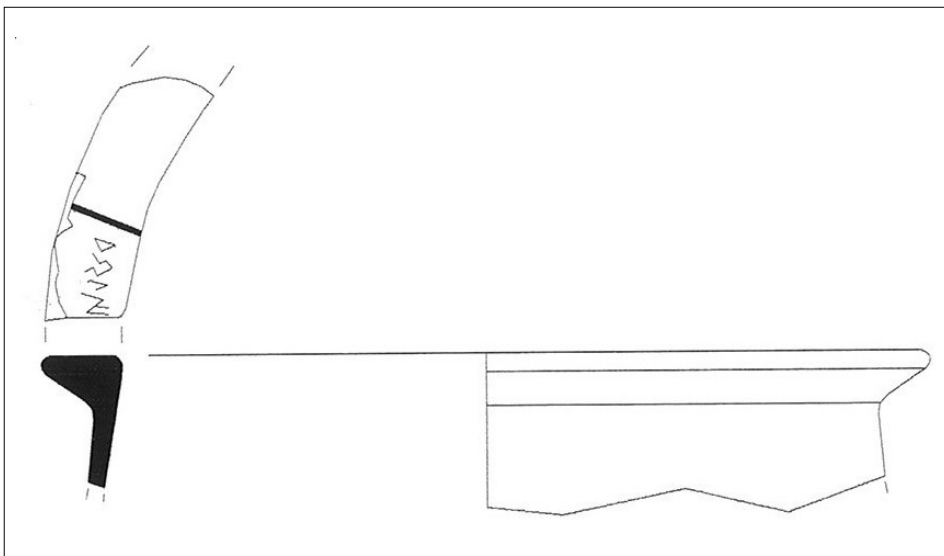

FIGURA 172. Dibuix de la vora de càlat amb la inscripció n.º 50. Autor: Jordi López Vilar.

356. Velaza (1994 i 2004) tradueix **teban** com 'fill'. Sobre la interpretació de **(t)eban(en)** vegeu també Rodríguez Ramos 2001c (pàg. 84 i en general). Aquest autor opina que la interpretació d'Untermann sobre la possible equivalència de l'ibèric **ebanen** amb el llatí *coeravit* és coherent amb els contextos epigràfics i es pot paral·lelitzar morfològicament i sintàctica amb la forma verbal ibèrica **ekiar** / **ekien**.

357. Díaz Ariño 2008, pàg. 150.

358. Alföldy 1975, pàg. 4, i 2002, pàg. 62.

359. *Inscriptiones Latinae Selectae* = Dessau 1974.

360. *Inscriptiones Latinae liberae rei publicae* = Degraffi 1972.

361. Hauschild (recollit per Alföldy 1975, pàg. 4) i Mayer 1995, pàg. 97.

362. Tal vegada d'un edifici dedicat a Apol·lo?

Text
abeli[

Comentari epigràfic

El text és incomplet per la banda dreta, però sembla que està conservat el seu inici. La lectura sembla segura atenent al dibuix proporcionat per Jordi López. Tanmateix, no té paral·lels en el repertori ibèric. Tan sols es pot esmentar la semblança amb el formant antroponímic **beleś** i el segon element (***belis**) del nom *Turtumelis* (*T. Sall.*). S'hi poden afegir les cadenes **bořbeli** (plom d'Ullastret: C.2.3,A-3) i **beligine** (plom d'El Cigarralejo: G.13.1).

Cronologia

Els materials de l'estrat d'on prové aquesta inscripció daten de l'època julioclàudia o l'inici de la flàvia. Cal suposar un altre origen de la peça i un ús anterior al moment en què passà a formar dels materials de farciment, probablement en època republicana.

Interpretació

Inscripció de propietari?

SUBURBI PORTUARI DE TÀRRACO

51. Pàtera de ceràmica campaniana B o B-oïde

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona. Núm. d'inventari: 2823-84.

Bibliografia
Moix 2014

Descripció

Pàtera incompleta de ceràmica campaniana B o B-oïde. La pasta és ataronjada i el vernís té un to negre mat. Prop del peu hi ha zones de desgast o d'absència de vernís. La peça està recomposta a partir de tres fragments.

13 cm de llargada; 12 cm d'amplada

Trobada

Aquesta inscripció i la següent es van descobrir en un excavació efectuada l'any 1999 en un abocador situat a la zona portuària de Tàrraco, a 300 m de la font dels Lleons i no lluny del turó on s'havia emplaçat l'assentament ibèric.

Text
ořti

Comentari epigràfic

La inscripció és completa i es presenta marcada amb tres signes de traços rectilinis i ben definits a la paret externa, quasi arran del peu. No hi ha dubtes sobre el sentit de la lectura i els signes s'identifiquen amb força seguretat. Es tracta d'una *oř*, una *ř* i un *ti* de la taula 2 d'Untermann (MLH III, volum 1, pàg. 246-247). S'observa molt poca separació entre el primer i el segon caràcter, mentre que el tercer està pràcticament unit al precedent, de manera que quasi comparteixen un traç.

La seqüència permet definir un element antroponímic ben conegut del qual manca el darrer

FIGURA 173. Fotografia de la pàtera campaniana amb la inscripció núm. 51. Autora: Glòria Moix.

FIGURA 174. Fotografia amb el detall de la inscripció núm. 51. Autora: Glòria Moix.

signe. La forma íntegra seria **órtin**. Així doncs, som davant de la menció d'un nom de persona en què s'indica només el primer formant i encara així abreujat. Aquest tipus d'inscripcions és freqüent en el repertori ibèric, especialment en suports campanians. L'element **órtin** està ben documentat en noms ibèrics bimembres tant en primera com en segona posició; per exemple: **órtinseiki** (estela de Santa Perpètua de Mogoda: C.10.1), **órtintuúbar** (càlat ibèric pintat d'Alloza: E.4.1), **alosórtin** (gerreta de ceràmica grisa d'Ensérune: B.1.254) o **nerseórtin** (plom de procedència desconeguda, núm. 1 d'aquest volum).

Cronologia

El conjunt de materials associats permet datar el suport dins de la franja compresa entre el 100 i el 50 aC.

Interpretació

Inscripció de propietari amb el nom abreujat.

52. Fragment de ceràmica campaniana

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona.

Bibliografia

Moix 2014

Descripció

Fragment informe d'una possible pàtera de ceràmica campaniana B o B-oïde. Té la pasta ataronjada amb to vermellós. El vernís és negre mat amb amb diverses marques de desgast.

4 cm de llargada; 4 cm d'amplada.

Troballa

La procedència és la mateixa que la inscripció anterior.

Text

bi[

Comentari epigràfic

En el fragment és visible un sol signe que s'identifica sense problemes com un *bi1* de la taula 2 d'Untermann (MLH III, volum 1, pàg. 246-247). Atesa la seva posició adjacent a la línia de trencament, no és possible saber quants signes més el seguïen ni quins eren.

Ens inclinem a pensar que no era una marca aïllada de tipus comercial, ja que les més habituals són X i H i solen estar incises dins l'anell extern del peu. Aquest no és el cas aquí. L'altra alternativa és que es tracti de l'inici d'un nom propi. Si tenim en compte el repertori antroponímic ibèric, trobem diversos elements que comencen per **bi-**. Els més freqüents són **bilos** i **biur**, sobretot en primera posició de designacions bimembres. Altres elements possibles són **bikir**, **bin** i **bir**. L'espai que separa el signe de la fractura no deixa veure cap marca d'inici d'un segon signe. Potser cal pensar en una segona lletra de traçat diagonal per l'esquerra (u?, l?) que coincidiria o seria molt propera a aquesta línia de fractura. En tot cas, aquesta possibilitat no es pot demostrar a manca del fragment adjacent.

Cronologia

Com en el cas anterior, el conjunt de materials associats permet datar aquest fragment dins de la franja compresa entre el 100 i el 50 aC.

Interpretació

La mutilació del text no permet extraure una interpretació segura, però si el signe conservat tenia continuïtat en una cadena (abreujada o no) de contingut onomàstic, es podria tractar d'una inscripció de propietari.

FIGURA 175. Fotografia del fragment de ceràmica campaniana amb la inscripció núm. 52. Autora: Glòria Moix.

ÀREA DE LA COLÒNIA DE TÀRRACO

53. Fragment de ceràmica campaniana

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona.

Bibliografia

Macias 1997; Díaz 2012, pàg. 320 seg.; Moncu-nill 2013, pàg. 508 i fig. 12.

Descripció

Fragment base de pàtera de ceràmica campaniana B de Cales, forma Lamboglia 5.

Troballa

Aquesta inscripció i altres peces amb marca monogramàtica van sortir a la llum arran de les excavacions dirigides per Josep M. Macias durant els anys 1995 i 1996 en una superfície de 1360 m² situada en el número 32 del carrer Gasòmetre. Els treballs permeteren documentar el límit meridional del fòrum de la colònia d'època altimperial, definit per una bateria de *tabernae* a la base del criptopòrtic. Les restes més antigues de la zona corresponen al període tardorepublicà, en què es van dur a terme els primers treballs de regularització i urbanització del sector a partir de mitjan segle II aC i al llarg de tres fases. La inscripció data de la tercera fase, que correspon al segon quart del segle I aC. S'hi va colgar intencionadament i puntualment, amb diversos abocaments, la gran claveguera que havia estat construïda en el segle II aC.

Text

bai [?]

Comentari epigràfic

Els dos signes visibles estan incisos a la cara externa de la base seguint la línia del cercle del

peu. Es reconeixen bé com un *ba* i una *il* de la taula 2 d'Untermann (MLH III, volum 1, pàg. 246-247). Tenint en compte que hi ha un trencament després de la *i*, no es pot assegurar que si hi havia més caràcters. Podria ser una forma nominal abreujada, com també s'ha documentat en dues ceràmiques campanianes sota la base (Sant Miquel de Sorba: D.4.1; Azaila: E.1.64) i en una fusiola (Azaila: 441).

És molt possible que es tracti de l'element antroponímic **baise**, que en segona posició de noms bimembres adopta la forma **baiser**.

Dins del mateix conjunt van aparèixer també quatre ceràmiques campanianes amb un esgrafiat d'un sol signe:

Base de bol o copa de campaniana A amb el signe **ti** a la paret externa prop del peu (Díaz 2012, pàg. 331, fig. 2).

Base de pàtera de campaniana B de Cales, forma Lamboglia ,5 amb el signe **ta** a la cara externa del peu (Díaz 2012, pàg. 332, fig. 2).

Copa de campaniana B de Cales, forma Lamboglia 1, amb el signe **bi** en el fons extern (Díaz 2012, pàg. 333, fig. 1).

Fragment de píxide de campaniana B de Cales, forma Lamboglia 3 amb el signe **ta** (Díaz 2012, pàg. 333, fig. 1 i 12).

Cronologia

D'acord amb la categoria ceràmica i el context global de materials d'aquesta fase, es pot datar en el segon quart del segle I aC.

Interpretació

Molt probablement inscripció de propietari.

54. Fragment de ceràmica campaniana

Lloc de conservació

Magatzem del Museu Nacional d'Arqueologia de Tarragona.

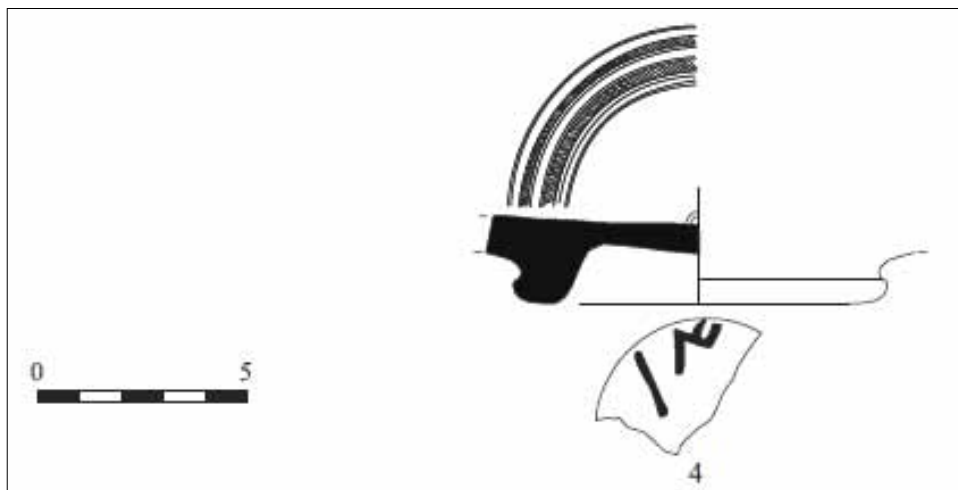

FIGURA 176. Dibuix de la base de pàtera campaniana amb la inscripció núm. 53. Font: Díaz 2012, pàg. 332, fig. 4.

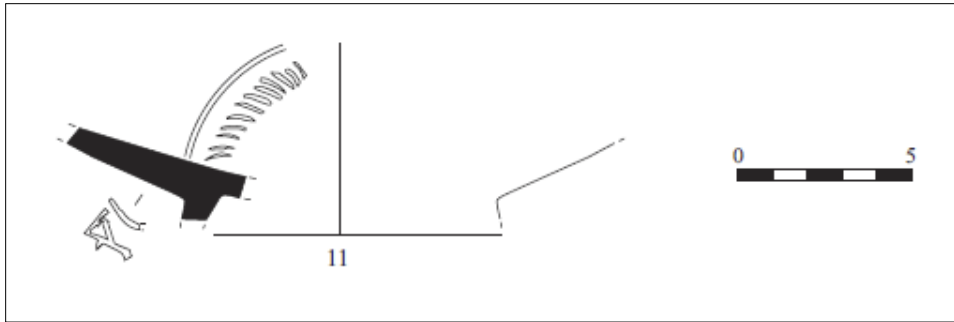

FIGURA 177. Dibuix de la base de pàtera campaniana amb la inscripció núm. 54. Font: Díaz 2012, pàg. 293, fig. 11.

Bibliografia

Díaz i Otiña 2003; Díaz 2012, pàg. 284-289; Moncunill 2013, pàg. 508 i fig. 13.

Descripció

Fragment base de pàtera de ceràmica campaniana A tardana, forma Lamboglia 5, amb decoració de cercles incisos emmarcant una orla d'estries en el fons intern.

Troballa

Aquesta inscripció prové d'una intervenció d'urgència dirigida l'any 2000 per Moisés Díaz i Montserrat García (Codex) al carrer de la Unió núm. 14. L'àrea intervinguda, on s'havia d'edificar un bloc d'habitatges, tenia una superfície de 190 m². La peça es va localitzar en una sitja sobre la qual s'havien construït unes estructures domèstiques altimperials. Aquesta sitja estava amortitzada i seccionada ja des d'època antiga. El seu farciment contenia sorra i gran quantitat de material ceràmic, especialment l'estrat UE95.

Text

aba?

Comentari epigràfic

La inscripció està gravada a la cara externa del fragment, en el punt on arrenca la paret. La fractura de la peça fa que la inscripció quedi incompleta. Es defineixen una *a1* i un *ba1* de la taula 2 d'Untermann (MLH III, volum 1, pàg. 246-247). S'hi pot llegir **aba**], que podríem reconstruir com **aba**(r), un element antroponímic ben testimoni- at que apareix sobretot en primera posició en els noms bímembres. La seqüència aïllada **aba** també té paral·lels, per exemple a Azaila (ceràmica ibèrica: E.1.2; ceràmica campaniana: E.1.19, i pondus: E.1.352).

Cronologia

D'acord amb el context de materials, es pot datar en els primers decennis del segle I aC.

Interpretació

Possiblement inscripció de propietari.

PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

55. Pondus

Lloc de conservació

Real Academia de la Historia, Madrid.

Bibliografia

Húbner 1893, pàg. 147, núm. XIII d1; Almagro-Gorbea, 2003, núm. 63; Moncunill 2013, pàg. 504.

Descripció

Pondus de terracuita de pasta ataronjada. Té forma trapezoïdal i secció quadrangular. Una de les arestes verticals està parcialment escantonada i una de les arestes de la cara superior està també escantonada i sensiblement desgastada.

FIGURA 178. Fotografia del pes de teler amb la inscripció núm. 55. Font: Almagro 2003, núm. 62.

FIGURA 179. Fotografia del pes de teler amb la inscripció núm. 55. Font: Almagro 2003, núm. 62.

8,7 cm d'altura conservada; base de 5,5 x 3 cm; cara superior de 6 x 4,1 cm; 3-4,5 cm de gruix i 327,5 gr.

Troballa

El lloc de procedència que comunica Hübner és tan sols Tarragona. També indica que Hernández Sanahuja va vendre aquest objecte a la Real Academia de la Historia. Aquest fet, entre d'altres, va suscitar desconfiança sobre la seva autenticitat.

Text

lorka

Comentari epigràfic

La inscripció, practicada abans de la cuïta de la peça, constava originàriament de dues línies, però només es perceben sense problemes els quatre caràcters de la segona, amb una altura que oscil·la entre els 6 i els 10 mm: una *ll*, una *ol*, una *rl* i un *ka* de la taula 2 d'Untermann (MLH III, volum 1, pàg. 246-247). Es perceben traces de signes a la línia superior, potser quatre també, però són pràcticament impossibles de determinar. Almagro-Gorbea s'inclina per llegir-hi *ina[bar]??*. Per la nostra part no excloem un inici *na-*,³⁶³ encara que no és del tot segur.

Pel que fa a la segona línia,³⁶⁴ coincidim amb la lectura d'Almagro-Gorbea. Hi definim l'element antroponímic **lor** (potser variant d'**olor**) seguit del

sufix **-ka**.³⁶⁵ El citat element compta amb paral·lels, per exemple, en els noms **olortikirs** (estela de Sagunt: F.11.10) i **aibelor** (plat d'Abengibre: G.16.1). Les dues línies podrien completar una designació antroponímica bimembre.

Cronologia

Segles II-I aC.

Interpretació

Si se'n confirma l'autenticitat, possiblement inscripció de fabricant o dedicatòria.

56. Llosa de marbre

Lloc de conservació

Hübner la va veure al Museu de Tarragona entre 1881 i 1886, però actualment està perduda.

Bibliografia

MLI: núm. 146 i fig. X; Siles 1985, núm. 943; MLH III: C.18.8; Silgo 1994, pàg. 164; Rodríguez Ramos 1995, pàg. 123-125; Panosa 1999, núm. 45.8; Almagro-Gorbea 2003, núm. 94; Panosa 2009, pàg. 177; Simón 2009b.

Descripció

Llosa de marbre definida per Hübner com *tabella marmorea*. Per referències d'autors del final del segle XIX i el començament del XX recollides per Simón, es tractava d'un suport de marbre "de colors", o "jaspeat", o "del país". Estava fragmentat pel costat dret i per la banda l'inferior.³⁶⁶

Troballa

La llosa fou localitzada l'any 1850 en terrenys de J. Fernández de Velasco.³⁶⁷

Text

enubili

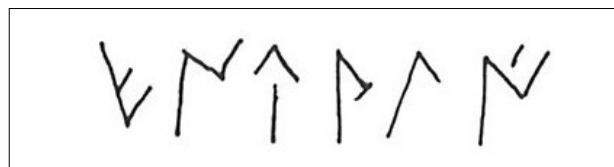

FIGURA 180. Calc de la inscripció núm. 56. Font: Untermann 1990, pàg. 123.

363. Que ens podria remetre al formant **nalbe**.

364. Que Hübner va llegir de forma invertida.

365. Moncunill (2013, pàg. 504) proposa restituir-hi **tolor** o **olor** seguit del sufix **-ka**.

366. Simón 2009, pàg. 55. Segons aquest autor, el material podria ser jaspi de la Cinta, que es va començar a explotar al principi de l'època làvia.

367. Segons Gibert 1909, pàg. 244.

Comentari epigràfic

No es disposa d'informació detallada sobre el text d'aquest exemplar, tret de l'altura de les lletres, que segons Hübner era de 7 cm. De fet, aquest mateix estudiós ja expressava els seus dubtes sobre l'autenticitat de la peça. Més recentment ho han fet també Almagro-Gorbea³⁶⁸ i Simón,³⁶⁹ que suggereixen que aquest exemplar es podria inscriure en el conjunt de falsificacions que es van produir durant el segle XIX.

Pel que fa al text, Untermann relaciona el final **-bili** amb el formant antroponímic **bilos**, i també estableix una connexió entre **enubili** i **enu[bi]lu** (plom d'Orlell: F.9.5,6-7). Per a aquest final **-bili**, Siles proposa una comparació amb *Aenibeli* (Xàtiva: CIL II 3621). Aquest autor també admet com a lectura possible **enuali** i remet a Tovar.³⁷⁰ Rodríguez Ramos llegeix així mateix **enuali**. Ell opina que és un text votiu i proposa identificar-ne el contingut amb el nom del déu guerrer grec *Enualios*,³⁷¹ un antic déu menor testimoniats ja en època micènica que en canvi no va tenir un culte gaire estès en l'àmbit hel·lènic posterior. D'altra banda, a més del fet que no hi ha proves d'aquest culte dins de la geografia ibèrica, s'ha de posar en relleu que, en la inscripció de Tarragona, aquest nom grec estaria escrit en signari ibèric i flexionat segons la declinació llatina, la qual cosa és més aviat insòlita. En conseqüència, tot advoca a favor de la idea d'una falsificació.

Cronologia

Indeterminada.

Interpretació

La funció de l'epígraf és indeterminada. També s'ignora l'ús de la llosa. Per últim, s'ha de remarcar que qualsevol conclusió serà inconsistent si no és possible efectuar l'autòpsia de la peça per comprovar si la inscripció és autèntica o falsa i per analitzar altres detalls del suport. Ara bé, la peça està desapareguda.

En definitiva, ens semblen sòlids els arguments de Simón sobre la possibilitat d'un fals en aquest cas:³⁷² haver-se descobert en la propietat d'una persona (Fernández de Velasco) implicada en al-

tres falsificacions (en particular, egípcies), l'absència de testimonis d'epigrafia paleohispànica en aquest tipus de material lapidi i la presència d'un text que no disposa de paral·lels exactes en l'epigrafia ibèrica.

57. Atuell amfòric*Lloc de conservació*

La peça fou comprada a Tarragona, però se n'ignora la ubicació actual.

Bibliografia

Batlle Huguet 1943, pàg. 54-55; Gómez Moreno 1949, núm. 28; Maluquer de Motes 1968, núm. 106; Siles 1985, núm. 1117; MLH III: C.18.9; Silgo 1994, pàg. 197; Panosa 1999, núm. 45.9; Panosa 2009, pàg. 177-178.

Descripció

Es tracta d'una forma ceràmica curiosa composta per dues petites àmfores unides mitjançant una nansa comuna. Se'n té notícia per un article de Batlle Huguet.³⁷³

26 cm d'altura conservada; 8,5 cm de diàmetre de cada boca.

FIGURA 181. Fotografia de l'atuell amfòric (núm. 57). Font: Batlle Huguet 1943, pàg. 53, làm. I, 2.

368. Almagro-Gorbea 2003, pàg. 321-322.

369. Simón 2009, pàg. 52-55.

370. Siles 1985, núm. 943, i Tovar 1951, pàg. 308.

371. Rodríguez Ramos 1995, pàg. 123-125. Potser més distant quedaria la relació amb el déu Endovèlic, que compta amb diversos testimonis epigràfics a l'occident peninsular, i tal vegada també amb un santuari lusità a São Miguel da Motta (Portugal); vegeu Schattner *et al.* 2005, pàg. 893-908. Hübner (1893, pàg. 146) també suggeria que el text de l'epígraf de Tarragona continguéss un nom de divinitat i hi establís una relació amb el déu lusità Endovèlic i el déu grec *Enualios*.

372. Simón 2009b, pàg. 59.

373. Batlle Huguet 1943.

FIGURA 182. Calc de la inscripció núm. 57.
Font: Batlle Huguet 1943, pàg. 54, làm. II.

Troballa

Indeterminada.

Text

letaonm̄i

Comentari epigràfic

En el dibuix de Batlle Huguet, el text apareix incís amb traços llargs i clars prop de la vora d'una de les dues boques del recipient. Es llegeix amb el suport col·locat de cap per avall i és complet.

La seqüència no té paral·lels exactes en ibèric. Es podria confrontar amb **letar** de la cadena **isáletar** (ceràmica pintada de Los Villares: F.17.6), que permetria diferenciar una possible arrel **let-** seguida del sufix **-ar**, que sol acompanyar noms personals. També s'hi pot afegir **beteleto** (ceràmica campaniana d'Ensérune: B.1.233). En monedes de bronze de **biúrbi** (A.2) hi ha la llegenda, en grec, ΛΟΓΓΟΣΤΑΛΗΤΩΝ, on s'observa la terminació *lētōn*. Aquest final s'ha d'interpretar, segons Untermann, com la desinència de genitiu plural de *Longostalētes*, un ètnic construït amb un element onomàstic gal o ligur.³⁷⁴ Siles opina que la seqüència **letaon** conté un nom personal. I Tovar i Albertos relacionen aquest text amb el nom de persona celtibèric *Letondus*.³⁷⁵ Silgo també hi aporta com a possible paral·lel el nom medieval *Leto*.³⁷⁶ Per la seva banda, Untermann ressalta la presència de la partícula **-m̄i** al final del text, la qual cosa permet deduir que la seqüència prèvia sigui, efectivament, un nom personal.

D'acord amb els comentaris exposats, la seqüència **letaon** del recipient de Tarragona podria ser, doncs, una forma iberitzada d'un nom de tipus cèltic (gal, celtibèric...) o potser ligur. Tanmateix, les circumstàncies particulars que envolten la

peça (estranya forma del suport, objecte comprat i desaparegut i contingut del text aliè a la llengua ibèrica) fan pensar en una possible falsificació.

Cronologia

Indeterminada.

Interpretació

El sufix **-m̄i** podria fer pensar en una inscripció de propietari, però la manca de garanties sobre l'autenticitat de la peça i la seva inscripció impedeixen una interpretació en aquest sentit.

II.8. Terra Alta

II.8.1. Batea

COLL DEL MORO DEL BORRASQUER

Aquest jaciment també rep el nom de Tossal del Moro de Batea. És situat en el límit dels termes municipals de Batea i Gandesa, a 6 km del jaciment del mateix nom situat en aquesta segona població.

El coneixement del jaciment es deu a prospeccions que han permès definir-hi una activitat important durant el segle III aC,³⁷⁷ si bé la seva ocupació està documentada ja des del començament del segle V aC com a mínim.

Es tracta d'un assentament de dimensions discretes que compta, però, amb un sistema defensiu dotat de torres de defensa de planta curvilínia ovalada comparables a les del Puig de la Nau de Benicarló, Coll del Moro de Gandesa i Sant Antoni de Calaceit, entre d'altres.³⁷⁸

La publicació d'Arteaga i altres conté una descripció detallada de la morfologia del jaciment i dels materials arqueològics que ha lliurat.

374. Untermann 1975,1, pàg. 160, g.

375. Tovar 1950, pàg. 69-70, i 1951, pàg. 312; Albertos 1966, pàg. 131.

376. Silgo 1994, pàg. 197, que remet a 912, San Millán.

377. Gorgues *et al.* 2003, pàg. 247.

378. Moret 2009, pàg. 270.

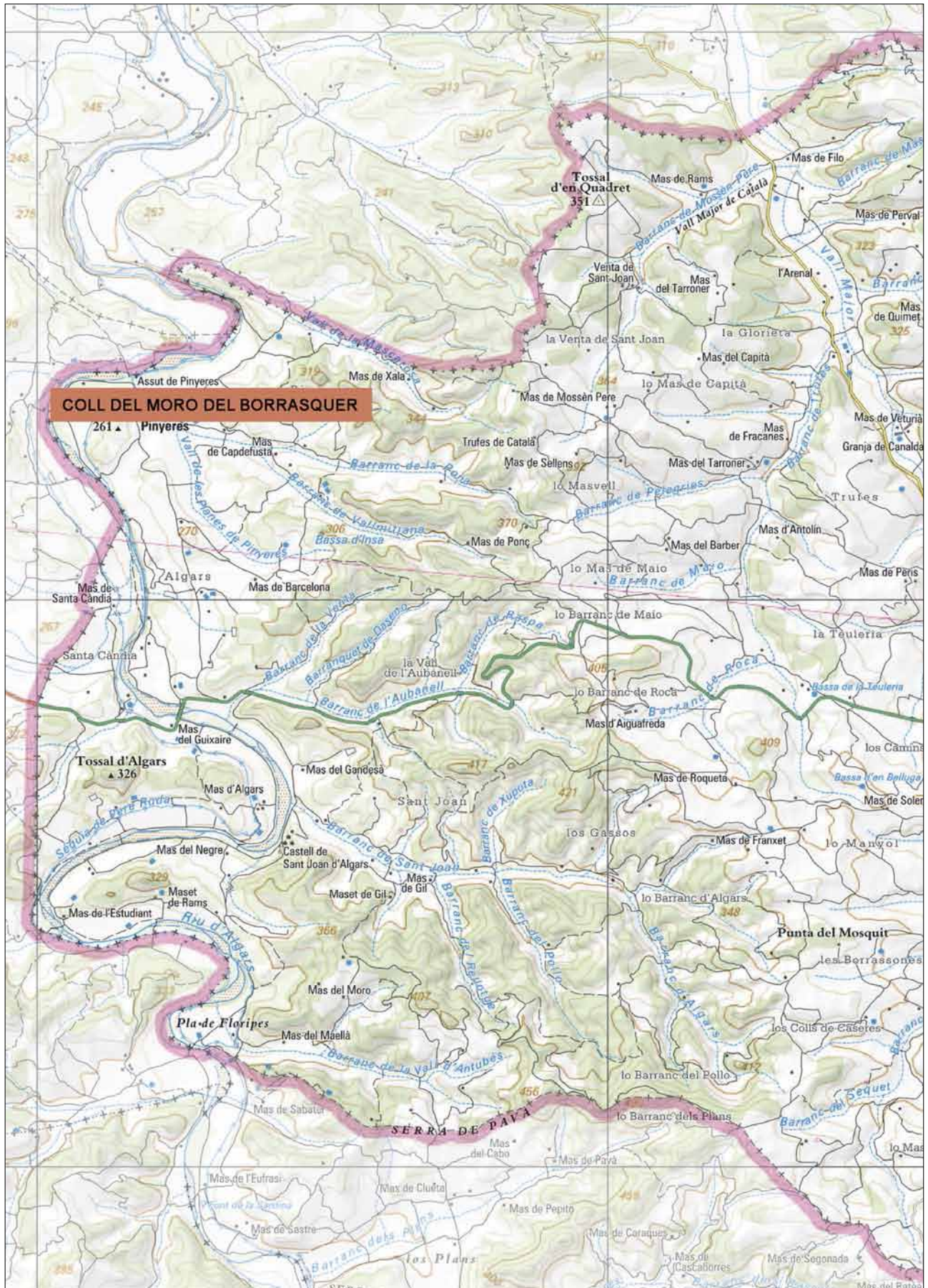

FIGURA 183. Mapa del municipi de Batea amb la situació del jaciment de Coll del Moro del Borraser o Tossal del Moro. Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya, núm. 127.

Bibliografia sobre el jaciment

Maluquer de Motes 1962, Arteaga *et al.* 1990, D. Bea *et al.* 1996, Gorgues *et al.* 2003, Moret 2009.

58. Pàtera de campaniana A*Lloc de conservació*

Dipòsit d'excavacions del Taller d'Arqueologia i Prehistòria d'Alcanyís.

Bibliografia

Gorgues *et al.* 2003, pàg. 246, fig. 5, i 247; Faria 2004, pàg. 183-184; Moncunill 2007, pàg. 235; Moncunill 2010, pàg. 97.

Descripció

Base d'un plat de ceràmica campaniana A tardana, forma Lamboglia 6 o 36. Manca la decoració de palmetes. El vernís és poc adherent i s'observen traces de dits.³⁷⁹

4 cm de diàmetre de l'anell del peu.

Troballa

La peça aparegué en el mes de maig de 2001 amb ocasió d'una prospecció en superfície dirigida per Pierre Moret i Alexis Gorgues en un sector del jaciment alterat per excavacions clandestines. En particular, reposava de manera aïllada sobre un mur de contenció.

*Text***leibiur***Comentari epigràfic*

La inscripció, íntegra i efectuada *post cocturam*, empra el signari nord-oriental. Es tracta de sis signes incisos sobre la superfície externa de la base que segueixen de prop l'anell del peu; ocupen tres quartes parts del seu cercle. El *ductus* és dextors, tal com indica la disposició del tercer signe (**i**). Gorgues i altres llegeixen **leibiur**; també Faria³⁸⁰ i Moncunill.³⁸¹ Tanmateix, el darrer signe sembla que correspon a una *r5* o una *r6*.

És possible identificar-hi dos formants antroponímics ben coneguts, combinats aquí en un compost bimembre: **lei(s)**³⁸² i **biur**, (possible variant de **biur**). Ambdós compten amb paral·lels en l'epigrafia ibèrica, especialment nombrosos pel que fa al segon, que és més freqüent en primera posició.

379. Gorgues *et al.* 2003, pàg. 247.

380. Faria 2004, pàg. 183-184.

381. Moncunill 2007, pàg. 235, i 2010, pàg. 97.

382. Sobre la caiguda de la sibilant en el primer formant, Moncunill (2010, pàg. 97) remet a B.23.19 (inscripció rupestre d'Oceja).

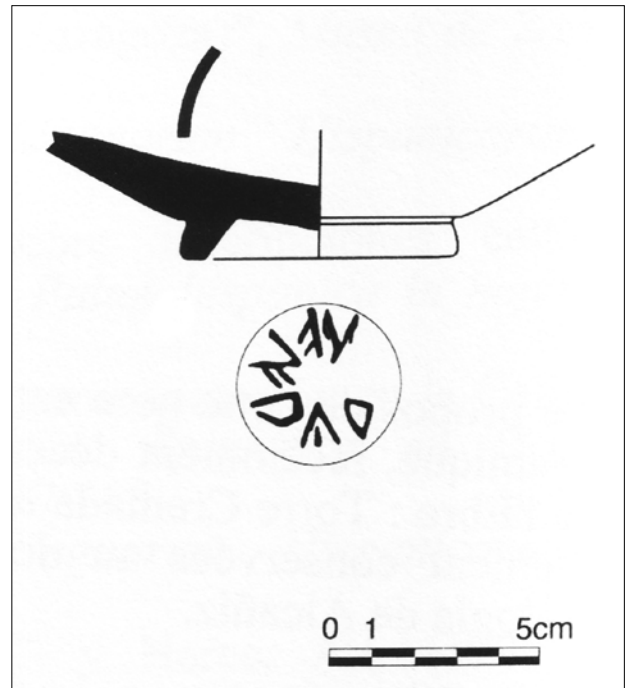

FIGURA 184. Dibuix del suport de la inscripció núm. 58. Font: Gorgues *et al.* 2003, pàg. 246, fig. 5.

FIGURA 185. Calc de la inscripció núm. 58. Font: Gorgues *et al.* 2003, pàg. 246, fig. 6.

Respecte al primer formant, amb la forma reduïda **lei** comptem amb alguns testimonis: a la Cerdanya com a text aïllat (Oceja 10, Roche Gasiot 10-11: Campmajo i Untermann 1991, núm. 14), a la Serreta d'Alcoi seguit d'un signe numeral (plom G.1.2,3, en alfabet grec) i a Campello en la

seqüència **leitir** (ceràmica àtica: G.9.5, en alfabet grec). Com a element antroponímic amb la forma **leis**, és present sobretot al jaciment de Pech Maho i en alguns jaciments del País Valencià, entre altres llocs: **leis** (ceràmica àtica del Puig d'Alcoi: G.2.1, en alfabet grec), **leisir** (plom de Pech Maho: B.7.34,6), **leisirenmi** (plom de Pech Maho B.7.38,B), **leisirni** (plom de Pech Maho: B.7.36,A-14), **leiskar** (plom de Yátova: F.20.3), **leiske*** (estela de Sagunt: F.11.2), **leistiker** (plom de Pech Maho: B.7.35,12) i **leistikerarmi** (àmfora de Pech Maho: B.7.17). En segona posició, el trobem amb la forma simple, **lei**, a **okaleiri** (Oceja 11, Carrière de la Cabanette, Roche 1/4: Campmajo i Untermann 1991, núm. 15). Amb la forma amb prefix morfològic **ti-**, el veiem a: **alurtileis** o **biurtileis** (òstracon de Pontós: C.3.1) i **kulestileis** (ceràmica campaniana de Benidorm: G.8.1).

L'element **biur** es troba en segona posició en els exemples següents: **balkebiur** i **sosinbiur** a Castelló (plom F.6.1), *Istamiuris* (***istanbiur**) a *Castu-*

lo (EE.9.329)³⁸³ i **tušbiur** a Empúries (ceràmica àtica C.1.12). Per altra part, testimonis de **biur** en primera posició els tenim a: **biurboneš** (plom d'Ullastret: C.2.3,A-6), **biurtibaš** (plom d'Ullastret: C.2.4,8), **biurbedin** (ceràmica àtica d'Ullastret: C.2.17), **biurbe[** (ceràmica pintada de Los Villaricos: F.16.1), **biurtar** (ceràmica àtica d'Ensérune: B.1.3), **biuriltir** (plom de Moixent: G.7.2), **biu(r)nius** (monedes de Sagunt: A.33), **biu(r)nius** (ceràmica ibèrica de Giribaile: H.11.1), **biurtan** (àmfora d'Ensérune: B.1.322, i àmfora d'Azaila: E.1.322), **biur** i **biurtetel** (pondus de marbre d'Azaila: E.1.375 i E.1.376), **biurtiki** (plom d'Orlell: F.9.3) i *Biurno* (*T. Sall.*).

Cronologia

Els editors de la inscripció la daten entre el 125 i el 50 aC.

Interpretació

S'admet, doncs, una interpretació de **lei(s)biur** com una indicació del propietari de la pàtera.

383. *Ephemeris Epigraphica Corporis Inscriptionum Latinarum Supplementum*, Berlín, 1872-1913.

III. INTERPRETACIÓ DEL CONJUNT D'INSCRIPCIONS

Tot seguit, i d'acord amb la pauta ja abordada en un treball anterior (Panosa 1999), s'exposen ara els resultats derivats de l'explotació de dades aplicada a cadascuna de les inscripcions. Aquests resultats permeten definir la visió de conjunt del territori respecte al seu patrimoni epigràfic en llengua ibèrica pel que fa a la distribució geogràfica, la tipologia dels suports, els contextos d'ús i la funcionalitat.

Distribució geogràfica

El total d'inscripcions recollides en aquest volum és 58. Aquesta xifra és similar a la que s'ha registrat a les comarques de Lleida, que arriba a 61 inscripcions en el moment d'inici de la redacció del llibre. A les comarques de Girona se n'han registrat 134, mentre que a les de Barcelona se n'han anotat 181, quantitat que representa la proporció més gran. El nombre aproximat d'inscripcions ibèriques compilades a Catalunya fins a l'edició d'aquest llibre és, doncs, de 434 exemplars.

Les inscripcions ibèriques de les comarques tarragonines estan distribuïdes en 14 municipis i aproximadament 24 jaciments arqueològics, situats uns en terres cessenanes i altres en terres ilercavones. Cal tenir en compte que la procedència

d'algunes peces és encara a dia d'avui incerta, per la qual cosa el nombre de jaciments que es consignava aquí no és definitiu.

La distribució dels documents s'observa en el mapa següent, que recull els llocs de procedència i la divisòria teòrica entre cessenans i ilercavons.

En la taula que hi ha a continuació s'indiquen les comarques de procedència i les inscripcions corresponents, anotades amb els números amb què s'identifiquen dins del corpus.

Comarca	Inscripció núm.
Desconegut	1-3
Alt Camp	4-7
Baix Camp	8-12
Baix Penedès	13
Montsià	13-18
Priorat	19-21
Ribera d'Ebre	22-40
Tarragonès	41-57
Terra Alta	58

FIGURA 187. Taula de procedència de les inscripcions ibèriques d'aquest volum.

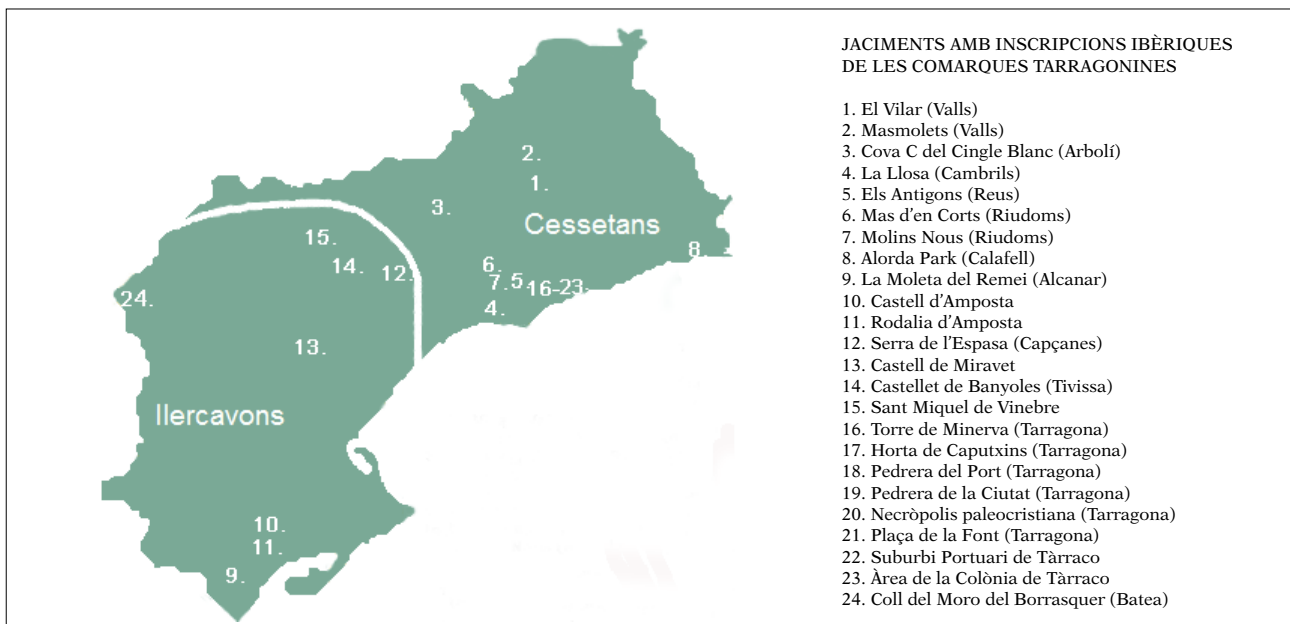

FIGURA 186. Mapa dels jaciments arqueològics de les comarques de Tarragona amb troballes d'inscripcions ibèriques.

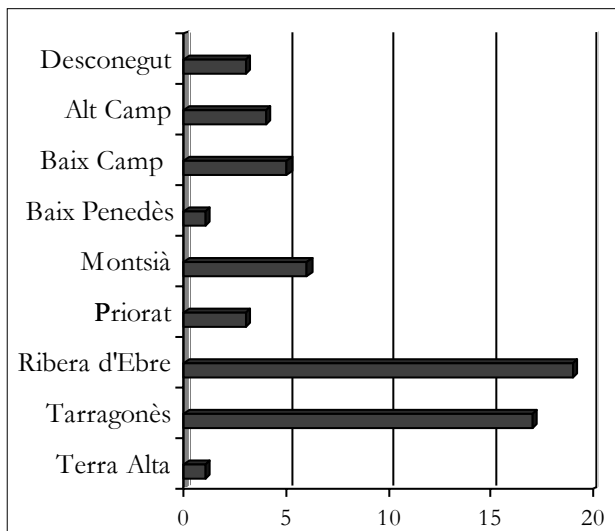

FIGURA 188. Gràfic amb el nombre d'inscripcions ibèriques per comarques.

Per últim, el gràfic reflecteix les quantitats per zones.

La comarca de la Ribera d'Ebre és la més representada, amb 19 inscripcions. És alhora, juntament amb el Vilar (Valls, Alt Camp), la que presenta els assentaments més significatius del territori estudiat: Tivissa, Vinebre i Miravet, que corresponien a la geografia de la Ilercavònia. Es tracta de jaciments amb una clara posició estratègica, els dos darrers amb un control directe del trànsit fluvial de l'Ebre. Dels nuclis esmentats es destaca el de Tivissa, tal com es desprèn de l'extensió de la seva superfície, de la complexitat de les seves estructures urbanes i arquitectòniques, i de la importància dels materials arqueològics recuperats. La troballa de diverses làmines de plom escrites –als quals potser s'hi podrien afegir alguns o tots els ploms de procedència desconeguda núm. 1-3–, a més dels tresors de monedes i elements de plata, parla a favor de la interpretació d'aquest assentament com un dels principals centres ibèrics dels ilercavons. Els elements esmentats fan pensar en un rol jeràrquic rellevant d'aquest assentament i, per tant, en l'existència d'un aparell de gestió organitzativa i econòmica en què l'escriptura havia de ser un instrument imprescindible per a l'administració.

El Tarragonès, i més concretament la ciutat Tarragona, és la zona que ha aportat més inscripcions després de la ja comentada comarca de la Ribera d'Ebre. Els 17 exemplars provenen de l'àrea urbana de Tàrraco i denoten una cronologia clarament republicana. S'emmarquen, així, en un context de població mixta dins d'una àrea de tipus urbà i netament romà. Una de les incògnites que persisteixen es refereix a la presència o no d'epigrafia ibèrica (contemporània o anterior) al sector ocupat per l'assentament indígena de la part baixa

de la ciutat. Una altra incògnita té a veure amb el desconeixement de la presència o no d'un altre assentament ibèric a la part alta de la ciutat abans de la instal·lació urbana de Tàrraco. Un tercer interrogant apunta vers la dualitat aparent derivada dels topònims monetaris **kese** i **tařakon** (de les dracmes amb llegenda **tařakonšalir**). D'una banda, deixa oberta la possibilitat que **tařakon** fos un topònim ibèric i al mateix temps la base de la denominació llatina *Tarraco*. D'altra banda, planteja la qüestió sobre l'assignació dels dos topònims esmentats a dos nuclis de població indígena diferents, el segon dels quals podia haver estat absorbit per la realitat toponímica i topogràfica de *Tarraco*. Per últim, resta la incògnita sobre la ubicació real de la capital cessenana.

Respecte a la quantitat d'inscripcions, les dues comarques anteriors van seguides del Montsià, amb 6 exemplars. Provenen de dos jaciments ilercavons: la Moleta del Remei (Alcanar) i Amposta. El primer (possiblement un nucli de segon ordre) té una òptima visibilitat sobre les terres de la plana que s'estén des de la desembocadura de l'Ebre fins a la serra d'Irta i el segon és a tocar del riu Ebre, per la qual cosa devia tenir un paper destacat en el control del trànsit fluvial al curs baix del riu. De la Moleta és important la troballa del fragment de plom, però de moment queda com un fet aïllat en l'assentament, del qual es coneixen poques inscripcions, malgrat les nombroses campanyes d'excavació que s'hi han dut a terme.

A la resta de les comarques tarragonines, els jaciments ibèrics amb testimoni de l'ús de l'escriptura ibèrica han lliurat només entre 1 i 5 exemplars. Un cas sorprenent és el de Calafell, que ha estat àmpliament excavat i tan sols ha aportat un document.

Tipus de suport

Els epígrafs més remarcables, que d'altra banda són els que ens han lliurat els textos més llargs, són la fusaiola del jaciment del Vilar i les set làmines de plom. Del jaciment del Vilar prové també una inscripció en ceràmica àtica datada en el segle iv aC, el document més antic de la demarcació tarragonina. Convé observar que la gran extensió d'aquest assentament i la quantitat considerable de materials arqueològics que se n'han extret, fan possible deduir un paper transcendent d'aquest indret en el territori cessenà de l'interior. Però, malauradament, el seu estudi és complex per la superposició del nucli urbà actual –que dificulta la recerca arqueològica– i per l'acció continuada d'espolis que ha sofert durant el segle xx, la qual cosa només ens permet obtenir una visió mutilada de la realitat del jaciment.

Pel que fa a les làmines de plom, tres es van descobrir amb seguretat al Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre) i una altra a la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià). Les tres restants provenen d'un indret desconegut.³⁸⁴ També les han donat a conèixer col·leccionistes particulars, com en el cas de dues de les inscripcions que s'atribu-

eixen a Tivissa. Dues d'aquestes inscripcions d'origen indeterminat (les que porten els números 1 i 2 d'aquest volum) sabem que es van descobrir a l'àrea situada entre l'Ebre i el Segre. La possibilitat que totes tres tinguin un origen també a Tivissa o en el territori ilercavó més pròxim és igualment versemblant.

Suport	Subclasse	Quant. parcial	Quant. total
Làmina de plom			7
Fusaiola			1
Pondus			2
Ceràmica			32
	Àtica	1	
	Àmfora ibèrica	3	
	Vernís negre/camp. A	5	
	Campaniana B/B-oïde	17	
	Càlat	1	
	Àmfora itàlica	3	
	Parets fines	1	
	Sigil·lada sud-gal·lica	1	
Vaixella de plata			5
Mur			5
Material lapidi			6
	Làpida	2	
	Ara	2	
	Arquitrà	1	
	Llosa	1	

FIGURA 189. Taula amb els tipus de suport de les inscripcions i les seves quantitats.

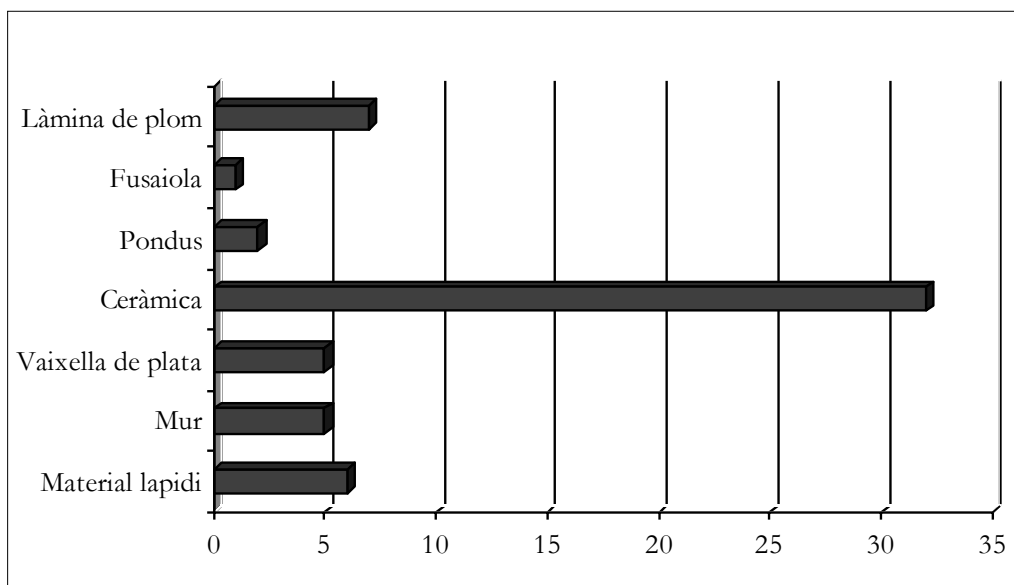

FIGURA 190. Gràfic amb els tipus de suport de les inscripcions i les seves quantitats.

384. La que consignem amb el número 3 d'aquest llibre se sol assignar, en la bibliografia, a l'assentament del Castellet de Banyoles (Tivissa), però no sembla demostrada encara aquesta procedència.

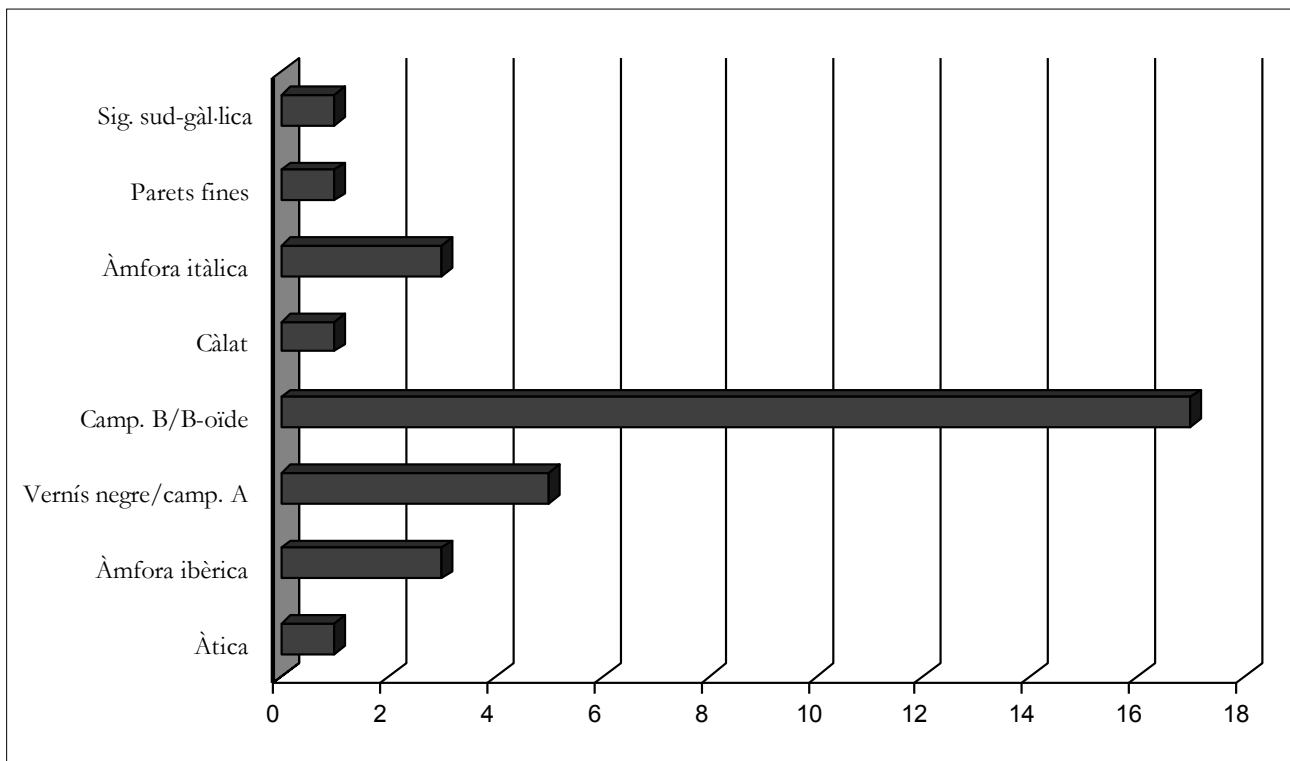

FIGURA 191. Gràfic amb la representació de cada tipus de suport ceràmic.

La taula i els tres gràfics següents contenen els tipus de suport emprats en les inscripcions i les seves freqüències per classes i subclasses.

D'acord amb la situació global a l'epigrafia ibèrica de Catalunya i en general, el suport majoritari és la ceràmica, amb 32 exemplars (el 55,17%), i dintre d'aquesta la campaniana, especialment la de la classe B amb les seves imitacions, tal com s'observa en el gràfic següent. Aquest fet s'ha registrat també a tota la regió ibèrica nord-oriental, especialment entre la vall de l'Aude i la vall del Llobregat, amb una concentració considerable a la Laietània. A la vall de l'Ebre també té una representació notable, sobretot al jaciment d'Azaila, amb 267 exemplars.³⁸⁵

Els suports ceràmics indígenes són clarament minoritaris. Se'n compta un total de 4 (el 12,5% dels suports ceràmics i el 6,89% del total d'inscripcions): una vora de càlat, un recipient amforiforme i dos fragments d'àmfora ibèrica. En general, però, es tracta d'articles procedents del mercat itàlic, deixant de banda l'excepció de la ceràmica àtica. Els dos elements més excepcionals, pel seu caràcter tardà, són el bol de parets fines (núm. 10) i el de sigil·lada sud-gàl·lica (núm. 11).

Són genuïnament ibèriques la inscripció de la fusaiola de Valls (núm. 4) i la del pondus de

Calafell (núm. 13). S'hi afegeixen les set làmines de plom, si bé ja és sabut que aquest suport era d'ús comú entre els grecs i fou introduït per ells a la geografia ibèrica, molt possiblement per la via d'Empúries.

El tresor que contenia les pàteres i els gobelets inscrits de Tivissa (núm. 24-28: el 8,62%) representen un conjunt singular que és atribuïble a un context clar de prestigi. Queda la incògnita sobre el lloc de fabricació o procedència d'aquests objectes, a més de l'indret on s'hi van inscriure els textos que hi trobem.

Les 4 inscripcions de la torre de Minerva (núm. 41-44: el 6,89%) formen així mateix un grup a banda. Com és sabut, conviuen en el mateix espai amb la primera inscripció llatina d'Hispania, la dedicatòria d'un tal *Vibius* a la deessa Minerva. Els esgrafiats sobre alguns carreus d'aquesta torre, de factura força irregular, tenen l'aspecte de "signatures" dels seus autors. Tanmateix, la finalitat d'aquests escrits (dedicatòria religiosa, simple testimoni de presència d'alguns dels ocupants d'aquest espai, signatura dels constructors de la torre...) se'ns escapa. El sentit de la inscripció de Molins Nous (Riudoms: núm. 12), marcada sobre el morter de revestiment d'un mur en un sector d'una vil·la dedicat a la producció d'oli, podria obeir a diverses raons (signatura del constructor,

385. Són, en canvi, força escadusseres al Baix Aragó, a l'est de Guadalupe. Vegeu Gorgues *et al.* 2003, pàg. 248.

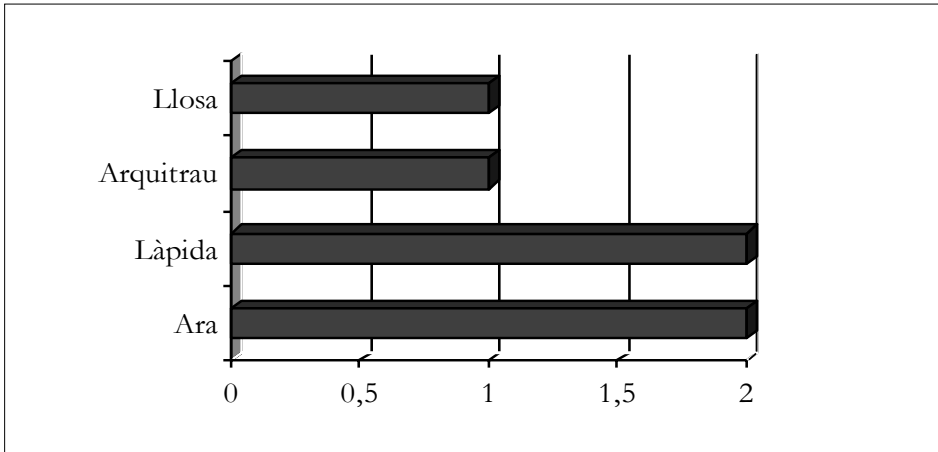

FIGURA 192. Gràfic amb la representació de cada tipus de suport lapidi.

productor o propietari del taller...). Aquest exemplar és l'únic cas conegut, i, pel tipus de context arquitectònic i la cronologia, només és comparable a les inscripcions musives de Caminreal i Andelos.

En darrer lloc, cal observar que els 6 elements sobre suport lapidi (núm. 45, 46, 47, 48, 49 i 56: el 10,34%) que es recullen en el gràfic que hi ha a continuació s'inscriuen sens dubte en un ambient de producció epigràfica típicament romà. El grup se situa en la fase més recent i queda totalment adscrit a l'àrea urbana de Tàrraco, la qual, juntament amb Sagunt, és l'única que ha lliurat fins ara documents bilingües (núm. 45, 46 i 49: el 5,17%).

Context de la troballa

Un índex alt correspon a les inscripcions amb context desconegut (21 exemplars: el 36,20%), fet que es produeix quan provenen d'excavacions antigues que no han generat memòries o informes prou explícits. Es conserven als museus, en el millor dels casos, formant part de lots de materials amb dades d'identificació del seu excavador i l'any o els anys de campanya. Però també trobem al corpus peces de col·leccionista que

sovint estan fora del nostre abast i de les quals manquen les referències del lloc i any de concret de troballa. La situació extrema es produeix quan s'ignora el jaciment, la localitat o fins i tot la regió de procedència. Un altre conjunt que presenta igualment una gran indefinició en aquest sentit és el de les inscripcions lapídies de Tarragona, la majoria recuperades en el segle XIX com a elements desplaçats de la seva ubicació original.

Un volum igualment considerable el constitueixen les 14 inscripcions que són fruit de treballs arqueològics sistemàtics però que han estat exhumes en estrats d'abocament, farciment o bé en noves ubicacions com a material reutilitzat (9, 10, 13, 16, 17, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53 i 54: el 24,14%). Són indicadors indirectes sobre la presència indígena a la zona i poden aportar dades cronològiques afins a la tipologia del suport o a la paleografia, però ens amaguen la informació sobre el seu context original d'ús. Una problemàtica semblant la plantegen les 5 inscripcions descobertes en prospeccions superficials (núm. 6, 7, 33, 34 i 58: el 8,62%). Aquestes circumstàncies ens allunyen de la possibilitat d'interpretar amb més precisió les situacions d'ús de l'escriptura ibèrica o la seva representació en el conjunt de cada jaciment arqueològic.

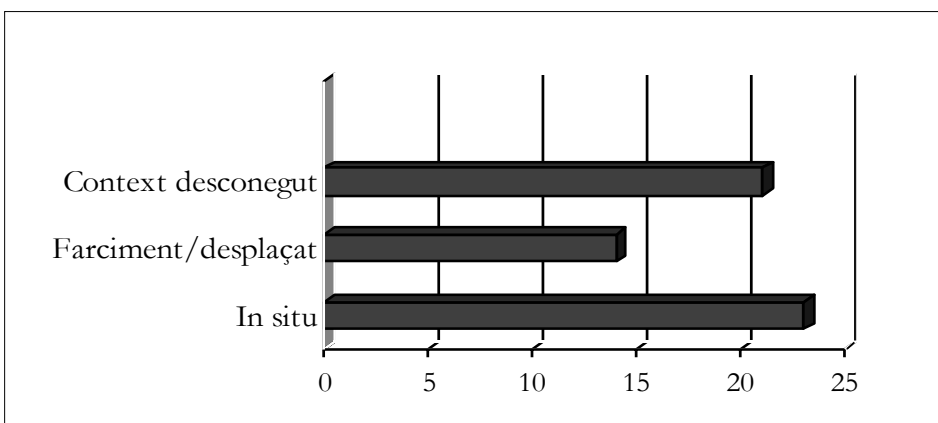

FIGURA 193. Gràfic sobre el lloc de troballa de les inscripcions.

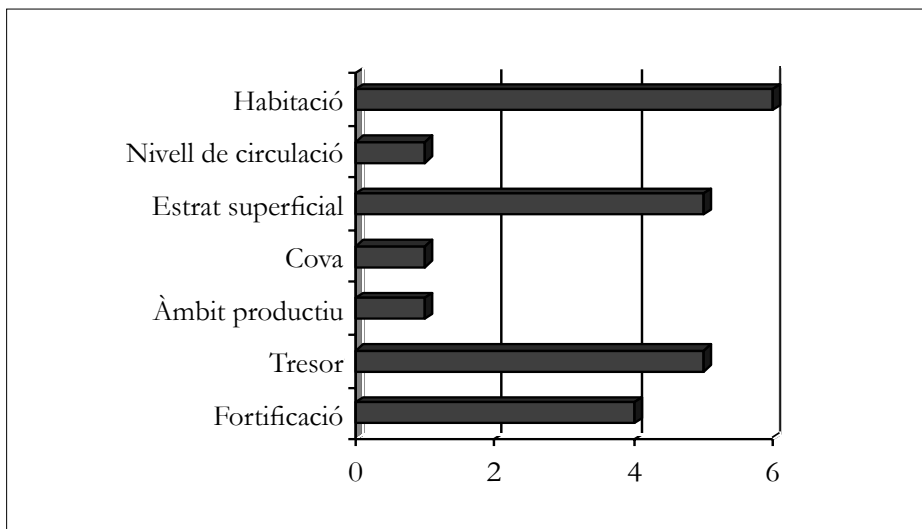

FIGURA 194. Gràfic amb el context concret de troballa de les inscripcions.

Les 6 inscripcions classificades com a procedents de lloc d'habitació (núm. 5, 15, 22, 23, 32, 37: el 10,34%), a les quals es podria incorporar la núm. 38 (troballa en un nivell de circulació), s'haurien de matisar ulteriorment. És a dir, caldria establir l'ús dels àmbits en què van ser descobertes: zona de residència, taller, arxiu, etc.

Per últim, representen grups únics els epígrafs descoberts a la cova C del Cingle Blanc (núm. 8: el 1,72%), les 5 inscripcions del tresor III de Tivissa (núm. 24-28: el 8,62%) i els 4 esgrafiats de la torre de Minerva (núm. 41-44: el 6,89%).

Tenint en compte l'alt nombre d'inscripcions amb context desconegut (21: el 36,20%) o eradicat de la seva posició original (14: el 24,14%), es computen els grups contextualitzats sobre una base de 23 elements (el 39,65% del total):

Funcionalitat

La funció o finalitat majoritària de les inscripcions recollides és l'expressió de la propietat de l'objecte, amb un total de 25 exemplars computats (el 43,10%). Ara bé, la frontera entre aquesta interpretació i la que es designa com a dedicatòria, que hi és afí i recull 5 elements (el 8,62%), no és segura. La llargada del text i la naturalesa o singularitat del suport n'han determinat la classificació,

però la distinció no és fàcil d'establir. En qualsevol cas, 30 epígrafs (el 51,72%) esmenten propietaris o receptors d'un objecte, és a dir, pràcticament la meitat de corpus epigràfic ibèric de les comarques tarragonines.

S'han classificat com a documents administratius o comercials bona part de les làmines de plom, però n'hi ha altres no comptabilitzades dins d'aquesta categoria pel fet de no incloure –pel seu caràcter fragmentari– elements clarament atribuïbles a aquesta funció (com ara numerals o el mot *salir*). Si agrupem tots aquests ploms dins de la mateixa finalitat (fet presumible), obtenim un total de 7 elements d'aquesta classe (el 12,07%).

D'altra banda, l'atribució de la petita ara de Tarragona (núm. 48) com a votiva es deu més a la tipologia del suport que al contingut del text, que no es pot determinar amb seguretat. També la inscripció núm. 49, d'un fragment d'arquitrav de Tarragona, s'ha interpretat com a pública per les característiques del suport i les dimensions de les lletres, però el text està molt mutilat i es fa difícil esclarir el sentit del missatge (dedicatòria d'un edifici religiós?, inscripció honorífica?).

Per acabar, s'ha de remarcar el percentatge elevat (un 24,14%, corresponent a 14 exemplars) de

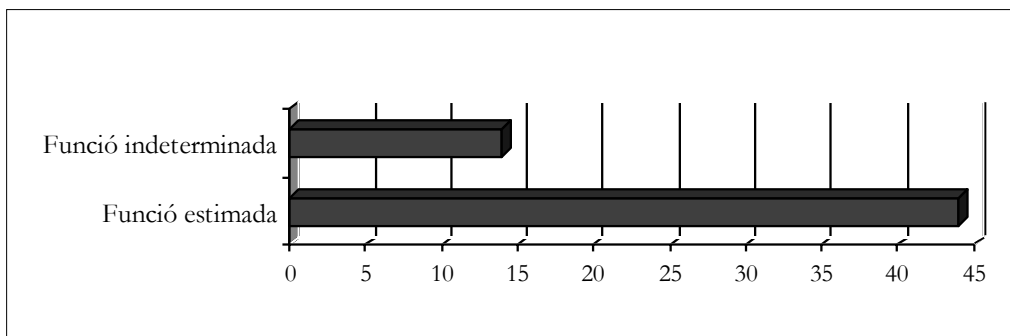

FIGURA 195. Gràfic sobre la funció de les inscripcions.

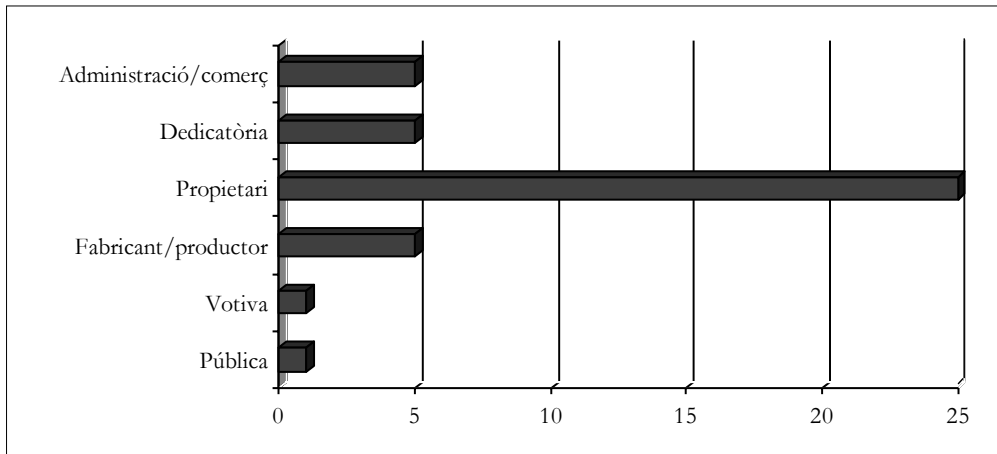

FIGURA 196. Gràfic sobre la funció estimada d'una part de les inscripcions.

les inscripcions que s'han classificat com a indeterminades pel que fa a la funció. Aquesta indefinició ve donada, en la majoria dels casos, per la manca d'elements identificadors en el text o per altres dificultats interpretatives (definició de la llengua, possibles marques anepigràfiques, etc.),

que inclouen també la possibilitat de peces d'autenticitat poc fiable.

Així doncs, si exceptuem les 14 inscripcions de funcionalitat indeterminada, la resta de classes queda comptabilitzada novament sobre una base de 44 elements d'identificació més o menys segura.

IV. CONCLUSIONS

Es constata que la comprensió de la cultura ibèrica s'ha incrementat a causa de la intensa activitat arqueològica dels darrers anys i dels estudis interpretatius globals en el context de les cultures mediterrànies perifèriques del primer mil·lenni abans de la nostra era. Aquest fet, juntament amb l'acostament progressiu entre arqueòlegs, historiadors i filòlegs, obre un nou camp per a la interpretació global dels testimonis escrits que ens ha llegat la civilització ibèrica.

El treball de camp i la sistematització actualitzada de dades procedents de publicacions i memòries d'excavació recents han confirmat que el total d'inscripcions ibèriques a les comarques de Tarragona ha augmentat sensiblement respecte a la situació dibuixada en el tercer volum de la monumental obra de Jürgen Untermann. Això ha estat possible gràcies al desenvolupament o la continuïtat de noves intervencions arqueològiques i a les revisions dels fons endegades pels responsables dels diferents equipaments museístics, que han posat a l'abast inscripcions desconegudes anteriorment. Fins i tot la revisió d'elements ja coneguts ha permès millorar o matisar lectures anteriors dels textos, copsar detalls que havien passat desapercebuts, precisar en alguns casos la tipologia dels suports i afegir dades contextuals.

Cal afegir, en aquest sentit, la importància dels estudis d'abast geogràfic reduït, no sols per la concreció que proporcionen, sinó també per la precisió que aporten als resultats. A més, fan possible l'observació de fenòmens que en els estudis d'abast geogràfic ampli no es perceben o resten més aviat diluïts.

El present estudi aporta nova llum sobre la tipologia dels suports emprats per a l'escriptura, els usos d'aquesta, la seva relació amb els àmbits econòmic, social i privat, i el seu grau de presència tant en determinats centres com en el conjunt del territori.

D'altra banda, com es detalla a continuació, reuneix el ric material onomàstic que transmeten els textos analitzats, comentat individualment en l'espai reservat a cada inscripció del corpus i recollit també en els índexs que s'exposen més avall.

En darrer lloc, l'examen del material epigràfic ens posa a l'abast una aproximació cronològica global més afinada dels documents en conso-

nància amb l'estat de coneixement de l'arqueologia ibèrica a la zona, tal com es detalla al final d'aquest capítol.

Onomàstica

Les mostres d'onomàstica ibèrica estan presents en la majoria de les inscripcions aparegudes a les comarques tarragonines. Apareixen pràcticament en la totalitat dels tipus de suport o de material (ceràmic, lapidi, plumbi). En general corresponen al camp de l'antroponímia, i per tant al·ludeixen a les persones relacionades amb els missatges que aquests suports canalitzen. Segons quina sigui la modalitat del suport o la seva funció, aquests noms es refereixen a diferents tipus de protagonistes. Sobre la base de l'evidència disponible, es pot proposar d'interpretar-los com a persones propietàries d'objectes singulars (vaixel·la fina, objectes personals, etc.), persones receptores d'un regal i les qui el dediquen o l'encarreguen (fusaiola, vaixel·la de plata), als fabricants o executors d'una obra o producte (àmfora, mur, obra pública), difunts (inscripcions sepulcral), individus que prenen part en un afer comercial o mantenen una relació epistolar (làmines de plom) o simplement persones que deixen la seva signatura com a testimoni de la seva identitat o presència en un lloc determinat (Torre de Minerva).

En la taula següent es consignen per ordre alfabètic els noms personals compilats en aquest volum, acompanyats del número d'inscripció al qual pertanyen. S'hi inclouen en primer lloc els noms que conserven els seus dos elements compostius, encara que en alguns casos estiguin parcialment incomplets. En segon lloc es mostra la llista dels noms integrats per un sol formant. I en darrer lloc s'indiquen les entrades de presumibles elements antroponímics abreujats, seguits –quan és possible– d'una proposta de restitució. S'han exclòs, d'una banda, les inscripcions actualment desaparegudes de les quals es conserven dibuixos incomplets. D'altra banda, també han quedat excloses les seqüències que, tot i estar inscrites en suports que solen indicar el nom del propietari, presenten un text molt mutilat o signes que podrien obeir a una altra naturalesa.

1. Noms amb dos formants	
abeli [? (50) aiunoórtin (29) agiroórdin (13) agirukeé (13) akiaíko (3b) antalskar (45) arkatibaś (44) ataś (4) atinbelaur (45) baisenios (2b) baśbeé (13) bieinesir (o nesir)* (2a) bi [ki]r ti [baś (o bi [u]r ti [baś) (44) enubili ? (56) eřkaikiś (29) eřtos (2c) gařaniś (o gařan) (5) giřśdo (24) il]t ir -e- aka (ś) ? (9) iskelaker (40) kaisuřanar (1) kařain (43)	kořasiř (1) leibiur (58) letaon ? (57)]lor (55) neřseořtin (1) nesir (o bieinesir)* (2a) o]rt inaba [ř ? (15) ortinbeé (32) sakařil [(46) saśseřabař (47) siatikan o siatikanis (29) sinekunsir (4) řalaiarķis (3a, 3b i 32) tatientiki (12) tautintibaś (24) teśir ? (29) tikirsur (3b) torsinkeře (3b) uldiladie (13) ultibei (29) uniltun (2b) uřketigeś (24)
2. Noms amb un formant	3. Possibles noms abreujats
(a)řki ? (42) baś (19) ikoř (20) iltun (15) koti ? (41) sani ? (24) řokin ? (25) tař (16 i 35) tařś (34)]tibaś (26) uřtal (o uřtalar) (32)	aba [: aba [ř (54) aka : aka (ś) (15, 17 i 39) bai : bai (se) (53) bal : bal (ke) (14) ibe : ibeis / ibeś (38) kiba : kiba (s) (o baki) (36) kul [: kul [es (18) nio : nio (s) (6 i 7) or : or (tin) ? (19) ořti : ořti (n) (51) tors : tors (in) (48)

FIGURA 197. Taula de noms de persona extrets del conjunt epigràfic.

Cronologia

Al Tarragonès es constata una concentració d'inscripcions que daten dels segles de la romanització, i que s'expliquen per la presència de Tàrraco. És un indicador de l'ús de la llengua vernacle per part dels habitants de la ciutat romana fins als temps d'August. Ara bé, el conjunt conservat ens ofereix tan sols un panorama força limitat del que devia representar l'ús epigràfic en aquell temps. La problemàtica que deriva de la important transformació de la ciutat sobretot en època flàvia i del fet mateix de la seva continuïtat urbana fins als

nostres dies ha impedit reservar-nos-en un registre més complet.

El Baix Camp i el Priorat són també zones amb troballes d'època tardorepublicana, fet que s'explica per la seva proximitat a Tàrraco, a la xarxa viària i a les principals zones d'explotació i producció (especialment vinícola, tot i que també de salaons i oli). Aquests testimonis s'inscriuen en l'òrbita econòmica romana.

A la Ribera d'Ebre i el Montsià les inscripcions registrades són més antigues i prenen sentit dins de les pautes organitzatives i econòmiques indígenes.

Els casos de l'Alt Camp engloben els períodes de l'ibèric ple i l'ibèric final. Corresponen al sistema organitzatiu local i estan directament relacionats amb l'important assentament del Vilar (Valls). De fet, a la zona, les manifestacions epigràfiques indígenes s'aturen a la segona meitat de la segona centúria abans de Crist, quan aquest assentament és abandonat o decau definitivament.

Al Baix Penedès tenim el cas singular d'Alorda Park (Calafell), un dels pocs assentaments llargament excavats i que es coneixen en extensió i profunditat. El seu únic testimoni epigràfic (un pondus) pertany igualment a l'ambient plenament ibèric.

La Terra Alta està representada únicament pel jaciment de Coll del Moro del Borrassquer (Batea), i malauradament tan sols per un exemplar, que a més fou localitzat en l'estrat superficial en el marc d'un campanya de prospecció i no d'excavació.

A continuació s'exposa un gràfic on es classifiquen les inscripcions segons la seva cronologia. Cal remarcar que els paràmetres emprats en aquesta datació no són homogenis. En uns casos s'aporta la cronologia del suport, especialment quan es tracta de ceràmica. En altres casos, la cronologia deriva del context estratigràfic, que aporta uns llinars aproximats i és, doncs, relativa. Finalment, quan no es coneix el context de procedència de la peça i les seves característiques tipològiques no ho permeten, es proposa una datació paleogràfica.

La inscripció sobre ceràmica àtica procedent del Vilar (Valls), datada en el segle IV aC, queda aïllada en el conjunt del territori. Convé recordar, en aquest sentit, que la zona on s'ha detectat una concentració més gran de documents ibèrics d'aquesta cronologia, i precisament sobre ceràmi-

ca àtica, és l'Alt Empordà; és palesa sobretot en el conjunt epigràfic d'Ullastret.

Els exemplars que s'estenen per bona part del segle III aC no són gaire nombrosos (6 elements: el 10,34%). Cal afegir que es corresponen, en la majoria dels casos, amb els documents sobre plom, als quals s'ha assignat una cronologia semblant a la de la resta del territori ibèric; és a dir, dins d'una forquilla que va de la segona meitat del segle IV fins als primers anys del segle II aC.

En canvi, s'observa que la franja més representada se situa entre el final del segle II i el començament del segle I aC, amb 23 exemplars (el 39,65%). A aquesta xifra s'hi acosta el grup d'epígrafs que daten aproximadament des del darrer terç del segle III fins ben avançat el segle II aC, amb 16 exemplars (el 27,58%). Aquestes dades són coherents amb el panorama que ja es coneixia de la totalitat de Catalunya en l'estudi de conjunt citat anteriorment (Panosa 1999).

Les inscripcions del final dels temps republicans i la primeria de l'alt Imperi són menys abundants que les precedents (8 exemplars: el 13,79%), però de totes maneres mostren una presència molt destacada en comparació a la resta del territori ibèric català i en general. En gran mesura, això s'explica per la influència romana exercida per Tàrraco, que va difondre l'ús dels seus suports entre la població local de l'àrea urbana i de la seva rodalia immediata.

Si exceptuem les 4 inscripcions de cronologia indeterminada i considerem les 54 restants, es constaten tres franges o horitzons quant a l'ús de l'escriptura ibèrica a les comarques de Tarragona:

Franja de l'horitzó ibèric. Hi tenen cabuda els documents del segle IV, el segle III aC i els primers anys del segle II aC. Sumen 23 (el 39,65%).

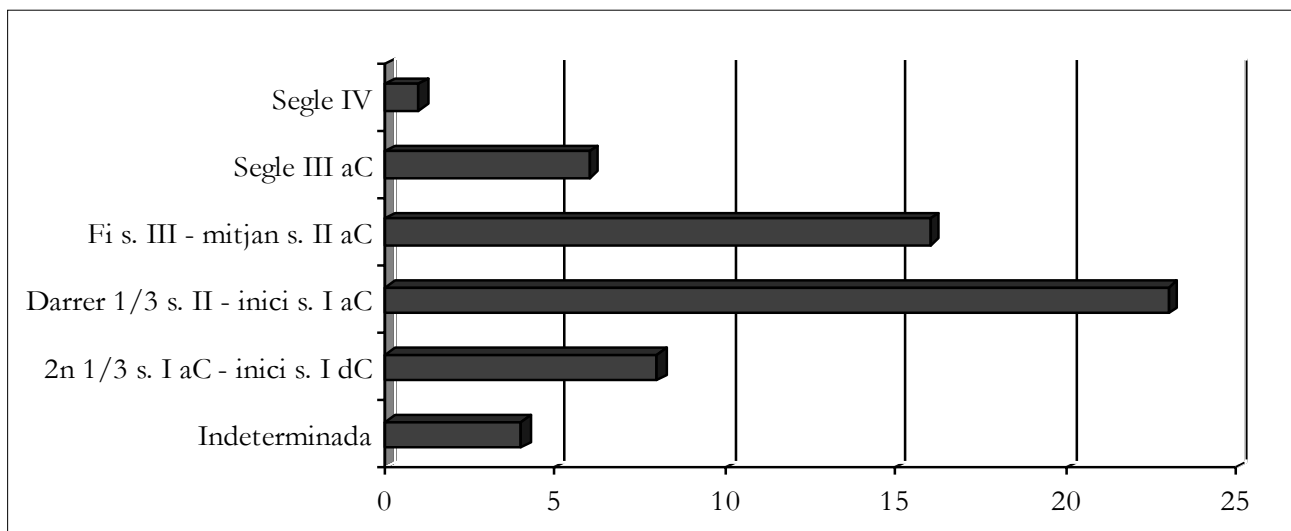

FIGURA 198. Gràfic amb els períodes cronològics representats en del conjunt epigràfic.

Franja de l'horitzó ibèric romanitzat. Es tracta, aproximadament, dels cent anys següents a la repressió catoniana, en què es produeix una immersió lingüística progressiva de la població ibèrica en la llengua dels dominadors, però que admet també la convivència d'aquesta amb la llengua vernacle. Els ibers continuen emprant l'ibèric en els seus escrits, que plasmen tant en suports locals com en suports itàlics (ceràmiques campanianes i àmfores itàliques). L'epigrafia llatina de l'*ager Tarraconensis* en aquesta fase republicana és encara feble. A aquest horitzó es poden assignar 23 epígrafs (el 39,65%).

Franja de l'horitzó romà. S'hi consideren les 8 inscripcions que daten del segon terç del segle I aC als primers anys del segle I dC (el 13,79%). En aquesta fase, la població ibèrica avesada en l'escriptura està representada per una generació bilingüe que empra encara el sistema gràfic propi (especialment per a afers privats), però també comença a practicar l'escriptura llatina en documents escrits en ambdues llengües o fins i tot directament en llatí. Efectivament, les inscripcions llatines tardorepublicanes de Tàrraco fan referència a habitants de la ciutat l'antroponímia dels quals denota una estirp ibèrica que està llatinitzant el seu sistema onomàstic.

En definitiva, es posa de manifest la singularitat de la epigrafia ibèrica de Tàrraco. Es constata que els seus darrers documents en llengua indígena conviuen amb les inscripcions romanes i representen la materialització d'una fase de bilingüisme dels cessetans que habitaven la ciutat, una situació que hem tractat en un treball anterior amb relació a la transformació urbana i social de Tàrraco i de la seva zona immediata.³⁸⁶

La sincronia que es produí durant el canvi d'era entre l'epigrafia ibèrica i la llatina en aquest centre és un dels seus aspectes més rellevants. Ens delimita molt bé el moment final de l'ús públic de la llengua indígena, que coincideix amb els primers epígrafs plenament romans i obre pas a l'arrencada definitiva de l'epigrafia tarraconense altimperial, caracteritzada per l'ús generalitzat de la llengua de l'Administració: la llatina. En efecte, si bé al principi els membres de les elits locals deixaren prova dels seus orígens emprant la seva llengua materna (en exclusiva o al costat del llatí, i en escrits públics o privats), a cavall del segle I aC i el segle I dC, ells o els seus descendents directes declinarien aquest ús a favor de la llengua escrita de Roma.

Acabat d'escriure a Tarragona el 2011 i revisat el 2013.

V. BIBLIOGRAFIA

- ALBERTOS FIRMAT, María Lourdes 1966: *La onomástica personal primitiva de la España Tarraconesa y Bética*. Theses et Studia Philologica Salmanticensia 13, CSIC, Salamanca.
- 1973: “Lenguas primitivas de la Península Ibérica”. *Boletín ‘Sancho el Sabio’* 17, pàg. 69-107.
- ALFÖLDY, Géza 1975: *Die römischen Inschriften von Tarraco*. Madrider Forschungen 10, Berlín.
- 1981: “Die älteste römische Inschrift des Iberischen Halbinsel”. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 43, pàg. 1-12.
- ALMAGRO-GORBEA, Martín 2003: *Epigrafía prerromana*. Real Academia de la Historia, Catálogo del Gabinete de Antigüedades, Madrid.
- ÁLVAREZ OSSORIO, F. 1954: *Tesoros españoles antiguos en el Museo Arqueológico Nacional*. Imprenta y Editorial Maestre, Madrid.
- ÁLVAREZ *et al.* 2008 =
- ÁLVAREZ, Ramon; ASENSIO, David; JORNET, Rafel; MIRÓ, M. Teresa; SANMARTÍ, Joan 2008: “Residències aristocràtiques al món ibèric septentrional. El cas del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre, Tarragona)”. *La Cámara de Toya y la arquitectura monumental ibérica*. Universidad Autónoma de Madrid. VARIA 7, Madrid, pàg. 87-102.
- ÁLVAREZ *et al.* 2009 =
- ÁLVAREZ, Aureli; GUTIÉRREZ, Anna; DOMÈNECH, Ana 2009: “Informe d’un conjunt de morters d’una inscripció romana procedent de Riudoms (Baix Camp)”. Institut Català d’Arqueologia Clàssica, Tarragona. Inèdit.
- ARBELOA, J.; VIANNEY, M. 1990: “Prospecciones i excavacions arqueològiques”. *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconesa*, època V, núm. 12, pàg. 119-265.
- ARTEAGA *et al.* =
- ARTEAGA, Oswaldo; PADRÓ, Josep; SANMARTÍ, Enric 1990: *El poblado ibérico del Tossal del Moro de Pinyeres (Batea, Terra Alta, Tarragona)*. Monografies Arqueològiques 7, Barcelona.
- ASENSIO, David 1996: “Les àmfores d’importació de la ciutat ibèrica d’Alorda Park o les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès, Tarragona)”. *Revista d’Arqueologia de Ponent* 6, pàg. 35-79.
- ASENSIO *et al.* 1996 =
- ASENSIO, David; CELA, Xabier; FERRER, Conxita 1996: “Els materials ceràmics del poblat ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa). Col·lecció Salvador Vilaseca de Reus”. *Pyrenae* 27, pàg. 163-191.
- ASENSIO *et al.* 2002 =
- ASENSIO, David; MIRÓ, Maite; SANMARTÍ, Joan 2002: “El nucli ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre): un estat de la qüestió”. *I Jornades d’Arqueologia. Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa, 2001. *Ilercavonia* 3, pàg. 185-203.
- ASENSIO *et al.* 2003a =
- ASENSIO, David; MIRÓ, Maite; SANMARTÍ, Joan; VELAZA, Javier 2003: “Inscripció ibèrica sobre plomo procedent de Castellet de Banyoles (Tivissa)”, *Palaeohispanica* 3, pàg. 195-204.
- ASENSIO *et al.* 2003b =
- ASENSIO, David; MORER, Jordi; POU, Josep 2003: “La ciutat ibèrica de les Toixoneres (Calafell)”. *Actes del Simposi Internacional d’Arqueologia del Baix Penedès sobre ‘Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental’*, pàg. 267-279.
- ASENSIO *et al.* 2005a =
- ASENSIO, David; MORER, Jordi; POU, Josep; SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Joan 2005: “Evidències arqueològiques del procés d’emergència d’èlites aristocràtiques a la ciutat ibèrica d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. Dins *Món Ibèric als Països Catalans. XIII Col·loqui internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà 2003, Institut d’Estudis Ceretans, Puigcerdà 2005, vol. 1, pàg. 597-613.
- ASENSIO *et al.* 2005b =
- ASENSIO, David; MIRÓ, Maite; SANMARTÍ, Joan 2005: “Darreres intervencions arqueològiques al Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre: una ciutat ibèrica en el segle III aC)”. Dins *Món Ibèric al Paísos Catalans. XIII Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, vol. 1, pàg. 615-627.
- ASENSIO *et al.* 2007 =
- ASENSIO, David; MIRÓ, M. Teresa; SANMARTÍ, Joan; TARRADELL, Núria 2007: “Castellet de Banyoles, Tivissa (Ribera d’Ebre)”. *Jornades d’Arqueologia 1999. Prehistòria, protohistòria i època medieval a les comarques de Tarragona (1993-1999)*. Tortosa, 1999. Barcelona, pàg. 157-174.
- ASENSIO *et al.* 2011 =
- ASENSIO, David; JORNET, Rafel; MIRÓ, M. Teresa; SANMARTÍ, Joan 2011: “La ciutat ibèrica del Castellet de Banyoles: resultats de l’excavació del sector adjacent a les torres pentagonals (2008-

- 2010)". *Tribuna d'Arqueologia*, Barcelona, Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya.
- AV 1993: *De Gabinete a Museo. Tres siglos de historia del Museo Arqueológico Nacional*. Ministerio de Cultura, Madrid.
- 2008: *Valls i la seva història. Prehistòria i història antiga*. Volum II, Institut d'Estudis Vallencs, Valls.
- BARCELÓ, Abdó 1927: "Capsanes". *El Llamp*, any VII, núm. 145, Gandesa, pàg. 14-15.
- BATLLE HUGUET, Pere 1927-1931a: "Noves inscripcions ibèriques". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 8, pàg. 333-341.
- 1927-1931b: "Les inscripcions paganes de la necròpolis romanocristiana de Tarragona". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 8, pàg. 342-371.
- 1943: "Doble ánfora con inscripción ibérica". *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense* 63, pàg. 54-55.
- BEA, David; DILOLI, Jordi; RAMS, Pere 1996: "El Coll del Moro del Borrascuer (Batea, Terra Alta)". Dins *Actas del XXIII Congreso Nacional de Arqueología*, Elx 1995, I, pàg. 446-456.
- BELTRÁN *et al.* 1927 =
- BELTRÁN, P.; TULLA, J.; OLIVA, C. 1927: *Excavaciones en la necrópolis de Tarragona*. Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades, Memorias 88 (1925-26), Madrid.
- BENAGES, Jaume 1990: "Escriptura ibèrica sobre plom". *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, època V, any 1990, núm. 12, pàg. 41-47.
- BLÁZQUEZ, José María 1955-1956: "La interpretación de la pátera de Tivissa". *Empúries* 27-28, pàg. 111-139.
- BLÁZQUEZ, José María 1957-1958: "Nuevas aportaciones a la interpretación de la pátera de Tivissa", *Empúries* 19-20, pàg. 241-244.
- BODEGA, F. 2000: "Otra interpretación del epígrafe sobre metrología ibérica en el cuenco de La Granjuela". *Numisma* 244, pàg. 35-41.
- BOSCH GIMPERA, Pere 1915: "Troballes a Tivissa", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* V, 2, 1913-1915, pàg. 858-861.
- BURCH, J. *et al.* 2001 =
- BURCH, J.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, Ll.; SAGRERA, J.; SUREDA, M.; VIVÓ, D. 2001: *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis. 1 El sector de l'antiga església parroquial*. Universitat de Girona, Girona.
- BURGUETE, Samuel; FABRA, Ester 1983: "El jaciment del Vilar, una qüestió inconclusa". *Cultura*, març, Valls.
- 1986: "Introducció a l'estudi del jaciment de El Vilar". *Quaderns de Vilaniu*, Valls, maig de 1986, pàg. 55-78, separata núm. 9.
- BURGUETE *et al.* 1990 =
- BURGUETE, Samuel; FABRA, Ester; SOLÉ, Domènec 1990: "El jaciment ibèric de «El Vilar». Conjunt de ceràmiques de vernís negre aparegudes l'any 1986". *XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*, Valls-Vilarodona, pàg. 173-184.
- CABRELLES, Iban 2007: *El taller de Mas de Corts (Reus, Baix Camp) i la indústria terrissaire d'època altimperial a l'Ager Tarraconensis*. Treball de DEA, Universitat de Barcelona, inèdit.
- CAMPAJO, Pierre; UNTERMANN, Jürgen 1991: "Corpus des gravures ibériques de Cerdagne". *Cerretania* 1, Quaderns d'Estudis Cerdans, pàg. 39-59.
- 1993: "Les influences ibériques dans la Haute Montagne Catalane: le cas de la Cerdagne". Dins *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*, Colònia 1989, Actes 1993, pàg. 499-519.
- CAMPO, M. 1978: "Material numismático del poblado de Sant Miquel de Vinebre". *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Tarraconense*, època IV, fasc. 141-144, pàg. 49-53.
- CARO BAROJA, Julio 1954: "La escritura en la España prerromana (Epigrafía y Numismática)". Dins R. Menéndez Pidal (dir.), *Historia de España*, vol. I.3, pàg. 679-812.
- CARRETÉ *et al.* 1995 =
- CARRETÉ, J. M.; KEAY, S.; MILLETT, M. 1995: *A Roman Provincial Capital and Its Hinterland. The Survey of the Territory of Tarragona, Spain, 1985-1990*. Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 15.
- CATÀLEG 2007 =
- Catàleg del patrimoni arqueològic*. Pla d'Ordenació Urbanística Municipal d'Amposta, abril de 2007.
- CELA, *et al.* 2009 =
- CELA, X.; NOGUERA, J; ROS, A. 2009: "Els materials arqueològics del jaciment ibèric de la Serra de l'Espasa (Capçanes, Priorat) dipositats al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus: evidències d'un santuari?". *Revista d'Arqueologia de Ponent* 19, pàg. 111-138.
- CHAVES, F. 1996: *Los Tesoros en el Sur de Hispania. Conjuntos de denarios y objetos de plata durante los siglos II y I a.C.* Fundación El Monte, Sevilla.
- CODEx S.C.C.L. 1993: *Memòria de la campanya de delimitació de l'any 1993 al Castellet de Banyoles, Tivissa (Ribera d'Ebre)*, inèdit.
- COMAS *et al.* 2001 =
- COMAS, Montserrat; PADRÓS, Pepita; VELAZA, Javier 2001: "Dos nuevas estelas ibéricas de Badalona". *Palaeohispanica* 1, pàg. 291-299.
- CURULLA *et al.* 1997 =

- CURULLA, Òscar; MOLERA, Santi; OTIÑA, Pedro; VERGÉS, Josep Maria 1997: "El yacimiento ibérico de «El Vilar» (Valls, Tarragona)". *XXIV Congreso Nacional de Arqueología. El impacto colonial y el Sureste Ibérico*, Cartagena, volum 3, pàg. 301-306.
- DEGRASSI, Attilio 1972: *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae*. «La nuova Italia», Biblioteca di Studi Superiori, Florència.
- DESSAU, Hermann 1974: *Inscriptiones Latinae Selectae*. Weidmann, Dublín i Zuric.
- DÍAZ ARIÑO, Borja 2008: *Epigrafía latina republicana de Hispania*. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- DÍAZ, Moisés 2012: *Conjunts ceràmics dels segles II-I aC a Tarragona: producció, comerç i consum a la Tàrraco republicana*. Tesi doctoral inèdita, Universitat Rovira i Virgília, dipòsit legal: T. 192-2013.
- DÍAZ, M.; OTIÑA, P. 2003: "Nuevas evidencias tardorepublicanas en Tarraco, el silo de la calle Unión núm. 14". *Revista d'Arqueologia de Ponent* 13, pàg. 289-314.
- ESTEVE, F. 1999: *Recerques arqueològiques a la Ribera Baixa de l'Ebre. II. Protohistòria i Antiguitat Tardana*. Museu del Montsià, Amposta.
- FARIA, Antonio Marques de 1992-1993: "Notas a algumas inscrições ibéricas recentemente publicadas". *Portugalia. Nova Sèrie XIII-XIV*, pàg. 277-279.
- 1994: "Subsídios para o estudio da antropomíia ibérica". *Vipasca* 3, pàg. 65-71.
- 1996: "Nomes de magistrados em moedas hispânicas. Correções e aditamentos, *Conimbriga XXXV*, Coimbra, pàg. 147-187.
- 1997: "Apontamentos sobre onomástica paleo-hispânica". *Vipasca* 6, pàg. 105-114.
- 2000: "Onomástica paleo-hispânica: revisão de algumas leituras e interpretações". *Revista Portuguesa de Arqueologia* 3 (2000), pàg. 121-151.
- 2002: "Cronica de onomástica paleo-hispânica (3)". *Revista Portuguesa de Arqueologia* 5.1 (2002), pàg. 121-146.
- 2003: "Cronica de onomástica paleo-hispânica (5)". *Revista Portuguesa de Arqueologia* (2003), pàg. 211-234.
- 2004: "Cronica de onomástica paleo-hispânica (8)". *Revista Portuguesa de Arqueologia* (2004), pàg. 175-192.
- 2006: "Cronica de onomástica paleo-hispânica (11)". *Revista Portuguesa de Arqueologia* (2006), pàg. 115-129.
- FERRER, Joan, 2005: "Novetats sobre el sistema dual de diferenciació gràfica de les oclusives sordes i sonores". *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Barcelona 2004, *Palaeohispanica* 5, pàg. 957-982.
- 2007: "Sistemas de marques de valor lèxiques en monedes ibèriques". *Acta Numismàtica* 37, pàg. 53-73.
- 2008: "Ibèric **kaštaun**: un element característic del lèxic sobre torteres". *Cypsela* 17, pàg. 253-271.
- 2009: "El sistema de numerales ibérico: avances en su conocimiento". *Acta Palaeohispanica X, Actas do X Colóquio sobre línguas e culturas paleo-hispánicas*, Lisboa 2009, *Palaeohispanica* 9, pàg. 451-479.
- 2010: "Análisis interno de textos ibéricos: tras las huellas de los numerales", *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas (ELEA)* 10, pàg. 169-186.
- FERRER, Joan; GIRAL, Francesc 2007: "A propósito de un semis de **ildirda** con leyenda **erder**. Marcas de valor léxicas sobre monedas ibéricas". *Palaeohispanica* 7, pàg. 45-61.
- FERRER *et al.* 2008 =
- FERRER, Joan; GARCIA, David; MORENO, Isabel; VELAZA, Javier 2008: "Una inscripción ibérica sobre plomo procedente del poblado de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona)". *Palaeohispanica* 8, pàg. 203-216.
- FERRER, Conxita; PUCHE, Josep M. 1997: *Memòria d'excavació: Mas d'En Corts*. Generalitat de Catalunya, memòria núm. 2634.
- FLETCHER, Domingo; SILGO, Luis 1993: "Notas sobre un plomo ibérico de procedencia desconocida". *Acta Numismàtica* 21-22-23, pàg. 89-92.
- GARCIA RUBERT, David 2004: "El plantejament urbanístic i defensiu del poblat de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià) durant la primera edat del ferro". *Revista d'Arqueologia de Ponent* 14, pàg. 179-200.
- GARCIA *et al.* 2010 =
- GARCIA, Montserrat; ROIG, Josep Francesc; TEIXELL, Immaculada 2010: "Darreres aportacions en l'estudi de la vil·la romana de la Llosa (Cambrils, Baix Camp): l'edifici septentrional". Conferència pronunciada el dia 28-10-2010 a la seu de l'ICAC, a Tarragona, amb ocasió del seminari sobre vil·les romanes.
- GENERA, Margarida 1978: "El poblado Ibérico de Sant Miquel de Vinebre. Notas preliminares". *Butlletí Arqueològic Tarraconense*, època IV, fasc. 141-144, pàg. 17-42.
- 1981: "Anotaciones sobre nuevos hallazgos de yacimientos ibéricos en la comarca de Ribera d'Ebre (Tarragona)". *La baja época de la cultura ibérica. Actas de la Mesa Redonda, X Aniversario de la Asociación Española de Amigos de la Arqueología*, Madrid, marzo de 1979, Actes 1981, pàg. 297-302.
- 1985: *Sant Miquel de Vinebre (1977-1984)*. La Cargolera, Vinebre.

- 1988: "L'establiment ibèric de Sant Miquel de Vinebre". *Miscel·lània del Centre d'Estudis Comarcal de la Ribera d'Ebre* núm. 6, Institut Ramon Muntaner, pàg. 42-52.
 - 1993: "Vinebre: els primers establiments del riberal. Recerques arqueològiques". *Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Secció d'Arqueologia i Història* 87, Tarragona.
 - 2002: *L'Establiment de Sant Miquel de Vinebre: la Ribera d'Ebre s.II-I a.C.* Enregistrament de vídeo. Direcció i guió de Margarida Genera i Monells, Ajuntament de Vinebre, Vinebre, DL 2002.
 - 2003: "Museïtzació de jaciments arqueològics a l'Ebre: Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre)". *Actes del II Congrés Internacional de museïtzació de jaciments arqueològics*, Barcelona, octubre de 2002, Actes 2003, Institut de Cultura, Museu d'Història de la Ciutat, pàg. 198-203.
 - 2005: "Grafit ibèrics sobre ceràmica. Darreres troballes a l'Ebre". *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Barcelona 2004, *Palaeohispanica* 5, pàg. 995-1012.
- GENERA *et al.* 1990 =
- GENERA, M.; Mayer, M.; PONS J.; PREVOSTI, M. 1990: "Un vestigi del món romà a la Ribera: l'estela de Vinebre". *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*, Barcelona, Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya, pàg. 135-145.
- GENERA *et al.* 2002 =
- GENERA, M.; BRULL, C.; PÉREZ, J.M.; CAMPS, P.; GÓMEZ, A.; RAMS, P.; SANT, L.; RIART, F.; LLORENS, O. 2002: "L'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Vinebre, Ribera d'Ebre): estudi preliminar de l'estructura de tanca del vessant septentrional". *I Jornades d'Arqueologia - Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001, *Ilercavonia* 3 (2002), pàg. 251-267.
- GENERA *et al.* 2005a =
- GENERA, M.; BRULL, C.; GÓMEZ, A. 2005: "Disseny i planificació del sistema defensiu a l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre)". *Tribuna d'Arqueologia 2002-2003*, Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàg. 95-116.
- GENERA *et al.* 2005b =
- GENERA, Margarida; BRULL, Carlos; GÓMEZ, Anna; ALBERICH, Joan 2005: "Modificació i canvi en el sistema defensiu de l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre): un efecte de la romanització del territori". *Món ibèric als Països Catalans. Actes del XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà 2003, Institut d'Estudis Ceretans, 2005, pàg. 629-643.
- GIBERT, A.M. 1909: *Tarragona prehistòrica y protohistòrica*. Barcelona.
- GÓMEZ MORENO, Manuel 1949: *Misceláneas. Historia-Arte-Arqueología*, CSIC, Instituto Diego Velázquez, Silverio Aguirre, Madrid.
- 1962: *La escritura Bastulo-Turdetana (Primitiva Hispánica)*. Ediciones de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, Madrid.
- GORGUES *et al.* 2003 =
- GORGUES; Alexis; MORET, Pierre; RUIZ-DARASSE, Coline 2003: "Cinq nouvelles inscriptions sur céramique du Bas Aragon et de la Terra Alta". *Palaeohispanica* 3, pàg. 245-250.
- GOROSTIDI, Diana 2010: *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes (IRAT). The Roman Inscriptions*. Documenta núm. 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
- GORROCHATEGUI, Joaquín 2002: "Nota sobre las inscripciones ibéricas de Aubagnan (Landas, Francia)". Dins X. Artiagoitia, P. Goenaga i J.A. Lakarra (ed.), *Erramu boneta: Festschrift für Rudolf P. G. de Rijk*, Bilbao, pàg. 299-301.
- GRACIA *et al.* 1991 =
- GRACIA, F.; MUNILLA, G.; PALLARÈS, R. 1991: "Estructuración del poblamiento y sistemas defensivos en el área de la desembocadura del Ebro. Dos casos de estudio: La Moleta del Remei (Alcanar) y El Castellet de Banyoles (Tivissa)". *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica: Les fortificacions*, Manresa, pàg. 67-78.
- GRACIA *et al.* 2000a =
- GRACIA, FRANCISCO; MUNILLA, Glòria; RIART, Francesc; GARCIA, David 2000: *El llibre dels ibers. Viatge il·lustrat a la cultura ibèrica*. Signament Edicions, Edicions El Mèdol i Museu d'Arqueologia de Catalunya, Barcelona.
- GRACIA *et al.* 2000b =
- GRACIA FRANCISCO; MUNILLA, Glòria; GARCIA, David 2000: "Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona). Balance de la investigación 1985-1997". Dins *XXII Colloque pour l'Étude de l'Age du Fer*, Girona 1998, Sèrie Monogràfica 19, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona, pàg. 59-71.
- GRACIA *et al.* 2006 =
- GRACIA, FRANCISCO; GARCIA, David; MUNILLA, Glòria; VILLALBÍ, M. M. (2006): *La Moleta del Remei*. Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- GÜELL, M; SÁNCHEZ REAL, J. 1994: "Para una revisión del corte Sánchez Real de la muralla de Tarragona". *Quaderns d'Història Tarraconense* 13, pàg. 79-87.
- HOZ, Javier de 1983: "Unidad y pluralidad en el mundo antiguo". *Actas del VI Congreso Español*

- de Estudios Clásicos*, 1981, Actes 1983, pàg. 351-396.
- 2001: “Hacia una tipología del ibérico”. Dins F. Villar i Mª P. Fernández Álvarez (ed.), *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Salamanca 1999, Actes 2001, pàg. 335-362.
- 2005: “Epigrafía y lenguas en contacto en la Hispania antigua”. *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Barcelona 2004, *Palaeohispanica* 5, pàg. 57-98.
- HÜBNER, E. 1890: *Römische Herrschaft in Westeuropa*. W. Hertz, Berlín.
- 1893: *Monumenta Linguae Ibericae*. Berlín.
- IBAR, Elsa; COLLS, Esther 2007: *Memòria dels resultats arqueològics de l'excavació extensiva a la nau de les cavallerisses del castell de Miravet*. Memòria d'excavació inèdita.
- IRAT = GOROSTIDI, Diana 2010
- JAEGGI, Othmar 2004: “Vajillas de plata iberohelenísticas”. Dins R. Olmos i P. Rouillard (ed.), *La vajilla ibérica en época helénistica (siglos IV-III aC al cambio de era)*, Collection de la Casa de Velázquez 89, Madrid, pàg. 49-62.
- JÁRREGA; Ramon; PREVOSTI, Marta (ed.) 2014: *Ager Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons*, Documenta núm. 16, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
- JAQUEMOT, Antoni 2011: “Un hidrònim ibèric escrit sobre una fusaiola ibèrica trobada a Valls”. *XXXVIIIè Col·loqui de la Societat Onomàstica*, ICOS, Universitat de Barcelona 2011, en premsa.
- JORNET, Rafel 2006: *El material ceràmic vascular del jaciment ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre)*. Estudi tipològic i de quantificació aplicada. Diploma d'Estudis Avançats. Universitat de Barcelona. Inèdit.
- LÓPEZ, Jordi 1998: *Memòria. Intervenció arqueològica a la plaça de la Font, Tarragona (Tarragonès)*. Anys 1995-1996. Servei Arqueològic de la Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, memòria d'excavació inèdita.
- LÓPEZ PERALES, R. 1975: *Historia de Amposta*. Tortosa.
- MACIAS, Josep M. 1997: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada en el solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre, Tarragona*. Memòria inèdita, MMIA, Tarragona.
- MACIAS, Josep M.; PUCHE, Josep M. 1993: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a la vil·la romana de la Llosa (Cambrils, Baix Camp)*. Juliol de 1993, memòria d'excavació inèdita.
- MACIAS et al. 2007 =
- MACIAS, Josep Maria; FIZ, Ignacio; PIÑOL, Lluís; MIRÓ, M. Teresa; GUITART, Josep (dir.) 2007: *Planimetria arqueològica de Tàrraco*. Atlas d'Arqueologia Urbana de Catalunya 2, Treballs d'Arqueologia Urbana 1, Documenta 5, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, Ajuntament de Tarragona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
- MALUQUER DE MOTES, Joan 1962: *Tossal del Moro*. Excavaciones Arqueológicas en España 5, Madrid.
- 1968: *Epigrafía prelatina de la Península Ibérica*. Instituto de Arqueología y Prehistoria, Publicaciones eventuales 12, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- MAR et al. 2012 =
- MAR, Ricardo; RUIZ DE ARBULO, Joaquín; VIVÓ, David; BELTRÁN-CABALLERO, José Alejandro 2012: *Tarraco. Arquitectura y urbanismo de una capital provincial romana. Volumen 1. De la Tarragona ibérica a la construcción del templo de Augusto*. Documents d'Arqueologia Clàssica núm. 5, Diputació de Tarragona, Mútua Catalana, CEICS, Port de Tarragona, ICAC, Tarragona.
- MASSÓ, Jaume; VELAZA, Javier 1995: “Sobre una inscripció ibèrica suspecta: MNAT 664”. *Pyrenae* 26, pàg. 115-121.
- MEZQUÍRIZ, M.A. 1992: “Inscripción ibérica en Andelos (Mendigorría, Navarra)”. Dins *Estudios de Arqueología ibérica y romana. Homenaje a Enrique Pla Ballester*, Valencia, pàg. 347-349.
- MICHELENA, Luis 1952: “¿Un aoristo sigmático indoeuropeo en la pátera ibérica de Tivisa?” *Emerita* 20, pàg. 153-160.
- MLH III = UNTERMANN 1990
- MLI = HÜBNER 1893
- MOIX, Glòria 2014: *Tres nivells d'abocador d'època tardorepublicana en el suburbi portuari de Tàrraco*. Treball de fi de màster, Màster Interuniversitari d'Arqueologia Clàssica (URV-UAB-ICAC), Tarragona, inèdit.
- MOLINA, V. 1914: “Nuevas inscripciones romanas de Cádiz”. *Boletín de la Real Academia de la Historia* 64, pàg. 276-279.
- MONCUNILL, Noemí 2007: *Lèxic d'Inscripcions Ibèriques (1991-2006)*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- 2010: *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Historicoarqueològica LXXXV, Barcelona.
- 2013: *Falsae, svspectae vel deperditae: Particularidades del corpus epigráfico ibérico de Tàrraco*. *Acta Palaeohispanica XI, Palaeohispanica* 13, pàg. 501-515.
- MONTAÑÉS, M. Cinta; RAMON, Mª Jesús 1995: *Memòria de l'excavació i seguiment de les obres d'acon-*

- dicionament del Castell d'Amposta (Montsià). Memòria d'excavació núm. 1502.*
- MONTANÉS, M. Cinta; FORCADELL, Toni 1998-1999: *Memòria de la intervenció arqueològica dins dels treballs d'ordenació del recinte del Castell d'Amposta, 2a fase. Amposta (Montsià). Memòria d'excavació inèdita.*
- MONTÓN, F. Javier 1996: *Las áruas de Tàrraco*. *Fòrum* 8, MNAT, Tarragona.
- MORER *et al.* 2003-2004 =
- MORER, Jordi; SANMARTÍ, Joan; VELAZA, Javier 2003-2004: "Un ponderal amb inscripció ibèrica del poblat d'Alorda Park (Calafell)", *Fonaments* 10/11, pàg. 321-332.
- MORET, P. 2008. "À propos du Castellet de Banyoles et de Philon de Byzance: une nécessaire palinodie". *Salduie*, Zaragoza, pàg. 1-29.
- 2009: *Recherches historiques et archéologiques sur l'Ibérie antique*. Mémoire d'habilitation, Université de Toulouse-Le Mirail, Tolosa.
- NOGUÉ Y DE MIQUEL, Francesch 1896: *Capsanes y sos encontorns*. Tipografia "L'Avenç", Barcelona.
- OLMOS, Ricardo; PEREA, Alicia. 1991: "Platos de Abengibre: Una aproximación". *Huelva Arqueológica* XIII, 1, pàg. 377-395.
- 2004: "La «vajilla» de plata de Abengibre". Dins R. Olmos i P. Rouillard (ed.), *La vajilla ibérica en época helenística (siglos IV-III aC al cambio de era)*, Collection de la Casa de Velázquez 89, Madrid, pàg. 63-76.
- ORDUÑA, Eduardo 2004: *Buscador de expresiones regulares en textos ibéricos*. Tesina, UNED. En línia: <<http://iespontdesuert.xtec.cat/iberico.html>>.
- 2005: "Sobre algunos posibles numerales en textos ibéricos". *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Barcelona 2004, *Palaeohispanica* 5, pàg. 491-506.
- 2006: *Segmentación de textos ibéricos y distribución de los segmentos*. Tesi doctoral, UNED.
- 2009: "De nuevo sobre el sufijo ibérico -te". *Acta Palaeohispanica X, Actas do X Colóquio sobre línguas e culturas paleo-hispánicas*, Lisboa 2009, *Palaeohispanica* 9, pàg. 501-514.
- 2010: "En torno al lexema ibérico eki- y sus variantes". *Serta Palaeohispanica J. De Hoz, Palaeohispanica* 10, pàg. 319-334.
- OROZ, F. Javier 1979: "El sistema metrológico del cuenco de La Granjuela". *Actas del II Coloquio de Lenguas Prerromanas de Hispania*, pàg. 283-370.
- OTIÑA, Pedro; RUIZ DE ARBULO, Joaquín 2000: "De Cese a Tarraco. Evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibérica y el proceso de romanización". *Empúries* 52, pàg. 107-136.
- PADRÓS, N.; VALENZUELA, S. 2010: "La Llosa i els Antigons, una aproximació a la producció ramadera de les villae de l'ager Tarraconensis. Segles III-VI dC / La Llosa and Els Antigons, an approach to stockbreeding in the villae of the ager Tarraconensis. 3rd-6th centuries AD". Dins Marta Prevosti i Josep Guitart, *Ager Tarraconensis 1. Aspectes històrics i marc natural. Historical Aspects and Natural Setting*, Documenta núm. 16, Tarragona, capítol 5.4.3.
- PALLARÈS, Ramon 1984a: *El poblamiento ibérico de las comarcas de Tarragona (El Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d'Ebre)*. Resum de tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- 1984b: "El sistema defensivo frontal del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d'Ebre". *Pyrenae*, 19-20, pàg. 113-125.
- 1987: "Dos elements de filiació grega del segle IV a.C. a l'assentament ibèric del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d'Ebre". *Protohistòria Catalana, 6è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, pàg. 281-288.
- PANOSA, M. Isabel 1987: *Estudi d'epigrafia ibèrica al Vallès Oriental*. Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
- 1992: "Catàleg i anàlisi dels epígrafs ibèrics del Vallès Oriental". *Limes* 2, pàg. 57-75.
- 1993: "Nuevas inscripciones ibéricas de Cataluña". *Complutum* 4, pàg. 175-222.
- 1999 *La escritura ibérica en Cataluña y su contexto socioeconómico (siglos V-I a.C.)*. Anejos a Veleia, Series Minor, Vitòria.
- 2001: "Novedades de epigrafía ibérica en Cataluña y algunos aspectos metodológicos". Dins F. Villar i Mª P. Fernández Álvarez (ed.), *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Salamanca 1999, Actes 2001, pàg. 511-540.
- 2002: "Inscripción ibérica procedente de La Joncosa (Jorba, Barcelona)". *Palaeohispanica*, 2, pàg. 333-353.
- 2005: "Nous documents ibèrics de l'àrea catalana". *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Barcelona 2004, *Palaeohispanica* 5, pàg. 1049-1066.
- 2008: "Fusaiola amb inscripció ibèrica". Dins Josep Maria Vergès i Jordi López (coord.), *Història de Valls, vol. II: Prehistòria i Història antiga*, Valls i la seva història, vol. 2, Institut d'Estudis Vallencs, Valls, 2008, pàg. 233-235.
- 2009: *De Kese a Tarraco. La població de la Tarragona romanorepublicana, amb especial referència a l'epigrafia*. Premis Tarragonès 2007, Arola Editors, Els Llibres del Consell, Tarragona.

- 2011: “Inscripció ibèrica de Molins Nous (Riudoms, Baix Camp)”. Dins Marta Prevosti i Josep Guitart (dir.), *Ager Tarraconensis 2. El poblament*, Documenta núm. 16, Institut Català d’Arqueologia Clàssica, Tarragona, 2011, pàg. 266-270.
- 2014: “Inscripció ibèrica dels Antigons (Reus)”. Dins Ramon Jàrrrega i Marta Prevosti (ed.): *Ager Tarraconensis 4. La vil·la romana dels Antigons*, Documenta núm. 16, Institut Català d’Arqueologia Clàssica, Tarragona, pàg. 219-221.
- PELLEJÀ, Rubèn; VILALTA, Enric 2010: “Darreres intervencions arqueològiques al “Vilar” de Valls”. *La Talaia* 18, pàg. 18-21.
- PENA, Marià-E. 2006: *Breu història de la Comunitat de Regants de la Riera de la Vall de Capçanes, 1890-2006*. Edició de l’autor, Cambrils.
- PÉREZ ROJAS, M. 1997-1998: “Capsanes, nueva estación de epigrafía ibérica en la provincia de Tarragona”. *Anales de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Murcia* 13-14, pàg. 119-120.
- PÉREZ, Josep M.; REVILLA, Víctor 1997: “Sellos ibéricos impresos sobre ánfora”. *XXIV Congreso Nacional de Arqueología. El impacto colonial y Sureste Ibérico*, Cartagena, volum 3, pàg. 359-366.
- PERICOT, Lluís 1962: “Memoria de las actividades del Servicio de Investigaciones Arqueológicas de la Diputación Provincial de Barcelona: Edad del Hierro”. *Noticiario Arqueológico Hispánico VI, Cuadernos 1-3*, Ministerio de Educación Nacional, Madrid, pàg. 288.
- PISANI, Vittore 1953: *Allgemeine und vergleichende Sprachwissenschaft Indogermanistik*. Ed. Francke, Berna.
- POZO, Salvador F. 2005: “La vajilla metálica de la provincia de la Baetica. III La argentería romana”. *Antiquitas* 17, pàg. 33-56.
- QUINTANILLA, Alberto 2005: “Palabras de contenido verbal en ibérico”. *Acta Palaeohispanica IX, Palaeohispanica* 5, pàg. 507-520.
- RADDATZ, Klaus 1969: *Die Schatzfunde der iberischen Halbinsel vom Ende des dritten bis zur Mitte des ersten Jahrhunderts vor Chr. Geb.: Untersuchungen zur hispanischen Toreutik*. Madrider Forschungen 5, Walter De Gruyter & Co., Berlín.
- RODRÍGUEZ DE BERLANGA, M. 1881: *Hispaniae anteoromanae syntagma*. Màlaga.
- RODRÍGUEZ RAMOS, Jesús 1995: “Nota a la inscripción ibérica Tarragona C.18.8”. *Pyrenae* 26, pàg. 123-125.
- 2001a: “Sobre la inscripción pseudo-ibérica Museo Nacional Arqueológico de Tarragona 664”. *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense* 23, pàg. 133-139.
- 2001b: “Aspectos de la morfología de los formantes secundos de los compuestos de tipo onomástico en la lengua íbera”. *Faventia* 23/1, pàg. 7-19.
- 2001c: “El término (t)eban(en) en la lengua íbera: ‘coeravit’ vs. ‘filius’”. *Arse* 35, pàg. 59-85.
- 2002: “Índice crítico de formantes de compuesto de tipo onomástico en la lengua íbera”. *Cypsela* 14, pàg. 251-275.
- 2005: “Introducció a l’estudi de les inscripcions ibèriques”. *Revista de la Fundació Privada Catalana per a l’Arqueologia Ibèrica* 1, pàg. 13-144.
- ROIG et al. 2008 =
- ROIG, J. F.; CIURANA, J.; TEIXELL, I.; GARCÍA, M. 2008: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades a la vil·la romana de la Llosa, Cambrils (Baix Camp). 26 de juny al 31 d’agost de 2007*. Codex 15 de febrer de 2008.
- ROMERO, Valerià 1977: “La villa romana de Molins Nous”. *L’Om* 705, Riudoms, pàg. 3.
- 1978a: “Instalaciones industriales en la Villa Romana de Molins Nous”. *L’Om* 112, Riudoms, pàg. 3.
- 1978b: “La Villa Romana de Molins Nous (II)”. *L’Om* 116, Riudoms, pàg. 3.
- 1978c: “Nuevos hallazgos en la villa romana de Molins Nous”. *L’Om* 121, Riudoms, pàg. 3.
- 1982a: “Investigació als Molins Nous. Memòria d’una recerca arqueològica”. *Lo Floc* 36, Riudoms, pàg. 18-19.
- 1982b: “L’arqueologia a l’escola”. *L’Om* 163, Riudoms, pàg. 24-25.
- 1983: “L’últim jaciment romà del terme que reuneix les possibilitats de ser salvat”. *Lo Floc* 47, Riudoms, pàg. 8-11.
- SANMARTÍ, Enric 1988: “Una carta en lengua ibérica escrita sobre plomo, procedente de Emporion”. *Revue Archéologique de Narbonnaise* 21, pàg. 95-113.
- SANMARTÍ, Joan 1996: “La ceràmica grega fina de l’assentament ibèric d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès, Tarragona)”. *Pyrenae* 27, pàg. 117-139.
- SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Joan 1992: *El poblat ibèric d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès): campanyes 1983-1988*. Excavacions Arqueològiques a Catalunya núm. 11, Barcelona.
- 2005: *Els ibers del nord*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona.
- SANMARTÍ et al. 2012 =
- SANMARTÍ, Joan; ASENSIO, David; MIRÓ, Mª Teresa; JORNET, Rafael 2012: “El Castellet de Banyoles (Tivissa): Una ciutat ibèrica en el curso inferior del riu Ebro”. *Archivo Español de Arqueología* 85, pàg. 43-63.

- SAUREN, Herbert 2011: *Les trésors d'argent. L'écriture ancienne dans l'Europe occidentale*. Editat per l'autor.
- SCHATTNER, Thomas G.; GUERRA, Amílcar; FABIÃO, Carlos 2005: "La investigación del santuario de Endovelico en São Miguel da Motta (Portugal)". *Acta Palaeohispanica IX, Actas del IX Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Barcelona 2004, *Palaeohispanica* 5, pàg. 893-908.
- SCHMOLL, Ulrich 1959: *Die Sprachen der vorkeltischen Indogermanen Hispaniens und das Keltiberische*. O. Harrassowitz, Wiesbaden.
- SERRA RÀFOLS, J. de C. 1934: "Noves inscripcions ibèriques". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 8, pàg. 333-342.
- 1941: "El poblado ibérico del Castellet de Banyoles". *Empúries* 3, pàg. 15-34.
- 1964-1965: "La destrucción del poblado del Castellet de Banyoles de Tivissa (Bajo Ebro)". *Empúries* 26-27, pàg. 105-134.
- SILES, Jaime 1976: *Sobre un posible préstamo griego en ibérico*. Servicio de Investigación Prehistórica, Serie de Trabajos Varios núm. 49, València.
- 1981: "Iberismo y latinización: nombres latinos en epígrafes ibéricos". *Faventia* 3/1, pàg. 97-113.
- 1985: *Léxico de inscripciones ibéricas*. Epigrafía Hispánica núm. 2, Ministerio de Cultura, Madrid.
- SILGO, Luis 1993: "Las inscripciones ibéricas de los mosaicos de Caminreal (Teruel) y Andelos (Navarra)". Dins I. J. Adiego, Jaime Siles i Javier Velaza (ed.), *Studia palaeohispanica et indogermanica J. Untermann ab amicis hispanicis oblata*, Aurea Saecula 10, Publicacions de la Universitat de Barcelona, pàg. 281-286.
- 1994: *Léxico ibérico. Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas (ELEA)* 1, València.
- 2005: "Villares V (F.17.1): Un texto económico ibérico". *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas (ELEA)* 7, pàg. 11-23.
- 2007: "Las palabras 'dinero' y 'plata' en ibérico". *Palaeohispanica* 7, pàg. 219-222.
- SIMÓN, Ignacio 2009a: "Una inscripción ibérica sobre una árula de Tarragona (C.18.7)". *Acta Palaeohispanica X, Actas do X Colóquio sobre línguas e culturas paleo-hispánicas*, Lisboa 2009, *Palaeohispanica* 9, pàg. 517-530.
- 2009b: "C.18.8. Una inscripción ibérica sospechada". *Arse* 43, pàg. 51-61.
- SOLÉ, Xavier 1985: "Poblado ibérico de El Villar Valls". *Arqueología* 83, pàg. 201.
- TARRADELL, Núria 2004: "Les monedes del Castellet de Banyoles de Tivissa (Ribera d'Ebre, Catalunya). Noves troballes de les excavacions 1998-1999 i revisió de les anteriors". *Fonaments* 10-11. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans. El paleolític als Països Catalans, pàg. 245-320.
- TOLOSA, A. 1996-1997: "Sobre el ibérico 'seldar'". *Arse* 30-31, pàg. 119-122.
- TORIJA, Alicia 2003: "Algunas consideraciones para el estudio de la epigrafía ibérica sobre vajilla de plata: el cuenco del Alcornocal". *Palaeohispanica* 3, pàg. 167-178.
- TOVAR, Antonio 1950: "Una inscripción ibérica con nombres indoeuropeos en Ibiza". *Cuadernos de Historia Primitiva*, any V, núm. 1, Madrid, pàg. 68-70.
- 1951: "Léxico de las inscripciones ibéricas (Celtibérico e Ibérico)". *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, II, Madrid, pàg. 273-323.
- 1955: "Notas epigráficas sobre objetos del Museo Arqueológico Nacional". *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 61, pàg. 577-584.
- 1960: "Lenguas no indoeuropeas: Testimonios antiguos". Dins M. Alvar et al. (ed), *Enciclopedia Lingüística Hispánica I*, CSIC, Madrid, pàg. 5-27.
- 1979: "Notas lingüísticas sobre monedas ibéricas", *Actas del II Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica*, Tübingen 1976, Salamanca 1979, pàg. 473-489.
- 1980: "Las inscripciones numismáticas ibéricas". *Numisma* 165-167, pàg. 23-34.
- UNTERMANN, Jürgen 1975: *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band I. Die Münzlegenden*. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- 1980: *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band II. Die Inschriften in iberischer Schrift aus Südf Frankreich*. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- 1985: "Nuevos textos ibéricos sobre plomo". *Acta Numismática* 15, pàg. 33-46.
- 1985-1986: "La gramática de los plomos ibéricos". *Actas del IV Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas*, Vitoria/Gasteiz 1985, Veleia 2-3, Vitoria/Gasteiz, pàg. 35-56.
- 1990: *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band III. Die iberischen Inschriften aus Spanien*. 2 vol. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- 1993: "Intercanvi epistolar en un plom ibèric?". *Acta Numismática (Homenatge al Dr. Leandre Villaronga)* 21-23, pàg. 93-100.
- 1993-1994: "Comentario a la inscripción musiva de Andelos". *Trabajos de Arqueología Navarra* 11, Pamplona, pàg. 127-129.
- 1995: "La lengua ibérica: nuestro conocimiento y tareas futuras". *Veleia* 12, pàg. 243-256.
- 1996: "Los plomos ibéricos: Estado actual de su interpretación". *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas (ELEA)* 2, pàg. 75-108.

- 1998: "Comentario sobre una lámina de plomo con inscripción ibérica de la colección de Ricardo Marsal, Madrid". *Habis* 29, pàg. 7-22.
- 2001: "Algunas novedades sobre la lengua de los plomos ibéricos". Dins F. Villar i Mª P. Fernández Álvarez (ed.), *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Salamanca 1999, Actes 2001, pàg. 613-627.
- 2002: "Lengua ibérica y leyendas monetales". *X Congreso Nacional de Numismática*, Albacete 1998, Actes Madrid 2002, pàg. 97-106.
- VALDEYRON, J. 1999: *Pierre ibérique du Musée de Cruzy (F.34)*. Association Culturelle, Archéologique et Paléontologique de Cruzy, Cruzy.
- VALENZUELA, S. 2010: "Paisatge, alimentació i gestió dels ramats als Antigons a partir de les restes de fauna (vertebrats i mol·luscos)". Dins Marta Prevosti i Josep Guitart (ed.), *Ager Tarraconensis 1. Aspectes històrics i marc natural. Historical Aspects and Natural Setting*, Documenta 16, Tarragona, capítol 5.4.1.
- VALLEJO, J. 1954: "Exploraciones ibéricas IV". *Emerita* 22, pàg. 221-257.
- VEGA TORO, Marta de la 2006: *Memòria de la intervenció al jaciment de Molins Nous (Riu-doms, Baix Camp)*. Arxiu de l'Àrea de Coneixement i Recerca, Direcció General del Patrimoni Cultural (DGPC). Memòria d'excavació inèdita.
- VELAZA, Javier 1991a: *Léxico de inscripciones ibéricas (1976-1989)*. Aurea Saecula 4, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- 1991b: "Consideraciones en torno a la inscripción ibérica de Caminreal". *AIQN* 13, pàg. 291-295.
- 1993: "Una nueva lápida ibérica procedente de Civit (Tarragona)". *Pyrenae* 24, pàg. 159-165.
- 1994a: "Sobre dos plomos con escritura ibérica: una revisión y una noticia". *Epigraphica* 56, pàg. 9-28.
- 1994b: "Iberisch -eban, teban". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 104, pàg. 142-150.
- 1996a "Chronica epigraphica iberica: Hallazgos de inscripciones ibéricas en Levante, Cataluña, Aragón y Navarra (1989-1994)". Dins *La Hispania prerromana, Actas del VI Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*, Coimbra 1994, Actes 1996, pàg. 311-338.
- 1996b: *Epigrafía y lengua ibéricas*. Arco Libros, S.L., Colección Cuadernos de Historia, Madrid.
- 2002: "Chronica Epigraphica Iberica IV (2001)". *Palaeohispanica* 2, pàg. 411-414.
- 2004: "Eban, teban, diez años después". *Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas (ELEA)* 5, pàg. 199-210.
- 2006a: "Tras las huellas del femenino en ibérico: una hipótesis de trabajo". *Palaeohispanica* 6, pàg. 247-254.
- 2006b: "Chronica epigraphica ibérica (2004-2005)". *Palaeohispanica* 6, pàg. 303-327.
- VELAZA, Javier; MAYER, Marc 1993: "Epigrafía ibérica sobre soportes típicamente romanos". Dins *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*, Colònia 1989, Ediciones Universidad de Salamanca 1993, pàg. 667-682.
- VERGÉS, J. M. 1995: *El poblado ibèric del Vilar (Valls, Alt Camp)*. Memòria de l'excavació arqueològica. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, núm. 17.
- VICKERS, M. 1985: "Silver, Copper and Ceramics in the Ancient Athens". Dins *Colloquium on Precious Metals and Ceramics in the Muslim, Chinese and Graeco-Roman Worlds*, Oxford, pàg. 37-84.
- VILASECA ANGUERA, Salvador 1934: "Les Coves d'Arbolí". *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense* 47, pàg. 217-328; núm. 48, pàg. 341-356; núm. 49, pàg. 373-388.
- 1946: "Dos figuritas de barro del poblado ibérico de serra de l'Espasa (Provincia de Tarragona)". *II Congreso Arqueológico del Sudeste Español, Boletín Arqueológico del Sudeste Español* 4-7, Albacete, pàg. 259-264.
- 1956: "El campo de urnas de la Tosseta (Guiamets)". *IV Congreso Internacional de Ciencias Prehistóricas y Protohistóricas*, Madrid 1954, Actes 1956, pàg. 841-856.
- VILASECA BORRÀS, Lluïsa 1958: *El poblado ibérico de Serra de l'Espasa, Capsanes. Materiales arqueológicos*. Instituto de Estudios Tarraconenses "Ramon Berenguer IV", Centro Comarcal de Reus, Reus.
- VILASECA et. al. 1949 =
- VILASECA S.; SERRA RÀFOLS, J. de C.; BRULL, L. 1949: *Excavaciones del Plan Nacional en el Castellet de Bañolas, de Tivisa (Tarragona)*. Informes y Memorias 20, Madrid.
- VILASECA DE PALLEJÀ, Lluïsa 1968: "Notas de arqueología de Cataluña y Baleares IV". *Empúries* 30, pàg. 297-365.
- VILLALBÍ et al. 1994 =
- VILLALBÍ, M. Mar; FORCADELL, Toni; ARTIGUÉS, Pere Ll. 1994: "El Castell d'Amposta. Nota preliminar". *Quaderns Històrics Tarraconenses* XIII.
- VILLALBÍ et al. 2000 =
- VILLALBÍ, Mª Mar; FORCADELL, Toni; MONTANÉS, M. Cinta 2000: "El castell d'Amposta: resultats d'unes excavacions urbanes". Dins *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Igualada, ACRAM, pàg. 90-99.

VILLALBÍ *et al.* 2002 =

VILLALBÍ Mª Mar; FORCADELL, Toni; MONTAÑÉS, M. Cinta 2002: "El poblat del castell d'Amposta (Montsià). Un hàbitat fortificat a la desembocadura de l'Ebre". *Ilercavònia, Fulls d'arqueologia, Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre* 3, pàg. 159-169.

VILLARONGA, Leandre 1982: "El tresor IV de Tivissa". *Acta Numismàtica* 12, pàg. 63-73.

– 1994: *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti Aetatem*. Vol. 1, Madrid.

– 1998: *Les dracmes ibèriques i llurs divisors*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

VI. ÍNDEX D'INSCRIPCIONS³⁸⁷

1. Procedència desconeguda.	17
kořasifen.∨III	
neřseořtinika.∨II	
kaisuřanařika.II	
2. Procedència desconeguda.	19
A]e.a*[
bieinesir	
B baisenioska.HIIIIII	
baisenios	
baitesi.uniltun	
C eřtoska.abarkebiotar.iki.řI	
3. Procedència desconeguda (Tivissa?)	22
A řalaiarķistenai	
ařikaletesui.lakuiltum.ka.tasinbai[---]tibani*[.]r[.]*	
řalaiarķiste.ikař.ařikal**eian[---]*teřalai*[.]a	
B řalaiarķiste.beřkebeřa.aři	
kalereianiř.ařikaler.tesur.tikirsur.akiarķo.	
torsinkeře	
4. El Vilar (Valls).	28
uřtamjatarřsuekiarřinekunsir	
libaibar	
5. El Vilar (Valls).	32
gařaniřařen	
6. Masmolets (Valls)	34
nio	
7. Masmolets (Valls)	35
nio	
8. Cova C del Cingle Blanc (Arbolí)	37
taltiu	
ta	
9. La Llosa (Cambrils)	39
řitřeaka	
10. Els Antigons (Reus)	43
bobo	
11. Mas d'en Corts (Riudoms)	46
? kuři	

387. S'indiquen amb un asterisc (*) les inscripcions *suspectae*.

12. Molins Nous (Riudoms)	47
?] tatientikike	
13. Alorda Park (Calafell)	51
<i>agirukeŕte.iustir bašbeŕ</i>	
<i>agiŕoŕdin</i>	
<i>uldiladie</i>	
14. La Moleta del Remei (Alcanar)	54
bal	
15. La Moleta del Remei (Alcanar)	56
] raka	
akoboaitun	
**a[] rtinaba [?	
16. Castell d'Amposta	58
taŕ	
17. Castell d'Amposta	61
] kas	
18. Rodalia d'Amposta	62
ku [
19. Serra de l'Espasa (Capçanes)	65
a) or	
b) baš	
20. Serra de l'Espasa (Capçanes)	67
ikoŕ	
21. Serra de l'Espasa (Capçanes)	68
kaka	
22. Castell de Miravet	72
baete	
23. Castell de Miravet	73
] is [
24. Castellet de Banyoles (Tivissa)	77
<i>tautintibaš.sani.giŕšdo.uŕketigeš</i> (o <i>uŕketibaš</i>)	
25. Castellet de Banyoles (Tivissa)	80
<i>badeiŕebaikaršokinbaikar.</i>	
26. Castellet de Banyoles (Tivissa)	83
] u [?]i[-] tibašte *[
27. Castellet de Banyoles (Tivissa)	83
banban	
28. Castellet de Banyoles (Tivissa)	84
ŕn	

29. Castellet de Banyoles (Tivissa)	85
A]lteska.erkaikiśoka.bařbinkite]kianaiunortinir.śalirotanai]ultibeikate. śalir.siatikanis.]tike	
B aiunortinikabitafantesir	
30. Castellet de Banyoles (Tivissa)	88
]unstir[]a.banbite[]roka.[] *e[
31. Castellet de Banyoles (Tivissa)	89
llkake	
32. Castellet de Banyoles (Tivissa)	90
uřtalar.ortinbeřeteřeikiař śalaiarķisteřokan. śalir*HIII. neitiniunstir.aiunikuřskate.	
33. Castellet de Banyoles (Tivissa)	92
luis bo[
34. Sant Miquel de Vinebre	96
tařś (o bé takuś)	
35. Sant Miquel de Vinebre	97
tař	
36. Sant Miquel de Vinebre	97
kiba (o baki)	
37. Sant Miquel de Vinebre	98
ko II	
38. Sant Miquel de Vinebre	98
ibe	
39. Sant Miquel de Vinebre	99
er (o aka)	
40. Sant Miquel de Vinebre	100
iskelaker	
41. Torre de Minerva (Tarragona)	104
koti baiř	
42. Torre de Minerva (Tarragona)	105
tosome*řki*teiar	
43. Torre de Minerva (Tarragona)	106
kařain	

44. Torre de Minerva (Tarragona)	108
arkatibašbi*rti [
45. Horta de Caputxins (Tarragona)	108
ařetake	
atinbelaur.antalskar	
FVLVIA.LINTEARIA	
46. Pedrera del Port (Tarragona)	110
HEIC.EST.SIT[
aře.teki.ar** [
sakaril* [
47. Pedrera del Port (Tarragona)*	112
sašs	
efabař	
48. Pedrera de la Ciutat (Tarragona)	113
A tors	
**	
bita	
B *e	
bes (o beko)	
49. Necròpolis paleocristiana (Tarragona)	115
]NEI	
]ban	
50. Plaça de la Font (Tarragona)	117
abeli [
51. Suburbi portuari de Tàrraco (Tarragona)	118
ořti	
52. Suburbi portuari de Tàrraco (Tarragona)	119
bi [119	
53. Àrea de la colònia de Tàrraco (Tarragona)	120
bai	
54. Àrea de la colònia de Tàrraco (Tarragona)	120
aba [?	
55. Procedència desconeguda	121
[****]	
lorka	
56. Procedència desconeguda,*	122
enubili	
57. Procedència desconeguda,*	123
letaonmi	
58. Coll del Moro del Borrassquer o Tossal del Moro (Batea)	126
leibiur	

IBERIAN INSCRIPTIONS IN TARRAGONA PROVINCE

M. ISABEL PANOSA DOMINGO

Abstract

This book contains a compilation of the epigraphy in the Iberian language and writing found in the province of Tarragona up until December 2010, a total of 58 inscriptions. Part of this assemblage consists of previously published documents that have been revised and restudied in the light of our current knowledge of Iberian epigraphy. The new epigraphs are those that have been discovered in recent years or have been found in museums or other collections during fieldwork. New proposals are offered for the reading and interpretation of some of the previously known texts, as well as all the contextual data it has been possible to compile for each piece.

It should be stressed that two of the counties in the province of Tarragona –Baix Ebre and Conca de Barberà– have not provided any Iberian documents. Those that have given us the largest number of inscriptions are Ribera d'Ebre (19) and Tarragonès (17). The most outstanding settlements are Castellet de Banyoles (Tivissa), Sant Miquel de Vinebre and Tarragona. In the case of Montsià county, of particular interest are the inscriptions from La Moleta del Remei (Alcanar) and Amposta. Also noteworthy is Vilar de Valls (Alt Camp), which has given us two singular epigraphs: a text of 29 symbols on a spindle and a piece of Attic ware with a reference to its owner, which may be the oldest piece in the studied area.

Taking into account the material and typology of the media, the inscriptions can be categorised as follows: 32 pottery vessels, 11 stone items, 7 lead sheets, 5 silver vessels, 2 loom weights and a spindle. Among the pottery, the most common finds are Campanian B and B-oid.

Information about the context of the find is often missing, as many of the pieces were moved from their original sites to be reused, discarded or placed in a collection and therefore we lack precise references. We know the original location of some of the epigraphs: a dwelling site, a hoard or a treasure (Tivissa) and the inscriptions on an interior wall of the Minerva Tower (Tarragona). Other more sporadic locations include circulation levels, caves and production areas.

The most common purpose of an inscription, in keeping with the rest of the Iberian corpus, is the identification of the owner or recipient of the object (normally the pottery). A total of 25 pieces have been interpreted in this way. On the other hand, the inscriptions on lead sheets have been classified as administrative or commercial documents. Other functions about which we can be fairly certain are funerary inscriptions, indications of the manufacturer or producer (normally stamps) and dedications.

As far as the chronology is concerned, examples of Iberian script begin to appear timidly in the 4th century BC and slowly increase throughout the following century. However, the highest percentage of inscriptions is found between the end of the 3rd and beginning of the 1st centuries BC, in other words during the Romanisation period. Continuing use of Iberian script is attested up to the beginning of the 1st century AD, particularly in Tarraco and Baix Camp county. In Tarraco these late-period documents are contemporary with the city's first Latin inscriptions, although by the end of Augustus' mandate, Latin had definitively replaced the indigenous script.

ISBN: 978-84-940565-5-0

9 788494 056550